STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03704

FERGESENE NIGUNIM

B. Gorin

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ב. גארין
(י. גוידא)

פערגעסענע נגונים

ערשטער באנד.

יום טוב'דיגע ערצעהלונגען.

פערלאג ב. גארין, 77-79 בויערי, ניו יארק
1919.

Copyright by B. Gorin, 1919.

אינהאלט:

פסח

זייט

די סימנים — 7
פסח — 13
דער ערשטער סדר — 18
מצה דעם פריץ — 30
חול המועד — 35
פערשטערטע קניידלאך — 40
דער סדר אין דער נייער היים — 49
ויהי בחצי הלילה — 57
דער חלום — 63
והוא רחום — 72
ספירה — 75

שבועות

שבועות — 79
ווען דער הימעל שפאלט זיך — 84
געגעסען די בלינצעם — 88
ניין טעג — 91
סליחות — 95

ימים נוראים

ווען א פיש ציטערט אין וואסער — 101
אלול — 109
אפגעפאלענע בלעטער — 111
ה־מ־ל־ך — 115

מיין ערשטע ענטטוישונג — — — — — — — — — 118
מיין פערשטערטער ראש השנה — — — — — — — — 122
די געוועזענע שותפים — — — — — — — — — — — 131
דער שמש — — — — — — — — — — — — — — 136
יום כפור — — — — — — — — — — — — — — — 139
מיין ערשטער תענית — — — — — — — — — — 153
נאך יום כפור — — — — — — — — — — — — — 158
ברוך דין האמת — — — — — — — — — — — — 162

סכות

דער סכות'דיגער קידוש — — — — — — — — — 167
מיט אפגעביסען — — — — — — — — — — — — 174
ווען די קינדערשע יאהרען האבען זיך געענדיגט 179
גשם — — — — — — — — — — — — — — — — 184
ביים בראקען טאלער — — — — — — — — — — 191
אוים יום טוב — — — — — — — — — — — — — 195
נאך סכות — — — — — — — — — — — — — — 206
שבת בראשית — — — — — — — — — — — — — 209
מתתיהו — — — — — — — — — — — — — — — 212
דאם קריגעלע בוימאויל — — — — — — — — — 216
ערב שבת — — — — — — — — — — — — — — 220
שבת — — — — — — — — — — — — — — — — 228
שלוש סעודות — — — — — — — — — — — — — 235
צוקערנע מענשעלאך — — — — — — — — — — 238
פורים — — — — — — — — — — — — — — — 240
דער ערשטער ווארעמער שטראל — — — — — — 246
שבת הגדול — — — — — — — — — — — — — 250

פסח

די סימנים.

(פון די קינדערשע יאהרען)

שוין עטליכע וואכען פאר פסח האב איך געוואוסט, אז אדער דער שניידער אדער דער שוסטער אדער דער קירזשנער וועט האבען אויף יום טוב אביסעל ארבייט פון מיר און אפשר אלע צוזאמען. א גארניטערל, אדער א פאר שטיוועלאך איז געווען עפעס ניט קיין קלייניגקייט אין יענע מקומות, וואו איך האב מיינע בעסטע קינדער יאהרען פערבראכט. דאס איז געווען א גאנצע געשעהעניס. האסטו אנגעטהאן א נייעם גארניטערל, האט יעדער איינער געקאנט זעהן, אז דאס איז ערשט פון נאדעל ארויס און האט עס בעטראכט פאר א ניט געוועהנליכע זאך. עלטערע מאנסבילן, דעם טאטענס אדער מאמעס קרובים אדער זייערע גוטע בעקאנטע האבען זיך אפגעשטעלט און געוואונשען דיר א „התחדש" און אויסגעדריקט דערביי א פרייד, אזוי ווי מי יודע וואס עס וואלט געשעהן. עלטערע ווייבער, קרובות אדער בעקאנטע האבען צוגעווינשעוועט: „געזונד זאלסטו טראגען", אדער „פערניץ געזונד". חברים האבען גערעט פון „אבנעץ" געלט. מיט איין ווארט, א נייער בגד'ל האט געמאכט א גאנצען רושם.

און שוין עטליכע וואכען פאר פסח האב איך געוואוסט, אז איך וועל זיך אויף יום טוב מיט עפעס „התחדש" זיין. און געוואוסט האב איך עס ניט מחמת עס איז א מוז צו מאכען אויף יעדען יום טוב א נייעם בגד, ניין, דאס דוקא ניט. ביי אונז אין שטעדטיל האט יעדער בעל הבתישער איד געהאט זיינע שבת'דיגע און יום־טוב'דיגע בגדים פון דער צייט וואס ער איז צו דער חופה געגאנגען. זיי זיינען דערויף געווען שבת'דיגע און יום טוב'דיגע בגדים,

אז זיי זאָלען געדויערען לכל הפּחות אַ האַלבען לעבען. אויך ניט פון עפּעס אַן אַנצוהערעניש — פערקעהרט, די מאַמע האָט דעם גאַנצען ווינטער גערעט וועגען דער־לעבען „אריינצוברענגען דעם פּסח אין שטוב" מיט אַזאַ קול, אַזוי ווי דאָס וואָלט געווען אַ צווייטער קריעת ים סוף, און איהר פּנים איז דערביי געווען אַזוי פערקלערט און פערזאָרגט, אַז איך האָב זיך דערפון גערארפט אַנשטויסען אַז קיין בגדים׳לאך וועלען ניט זיין. די מאַמע האָט שוין געהאַט אַזאַ טבע שטענדיג צו זאָרגען, און נאָך איידער זי האָט מיך רעכט אַנט־וואָוינט, האָט זי אַנגעהויבען צו דאגה׳ן וועגען מיין פּריזיון, ווייל איך בין קיין בכור ניט געווען און האָב קיין ליגאַטע ניט געהאַט.

נאָר איך האָב געוואוסט, אַז איך וועל זיך מיט עפּעס התחדש זיין, און שוין עטליכע וואָכען פאַר פּסח בין איך דערין געווען זי־כער. מיר חדר אינגלאך האָבען געהאַט אונזערע אייגענע סימנים. עס האָבען זיך בעוויזען קליינע ווייסע פלעקען אונטער די נעגעל אויף אַ פּאָר פינגער, און דאָס איז אַ כלל גדול, אַז קוים בעווייזט זיך אַ בליהונג אונטער׳ן נאָגעל, בעדייט עס אָדער אַ נייעם גאַר־ניטערל, אָדער אַ פּאָר שטיוועלאך און אפשר ניט מעהר ווי אַ נייע היטעלע. און פערשטעהט זיך, אַז דאָס קאָן קומען נאָר אויף יום־טוב, אין מיטען ווינטער אָדער אין מיטען זומער וועט מען קיין נייע בגדים ניט מאַכען.

די ווייסע בליהונג איז געווען דייטליך נגנוג, נאָר ווען עס איז געקומען צום ריכטיגען אויסטייטשען, וואָס יעדע ווייסע פינ־טעלע בעדייט איז געוואָרען אַ חלוקי דעות. אפילו שלום פון דער גרעסערער כתה, אַ אינגעל מיט אַ נייגונג צו חקירה און דערפאַר טאקע האָבען מיר זיין נאָמען געלאַזט, ווי ער איז, אָהן אַ פערקלע־נערונג און אָהן אַ פערצוויגענקייט, — אפילו אָט דער כמעט־חקרן האָט ניט געקאָנט בעשטימען ריכטיג, וועלכע פינטעלע בעדייט אַ גאַרניטער און וועלכע אַ פּאָר שטיוועלאך און וועלכע ניט מעהר ווי אַ היטעלע.

די שמחה פון בענייען זיך מיט עפּעס אויף יום טוב איז ניט סתם אַ פרייד פון האָבען אַ נייעם מלבוש. דער אמת איז, אַז איך האָב זיך קיין מאָל ניט געפיהלט אַזוי אונגעלומפּערט, אַזוי שעמעור־

דיג, אזוי אונבעקוועם, ווי ווען איך האב אנגעטהאן א נייעם גאר־ניטערל. מיין מאמע, געזונד זאל זי זיין, איז ניט נאר אן אויס־געדערכעכטע אידענע נאר איהר פראקטישער שכל פערלויפט אפילו דעם וועג איהר אויסגערעכענטקייט. ווען מען האט געגעבען ניי־הען עפעס א בגד׳ל פאר מיר, האט זי שוין אכטונג געגעבען, אז ער זאל זיין ניט נאר געראם נאר טאקע ברייט און לאנג. און עס איז ניט געווען דער שניידער וואס האט מיר געניייהט א קאפאטקע, אז ווען ער האט שוין געבראכט דעם פארטיגען בגד, זאל זיך צווישען דער מאמען און איהם ניט אנהויבען א סכסוך. ער האט מעשה קינסטלער, מיט א גענייטער האנט, וועלכע האט זיך כמעט ניט בע־וועגט, מיך ארומגעדרעהט מיט׳ן פנים און מיט׳ן רוקען און מיט יעדען זייט בעזונדער צו דער מאמען און אליין בעוואונדערט זיין ארבייט, בעמערקענדיג מיט התפעלות: „א בגד׳ל, הא? ווי אויסגע־גאסען!“ און דערביי מיט דער צווייטער האנט געגלעט מיט ליעבע דעם קאלנער, די קליאפעס, די ארבעל. און די מאמע איז געזע־סען מיט פערלעגטע הענט און מיט א קריטישען אויג עקזא־מינירט יעדען טהייל פון דעם בגד בעזונדער, און זיך אויפגעהויבען, צוגעגאנגען צו מיר, א טאפ געטהאן אונטער א פאכווע און געזאגט קורץ:

— דא איז ענג.

— ניין, מאמע, — שריי איך אויס, — עס איז ניט ענג, און דעמאנסטריר דערביי מיט דער האנט און הויב אויף און לאז איהר ארונטער.

דער שניידער שווייגט אויך ניט. ער לעגט ארונטער זיין האנט אונטער דער פאכווע און מאכט א ברייטען פאלד.

— אט דאס הייסט ביי אייך ענג? איהר ווילט דאך ניט אז איך זאל איהם אויפנייהען א זאק!

די מאמע ווערט ניט נתפעל דערפון און שענקט איהם א בליי־קעלע, וואס זאגט קלאר און דייטליך, אז נייהען קאן ער אפשר, אבער קיין שכל האט ער ניט כי הוא זה. ווי פערשטעהט ער דאס ניט, אז א קינד וואקסט, און א בגד וואקסט ניט מיט.

און זי גיט זיך גלייך א כאפ צו די ארבעל.

— נו, זאָגט אַליין, ווער מאַכט עס פאַר אַ קינד אַזעלכע קורצע אַרבעל. מירצעשעם, איבער אַכטאָג וועלען זיי שוין קאַם דערגרייכען צו די עלענבויגען.

דער שניידער וויל בשום אופן ניט נאָכגעבען, אַז די אַרבעל זיינען קורץ, און איך האַלט שטאַל און אייזען מיט איהם, נאָר דאָס העלפט אונז ווי דער פאַר אַ יאָהריגען שניי, און דער סוף איז, אַז די אַרבעל אין מיין נייען בגד פערשטעלען כמעט דעם גראָבען פינגער און איך פיהל זיך אומגעלומפערט און די ערשטע צייט, דאַכט מיר, אַז אַלע קוקען אויף מיר און לאַכען פון די לאַנגע אַרבעל.

נאָר דאָס איז שוין העט־העט שפּעטער, דערווייל אָבער עפענט די אויסזיכט פון אַ בענייאונג אויף עפּעס אַ קוואַל פון אונגעהערטע פערגעניגענס.

דער גרעסטער פערגניגען איז ניט פון אַ בגד נאָר פון נייע שטיוועלאַך. דער שניידער איז עפּעס אַ קאַלטער נפש, אַ פערקלערטער, אַ פערטראַכטער, מיט איהם קאָן מען זיך ניט חבר'ען. און מיט זיינע געזעלען איז מען קיין מאָל ניט זיכער, צו זיי לאַכען פון דיר הינטער דעם רוקען צו ניט. אָבער מיין שוסטער איז גאָר אַנדערס. געהייסען האָט ער חילקע און מיט איהם האָט מען גלייך געקאָנט ווערען אַ פּאַניבראַט. ער איז קיין מאָל ניט געזעסען שטיל: אָדער ער האָט געלאַכט, אָדער ער האָט געזונגען, אָדער ער האָט געזאָגט תורה־ווערטלאַך, אָדער געטייטשט עברי. ער איז געווען אַזאַ לאַכעדיגער, אַז ווען ער האָט אויסגעטהאָן זיין קאַפּאָטע און מען האָט אַ קיצעל געטהאָן דאָרטען וואו עס דאַרפען זיין די פּאַכוועס, איז ער פערגאַנגען פון לאַכען. ער האָט זיך ניט בענוגענט מיט אַזעלכע געוועהנליכע ווערטלאַך ווי „אגיל ואשמח" אָדער „כלחוך השור", נאָר ער האָט געהאַט זיינע אייגענע. אַז ער האָט זיך געשאָלטען אין גוטען מוטה, איז זיין קללה געווען „ויכון בחסד, עס זאָל דיר אָנדרעהען ווי אַ ראָד", "כל עצמותי תאמרנה, עס זאָל דיר ברעכען און שטעכען" און דאָס גלייכען.

מיט חילקע'ן האָב איך אויסגעפיהרט וואָס איך האָב געוואָלט. אַז איך האָב איהם פערטרויט, אַז איך וויל מיינע שטיוועלאַך זאָ־

לען סקריפּען, האָט ער מיר גלייך צוגעזאָגט, אַז זיי וועלען שוין זיין „עומדים צפופים". אַז צווישען די אָבסאַצען און אויבערסטע פּאַ־דעשוועס זאָל זיין געפּאַרבט מיט רויטען, האָב איך איהם שוין גאָר ניט געדאַרפט בעטען, דאָס האָט ער אַליין געטהאָן. נאָר דער עיקר איז, אַז ער האָט מיר ערלויבט צו שלאָגען הילצערנע טשוועטש־קעס, ניט אין קיין שיך, נאָר אין דעם הילצערנעם ברעטיל, אויף וועלכען ער האָט צוגעשניטען די לעדער, און יעדעס מאָל וואָס איך האָב דעם טשוועקעל אַריינגעשלאָגען מיט איין קלאַפּ, האָט ער מיר צוגעשריען:

— גוט, גוט! אַ כוואַט אַ איינגעל. אָט דאָס הייסט וחלקלקות — אַ גלאַטע שטיקעל ארבייט!

עס איז געווען פּונקט דריי וואָכען פאַר פּסח ווען די מאַמע האָט מיך מיטגענומען אין שניט קראָם אויסקלייבען סחורה אויף אַ גאַרניטער און נאָך די זעלבינע וואָך האָט מען געשיקט נאָך חילקען. ער זאָל מיר נעהמען אַ מאָס אויף אַ פּאָר שטיוועלאַך. איך האָב געבעטען, אַז די כאַלאַוועס זאָלען אויבען זיין אַרומגעלעגט מיט רויטען זאַמש, נאָר אַזוי ווי די מאַמע האָט דערפון ניט געוואָלט הערען, האָט חילקע צו מיר אַ וואונק געטהאָן און געזאָגט:

— דאָס איז גד גדוד יגודנו!

אַזוי ווי ער האָט ניט געפונען פאַר נויטיג צו פערטייטשען אַזאַ בפירוש'ען פּסוק און אַזוי ווי זיין טייטשונג איז געווען אַן אייגענאַרטיגע איז מיר ביז היינטיגען טאָג ניט קלאָר, וואָס ער האָט דערמיט געמיינט. נאָר איך שטוים זיך אָן, אַז דאָס איז שוין געווען צופיעל געבעטען.

און יענע דריי וואָכען ביז פּסח זיינען געווען פון די גליקליכס־טע אין די קינדערשע יאָהרען. דער גאַנצער פערשפּאַרטער ווינטער אין חדר איז ווי מיט אַ רויך פערשוואונדען, די אייזערנע דיסציפּ־לין וואָס האָט אונז געהאַלטען ווי צוגעשמידט צוועלף שעה אַ טאָג האָט מיט אַמאָל געפּלאַצט. מיר האָבען זיך פון חדר אַרויסגעריי־סען און געאַקערט און געזוכט יעדע ארבייט, אַבי נאָר זי זאָל ניט האָבען קיין שייכות מיט לערנען. ביי חילקען אין ברעטיל האָב איך הילצערנע טשוועקלאַך געשלאָגען, צום שניידער געדאַרפט לויפען

זעהן וואו עס האלט מיט מיין גארניטער, פון פאר'ן שטוב האט מען געדארפט דעם גאנצען אייז וואס האט זיך אנגעקליבען און געוואקסען דעם גאנצען ווינטער צוהאקען און אבראמען. מיט וואס פאר א בייזקייט איך האב געקוקט אויפ'ן טאטען און עלטערן ברודער וואס זיי האבען צוגעלעגט א האנט צו דער ארבייט! און ועל כלם געהן אין פאדראד רעדלען מצה. לייבקע דער רעדלער איז געווען א גוטער יונג, און אז מיר איז געלונגען צוצומאכען זיך צום ברודערס פאפיראסען און ברענגען איהם א צעהנדליג, האט ער מיר א רעדעל אין האנט געגעבען און געלאזט שטעכען די מצה און ער האט נאכדעם דעם גאנצען יאהר די גרויסע טובה ניט פערגעסען און דערמאנט וועגען מיין ברודערס פאפיראסען...

און קיין כפוי טובה בין איך ניט געווען...

זאל זיך איהם גרינג סלוקערצען, לייבקען.

די דריי וואכען ביז פסח, וואכען פול מיט קינדערשער טהעטיגקייט, זיינען ווי א זיסער חלום פערשוואונדען, און ערב פסח פאר נאכט, ווען איך האב אנגעטהאן מיין נייען גארניטער, מיט די ארבעל ביז איבער די גראבע פינגער און געראם, זעהר געראם אונטער די פאכוועס, מיט דעם נייען היטעלע, וואס האט געהאט אויבען א קנעפיל אין סאמע מיטען, איז אפשר מיין גרויס נחת געווען אביסעל געשטערט פון מיין אונגעלומפערטקייט און איך בין דורכגעגאנגען אין בית המדרש פון דער טהיר צום אויבען אן ווי דורך א קאסטראי, נאר דערפאר האב איך דעם גרעסטען פערגניגען געהאט פון מיינע נייע שטיוועלאך. דעם גאנצען וועג פון דער היים ביז'ן בית המדרש האב איך מיט דער גרעסטער פלינקייט אויסגעמיטען די קליינע לוזשעס, וואס זיינען נאך געבליבען פון דעם צוגאנגענעם ווינטערדיגען אייז און שניי און קיין פלעק איז ניט געפאלען ניט נאר אויף די שטיוועלאך פון אויבען, נאר אפילו די רויטע פארב צווישען אבסאץ און דער אויבערסטער פארעשווע האט אנגעהאלטען איהר גלאנץ. און ווען איך האב זיך אנידערגעזעצט אויף אונזער שטאט און געוואלט זיך פערשאפען א נחת רוח האב איך נאר געדארפט א דריק טהאן די פארעשווע און עס איז געווארען „עומדים צפופים".

פסח.

אט שטעהט דער פסח אין מיין שטעדטעל פאר מיינע אויגען.

ערב פסח נאך איידער די זון האט גענומען פערגעהן האט זיך דער מארק אנגעהויבען אבלעדיגען, די סעמערם זיינען פערשוואונדען איינער נאכ'ן צווייטען און צוזאמען מיט זיי דער גאנצער וואכעדיגער הוהא און טאראראם. די קראמען האבען זיך אויך פערמאכט בעצייטענס און מיט זיי זיינען אוועק די לעצטע שפורען פון אונרוהיגקייט און קליינליכקייט.

נאר ביי חנה'לע רב יאסעלעס אין אכסניא האלט נאך אן אן אונגעוועהנליכע שפע. דארטען איז היינט דער אמת'ער יריד, דארטען פערקויפט מען ווייז און מעד, און די שפע איז אזוי גרוים, אז אפילו רב יאסעלע, וועלכער מישט זיך וועניג אין געשעפט און די ווייב איז די אמת'ע עקרת הבית, כאפט זיך ניט ווי שפעט עס ווערט, און אהן א קאפאטע, מיט פערקאטשעטע ארבעל מעסט ער און גיסט דעם יין צמוקים אין די גרויסע גרינע בוטלעס.

די חשוב'ע בעלי בתים מיט די מאנטלען פערוואָרפען איבער די אקסלען ציהען זיך שוין מיט גיכע טריט איבער'ן מארק צום שוהל, צום בית המדרש, צום קלויז, און די פערשפעטיגטע ארימערע אידען שפאנען מיט די בוטלעס וויין אהיים אין די הינטער־געסלאך און נאך זיי לויפען זייערע קדישים, וועלכע האבען דעם איינציגען טאג אין יאהר אן אומזיסטען כבוד מיט א גאנצע גלעזעל וויין מיט אמאל און טאקע צוליעב דעם צוועק האבען די טאטעס זיי מיטגענומען צום איינקויפען יין של פסח.

אין אן ארימען שטעדטעל איז אלץ געווען א קרן, און א גלעזעל יין צמוקים איז ניט געגאנגען צו־פוס.

בישלעכוויז, בישלעכוויז ווערט דער לעצטער וואכעדיגער

גערודער פערשוואונדען און א שטילקייט פערשפרייט זיך איבער׳ן גאנצען שטעדטיל. די שטילקייט איז אבער אויסגעמישט מיט א בעהאלטענער פרייד, וואס שטראהלט ארוים פון אלע פענסטער. די שטילע פרייד איז אויסגעגאסען אויף די קליינע הייזלאך, אויף די גאסען און אפילו אויף די האלב אבגעטריקענטע שטיינער פון ברוק. איהר פיהלט א מין שטילען טאן, א מין שירה וואס די הייזער און די גאסען זינגען, פאר וואס זיי האבען זיך בעפרייט פון דעם שווערען איינגעקאוועטען שניי און אייז. די מילדע לופט פון אנהויב פריהלינג איז אנגעפילט מיט א זיפץ פון ערלייכטערונג.

די שוהל, דער בית המדרש, די קלויזען זיינען איצט בעגאסען מיט ליכט. דא האט שוין דער יום טוב געקריגען א פרעהליכען קבלת פנים; א ברומען פון פרייד און גליק רייסט זיך אלץ העכער און העכער און פילט אן אלע ווינקעלאך.

גוט יום טוב! גוט יום טוב!

עס צוטראגט זיך דער גוט יום טוב פון שוהל, פון בית המדרש פון קלויז אין יעדען אידענס שטוב. דער יום טוב׳דיגער גייסט דארף זיך שוין מעהר ניט שלאגען מיט דער וואכעדיגקייט. די זארגען, דאגות, קאפ־דרעהענים, קלעמענים פון א גאנץ יאהר זייענען ווי פון דער ערד אבגעווישט געווארען, יעדער איד פיהלט איצט די ברייטקייט פון א מלך. אין איילענים האט מען פערגעסען חרוסת אנצוגרייטען, און דער עלטערער איינגעל לויפט אריבער צום רב מיט א קליין טעצעל. דער צייטליכער מלך טהוט אוים די יום־טוב׳דיגע קאפאטע און שטעלט זיך מיט א ריב־אייזען ביים אוויוען אנרייבען מרור. די מלכה גרייט צו די היסב בעט. אלע פנים׳ער שטראהלען, אפילו די טרערען וואס שטעהען ביים מלך אין די אויגען פון דעם געריבענעם מרור נעהמען ניט אוועק דעם אויסדרוק פון פרייד און גליק.

און באלד דערהערט זיך פון אלע אידישע הייזער דער בעקאנטער סקארבאווער נגון פון דער הגדה. וואס ווייטער דערווארעמען זיך מעהר די שטימען און עס וואקסט די בעגייסטערונג. די מעשה׳לאך פון דער הגדה טראגען אריבער אין א צויבער־וועלטעל און אלץ וואס ווערט געטהאן און געזאגט אין דעם אבענד בעקומט

עפּעס ניט קיין ערדישען כאַראַקטער. אַלץ איז אַזוי אונגעוואוינ־ליך, פאַנטאַסטיש, סימבאָליסטיש.

נח דער מלמד, אַ אמת'ע חסיד'ישע נשמה, קען זיך ניט צו־פריעדענשטעלען מיט'ן זאָגען און זינגען אַליין. דאָס איז נאָך אַלץ צו טרוקען פאַר איהם. ער דאַרף בפּועל איבערלעבען יציאת מצרים און דאַרף פיהלען אַזוי ווי ער אַליין איז אַרויס פון פּרעה'ס לאַנד און אַריבער דעם ים טרוקען. זיין אָרימע ענגע שטיבעל ווערט ווי דורך אַ צויבער פערוואַנדעלט אין אַ מדבר. מיט אַ שטע־קען אין האַנט, מיט אַ פּעקיל אויף די פּלייצעס שפּרייזט ער איבער'ן הייסען זאַמד. די מולטער וואָס איז צו דעם צוועק אַוועקגעשטעלט אין מיטען שטוב בעקומט אַ פּנים פון דעם גרויסען ים סוף און ער געהט איהם אַריבער טרוקען און ווען ער דערגרייכט צו דער צוויי־טער זייט וואַרפט ער אַרונטער זיין פּעקיל און שטעלט אַנידער דעם שטעקען און מיט גרוים הרחבה ציהט ער זיך אוים אויף דעם היסב בעט און זינגט אַ שבח דעם בורא.

און ווען די פיער כוסות זיינען שוין אויסגעלעדיגט און די הגדה פערמאַכט און שיר השירים אָבגעזונגען און דער איד געהט אַרוים אין דרויסען און זעהט די שעהנע קיילעכדיגע לבנה און אַ ריינעם פריהלינגס הימעל אָהן אַ שום וואָלקענדעל, צוגיסט זיך אַ נחת איבער זיין גאַנצען האַרצען. דאָס שיינט אַזוי און שטראַהלט אַזוי און גיסט אַזאַ צויבערליכען ליכט אונזער לבנה און קיינער האָט זיך נאָך קיין מאָל ניט געפיהלט אַזוי יום טוב'דיג, אין אַזאַ וואונדערבאַרער שטימונג, אַזוי אויפגעראַמט, אַזוי תקיף, אַזוי זיכער און אַזוי פורכטלאָז, ווי אין דער דאָזיגער נאַכט פון פּסח. עס איז פערשוואונדען ניט נאָר יעדע מורא, יעדער פּחד פאַר'ן צווינ־גער און פאַר'ן דריקער און פאַר'ן פיינינגער, וואָס דער לאַנגער און שווערער גלות האָט געגען אונז אַרויסגעשטעלט, נאָר אויך פאַר אַלערליי סאָרטען מזיקים און שדים און רוחות וואָס וואַרפען אַן אויף אונז אַ שרעק דאָס גאַנצע יאָהר. אין דער דאָזיגער נאַכט פון פּסח האָבען זיי קיינער אויף אונז קיין שליטה ניט.

און אויף מאָרגען אַז מען האָט געעפענט די אויגען, זיינען די גאַסען, דער מאַרק געוועזן לעדיג. אַ גרויסע הייליגע רוה האָט זיך

אראבגעלאזט אויפ'ן גאנצען שטעדטיל. מען האט נאר געזעהן ווי פון אלע געסלאך האט זיך א שטראם מענשען געצויגען צום שוהל הויף. דאס גאנצע עפענטליכע לעבען איז איצט קאנצענטרירט אין און ארום די בתי מדרשים.

א גרויסע נאכפראגע נאכ'ן עסען ווערט אויף א שטיקעלע פייער. א יונגער מאן מיט א פעררויכערטען פאפיראס אדער עלטערער איד מיט א פעררויכערטער ליולקע איז איצט אן עולם ומלואה. מען שטעלט איהם אב אויף שריט און טריט און מען בעט לייהען א שטיקעלע פייער. און איינער איז מזכה דעם צווייטען. שטעהט אן עלטערער איד פאר זיין טהיר מיט זיין ליולקע אנגעפילט מיט טאבאק און קוקט אוים די אויגען אויף א פערבייגעהער, וואס רויכערט. געהט אן א יונגערמאן מיט א פעררויכערטען פאפיראס שטעלט ער איהם אב, נעהמט אהן מחילה דעם פאפיראס פון זיין האנט און שטופט דאס פייער צו זיך אין ליולקע, און דער יונגערמאן ווארט געדולדיג, ביז דער טאבאק צינדט זיך אן, און פערקעהרט, זוכט א יונגערמאן פייער פאר זיין פאפיראס און דערזעהט אן עלטערען אידען מיט א ליולקע שטעלט ער איהם אב און רוקט זיין פאפיראס צו יענעם אין ליולקע אריין און גראבט זיך אין דעם בערגעל אש און אז דאס פייער ווייזט זיך אלץ ניט, העלפט איהם דער עלטערער אוים און הויבט אן ציהען און בלאזען צוריק זיין ציבעק און הגם דער יונגערמאן קריגט אביסעל אש אין די אויגען בעקומט ער אבער אויך דאס פייער וואס ער האט געזוכט אוןביידע שיידען זיך צופריעדענע.

אין די ריינע אויפגעראמטע הייזער קומען דערווייל פאר שטילע שמחות. דארטען וואו א זוהן איז פער'קנס'ט איז די כלה מיט די מחותנים פערבעטען און די גרויסע און די קליינע, און די אלטע און די יונגע פערטרייבען די צייט מיט שפיעלען אין וועלשענע ניס. גאר די יונגע מיט פערפלאמטע פנימ'ער, מיט א גייציגקייט צו געווינען, חתן־כלה מיט א בושה און שעמעוודיגע בעוועגונגען און די עלטערע מיט אן אפענעם קאמישען שמייכעל פון זיך גופא, וואס מען מאכט זיך נאריש, ווייל ביי אונז אין שטעדטעל איז יעדער פארט שפיעל געווען פעררעכענט פאר א נארישקייט.

די אינגערע אינגלאך זיינען אויפ׳ן זיבעטען הימעל, ווייל די מיידלאך און ווייבער ווארפען דעם ראש אזוי אונגעלומפערט, אז ער וועט קיין מאל קיין נום ניט טרעפען. און דער איינציגער וואס פערדארבט זייער שמחה איז זייער ברודער דער חתן. ווען ניט ער וואל־טען זיי אבגעוואונען אלע נים און זיי מליצ׳ען אין דער הויך, ווען ער שיקט ארוים דעם ראש, ספעציעל ווען עס האט זיך אנגעקליע־בען א גאנצע פאדלאגע מיט נים. נאר אפילו דאס העלפט זיי זעהר זעלטען. נאר דערפאר ווען דער חתן אליין טרעפט אמאל ניט, הויבט זיך אויף אין שטוב אזא געפילדער פון פריידענס־געשרייען, אז מען קען טויב ווערען.

— היינטיגע קינדער! — זאגט די מוטער און איהר פנים גלאנצט פון פרייד. — עס קומט אוים, קוריצא יאיצא אוטשיט. זיי זיינען קליגער פון אונז. איך געדענק, ווען איך בין נאך א מיידעל געוועזן, האט מען א כלה אויספרובירט מיט פראסטע מיטלען. מען האט איהר כלומרשט געבעטען העלפען פערגאנדערוויקלען א פלאנ־טער און אז זי האט ארויסגעוויזען אונגעדולד, איז דאס געוועזן א סימן, אז זי איז א כעס׳ניצע. מען האט בכיון עפעס ארונטערגע־ווארפען און אויב זי איז פערבייגעגאנגען און ניט אויפגעהויבען עס, איז דאס געוועזן א סימן אז זי איז א פוילערקע. היינט וועלע אזעלכע מיטלען גארניט העלפען. די קינדער קענען אונז קויפען און פערקויפען...

דער ערשטער סדר.

1.

שוין אַנהויב ווינטער האָט סאָסיע אָנגעהויבען צו דאַרען דער קאָפּ, ווי אַזוי מען וועט אַריינבערענגען דעם פּסח אין שטוב. און הגם זי האָט גוט געוואוסט, אַז דער וואָס שיקט דעם שפּינער זיין פלאַקס און דעם טרינקער זיין ווייַן און דער וואָס שפּייזט דעם שור הבר און די מילב, וועט זיי אויך ניט פערלאָזען, האָט זי דאָך ניט אויפגעהערט צו רעדען איבערן מאַן אין די טעג ווען ער איז געווען אין דערהיים, ווי אַזוי נאָך אַזא ביטערען ווינטער וועט מען כח האָבען אָנצוגרייטען אַלע נויטיגע זאַכען צום גרויסען יום טוב.

פּלטיאל האָט, ווי סאָסיע האָט אויף איהם געזאָגט, פון קיין זאַך דאָס האַרץ זיך ניט אָבגעגעסען און אויף איהרע טענות האָט ער נאַר אַ ציה געטהאָן מיט די אַקסלען און געענטפערט:

— איך ווייס ניט, וואָס דו דאַגה'סט אַזוי. עס איז נאָך פיוו ראַקו דאַ ראַקו און דו האָסט שוין קיין צייט ניט.

און ער האָט מיט דער לינקער האַנט עטוואָס אויפגעהויבען זיין שווערע היטעל און מיט דער רעכטער אַ קראַץ געטהאָן זיך אין מיטען קאָפּ.

נאָר פונדעסטוועגען האָבען די ווייבס רייד איהם אין גאַנצען רוהיג ניט געלאָזט און דער געדאַנק וועגען פּסח האָט איהם גע־דופּעט.

פּלטיאל איז געווען אַ בעל העגלה און איז יעדע וואָך געפאָהרען פון ראַפּשאַנסק קיין ווילנא און צוריק. ער פלעגט געוואוינליך אַרויספאָהרען זונטאָג אין דער פריה און צוריקקעהרען זיך דאָ־נערשטאָג, נאָר אויב דער וועג איז געווען אַ שלעכטער האָט ער קוים

פאספייעט אנצוקומען אהיים צו לכה דודי. ער האט ליעב געהאט אין די טעג וואס ער איז אין דערהיים געווען, אז אין שטוב זאל זיין ווי אין א בעדיל. ער האט זיך ערשט היימיש דערפיהלט, ווען ער האט געקענט ארונטערוואַרפען פון זיך די קאפאטע און עסק'ענען זיך ארום שטוב אין זיין רויטליכען קאפטעל. אבער אז האלץ איז אזוי חריף און מען דארף האבען אין זיינען פסח, האט ער זיך ניט געקלאגט, וואס מען קען ארומטרייבען וועלף איבער'ן שטוב, און האט זיך פערקליבען מיט די קינדער אויפ'ן אייוועז און דארטען געשפיעלט מיט זיי אין דוראקעס, בשעת סאסיע איז געזעסען איי־בער א פייער טאפ פאר'ן טיש און האט געפליקט פעדערען.

סאסיע האט זיך ניט בענוגענט מיט'ן דאגה'ן אליין. אזוי גיך ווי דער ווינטער איז אנגעקומען, האט זי אנגהויבען צו האנדלען מיט גענז און אויב זי האט דערפון קיין גליקען ניט געמאכט, האט זי לכל הפחות געהאט גריבענעס אויף עטליכע מיטאגס פאר די קינדער צו ברויט און בילעכווייז אנגעקליבען שמאלץ אויף פסח.

פלטיאל האט קיין איבריגע רווחים ניט געקענט מאכען, נאר וויפיעל ער האט געקענט האט ער זיך געסטארעט, אז אין שטוב זאל אריינפאלען מיט עטליכע גראשען מעהר א וואך. ער האט זיך קיינמאל ניט אבגעזאגט צו נעהמען אן איבריגען פאסאזשיר אדער אן איבעריגען פעקיל, ווען אפילו איהם איז אויסגעקומען אבצוטרעטען זיין פלאץ, און ניט זעלטען איז ער דעם גאנצען וועג פון ראפשאנסק קיין ווילנא און צוריק געגאנגען צו־פוס פאזע וואגען און ווען דער וועג איז געווען א שלעכטער האט ער זיין אקסעל צו־געשפארט צום וואגען און ארויסגעהאלפען דעם פערד, נאר דער־פאר האט ער געקריגען א רגילות צו הויבען אלע ווילע דעם רעכ־טען אקסעל.

פון איבריגע פאסאזשירען אדער איבריגע משאות האט דארי־בער קיין רייד ניט געקענט זיין, נאר איצט האט ער זיך דערמאנט, ווע מעם א זוהן לערענט אין א ישיבה אין ווילנא אדער וועמענס א טאכטער האט חתונה געהאט אין ווילנא און ער האט אבגעזוכט די עלטערן און גענומען קליינע פעקלאך, וואס זיינען בעשטאנען פון א לעבעל ראזעווען ברויט אדער א קריגעלע פוטער אדער א

הארטען קען אדער גריבענעס — אזעלכע מאכלים וואס מען קען אזוי גרינג ניט קריגען אין דער גרויסער שטאדט און ער האט דער־פאר געכאפט עטליכע גראשען. געוועהנליך, האט ער זיך נאך אזעל־כע פערדיענסטען ניט געאיגט און אין ראפשאנסק האט מען זיך ביי איהם קוים איינגעבעטען ער זאל אזעלכע פעקעלאך מיטנעהמען. נאר אז מען ערווארט אזא גאסט איז קיין ברירה ניטא.

אבער ווי סאסיע האט ניט געקארגט און געשפארט איז פון די דאזיגע אלע פערדיענסטען גאר ניט געבליבען. דורך די לאנגע ווינטער חדשים איז א קינד קראנק געווארען און מען האט געמוזט אריינרופען דעם פעלשער, וועלכער נעהמט ניט ווייניגער ווי צעהן גראשען יעדעס מאל וואס ער קומט, און אין אפטייק רייסט מען ממש די הויט, און ארום פורים צייט האט סאסיע ערקלערט מיט א פערצווייפעלטען קול, אז סיידען דורך א נס וועלען זיי קענען אריינ־ברענגען דעם פסח.

פלטיאל האט איצט גאר ניט געהאט צו ענטפערן אויף דעם. ער האט א שטארקערן ציה געטהאן פון דער ליולקע, וואס ער האט גערויכערט און ארויסגעלאזט א געדיכטערן רויך פון דער ביטערער מאכארקע. סאסיע האט זיך פערהוסט.

— און וואס איז מכח דעם פאדראט? — האט ער געפרעגט.

— איך האב שוין אבגערעדט מיט אפרים'ען: איך וועל זיין א וועלגערקע. וואווקע א וואסער גיסער און מירקע א מעהל שיטערקע.

— פ־ף־ף־ף! האט ער ארויסגעלאזט דעם רויך פון מויל, אפקעהרענדיג בשעת מעשה דעם קאפ אזוי, אז דער רויך זאל ניט געהן סאסיען אין פנים. — שוטה, אויב אזוי, טא וואס דאגה'סטו?

— יא, אבער אויף די קינדערשע פערדיענסטען קען מען ניט בויען. א חוץ דעם, דארף וואווקע א נייע פאר שטיוועלאך, און מירעל א נייע קליידעל. זיי זיינען ניט מעהר ווי קינדער און מען קען ניט פערשטערען זייער יום טוב.

— דאגה ניט, מיר וועלען מיט גאטס הילף האבען א פסח ניט ערגער ווי ביי אלע אידען. שמאלץ האסטו, פאר'ן באקען מצה וועסטו ניט דארפען צאהלען. דו וועסט זעהן, סאסיע, מיר וועלען האבען אזעלכע קניידלאך, אז —

ער האט האסטיג אריינגערוקט דעם ציבעק אין מויל ביים לעצ־טען ווארט, און ניט דערזאגט, וואס פאר א קנײדלאך זיי וועלען האבען.

יענע נאכט האט סאסיע לאנג ניט געקענט איינשלאפען. פלטיאל האט אנהויב אבענד געמאכט א חשבון, פיעל זיי וועלען פערדיענען אין פאדראד און זי האט זיך ניט געקענט אב'חדוש'ען. ווי קלוג דער אויבערסטער האט די וועלט איינגעארדענט. האט ער געגעבען די אידען א פסח, האט ער אויך געגעבען פאדראטען, אז ארימע לייט זאלען קענען פערדיענען עטליכע זייטיגע רובעל, אז זיי זאלען האבען א יום טוב ווי ביי אלע אידען. אמת, די ארבייט איז א שווערע, מען דארף שטעהן פיערצעהן שעה אין מעת לעת אויף די פיס און וועלגערען און וועלגערען ביז די הענט ווערען געשוואָ־לען און אלע גליעדער ברעכען. אבער מצה וועט שוין א דאנק דעם הענט ניט געוואשענעם ניט פעהלען, און קנײדלאך וועלען אויך זיין, און זי איז שפעט איינגעשלאפען מיט דעם רוהיגען געדאנק, אז דער וואס זיצט אויבען וואכט איבער אלעמען.

א י ן פ א ד ר א ט.

2.

זיי שטעהען אלע ארום א לאנגען טיש און שאקלען זיך, ווי די שאטענס, די פיס זיינען ווי קלעצער, די הענט ווי בערג, די דאַ־לאניעס ווי קישעלאך, די גליעדער צובראכען, דער קאפ ווי מיט בליי אנגעגאסען, דאס פנים פערשלאפען, צוקראכען, בלאס, פויל.

ס'איז שטיל. קיינער חכמה'ט זיך, קיינער וויצעלט זיך: ס'הערט זיך נאר א שטילער רוישען פון די וואלגער־העלצלאך און רעדלעך איבער די בלעך פון די טישען און אפט א קרעכץ, א געניץ — א לאנגער געניץ.

ס'איז שרעקליך היים, אלע פנים'ער פערשוויצט, נאר קיינער פאכט זיך, ס'איז שווער אויפהויבען די האנט אבצואווישען דעם שוויים.

מען ענדיגט די לעצטע מיירע פון לעצטען בעל הבית׳שען פעקיל, די קנעטערקע איז קוים געפאלען זיצען אויפ׳ן ביינקעל, די וועלגערקעס־מיידלאך האבען שוין זייער לעצטע טייגעל גע׳פטר׳ט, איין סאסיע האלט זיך נאר מיט איהר טייגעל און איהר דוכט, אז דאס איז ניט טייג, נאר אייזען...

די וועלגערקעס זעצען זיך איינע נאך דער אנדערע אנידער, אויף זייער טיש האקט זיך אב די ארבייט: דער רעדלער פיהרט זיך נאך ארום מיט די לעצטע פאר מצות, נאר אט ווארפט ער אויך אוועק דאס רעדעל, גיט פרעהלעך א פויק מיט׳ן וועלגער־העלציל איבער׳ן בלעך און ציהט זיך אוים אויף זיין באנק. דער איין זע־צער בלייבט נאך שטעהן אויף א ווייל ביים אייוועז.

מען נעהמט ארוים די לעצטע פאר מצות פון אייוועז, דער „מענש" קלייבט אוים די מצות פון׳ם שלאף־באנק, דער זעצער שפארט זיך איין מיט די הענט אין די „באקעס", גיט זיך א לאנגען „פאטשאי". און זינגט אוים א „אוי", אנגעהויבען פון דער העכס־טער אקטאווע און געענדיגט מיט דער נידריגסטער.

מען „ווארפט איבער" דעם אייוועז, דער זעצער זעצט זיך אויפ׳ן ראג שלאף־באנק, פערלעגט א האנט אויף א האנט, פיפקעט די ליולקע און קוקט פערטראכט אויפ׳ן פייעריל.

וואווקע דער וואסער גיסער קריכט אונטער דעם רעדלערס טיש און דרעמעלט דארט איין אויף דער סטאלקע.

חיענקע די מעל־שיטערקע ליגט אנגעשפארט מיט׳ן קעפיל אויף א פעקעל און שלאפט הארט.

א שעה איז שטיל. עס ווערט פינסטערלאך, דער בעל הבית פון פאדראט צינדט אן די לאמפען.

די קנעטערקע, וואווקע און חיענקע שטעהען שוין ביי דער מיירע, די וועלגערקעס כאפען זיך אויף, הויבען אן צו מורמלען, ווער ס׳האט מעהר כח שרייט העכער.

— דאס איז דאך אן אקציע אין דער וועלט — שרייט איינע: צו בדיקת חמץ זאל מען דארפען שטעהן אין פאדראט!

— אין דער וועלט פערלויפט ניט אזא עולה, צו בדיקת חמץ זאל מען מענשען מוטשען א גאנצע נאכט, — שרייט א צווייטע.

— נו, נו, צו בדיקת חמץ זאָל מען שטעהן א גאַנצע נאַכט,
— שרייען און מורמלען אלע.

דערוויל הויבט זיך אָן די ארבייט. מען באַקט איצט „חיובים“. די ארבייט נעהט לעבעדיגער, דער רעדלער זינגט א וואולגאַרע ליעדעל, מיידלאך־וועלגערקעס לאַכען, יונגע ווייבלאך שמייכלען. עלטערע בטל׳ען אוים אלע בייזע חלומות אויף זיין קאָפּ:

— פאַרהאַלושעט זאָל ער ווערען! ס׳זינגט זיך איהם — זינגען זאָל ער א לעצטען מאָל!

—חאַ, חאַ, חאַ! — לאַכען נאָך העכער די מיידלאך.

פּאר טאָג איז געוואָרען נאָך פרעהליכער, דער רעדלער האָט געזונגען און געשיט המצאות, די וועלגער־העלצלאך האָבען פרעה־ ליך געקלאַפּט איבער׳ן טיש, דאָס רעדעל האָט געקוויטשערט, ס׳איז בשום אופן געווען צו דערקענען אז אויף דער שמחה טאַנצען לע־ בעדיג־טויטע ברואים.

סאַסיע מיט איהרע צוויי קינדערלאך, וואָווקע און חיענקע, ווי אויך אלע איבעריגע, האָבען בעקומען זייערע שכירות גלייך, ווי די ארבייט האָט זיך געענדיגט און זיינען העמדום־פּענדום געלאָפען אהיים אריינברענגען דעם פּסח אין שטוב.

ע ר ב פּ ס ח.

3.

סאַסיע האָט ניט געוואוסט צו וואָס זיך צו כאַפּען פריהער. א שפּאַס פּסח! ארבייט איבער׳ן האַלז, ווען וועט זי אויספּייען מאַכען אלץ כשר? לייט הארעוועז וואָכען־לאַנג איידער מען מאַכט כשר די שטוב. עס לויפט איהר טאַקע ממש די שוים פון מויל. זי פערגעסט אין גאַנצען, אז זי איז אזוי צובראָכען, אז קוים וואָס זי האַלט זיך אויף די פים; א נס וואָס שבת צו נאַכט האָט זי פּסח׳דיג געמאַכט דאָס בעט, דעם טיש, די פּאָדלאָגע, אז ניט — איין גאָט ווייסט, וואָס ס׳וואָלט געווען. חיענקע מיט וואָווקע לויפען ארום ווי פּער׳סם׳טע, סאַסיע טרייבט ארום און לאָזט ניט

א מינוט רוהען: לויף, לייה א סטופע, לייה א זיפעלע, לייה דאס, לייה יענעס, זיי האבען אפילו קיין צייט אראבצוכאפען זיך צו די בעל מלאכה'ס, וואוקע חלש'ט צו זעהן די שטיוועלאך; וואס בערקע דער שוסטער נעהט פאר איהם, פאר וועלכע ער וועט בעצאהלען מיט זיין אייגען געלט, וואס ער האט פערדיענט פון וואסער־גיסע־ריי, און חיענקע — דעם קארטונענעם יאקעל וואס ביילע די נייטערקע נעהט פאר איהר.

מען דארף העלפען דער מאמען.

און סאסיע ארבייט פאר צעהן מענשען. ביז צוויי אזייגער איז שוין געווען דער חמץ ארויסגע'פטר'ט פון שטוב, דער זאמד אראבגעקעהרט פון דער ריינער פאדלאגע און פערבעט מיט א ראגאזשקע, די צושייערטע כלים צושטעלט אויף אן ארט, דער שפייז אלמער אויסגעבעט, פון די בוריקלאך אראבגענומען די שיווע פלעווע, דער אייווען גע'כשר'ט, דאס פלייש, פיש גרייט צום קאכען דאך איז איהר דאס הארץ ניט רוהיג, זי רייסט זיך אפט אב פון איהר ארבייט, לויפט צו צום פענסטער און קוקט אין דרויסען...

אויף דרויסען הערט זיך א גערויש פון רעדער, חיענקע און וואוקע האבען זיך פלינק א ווארף געטהאן צום פענסטער און איידער סאסיע האט אוספייעט אבקעהרען דעם קאפ פון אייווען— האבען זיי שוין אויסגעשריען פרעהליך:

— דער טאטע, דער טאטע איז געקומען!

סאסיען האט זיך דאס פנים אנגעצונדען פון פרייד, זי איז צוגעלאפען צום פענסטער, דערווייל איז וואוקע געלאפען אין סטאדאלע און טוז נאך איהם חיענקע און האבען פערנאנדער געעפענט דעם טהויער.

פלטיאל האט אבגעווישט דאס נאסע פערדיל און ארייננגעפיהרט אין סטאדאלע.

— וואס מאכט איהר? אה! אזוי פערשפעטיגט היינט, אזוי פערשפעטיגט! זיינען געווען פלטיאל'ס ערשטע ווערטער, ווען ער איז אריין אין שטוב.

דאס פנים, די הענט, די סערמינקע, וואס איז אין העלפט געווען פינגארטעלט מיט א רימען, די שטיוועל זיינען געווען גראב

בערעקט מיט בלאטע, ס'וואלט געווען א גרויסער יושר זיך אבצור־וואשען, נאר ווער האט צייט?

ער האט נאך געדארפט פערנאנדער טראגען אביסעל סחורה צווישען די קרעמער און בעקומען געלט.

דערווייל האט זיך פערדרעהט א שטארקע שעה און דער זייגער האט געשלאגען דריי.

איידער ער האט זיך איספראוועט מיט דער שטוביגער אר־בייט, אנגרייטען היי פאר'ן פערד, אנשפאלטען האלץ אויף יו"ט, אראבנעהמען די פסח'דיגע געפעס פון בוידעם, צוקויפען א פאר כוסות, אבסקראבען און אויסשמירען די שטיוועל מיט דזעגאכץ, האט דערווייל אריינגעטריבען אין פארנאכט.

— כאפ א בולבע — בעט זיך ביי איהם סאסיע וואס האט דערוויזען אפצוקאכען קארטאפעל אויף „ביי טאג" : — כאפ א בול־בע! ס'הארץ מוז דיר חלש'ען.

ער טהוט איהר צוליעב, כאפט א בולבע און בריהט זיך עסענ־דיג.

— נו, וואווקע, נעהם די בוטלעס און קום נאך וויין.

וואווקע נעהמט פרעהליך די גרינגע בוטלעס, איינע אויף מעד, די צווייטע אויף וויין; ער ווייסט אז דער שיינקער וועט איהם געבען פערזוכען א גאנצע גלעזעל וויין. פלטיאל נעהמט אין קע־שענע א קליין פלעשעלע אויף פסח'דיגען בראנפען: זאל יו"ט זיין, ווי ביי לייטען!

און פלטיאל מיט וואווקען לויפען געשווינד: מען דארף נאך אראבלויפען אין מרחץ.

פון מרחץ זיינען זיי געקומען רויט ווי צונטער, פלטיאל האט זיך אויפ'ן פאל גוט אויסגעשמיסען, ס'איז שוין געווען גוט פינס־טער, א נס וואס פלטיאל און וואווקע האבען פריהער מנחה געדא־ווענט, אז ניט — וואלט מען שוין ניט געטארט דאווענען.

— לויפט, איהר וועט נאך אפשר כאפען א ברכו, — טרייבט סאסיע די מאנסבילען פון שטוב: — חרוסת ניט פערגעסט צו נעהמען ביים רב.

פלטיאל האָט אָנגעטאָן זיין גלע לאַסטענע קאַפּאָטע, וואווקע די נייע שטיוועלאך און זיינען אוועקגעלאָפן אין קלויז.

און אז זיי זיינען געקומען פון קלויז איז שוין דער טיש גע־ווען געדעקט מיט א ווייסן סערוועט איבער א ראגאשזע, צוויי מה־נשתנה ליכטעלאך האָבן געברענט העל, די מצות זיינען גע־לעגן גרייט, אין א טעלער זיינען געלעגן אָבגעקאָכטע אייער, די זרוע; די כוסות מיט די פולע בוטליעס זיינען געשטאַנען, אלץ איז שוין געווען פארטיג, אויסער חריין האָט מען נאך געדארפט אָנרייבן.

פלטיאל האָט אין קוימען אָנגעריבן א ביסעל חריין, אָנגע־טהאָן דעם ווייסן קיטעל און זיך געזעצט אָנגעלענט אויף צוויי קישענס צום טיש.

חיענקע האָט דערווייל אָנגעטהאָן דעם נייעם יאקעל, סאָסיע — אַ אויסגעוואַשענע ספאַדניצע.

דער סדר.

— ע־ע, דו שלאָפסט שוין — האָט סאָסיע געזאָגט, צוגעהענדיג צום טיש.

— ווער, איך? ניין. — האָט פלטיאל געענטפערט אויפ־כאפענדיג זיך פון דרעמעל.

ער האָט אָנגעגאָסען די כוסות פאר זיך, סאָסיען און אליהו הנביא׳ן מט וויין, וואווקע און חיענקען מיט מעד און גענומען פראָווען דעם סדר.

— וואווקע! דו דרעמעלסט שוין?

— ניין, ניין.

— קדש, אז מען קומט פון שוהל מאכט מען קדוש.

פלטיאל האָט אויפגעעפענט א פערשטויבטע הגדה, וואווקע א קליין סדור׳ל, סאָסיע דעם קרבן מנחה און חיענקע איז אזוי גע־זעסען אָנגעשפארט ביי דער מאַמען אויפ׳ן שוים.

— איך געפין ניט די הגדה, — האָט סאָסיע געזאָגט.

פלטיאל האט גענומען בלעטערן איהר קרבן מנחה. דערווייל האט סאסיע איינגעדרעמעלט.

— דו דרעמעלסט, הא ? — האט פלטיאל געפרעגט, ווען ער האט שוין געהאט געפונען די הגדה.

— ס'קלעפען זיך מיר די אויגען.

— קינדערלאך, שלאפט ניט, — האט פלטיאל געזאגט און גענומען מאכען קדוש.

ער האט אבגעזופט א רוב כות.

— מצ... מצ... געשמאקער וויין !

וואוקע, סאסיע און חיענקע האבען זיך אויך בעשמאקעוועט פון מתיקות. דערנאך, אז מען האט גע'פטר'ט „ורחץ", „כרפס", „יחץ", האט פלטיאל א קאמאנדעווע געטהאן „מגיד" און מען האט גענומען זאגען די הגדה.

זיי האבען אבגעזאגט „הא לחמא", וואוקע האט געפרעגט די פיער קשיות מיט א פערשלאפען קול און פלטיאל האט איהם גע־ענטפערט מיט א האלבען מויל: עבדים היינו.

— עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' אלהינו משם ביד ח־ז־ק־ה... חררראַ !

— פלטיאל ! דו שלאפסט שוין ? — וועקט איהם סאסיע מיט א פערשלאפען קול.

— הא ? עבדים היינו לפרעה — לפרעה ב־מ־צ־ר־י־ם...

— פלטיאל ! וואוקע ! איהר שלאפט ?

— עבדים היינו ל־פ־ר־ע־ה...

א ווײַלע איז שטיל.

— איהר ש־ל־א־א־פ־ט ? ה־א־א־א ?

חררראַ !

חררררראא !

דער חלום.

5.

ס'האט אנגעהויבען צו טאגען. דאס פערד אין שטאל האט זיך פערנאנדער געהירזשעט.

פלטיאל איז געשלאפען הארט און איהם האט זיך געדוכט, אז ער איז אין וועג. דער וועג האט געלאזט, אומעדום שטעהען ברייטע טיעפע לוזשעס; ביי די זייטען וועג ליגט דער שניי הארט, ווי איין און צוגעדעקט מיט א שווארצע פלעווע; די בלאסע, ווארעמע שטראהלען פון דער זון פאלען אויף איהם און טרייבען פון זיינע זייטען א מוטנע וואסער.

ער געהט פאזע וואגען, דאס בידנע פערד שליאפעט אין בלאטע און שליאפעט, עס געהט שווער, אויפ'ן וואגען איז זעהר פיעל משא: ס'ווילט זיך האבען א יו"ט ווי ביי לייטען, נאר ער האט איצט שטארק חרטה, ער האט מורא דאס ער זאל חס ושלום ניט פערשפעטיגען מיט'ן קומען אהיים. שוין צוויי מעת לעת, ווי ער האט מיט אן אויג ניט צוגעמאכט. דאס הארץ רייסט איהם פאר'ן פערדעל: ער קאן איהם ניט לאזען פאשען.

ס'זעהט זיך א ווערסט.

— נאך דריי מייל ביז דערהיים.

דריי מייל ביי אזא וועג מיט אזוי פיעל משא קען אמאל דויערן... אל תפתח פה לשטן. איבערהויפט אז דאס פערדעל האט זיך לאנג ניט געפאשעט.

דער געדאנק, אז ער קען חס ושלום בלייבען אויף יו"ט אין וועג, רופט ביי איהם ארויס אלע זיינע כחות און מיט דער אויסגעמאגערטער ברייטביינינגער פלייצע העלפט ער שטופען דעם וואגען.

דאס פערדעל געהט טאקע גיכער, דער וואגען ריהרט זיך גערשווינדער, ער ווערט לעבעדיגער: דאס בידנע פערד וועט זיך ניט ארויסשלאגען אזוי פון די כחות.

ס'זעהט זיך פון ווייטען נאך א ווערסט: דער ווערסט איז גוט געגאנגען, נאר פלוצים, סטאי! דער וואגען האט זיך ארייינגעזעצט אין א גרוב, דאס פערדעל מאכט מיט די זייטען, ווארפט זיך אהין און אהער און שטעהט פארט אויף איין ארט.

— נא, נא! — שרייט ער מיט א הייזעריג קול, ער בויגט זיך איין אין דרייען, רוקט אונטער דעם אקסעל אונטער'ן דרענגעל פון

וואגען און גיט איהם מיט די לעצטע כחות א הויב איז דער לופט...

— טרררראך!

— — — — — — — — — — — — — — — — —

פלטיאל, סאסיע, וואווקע און חיענקע האבען זיך א כאפ גע־טהאן ניט טויט, ניט לעבעדיג:

דער טיש איז געווען אומגעקעהרט, די בוטלעס, די כוסות, די טעלער צובראכען, דער וויין אויסגעגאסען, איין איי האט זיך פערקייקעלט אזש צום שוועל.

מצה דעם פריץ.

דער אמת איז, אז אין מיין אָרים שטעדטעל איז מען געווען זעהר הינטערשטעליג אין הלכת אכילה. ניט נאָר האָט מען ווייניג געגעסען, ווייל מען האָט פשוט ניט געהאַט קיין איבריגע געלט צו קיכלען זיך, נאָר ווען אפילו די שפע וואָלט געווען איבער די פּאַר־דושקעס, וואָלט מען אויך ניט געוואוסט ווי צו קיכלען זיך. קיין זאַך האָט אזוי פעראכטליך ניט געקלונגען אין דעם מויל פון אונ־זערען א תושב, ווי ווען ער האָט געזאָגט „אָנשטאָפּען דעם מאָגען", „אָבגעבען זיך מיט דער אכילה". און ווען מען האָט אויף איינעם געזאָגט זולל וסובא איז דאָס טאַקע געווען פשוט געזידעלט. אזא איינער איז געשטאַנען אויף איין מדרגה מיט א פערד גנב און א מסור. עס האָט גאָר ערגער ניט געקענט זיין ווי א טרפה'נע האָלז.

ווי געזאָגט, האָט מען ביי אונז נאָר געגעסען צו דערהאַלטען די נשמה און פון קיין פּאַטראַוועס האָט מען ביי אונז ניט גע־וואוסט. דאָס בעקאַנטע ליעדעל „זונטאג בולבעס, מאָנטאג בול־בעס, דיענסטאג בולבעס, מיטוואָך בולבעס, דאָנערשטאָג און פרייר־טאָג בולבעס, שבת א רויטינקער קוגעלע און זונטאג ווייטער בול־בעס" איז ווי צוגעפּאַסט צו מיין שטעדטעל, ווייל בולבע איז טאַקע געווען אפשר דער איינציגער מאכל פון וועלכען מיר האָבען זיך געקליגט צו מאַכען פערשיעדענע פּאַטראַוועס. אזוי א שטייגער האָט מען געבאַקט בולבעס אין פּעלצלאָך און דאָס איז געווען א פּאַטראַווע פון וועלכע אָרים בחורים האָבען געלעקט די פינגער. ווייטער זיינען געווען גאַנצע געקאָכטע בולבעס, געוועהנליך איז דאָס געווען א פּאַטראַווע אין מיטען זומער און דאָס איז געווען א לאַבונג פאַר'ן גאַנצען שטעדטעל, סיי אָרים און סיי רייך, מעהר ניט, די אָרימע אידען האָבען די דאָזיגע בולבעס געגעסען מיט ראַסעל

פון אונגערקעס און די רייכע האבען זיך פערגונען צו טונקען זיי אין פוטער. און ווידער האט מען פון בולבעס געמאכט קאשע, געוועהנליך פאר א מוזיניקעל אדער מוזינקע אדער בן יחיד אדער בת יחידה. עלטערע מענשען האבען זיך שוין אזא זולל וסובא׳ריי ניט ערלויבט. און די בולבענע קאשע האט מען אין ארימען אופן פון אויבען בעשמירט מיט טוקעווע שמאלץ און אין רייכערען מיט היהנערשע אדער גענזענע. און ווידער איז געווען א פאטראווע וואס האט געהייסען פיש בולבע. דער דאזיגער נאמען קען אריינפיהרען אין טעות און קען מאכען דעם איינדרוק, אז מען האט דא צו טהאן מיט טרפה׳נע העלזער. דער גאנצער קונץ פון פיש בולבעס איז, וואס די בולבעס זיינען אפילו קיין מאל ניט געלעגען לעבען פיש.

דאס זיינען אלץ פאטראוועס פון בולבעס אליין, אהן א שום צומישונג פון אנדערע שפייזען, און פון יענע קען מען ווידער מאכען גאר א בעזונדער צעטעל.

די גאנצע רייכקייט אין פאטראוועס איז אוועק אויף די בולבעס און ווייטער האט מען ביי אונז גאר א קליינע ידיעה געהאט וועגען מאכלים. א פארשטעלונג האט מען ביי אונז געהאט, אז אין דער גרויסער וועלט זיינען פאראן זעהר רייכע מענשען און זיי קענען זיך פערגינען צו עסען אפילו מארצעפאנעס. וואס דאס איז אזוינס, האט קיינער ניט געוואוסט, דאס איז געווען עפעס פאנטאסטישעס, עפעס מעהר פון וואס טריפה׳נע העלזער און זולל וסובא׳ס קענען זיך פערגינען און דאס איז געווען כמעט אויף דער זעלביגער מדרגה ווי היהנדעלאך מיט פוטער.

הייסט עס, אז אין הלכות אכילה איז מען ביי אונז געווען זעהר הינטערשטעליג. דאס איז געווען ביי אונז, אז עמיצער האט געקויפט בויגעל, האט מען געפרעגט, ווער איז ביי איהם קראנק? דאס האט מען ביי אונז געשטעלט איינגעמאכטץ, אז מען זאל עס ניט דארפען. נאר פון דעסטוועגען זיינען מיר ניט נאר ניט געוועןן געפאלען ביי זיך, נאר מיר האבען באמונה שלמה געגלויבט, אז צו אונזער טיש איז קיין גלייכען ניטא. דאס הייסט ניט חס ושלום אז מיר שטאפען אונזער קישקע אדער גיבען נאך אונזער

האלז, דאס האט נאר געהייסען, אז ווען מיר דארפען, קענען מיר מאכען אזעלכע פאטראוועס, אנטקעגען וועלכע אלע מעדני מלך דארפען זיך שעהמען.

וואס דארף מען האבען א גרעסערען זולל וסובא ווי דער פריץ ספאטשינסקי! ער אליין, זאגט מען, הולטעוועט אין פאריז און קיין זאך איז ניט טהייער פאר זיין טריפה'נע האלז. ביי איהם זיינען שוין אפילו מארצעפאנעס א וואכעדיגע אכילה. נאר ווען ער קומט א פאר מאל אין יאהר אין אונזער געגענד אויף זיין גוט, וואס איז ארויסגעלאזט אין ארענדע צו לייבע דעם גאוויער. אין די ערשטע זאך וואס ער זאגט איהם אז, אז זיין ווייב זאל פאר איהם צוגרייטען געפילטע העלזעל. און ער וואס הולטעוועט אין פאריז און דערוויזט די טהייערסטע מאכלים אין די טהייערס־טע פאריזער רעסטאראנען קומט בכבודו ובעצמו צו לייבען אין שטוב, זעצט זיך ביי זיין טיש און לעקט ממש די פינגער פון די געפילטע העלזלאך. מען קען גרינג זעהן, אז דער דאזיגער פריץ האט נאך קיין מאל קיין אמת'ע גוטע פאטראוועס ניט פערזוכט. און ער שעהמט זיך ניט און זאגט, אז אזא גוטע זאך האט ער נאך קיין מאל ניט געגעסען.

איך דערמאן ניט קיין געפילטע פיש, ניט מחמת מיר האבען זיך דערמיט ניט איבערגענומען, אדער ניט געוואוסט ווי ווייט די גוים ווערען א כפרה דערפאר, נאר ווייל דאס איז שוין א דבר ידוע.

ווען עס איז געקומען פסח האט יעדער איד וואס האט א נאהענטע פערבינדונג מיט א פריץ צורעכט געמאכט פאר איהם א מתנה, און וואס פאר א מתנה קען אן ארימער איד מאכען א רייכען פריץ? עס פערשטעהט זיך, אז נאר עפעס אזוינס, וואס האט צו טהאן מיט אכילה.

און הגם ביים סדר האט יעדער איד געזאגט „הא לחמא עניא". ווייזענדיג אויף די מצות, איז ער דאך געווען איבערצייגט, אז דאס וואס איז לחמא עניא פאר אונז, דארף זיין די גרעסטע נאשעריי פאר דעם פריץ. און דעם צווייטען טאג פסח נאכ'ן מאהלצייט, האט מען ביי אונז אין שטוב אויסגעקליעבען די שעהנסטע פינף

מצות, ארויפגעלייגט זיי אויף א שעהנעם טעלער, איבערגעדעקט מיט א שעהנע סערוועטקעלע, אנגעגאסען פון דער גרויסער גרינער בוטלע א קאראפינקע יין צמוקים און געטראגען עס צום פריץ.

דער פריץ האט געוואהנט עק שטאדט, וואו עס זיינען געווען נאך עטליכע פריצישע הייזער. די דאזיגע הייזער האבען זיך אויס־געצייכענט ניט נאר מיט זייער גרויסקייט, נאר אויך מיט זייער פערשטעלטקייט. דער ארייננאנג אין אזא הויז איז געווען דורך א הויף, וואס איז געווען ארומגעצאמט מיט א הויכען פארקאן. אזוי ווי די פריצים וואלטען מורא געהאט מען זאל זיי קיין עין הרע ניט געבען, בשעת אלע אידישע הייזער אין גאנצען שטעדטעל האבען די טהירען געהאט גלייך אין גאס אריין.

עס פערשטעהט זיך, אז אין הויף איז געלעגען א הונד. דאס איז געווען א גרויסער געלער הונד מיט ווייסע פלעקען אויף די לאפקעס. ער איז געלעגען פויל, אנגעשפארט מיט'ן קאפ אויף א פאדערשטער לאפקע, געווארעמט זיך אנטקעגען דער זון און געדרע־מעלט. ווען דער טהויער האט זיך געעפענט, האט ער פויל עטוואס אויפגעהויבען דעם קאפ און האט אפילו בדעה ניט געהאט ארויס־צולאזען א בול. נאר ליתר בטחון האט דער פאטער צו איהם א זאג געטהאן „סוואי, סוואי" און ער האט צוריק אנגענומען זיין פריהערדיגע פאזע. נאר איין אויג האט ער געהאלטען אביסעל אפען, עפעס זיינען איהם געווען קשה די רויטע משקה אין קארא־פין, אויף וועלכען עס האבען איצט געשפיעלט די שטראהלען פון דער זון און די איבערגעדעקטע טעלער. זיין הינטישער קאפ האט ניט געקענט געדענקען אן ערשיינונג, וואס ווייזט זיך נאר איין מאל אין א יאהר. דער קאראפין און די איבערגעדעקטע טעלער האבען איהם אביסעל אונרוהיג געמאכט, און אפשר איז אין דעם געווען שולדיג איך אליין, וואס האב דעם ויין און די מצה געטראגען. איך האב געהאט אן איינגעווארצעלטע מורא פאר הינט און ער האט בעמערקט מיין מורא און ער האט זיך טאקע גלייך א הויב געטהאן און זיין גאנצע פוילקייט איז מיט אמאל פער־שוואונדען געווארען. נאר אין דער מינוט האט זיך דערהערט א קול מיט א בייזער: „פרעזידענט!" און ער האט אנגעהויבען

צו דרעהען מיט'ן עק און בעגלייט אונז צו דער טהיר, ווי פערענט־פערענדיג זיך פאר וואס איהם האט דער חוש געפעהלט צו אונטער־שיידען פון „סוואי" ביז א פרעמדען.

די טהיר האט פאר אונז געעפענט די דיענסט און אריינגעפיהרט אונז אין קיך, אן אונגעהויער גרויסע, געראמע און זויבערע קיך. זי האט צום טאטען געשמייכעלט מיט אזא דאנקבארקייט, אזוי ווי די מתנה וואלט געווען געמיינט ניט פאר'ן פריץ, נאר פאר איהר. זי איז באלד ארויסגעלאפען און אריינגערופען דעם פריץ. ער איז געווען א שווערער, סאלידער מענש מיט א רויטען פנים און א דא־פעלטע מארדע וואס האט זיך אנגעהויבען גלייך נאך די אויערען און איז ווי א שווערער פאלד געלעגען פוןביידע זייטען באקען. אויך איז אזא שווערער פאלד געלעגען אויפ'ן נאקען, און זיין איינ־געטיעטער בויך האט געוויזען, אז ער איז געווען א בקי אין הלכות פרעסעריי.

זיינע אויגען האבען אנגענומען א הומאריסטישען אויסדרוק און א צופריעדענקייט האט זיך אויסגעגאסען איבער זיין גאנצען פנים ווען ער האט דערזעהן דעם קאראפין און מען האט געקענט שווערען אז מיט זיין גאנצען בארען זיך אין כל טוב, האט ער דאך ניט געקענט דערווייזען אזא טהייערען ביסען, וואס מיר האבען גע־רופען לחמא עניא. ער האט עפעס שטיל א זאג געטהאן צו דער דיענסט און זי איז אויך א ווייל פערשוואונדען און באלד ארויסגע־קומען מיט גאנצען פעקעל פאמעראנצען, ניס און נאך אזעלכע גוטע זאכען, דאס איז געווען א בעלוינונג מיר פאר'ן טראגען די מתנה און דעם טאטען האט ער פיין געדאנקט בעזונדער.

און ווען מיר זיינען ארויס פון דארטען מיט'ן לעדיגען קאראַ־פין און לעדיגען טעלער האט דער טאטע געפיהלט, אז ער האט דעם פריץ געגעבען צו פערזוכען עפעס אזוינס, וואס מיט אלע זיינע מאר־צעפאנעס האט ער קיין מאל ניט טועם טעם געווען.

חול המועד.

די גאס, דער מארק האט אנגענומען א נייען פנים.

געוועהנליך אטהעמט דער מארק מיט א פער׳הב׳עוועטקייט: סיי עס איז פארהאן א יריד און סיי קיין יריד איז ניטא, איז דער מארק קיין מאל ניט לעדיג. אין דעם טאג פון א יריד קען מען דעם מארק פשוט ניט דורכגעהן און א גערויש פון מענשען־שטימען אויס־געמישט מיט א הירזשען פון פערד הערט זיך איבער דער גאנצער שטאדט. אין די אנדערע טעג פעהלען די מחנות פויערים, עס איז ניטא אזא גערויש, נאר דער מארק איז לעבעדיג. די בעקער מיט זייערע טישלאך און די סעדיכעס מיט זייערע סעמערס פערנעהמען א היבשען פלאץ. דא און דארט שטעהט א פויער מיט א וואגען, און די לופט־שלינגער דרעהען זיך ארום פון וואגען צו וואגען און טאפען ארום אפשר קען מען עפעס איינקויפען און פערדיענען עט־ליכע גראשען און ווען אפילו קיין זאך איז ניטא צו קויפען אדער פערקויפען איז די הב׳עניש פארהאן.

חול המועד פסח ווערען די בעקאנטע סצענעס פון דעם מארק פערשוואונדען און ער נעהמט אן א נייען פנים.

דער פלאץ פון די בעקערשע טישלאך איז איצט לעדיג און דער גרעסטער טהייל פון די סעמערס פעהלען. די קראמען זיינען אפען און פון יעדען קוקט ארויס די גרויסע מחיצה, וואס פערשטעלט מעהר ווי א העלפט סחורה. די קרעמערקעס און קרעמער זיצען מעהר פון יוצא וועגען און קוקען אפילו ניט אויס קיין קונים. אלץ וואס מען האט געדארפט אויף דעם גרויסען יום טוב, האט מען זיך איינ־געשאפט פריהער און קיינער האט ניט וואס צו קויפען, סיידען א קווארט מילך פאר א חול המועד׳יגער מילכיגער וועטשערע מיט מצה פארפעל. דער גאנגבארסטער ארטיקעל איז איצט די סטופע, וואס

מען שלעפט פון שטוב צו שטוב אנצושטויסען מצה־מעהל און מצה־פארפעל.

דערפאר האבען זיך אויפ'ן מארק איצט געוויזען פנים חדשות. די אייביגע לופט שלינגער וואס בלאנקען ארום מיט א לאנגען שטרוי צווישען די צייהנער זעהען זיך ניט און אנדערע פנים'ער וואס ווייזען זיך נאר פון חול המועד צו חול המועד פערנעהמען זייער פלאץ.

אלע מלמדים פון שטעדטעל זיינען ארויסגעקראכען פון זייערע לעכער און האבען זיך פערזאמעלט אין מארק. חול המועד איז זייער יריד. נאר זיי פיהלען זיך דא ניט היימיש, און זיי קלייבען זיך צוזאמען אין א קליינער גרופע, אזוי ווי צוזאמען וואלטען זיי זיך געפיהלט זיכערער. זיי האבען ווייניג וואס צו רעדען איינער מיט'ן צווייטען. זיי זיינען אהער ניט געקומען דעבאטירען אדער רעדען וועגען פאליטיק. זיי דארפען קוקען שארף צו עס געהט ניט פערביי א בעל הבית, וועלכען זיי ווילען זעהען, אדער אז יענער זאל זיי דערזעהען. די עלטערע קרעכצען פון צייט צו צייט, וואס מלמדות איז אזוי הפקר און יעדער וואס וויל טהוט אן אזא עטרה. מען קרעכצט אויך, וואס מיט יעדען יאהר ווערט דער יקרות גרעסער און דער שכר למוד בלייבט שטענדיג דער זעלביגער און מען איז מכבד איינער דעם צווייטען מיט א שמעק טאבאק און מען שווייגט וויי־דער.

דאס איז די פערזארגסטע, אומעדיגסטע גרופע אין גאנצען מארק.

ניט ווייט שטעהט אן אנדער רעדעל, דאס זיינען די שניידער פון שטעדטעל. די גאנצע ארבייט וואס זיי האבען געהאט איז ארויסגע'פטר'ט געווארען ערב פסח און אין שטוב איז אפילו קיין שטאך ניט געבליבען. זיי האבען געהאט א שווערען ערב פסח. פון פורים אן האט מען געארבייט פון א שפראץ אויף טאג ביז שפעט נאך האלבער נאכט און די וואך פאר פסח האט מען זיך גאר ניט אויסגעטהאן צו געהן שלאפען. דאס איז געווען זייער יריד און מען האט געדארפט ארייננכאפען פיעל מען האט געקענט. איצט וועט שוין אזוי גיך קיין ארבייט ניט זיין.

אין זייער רעדעל איז איצט לעבעדיג. מען רעדט אויף די

הויכע טענער און איינער שרייט איבער דעם צווייטען. העכער פון אלעמען שרייט אברהם איטשע, וועמען גאט האט געבענשט מיט א שווארצער בארד וואס וואקסט אין דער לענג און אין דער ברייט. אזוי אז ווען מען זעהט זיין פנים דאכט זיך, אז מען זעהט נאר א בארד, פון וואנען עס שטעקט ארויס א נאז און א פאר אויגען. ער איז שטענדיג א פערשמאיעטער און דער ברילעק פון זיין היטעל קומט אוים איבער אן אויער.

אין שניידערשען קלייזעל וועט זיין היינט צו מארגען ביי־נאכט א קלפי און דאס איז ניט קיין קלייניגקייט. וואס די קלפי זאל ניט מיינען, און ווער די בוררים זאלען ניט זיין, האבען שוין עטליכע צדדים בעצייטענס בעשלאסען וועמען אויסצוקלייבען פאר גבאים. און די בעזונדערע צדדים ארבייטען אויף טיש און אויף ביינק פאר זייערע קאנדידאטען. אלע מאכען מיט די הענט און איינער דעם צווייטען כאפט אן פאר דער קליאפע, כדי יענער זאל זיך פון איהם ניט אפקעהרען און אויסהערען. א נס וואס זיי טראגען איצט זייערע שבת׳דיגע בגדים, אז ניט וואלטען פיעלע פינגער צושטאכען גע־ווארען, ווייל דער היימישער שניידער האט שטענדיג א נאדעל אריינגעשטאכען אין זיין קליאפע.

און די שניידער זיינען ניט די איינציגע וואס האבען א קלפי. אין די אנדערע קלייזלאך דארף אויך חול־המועד בעשטימט ווערען דער גורל פון די גבאים. און יעדער פאך בעזונדער האט זיין רעדעל אויפ׳ן מארק, און יעדער רעדעל בעזונדער קאכט זיך און ליארעמט.

נאר עס זיינען אויך פארהאן אזעלכע וואס האבען ניט וואס זיך צו קאכען. זייער צעך איז צו קליין, אז זיי זאלען קענען האבען זייער בעזונדער קלייזעל, מיט בעזונדערע גבאים. אזעלכע זיינען ביי אונז, למשל, געווען די טאקארעס: זיי האבען פאר זיך קיין בע־זונדער רעדעל ניט געהאט און זיי זיינען געגאנגען איבער׳ן מארק פון איין רעדעל צום צווייטען, צוגעהערט זיך צו די טענות און וכוחים, אבער אליין זיך ניט אריינגעמישט. פון אלע בעלי מלאכות זיינען זיי געווען די איינציגע, וואס האבען אויסגעזעהן ווי משגיחים. ניט אזוי דערפאר וואס זיי האבען זיך ניט געקאכט און זיינען ארומ־

געגאַנגען אַהין אַ בעשטימטען צוועק, נאָר מעהר מיט זייערע שטע־קעלאַך.

די מלמדים האָבען אויך כמעט אַלע געהאַט שטעקעלאַך, נאָר דאָס זיינען געווען קאַטשערקעס, געוועהנליכע שטעקלאַך מיט אויס־געבויגענע הענטלאַך, אבער די טאָקאַרעס האָבען געהאַט אמת׳ע אַנטיקלאַך, אַזעלכע שטעקעלאַך וואָס קיין אנדער בעל מלאכה האָט זיך ניט געקענט פערגינען.

דאָס איז אַלץ געווען ניט נאָר אייגענע האַנט־אַרבייט, נאָר דאָס איז אפשר געווען דער איינציגער חפץ, אויף וועלכען זיי האָ־בען זיך געסטאַרעט אַרויסצואווייזען זייער קונסט. דעם טאָקער׳ס שטעקעלע איז געווען דער אויסדרוק פון דעם קינסטלער אין דעם בעל מלאכה. די אַרבייט וואָס ער האָט געמאַכט פאַר אַנדערע איז געווען ניט מעהר ווי אַ מלאכה און האָט איהם בעפרידיגט נאָר אויף אַזוי פיעל, ווי דאָס האָט איהם געגעבען ברויט. דער שטע־קעלע וואָס ער האָט געמאַכט פאַר זיך איז געווען זיין גייסטיגע בעפרידיגונג.

יעדער טאָקער האָט אויסגעדריקט זיין אייגענע אינדיווידוּאַ־ליטעט אין זיין שטעקעלע. שמואל גיטקעס, אַ געזונטער בחור, מיט ברייטע פלייצעס און גראָבע רויטע באַקען האָט פאַר זיך אויסגע־טאַקט אַ דובינקעלע. זי האָט זיך ניט אויסגעצייכענט מיט קיין גרויסען חן, נאָר דערפאַר האָט שמואל אַנגעקוואַלען פון איהר וואָג. יעדען בעקאַנטען וואָס ער האָט בעגעגענט, האָט ער געגעבען די דו־בינקע יענער זאָל איהר אַ הויב טהאָן און צופריעדען געזאָגט:

— האַ? אַ בענש דערמיט אין קאָפּ? מען קען אַ קדוש ווערען.

זאַנוועל דער טאָקער, אַ נידריגער, דאַרער אידעל מיט זעהר אַ שיטערען בערדעל און זעהר אַ בלייכען פּנים, האָט פאַר זיך גע־שאַפען אַ ביינערנעם שטעקעלע, אויסגעטאַקט פון שוואַרצליכע הער־נער און שטאַרק פּאָלירט, און אז ער האָט מיט איהם איצט אַרומגע־שפּאַצירט איבער׳ן מאַרק, האָט מען בחוש געזעהן, אַז איהם קומט צו חיות פון טראָגען דעם שטעקעלע.

וואָס ווייטער איז דער מאַרק אַלץ לעבעדיגער געוואָרען. איי־ניגע האָבען זיך אָפּגעטהיילט פון די רעדלאַך און זיינען פערשוואונ־

דען אין די זייטיגע געסלאך, און פרישע זיינגען פון דארטען צוגע־
קומען מיט נייע פאטשטען.

און דער וואכעדיגער מארק האט אנגענומען א פאנטאסטישען
אויסזעהן. שבת׳דיגע בגדים, יום־טוב׳דיגע פנים׳ער און קליינע
אינטערעסען. אן אויסמיש פון קודש מיט חול, א יריד פון מענשען
אהן א שום מסחור, א הב׳ענים אהן פרנסה, א קאכענים אהן בייזע
געפיהלען.

עס הויבט זיך אן צו זעצען די זון און די קיהלקייט ווערט
שארפער. די מלמדים, קארטשענדיג זיך פון קעלט איילען זיך די
ערשטע צו מנחה. די רעדלאך ווערען שיטערער און שיטערער און
אלע ציהען זיך צום שוהל־הויף. די קראמען פערמאכען זיך איינע
נאך די אנדערע. צו וואס זיצען, אז עס איז ניטא קיין פדיון? און
דער מארק ווערט לעדיג, נאר איצט איז אויף איהם ניט אויסגעגא־
סען די רוה פון ערב יום־טוב. אין די הייזלאך ווערען אנגעצונדען
וואכעדיגע ליכטלאך און פערשפרייטען ניט קיין פרעהליכען שיין
ארום, פון אלע פענסטער קען מען זעהן א קליינעם פייערל אויפ׳ן
פריפעטשאק, און פאר׳ן אויווען שטעהט די בעל הבית׳טע און קאכט
עפעס א וואכעדיגע וועטשערע אויף שפעגדלאך.

עס איז חול המועד פסח.

פערשטערטע קניידלאך.

עס איז געווען נאך א לאנגען ישוב הדעת, אז גאסי האט בע־שלאסען מיט איהר מאן ארויבצוברינגען איהר מוטער פון רוס־לאנד. און זיי האבען געהאט דערביי זייער רעכנונג: גאסי איז געווען א שניידערין פון דער־היים און האט דא געקאנט פערדיענען גוטע געלט, ווען די צוויי קליינע קינדער איהרע זאלען איהר לאזען ארבייטען. גאסי האט שוין געפרובט אריינגעהמען א דיענסט אין שטוב, אבער אין אמעריקא זיינען די דיענסטען גאנצע פריצ'טעס, מען דארף זיי בעדיענען, און דערצו געהט נאך די חלה אוועק אויף המוציא. און אזוי ארבייטען אויף א דיענסט איז קיין פלאן ניט. איז בעשלאסען געווארען ארויסצושרייבען די מאמען, וועלכע וועט זיין גליקליך צו ניאנטשען זיך מיט די אייניקלעך און צופריעדען אכ־טונג צו געבען אין שטוב. דער ישוב הדעת איז נאר געווען: וואס טהוט מען, וואס די מאמע איז א פרומע? זי וועט מאכען די שטוב פאר א תפיסה. גאסי געדענקט נאך, ווי זי פלעגט איהר אין דער היים ניט אויפהערען צו מוסר'ן פאר וואס זי וואשט זיך שבת מיט זייף, פאר וואס זי פערקאמט זיך שבת, פאר וואס זי לייענט ניט קיין קריאת שמע און כאפט א ביסען ברויט אומגעוואשען. דאס איז געווען אין דער־היים, און דא וועט זי האבען נאך מעהר צו מוסר'ן, ווייל אין די זעקס יאהר, וואס גאסי איז אין אמעריקא, האט זי זיך אינגאנצען דערווייטערט פון אידישקייט. דאס איז געווען א גרויסער ישוב הדעת, און דער מאן האט א לאנגע צייט דערפון ניט געוואלט הערען. ער איז געקומען קיין אמעריקא — האט ער גע'טענה'ט — ניט צו לעבען ווי א שקלאוו, נאר ווי ער פערשטעהט און ער וויל ניט האבען, אז מען זאל איהם איצט אנהויבען צו מושטרעווען. נאר דאס ווייב האט אזוי לאנג גערעדט

איבער איהם און זיך געסטארעט איינצושמועסען, אז מענשען זיי־נען שוין איצט קליגער געווארען און זיינען שוין ניט אזוי ווילד, ווי אמאל, ביז עס איז בעשלאסען געווארען אויסצושרייבען די מאמען.

גאסי האט אוועקגעשיקט דער מאמען א שיפסקארטע אין מי־טען זומער, נאר עס האט דער מאמען גענומען א היבשע צייט ביז זי האט זיך אויסגעקליבען אין אזא ווייטע נסיעה. א שפאס איז דאס, זעגענען זיך מיט אן ארט וואו מען איז געבוירען, אויפגער־האדעוועט און ערצויגען געווארען און פערבראכט כמעט דאס גאנצע לעבען, יעדעס ווינקעלע איז פערבונדען מיט די ווארימסטע זכרונות און טויזענדער פעדים פערבינדען זי מיט אלע שמחות און ליידען פון אזוי פיעל צעהנדליגער יאהרען! עס איז שווער איבערצוריי־סען די פעדים און וואגלען אויף די עלטערע יאהרען אין א פרעמד לאנד, פון וועלכען מען דערצעהלט זיך אן אזעלכע שרעקען, רחמנא ליצלן. נאר די ליעבע צום קינד, צו איהר איינציגער טאכטער, צו די אונבעקאנטע אייניקלעך האט זיך ארויסגעוויזען שטארקער ווי אלץ, און זי איז ארויסגעקומען קיין אמעריקא פונקט א וואך פאר פסח.

די טאכטער האט זיך באמת דערפרעהט, אז נאך אזא לאנגע צייט האט זי ווידער דערזעהן די מאמען און געקענט איינאטהעמען פון דער זיסער, ליעבער און טייערער היים. עס האט אויף איהר ווידער אמאל א בלאז געטהאן מיט עראינערונגען פון די גליקליכע קינדערשע יאהרען, און טרעהרען האבען זיך איהר געשטעלט אין די אויגען.

אויפ׳ן וועג אהיים האט גאסי אויסגעפרעגט דער מאמען וועגען אלע קרובים, פריינד און בעקאנטע. די מוטער האט איהר איבער־געגעבען אלע גערוסען פון די בעקאנטע, האט איהר דערצעהלט, ווער האט חתונה געהאט און ווער איז געשטארבען און אויף זייערע פנים׳ער האט זיך אלע ווײלע געביטען א פרעהליכע מינע מיט א טרויעריגער.

אין דער־היים האט די מוטער שוין געטראפען צוגעגרייט א טיש מיט פרוכטען און צובייסען, זי האט גענומען אן עפעל פון טיש און צושניטען און צוגערופען דעם עלטערן אייניקעל, וועלכער

איז געשטאַנען ניט ווייט מיט פערלעגטע הענטלעך און געקוקט אויף איהר מיט אַ פאַרשענדען בליק. נאַר ווי עס ווייזט אויס, איז די באָבע איהם ניט געפעלען געוואָרען, און ער איז מיט אַ כמורען בליק צוגעלאָפען צו דער מאַמען.

— געה, נאַרעלע, דאָס איז די גרענד־מאַ! (באָבע).

— גיב איהם דו דעם עפּעל, — האָט די מוטער געזאָגט צו דער טאָכטער.

ביי דער מאַמען האָט דאָס אינגעלע דעם עפּעל גענומען און צוטוליענדיג זיך צו איהרע קניע, האָט ער קייענדיג גענומען נאָכ־קוקען דער באָבען פון אונטער'ן שטערן.

— אפּנים דו האָסט דאָ אַהן עין הרע בעקאַנטע? — האָט די אַלטע בעמערקט.

— פון וואַנען ווייסטו?

די אַלטע האָט געוויזען אויף די פּאָמעראַנצען און געזאָגט:

— מסתמא פון שלח מנות געבליבען?

— שלח מנות? — האָט די טאָכטער איבערגעפרעגט און ניט געקאַנט אַנפאַנגס פערשטעהן, וואָס די מאַמע מיינט, ענדליך האָט זי פערשטאַנען און געענטפערט מיט אַ שמייכעל:

— דאָ אין אַמעריקא וואַרט מען ניט אויף פורים, אַז אַ בע־קאַנטער זאָל צושיקען פּאָמעראַנצען. ווען עס פערגלוסט זיך, קויפט מען זיי.

— נו, ביסטו ניט קיין נאַר? צו וואָס האָסטו גערדאַרפט אויסגע־בען אַזוי פיעל געלט צוליעב מיר? דו ווייסט דאָך, איך בין, גאָט צו דאַנקען, ניט קיין נאַשערקע, האָט די אַלטע געזאָגט אונצופריעדען.

— דאָ קאָסטען זיי וואָלוועל, ניט ווי אין דער־היים.

און איצט האָט זיך אָנגעהויבען אַן אויספרעגונג, ווי טייער איז ברויט, פּוטער, הערינג, קאַרטאָפּעל; און איבערזעצענדיג יעדען סענט אויף צוויי קאָפּיקעס, האָט זי פערמאַכט שטייף די ליפּען, גע־שאָקעלט מיט'ן קאָפּ און ניט געקאָנט פערשטעהן — ווי אַזוי מענ־שען האַלטען אויס אַזא יקרות.

— דאָס איז דאָך די הויט געריסען, רחמנא לצלן.

— איצט קוק אַן מיינע רומס, — האָט די טאָכטער געזאָגט, ווען די מוטער האָט עטוואָס צוגעביסען.

— דיינע, וואָס?

— מיינע צימערן.

זיי האָבען זיך אויפגעהויבען פון טיש און אריין פון קיך אין שלאָף־צימער.

— אַ חושך, רחמנא לצלן! — האָט געזאָגט די אַלטע און בע־קוקט דאָס בעט מיט די בעפּוצונגען.

זי האָט געקוועטשט מיט די פּלייצעס.

— אַזאַ קליין קאַמער'ל, און מען שטעלט אריין אַזאַ גרויסע בעט! צו וואָס אַזאַ משונה'דיגע ברייטקייט?

— אַזוי איז שוין איינגעפיהרט אין אַמעריקאַ.

פון דעם שלאָף־צימער זיינען זיי אריין אין דעם צווייטען. דאָ איז אין אַ קליין, שמאַל בעטעל געשלאָפען דאָס יונגערע קינד. דאָס פּלעשעל איז געלעגען ביים קינד אויפ'ן הערצעל. זי איז צוגעגאַנ־גען צו איהם און האָט עס ארונטערגענומען.

פון דאַנען זיינען זיי אריין אין זאַל. די מוטער איז געבליבען שטעהן ביי דער טהיר.

— פאַר וואָס האָסטו זיך אָבגעשטעלט?

זי האָט געקוקט אויפ'ן קאַווייאַר און ניט געקאָנט זיך בעשלי־סען צו טרעטען אויף איהם. זי האָט אין דער־היים געהאַט עפּעס אַ טישטוך, וואָס האָט אויפ'ן ערשטען בליק געהאַט עפּעס אַן עהנ־ליכקייט צו דעם קאַווייאַר. האָט זי זיך ניט פערגונען צו פערשפּריי־טען איהם אפילו שבת אויפ'ן טיש. — און דאָ געה טרעט אַזאַ זאַך מיט די פיס! דאָך האָט זי אויפ'ן טאָכטער'ס רופען אַ קוק גע־טהאָן אויף איהרע שיך און געמאַכט אַ פּאָר טריט, געהענדיג מיט אַ זייט און אונטערשפּאַרענדיג דעם קינבאַק מיט צוויי פינגער פון דער רעכטער האַנט, וועלכע זי האָט אונטערגעהאַלטען מיט דער לינקער. זי האָט איהר בליק אַ וואַרף געטהאָן אויפ'ן גאַרניטור ווייכע מעבעל, דערנאָך אויף די גאַרדינען איבער די פענסטער און אויפ'ן גרויסען שפּיגעל, וואָס האָט דערגרייכט ביז צום סופית. דאָ האָט די אַלטע מאַמע דערזעהן איהר פולע געשטאַלט אין איהר

גאַנצער ראַפּאַשנסקער אָרימקייט, אַרומגערינגעלט מיט אַזעלכע לוק־סוס־זאַכען, און זי האָט אַ ציה געטהאַן מיט די אַקסלען און אַ גליק־ליכער שמייכעל האָט זיך געוויזען אויף איהר געזיכט. דערביי האָט זי צורעכט געמאַכט דעם פּאַרוק, וואָס האָט זיך איהר אַבי־סעל אַרויפגערוקט אויפ׳ן קאָפּ, און דאָס יאַקעל, וואָס איז אָפּגע־שטאַנען פון קלייד.

נאָסי איז געווען גליקליך, וואָס זי האָט געקאָנט ווייזען איהר גרויסקייט דער אָרימער מאַמען, און האָט איהר געבעטען זי זאָל צוגעהן נעהנטער. די מאַמע האָט געפּאָלגט און איז געגאַנגען ווי מיט באָרוועסע פיס איבער געהאַקטען גלאָז.

פון זאָל זיינען זיי צוריק אַריין אין שלאָף־צימער. די באָבע האָט אַ ווײַלע געקליבען נחת פון דעם שלאָפעדיגען אייניקעל און האָט אַ היבשע צייט ניט געקאָנט אָבררייסען פון איהם די אויגען, ווי ער האָט געמאַכט אין שלאָף מיט זיינע קליינע ליפּעלעך, און וואָלט איהם אויסגעקושט די גליעדער, נאָר אין שלאָף וועט זי איהם ניט טשעפּען, און זי האָט זיך ענדליך מיט גוואַלד אָפּגעריסען פון איהם און איז אַריין אין ערשטען שלאָף־צימער.

— דו ווייסט, — האָט די מוטער געזאָגט צו נאָסי׳ן, איך בין גאָר אַ צוטומעלטע. נאָך אַמאָל, וואָס איז דאָ?

זי האָט אַריינגערוקט דעם קאָפּ אין שלאָף־צימער, פון וואַנען זי איז איצט אַרויס, און דאַן ווידער אַ קוק געטהאַן אויפ׳ן גרויסען בעט.

— קאָן אַ מאַנסביל שלאָפען אין אַזאַ בעטעל? — האָט די אַל־טע געפרעגט פערוואונדערט.

—וואָס מיינסטו?

די אַלטע האָט אָנגעוויזען אויפ׳ן קליינעם בעטעל, וואו דאָס קינד איז געשלאָפען.

דאָס איז אויסגעקומען נאָסי׳ן אַזוי קאָמיש, אַז זי האָט אויסגעג־שאָסען אין אַ הויכען געלעכטער.

— חאַ־חאַ־חאַ! אַ פיינע מעשה, כ׳לעבען! אַ מאַנסביל אין דעם בעטעל! דאָס איז אַ קינדערש בעטעל.

די אַלטע האָט זיך ווידער אַרומגעקוקט.

— און וואו שלאָפט ער?

— ווער?

— דיין מאַן.

— דאַ, — האָט די טאָכטער געענטפערט און האָט אָנגע־וויזען מיט די אויגען אויפ'ן גרויסען בעט.

— דאַ־אַ־אַ? און דו??

גאָסי איז רויט געוואָרען. די מאַמע האָט גענומען ריידען מיט היץ, און אַלץ, וואָס זי האָט גערעדט איז געווען עפּעס גאָר נייעס פאַר גאָסי'ן. זי האָט ביז איצטער גאָר ניט געוואוסט, ווי שווער עס איז צו זיין אַ אידישע פרוי. די מאַמע האָט גערעדט איבער איהר, גערעדט מיט הארץ, און עס האָט זיך געפיהלט, אַז יעדעס וואָרט קאָסט איהר געזונט. און וואָס מעהר די מאַמע האָט גערעדט, האָט אַלץ מעהר די טאָכטער בעגריפען, וואָס פאַר אַ טיעפער תהום עס ליעגט צווישען זיי ביידען, און איהר האָט וועה געטהאָן דאָס הארץ, פאַרוואָס דער תהום איז אַזוי טיעף.

דער פועל יוצא פון דעם געשפּרעך איז געווען, אַז די מאַמע האָט איינגעזעהן, דאָס זי דאַרף קוקען שאַרף מיט ביידע אויגען, אַז זי אַליין זאָל אַקאָרשט ניט פערזינדיגען איהר נשמה. דער איידעם ווען ער איז געקומען אין אבענד פון דער ארבייט, האָט נאָך פער־שטאַרקט אַט דעם געדאַנק: זי האָט געזעהן, ווי ער עסט אָהן אַ היטעל, אומגעוואַשען און בענשט ניט.

— עפּעס זעהט מען ניט, אַז איהר ברייננגט אריין פּסח איז שטוב, — האָט די מוטער בעמערקט אויף מאָרגען: — האָסטו שוין געגעבען באַקען מצה?

גאָסי האָט צייט נאָך דער חתונה פון קיין פּסח ניט געוואוסט. אַ טאָג פאַר פּסח האָט זי געקויפט אַ פונט מצה, עס זאָל ליעגען לפנים ווענען, טאָמער קומט אַן עמיצער, וואָס דאַרף ניט וויסען, אַז די שטוב איז אַ חמצ'דיגע. נאָר זי האָט געוואוסט, אַז דאָ גיט מען ניט באַקען קיין מצה, און זי האָט געענטפערט:

— דאָ קויפט מען פאַרטיגע.

— און שמאַלץ האָסטו אָנגעגרייט?

— דאָס קריגט מען אויך פאַרטיגע.

די מאמע האט גענומען דעם פסח אין איהרע הענט און האט אריינגעבראכט אלץ וואס איז געווען נויטיג פאר דעם הייליגען יום־טוב. זי האט געשייערט, געכשר'ט און קאמאנדעוועט, וואו מען זאל שטעהן, וואו מען זאל זיצען, וואו מען זאל געהן, און כאטש דער איידעם האט שטילערהייד געמורמעלט: „א נייע אנשיקעניש אויפ'ן קאפ", האט ער דאך געפאלגט און געטהאן וואס מען האט איהם געהייסען.

צוויי טעג פאר יום־טוב האט די מאמע פלוצים א פרעג געטהאן:

— זאג מיר, טאכטער, וואו זיינען דיינע פסח'דיגע כלים? עפעס זעה איך זיי ניט.

די טאכטער איז געבליבען אין פערלעגענהייט און האט ניט געוואוסט, וואס צו ענטפערן גלייך.

— מיינע פסח'דיגע כלים? — האט זי איבערגעפרעגט, אום צו געווינען צייט, און נאך א קורצען נאכדענקען געענטפערט:

— איך האב זיי מסתמא נאך ניט אפגענומען.

— פון וואנען?

— ווען מיר האבען זיך אריבערגעצויגען פון דער לעצטער דירה, האב איך זיי איבערגעלאזט ביי א בעקאנטער שכנה, ווייל איך האב מורא געהאט, אז מען זאל זיי ביים אריבערציהען ניט צוברעכען.

— געה טאקע און נעהם זיי אפ.

און גאסי איז אוועקגעגאנגען צו דער בעקאנטער שכנה, אבער ניט אפצונעהמען די כלים, וואס זי האט ביי איהר ניט איבערגעלאזט, נאר אויסצופרעגען, וואס פאר א כלים מען דארף האבען אויף פסח, ווייל אין בעל־הבתיש'קייט, ווי אלע שניידערקעס, האט זי גאר ניט פיעל פערשטאנען.

די בעקאנטע, א געניטע בעל־הבית'טע, איז מיט איהר אוועק אין הענסטער סטריט און זיי האבען אויפגעקויפט פון כוסות ביז א קאשעק.

גאסי איז געגאנגען אהיים און האט זיך געוואונדערט, ווי אזוי איז דאס איהר אויף דער מינוט איינגעפאלען אזא גלאטער

תירוץ. זי שטעלט זיך פאר דעם עגמת־נפש, דעם פערשטערטען יום־טוב וואס די מאמע וואלט געהאט ווען נאך דעם אלעם, וואס די אלטע האט ביי איהר געטראפען אין שטוב, זאל זי נאך אויסגעפינען, אז קיין פסח האט מען ניט געהאלטען.

פון מיעדיגקייט האט די מוטער אין אבענד גארניט געקענט טהאן. דער איידעם האט געזאגט א פאר המצאות לכבוד פסח און געפרעגט, צי דארף מען לכבוד אזא הייליגען יום־טוב וואשען די קעשענעס, טאמער האט זיך אהין פער׳גנב׳עט א ברעקעל חמץ, און צי מען דארף דאס מויל כשר׳ן. נאר דער אלטער מאמען האט דאס ניט געארט, ווייל זי האט געוואוסט, אז דער פסח איז אריינגעפיהרט געווארען מיט אלע פיטשעווקעלעך און זי וועט שוין אכטונג געבען, אז אין די קעשענעס זאלען שוין קיין ברעקלעך חמץ ניט פערבלייבען.

אויף מארגען האט זי גאנץ פריה ארויסגע׳פטר׳ט דעם חמץ און זי האט מיט א צופריעדענע מינע געקוועטשט מיט די פלייצעס אויף די היגע „פאראנדקעס״: מצה פארטיגע, מצה־מעהל פארטיגע, מצה־פארפעלעך פארטיגע, א וואונדער וואס מען האט נאך ניט אויסגעקלערט קיין קניידלעך פארטיגע! א טשיקאווע זאך, אפילו די טעלער אין אמעריקא זיינען גאר אנדערש געמאכט, זיי נוצען זיך גאר ניט אפ, זיי זעהען אויס, ווי מען וואלט זיי ערשט פון קראם ארויסגענומען.

ווען זי האט געדארפט צושטעלען קאכען און זי האט בעקומען פון די פסח׳דיגע כלים א פענדעל, איז זי געבליבען שטעהן אפּהענדיג. זי האט דאס פענדעל בעקוקט פון אלע זייטען און א רוף געטהאן די טאכטער:

— גאסי, קום אהער!

גאסי איז צוגעגאנגען און געפרעגט, וואס זי קען איהר העלפען.

— זאג מיר, טאכטער, זינט ווען ביסטו א בעל־הבית׳טע פאר זיך?

— זינט איך האב חתונה געהאט.

— אזוי! שוין פינף יאהר א בעל־הבית׳טע. און זינט ווען האסטו דיינע פסח׳דיגע כלים?

— זינט איך בין א בעל־הבית׳טע געוואָרען.

— און די פענדלעך?

— זינט דעמאָלט.

— זינט דעמאָלט! און די דאָזיגע פענדלעך האָסטו שוין פינף יאָהר געניצט?

די אַלטע האָט אויף איהר אַ שטרענגען קוק געטהאָן און עט־ליכע סעקונדען נאָכאַנאַנד האָט זי פון איהר די אויגען ניט אַראָפּ־געלאָזט.

— אַזוי, אַפילו פּסח אויך ניט!...

די אַלטע האָט מעהר גאָר ניט גערעדט, זי האָט זיך דעם גאַנ־צען טאָג בעוועגט ווי אַ שאָטען. זי האָט געטהאָן אַלע אַרבייט, האָט אַלץ צוגעגרייט צום סדר און קיין וואָרט האָט זיך ניט אַראָפּגעריסען פון איהרע ליפּען. עטליכע מאָל האָט זי דעם קאָפּ אָפּגעקעהרט אַן אַ זייט און אויסגעווישט מיט׳ן פאַרטוך אַ טרעהר, נאָר זי האָט זיך געהיט, אַז קיינער זאָל ניט בעמערקען.

ווען עס איז געקומען די צייט פון אָפּריכטען דעם סדר, האָט זי געזעהן, אַז דער סדר איז עפּעס אַ נאָכקרימעניש. קיין הסב־בעט, קיין קיטעל, עפּעס מורמעלט דער איידעם אונטער דער נאָז פון יוצא וועגען. און די גאַנצע ענטווישונג, די גאַנצע ביטערניש, וואָס האָט זיך אָנגעקליבען אין די לעצטע עטליכע טעג ביי איהר אין הארצען, האָט גענומען אַרויסשווימען פון אויבען. זי האָט זיך פּלוצים דערפיהלט עפּעס גאָר אַ פרעמדע, אַן איבעריגע און איהר האָט אָנגעכאַפּט אַ שווער בייזקעניש נאָך דעם אָרימען ווינקעל, וואו זי האָט פערבראַכט איהרע לעצטע יאָהרען און וואו זי האָט זיך געפונען מיט פרעמדע מענשען אַזוי היימיש, אַזוי נאָהענט, אַזוי צו־זאַמענגעגאָסען אין פריידען און ליידען: גרויסע טראָפּען טרעה־רען האָבען זיך גענומען קייקלען איבער איהר הגדה, און זי האָט זיך געמוזט האַסטיג אויפהויבען פון טיש, אַריינגעהן אין פאָדער־צימער און אויסוויינען איהר אָנגעלאָדען האַרץ...

דער סדר אין דער נייער היים.

(נאך די פאגראמען)

די עטליכע טעג פאר יום־טוב, זינט די באבע איז אראפגעקו־מען צו זיי פון רוסלאנד האבען זיך די צוויי איינקלאך צוגעקוקט צו איהר מיט פערוואונדערונג: איהר הלוך, איהר רעדען, איהרע תנועות, איהר אויפפיהרונג זיינען געווען פאר זיי עפעס משונה׳דיג, און דאס האט זיי אויף אזוי פיעל געשראקען, אז זיי האבען זיך געהאלטען פון דערווייטענס פון איהר, און ווען זי האט זיי גע־וואלט א לאסטשע טהאן, האבען זיי זיך פון איהר אפגעקעהרט מיט מורא און אין דער זעלביגער צייט זיינען זיי געווען אזוי נייגיעריג צו זעהן, ווי זי שטעהט יעדען אין דער פריה און שאקעלט זיך אי־בער עפעס א בוך, ווי זי ענטפערט א מאל דער מאמען מיט אזעל־כע תנועות אזוי ווי זי וואלט געווען א שטומע, ווי זי וואשט די הענט און רעדט צו זיך פאר׳ן עסען און נאכ׳ן עסען אזוי ווי זי וואלט געווען משוגע, — און דאס אלץ איז געווען אזוי טשיקאווע, אז זיי זיינען איהר נאכגעגאנגען ווי א שאטען און האבען פון איהר ניט אראפגעלאזט די אויגען.

רב פסח האבען די קינדער געזעהן מעהר טשיקאווע זאכען, ווי אין די פריהערדיגע עטליכע טעג, און ווען די באבע האט גענו־מען צוגרייטען צום סדר, האט שוין דאס עלטערע קינד, א אינגעלע פון א יאהר פינף לענגער ניט געקענט בלייבען פון דערווייטענס און האט געמאכט א פאר שריט נעהנטער צום טיש. איהם זיינען געפעלען געווארען די פלעשער וויין און מעד וואס די באבע האט געשטעלט אויפ׳ן טיש, די כוסות, מצה, חרוסת, מרור, זרוע, די לייכטער מיט די מה־נשתנה ליכט, וואס ער האט געזעהן צום ערש־

טען מאָל, די היסב־בעט, וואָס זי האָט געמאַכט אויבען אָן.

וואָס מעהר די הכנות צום סדר זיינען געוואָרען פאַרטיג, אַלץ מעהר צוטרוי האָט ער געקריגען צו דער באָבען, וואָס האָט אריינ־געבראַכט אַזעלכע שעהנע זאַכען אין שטוב.

ווען מען האָט אָנגעצונדען די מה־נשתנה ליכט און די גאַז־ליכט האָבען די קינדער דערפיהלט, ווי דער גייסט פון יום־טוב האָט אַ שוועב געטהאָן איבער אַלע ווינקעלאך. הגם זיי האָבען ניט גע־וואוסט, וואָס אַזוינס דאָס איז. די באָבע האָט שוין איצט מעהר ניט אויסגעוויזען משונה'דיג און דאָס עלטערע קינד איז צו איהר צו־געגאַנגען און כדי צו שליסען פריינדשאַפט האָט עם געזאָגט:

פיעל גלעזער!

— דאָס זיינען ניט ? גלעזער נאָר כוסות.

— כוסות ? — האָט דאָס קינד איבערגעפרעגט.

— יאָ, דאָס איז דיין כוס, דאָס איז רבקה'לעס כוס...

דאָס קליינינקע מיידעלע איז געוואָרען מוטהיגער, צוגעגאַנגען נעהנטער, האָט זיך אָנגעשפּאַרט מיט די הענטלאך אָן טיש, גע־שטעלט זיך אויף די שפּיץ פינגער און פעררייסען דאָס קעפּעל, כדי בעסער צו קענען אָנקוקען דאָס, וואָס די באָבע רופט איהר כוס.

— דאָס איז דעם טאַטענס, דאָס איז דער מאַמעס, דאָס איז מיינער און דאָס איז אליהו הנביא'ס.

— וועמעס ?

— אליהו הנביא'ס.

— הו איז דעט מען ? (ווער איז דער מאַן ?)

די באָבע האָט ניט פערשטאַנען וואָס ער פרעגט און האָט אויף איהם געקוקט מיט אַ שולדיגען שמייכעל.

— ווער דער מאַן ? — האָט ער געבראַכען זיין קליין צינגעל צו רעדען אויף איהר לשון.

— וועלכער ?

— לאַהו הנביא ?

— ס'טייטש, דו ווייסט ניט, ווער אליהו הנביא איז ! — האָט די אַלטע געפרעגט און ארומגעקוקט זיך אין אַלע זייטען, אַזוי ווי פרעגענדיג ביי די ווענט, ווי איז דאָס מעגליך, אַז איהר אייניקעל

זאָל ניט וויסען, ווער אליהו הנביא איז. — אליהו הנביא! ס'טייטש אליהו הנביא...

דאָס קינד האָט ווייט געעפענט די אויגען און געמאַטערט זיך צו בעגרייפען וואָס די באָבע זאָגט. נאָר צו זיין אידיש איז געווען צו ווייניג, אז ער זאָל פערשטעהן איהרע רעד, צו זי אליין איז ניט געווען קלאָר אין איהר בעגריף וועגען דעם נביא. וואָס איז ארויס פון דעם גדר מענש דורך זיין לעצטע נסיעה מיט'ן רייט-וואָגען גלייך אין הימעל, און וואָס איז דאָך געווען אַ ילוד אשה, אז מען זאָל איהם גלייך קענען רעכענען פאַר אַ מלאך. — מילא, ווי דאָס איז געווען, די באָבע האָט גערעדט אויף איהר לשון. דאָס קינד האָט איבערגעפּרעגט אויף זיין לשון. נאָר דאָס בלאַנדזשענדע פייערל אין דעם קינדס אויגעלאָך האָט געוויזען, אז ער ווייסט נאָך אַלץ ניט, ווער אליהו הנביא איז. זיין פאָטער איז אין דער צייט ארומ־געגאַנגען מיט אַ סיגאַרעט אין זאָל און האָט זיך מיט אַ שמייכעל צוגעהערט צום געשפּרעך פון דער באָבען מיט'ן אייניקעל. און ווען דער שמייכעל האָט זיך ביי איהם פערוואַנדעלט אין אַ געלעכטער, איז ער אריין אין עס־צימער, האָט זיך אַנידערגעזעצט לעבען קינד און גענומען איהם ערקלערען ווער אליהו הנביא איז.

די אויגעלאָך ביים קינד האָבען אָנגעהויבען צו שטראַהלען. די בעקעלאָך האָבען זיך דערוואָרעמט, און ער האָט פון צייט צו צייט אַ וואָרף געטהאָן אַ בליק אויף דער באָבען, ווי ער וואָלט איהר וועלען פרעגען צי דער טאַטע ערקלערט די זאַך ריכטיג. דער טאַטע איז ביי איהם געווען אַן אויטאָריטעט אין זאַ־כען וואָס בעלאַנגען צו אַ גאַנץ יאָהר, אָבער וואָס איז שייך צו אַזאַ יום טוב, וואָס די באָבע האָט אריינגעבראַכט ווייסט זי מסתמא מעהר פון אַלעמען.

ווען דער פאָטער איז פאַרטיג געוואָרען מיט זיין ערקלערונג, האָט זיך דאָס קינד אַ קעהר געטהאָן צו דער באָבען און געזאָגט:

— איל בי גלעד טו סי הים.

די באָבע האָט ניט פערשטאַנען, וואָס ער האָט געזאָגט. נאָר זי האָט געזעהן זיינע שטראַהלענדע אויגעלאָך, זיינע דערוואָרעמטע בעקעלאָך, און זי האָט איהם געענטפערט מיט אַ שמייכעל. זיין

אויפלעבונג, זיין דערוואַרעמטקייט איז טהיילוויז אויך איבערגע־גאַנגען צו איהר, און איהר פּנים האָט אָנגענומען אַ גליקליכען אויס־דרוק. מיט פולען צוטרוי איז ער, ניט פרענענדיג, ארויף צו איהר אויפ׳ן שויס און פערשאַטען איהר מיט פראַגען: ווען וועט ער קומען, ווי זעהט ער אויס, טרינקט ער אזוי פיעל און דאָס גלייבען. דאָס קליינע מיידעלע רבקה, וואָס איז ביז איצט געשטאַנען מיט׳ן שפּיץ פון דעם רעכטען צייגפינגער אין מויל און צוגעקוקט זיך מיט קנאה׳דיגע אויגעלאַך, ווי איהר ברודער פיהרט עפּעס עסקים מיט׳ן טאַטען און דער באָבען, איז מיט אַ בייזען אימפּעט צוגעלאָפען צו איהר און אויך גענומען דראַפּען זיך צו איהר אויפ׳ן שויס, און מיט אַ קול אין וועלכען עס האָבען זיך שוין געהערט טרע־רען האָט זי געזאָגט:

— איך וויל צו גרענד־מאַ.

דאָס האָט שיער ניט געבראַכט צו אַ געשלעג צווישעןביידע קינדער, און זי האָט זיי קוים מיט צרות איינגעשטילט און האָט איהר אויך ארויפגענומען צו זיך אויפ׳ן שויס.

— מיין גרענד־מאַ! — האָט רבקה׳לע געזאָגט מיט אַ וויי־נענדיגען קול.

— איט׳ס מיי גרענד־מאַ! — האָט דאָס אינגעלע געענטפערט און אראָפּגעקוקט אויף דער שוועסטער פון אויבען אראָפּ, און ארומ־גענומען די באָבען ארום האַלז.

— זי איז אייער ביידענס גרענד־מאַ, — האָט די מוטער זיך אָנגערופען, אריינקומענדיג פון אַ זייטיגען צימער, אָנגעטהאָן יום־טוב׳דיג, מיט אַ גליקליכען שמייכעל.

זי האָט רבקה׳לען געוואָלט צונעהמען צו זיך, נאָר יענע האָט אָנגעהויבען צו מאַכען מיט די הענטלאַך און בריקען מיט די פיסלאַך.

דערווייל האָט מען זיך געזעצט צום סדר.

פון ערשטען אויגענבליק איז געווען גרינג צו זעהן, אז דער סדר איז געמאַכט געוואָרען פון יוצא וועגען. דער בעל הבית האָט קיין קיטעל ניט אָנגעטהאָן, ער האָט געטראָגען זיין געוועהנליכען גאַרניטור, האָט זיך אַנידערגעזעצט ניט אָנגעלעהנט, ווי עס פּאַסט פאַר אַ בן־חורין, נאָר ווי אַ פּראָסטער בשר ודם זיצט אַ גאַנץ יאָהר.

דעם קדוש האט ער אפגעזופט כמעט אהן א נגון, און דעם ורחץ, כרפס, יחץ האט ער אפגע׳פטר׳ט אין א הרף עין. און די הגדה האט ער אנגעהויבען צו זאגען ניט מיט׳ן פרעהליכען קול ווי מען זאגט עס אין אלע פרומע אידישע הייזער, נאר אזוי ווי עמיצער וואלט איהם געשטאנען איבער׳ן קארק און געצוואונגען איהם דערצו. ביי די אלטע אין די אויגען איז אויסגעקומען, אז דער איידעם מאכט חוזק פון דער גאנצער מעשה. עס האט איהר פערקוועטשט אין הארצען און אין מארך איז איהר דורכגעלאפען א געדאנק, ווי פאר א יאהרען איז זי געזעסען מיט פרעמדע מענשען, אבער ווי היי־מיש זי האט זיך מיט זיי געפיהלט. דעמאלט איז געווען די אייב־ציגע זאך, וואס האט געשטערט איהר שמחה, וואס זי האט ניט איה־רע קינדער ביי דער זייט און דארף זיצען ביי א פרעמדען טיש, און איצט האט זי די קינדער ארום זיך און פיהלט זיך עפעס אזוי פרעמד.

זי האט גענומען לייענען די הגדה מיט׳ן ריכטיגען נגון, אבער די התלהבות, דער אמת׳ער ברען האט ביי איהר אויך געפעהלט. די קאלטקייט פון דעם איידעם האט איהר ווי אפגעגאסען מיט אן עמער קאלטע וואסער.

„עבדים היינו לפרעה במצרים, קנעכט זיינען מיר געווען ביי פרעה׳ן אין מצרים און גאט, אונזער גאט, האט אונז ארויסגעצוי־גען פון דארטען מיט א שטארקע האנט און אויסגעשטרעקטען ארעם“.

דאס אינגעלע האט זיך אנפאנגס צוגעהערט אויפמערקזאם, מיט זעהר אן ערנסטע מינע, נאר אזוי ווי ער האט גאר ניט פער־שטאנען, איז ער אריבער צום פאטער און געפאדערט ער זאל איהם ערקלערען, וואס זיי זאגען. דער פאטער האט איהם א פאר שטע־לעז ערקלערט און דאס קינד איז געבליבען צופריעדען און האט זיך צוגעהערט ווייטער.

א היבשע ווייל האט מען געזאגט די הגדה קאלטלאך ביז מען איז געקומען צו „והיא שעמדה לאבותינו“.

״און די דאזיגע פערזיכערונג איז בייגעשטאנען אונזערע על־טערן און אויך אונז: ווארום ניט איינער נאר האט זיך אויפגע־

הויבען געגען אונז צו פערטיליגען אונז: אין יעדען דור הויבט זיך עמיצער אויף געגען אונז און וויל אונז פערניכטען, נאר הקדוש ברוך הוא ראטעוועט אונז פון זייערע הענט".

דער איידעם האט די דאזיגע ווערטער אנגעהויבען צו זאגען מיט'ן האלב יוצא־וועגעדיגען נגון. נאר ווען ער איז געקומען צו די ווערטער: „אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו" האט זיין קול א ציטער געטהאן. די זכרונות פון די לעצטע מהומות אין רוס־לאנד זיינען צו פריש, אז די ווערטער זאלען איהם איבערלאזען קאלט.

די אלטע האט א שוידער געטהאן. אלע שרעקען און גרוילען פון דער לעצטער צייט האבען זיך בולט געשטעלט פאר איהרע אויגען, און זי איז ווידער א מאל געווען אין דער היים, אבער איצט האט זי ניט געזעהן קיין סדר, געפראוועט מיט אלע צערע־מאניעס, זי האט איצט געזעהן מענשען צושראקענע, ווי זיי נעהמט אפ הענט און פיס פון דעם מינדעסטען קלאנג, פון דעם קלענסטען גערויש... די קיטלען האבען שוין ניט מעהר קיין יום־טוב'דיגען אויסזעהן, נאר זיי דערמאנען לעבעדיג בעגראבענע און די היסב־בעטס, און די מה נשתנה ליכטלאך פערשפרייטען יענעם מרה שחורה'דיגען שיין פון די ליכט ארום א בר־מנן...

„און די מצרים האבען אונז שלעכטס געטהאן, און האבען אונז געפייניגט..."

אוי, טאטעלע פאטער, ווי שווער, ווי שווער זיי האבען אונז געפייניגט, ווי שלעכט, ווי שלעכט זיי האבען אונז בעהאנדעלט! נאר די אלטע האט איצט ניט געהאט אין זינען פרעה'ן פון מצרים. זי האט געטראכט פון דעם נייען פרעה, פון די נייע פייניגער, פון די נייע שלעכטס־טהוער, פון וועמעס הענט די קינדער האבען איהר ארויסגעריסען. דער נייער פרעה איז נאך אפשר ערגער פון די אמאליגע פרעה'ס אין מצרים. פרעה האט נאר גוזר געווען אויף זכרים און האט זיי געגעבען א גרינגען טויט, און ביי דעם נייען פרעה איז די גזירה אויף אלעמען, מען שאנעוועט ניט קיין זכר, קיין נקבה, קיין יונג, קיין אלט, אפילו קיין קינדער אין די וויגען

און נאך וואס פאר א מתות דער איצטיגער פרעה האט אויסגע־טראכט...

מיט וואס פאר א קנאה האבען דאס אויף איהר געקוקט איהרע שטערטעלדיגע, וואס זי קען זיך ארויסרייסען פון דעם בלוטיגען לאנד. וואס פאר א ווילדע קלאנגען עס האבען זיך ארומגעטראגען. מיט וואס פאר א שרעק, מיט וואס פאר א ציטערניש האט מען דאס ערווארט דעם פסח. אז מען האט זיך געלעגט שלאפען האט מען ניט געוואוסט, מיט וואס די נאכט וועט זיך ענדיגען. און אז מען איז אויפגעשטאנען אין דער פריה האט מען ניט געוואוסט וואס דער טאג וועט ברענגען...

זי האט א ווארף געטהאן א בליק ארום זיך. ווי רוהיג עס זיצען איהרע ליעבסטע און טהייערסטע, ווי אנדערש עס זעהען אויס זייערע פנים׳ער פון די, וואס זי האט איבערגעלאזט אין דער היים. פון די שכנים דערגרייכען פערשיעדענע קלאנגען, נגונים. דא הערט זיך א קול פון דער הגדה, דארטען עפעס א זמר׳ל, א פרעהליכעס, דא רייסען זיך קלאנגען פון א פארטאפיאן און דאר־טען שפרינגען בעקאנטע נגונים׳לאך פון עפעס אן אינסטרומענט. די גאנצע הויז שאלט, זינגט, שפיעלט און איז פרעהליך.

— „כמה מעלות טובות למקום עלינו—"

פאר וואס קומט עס יענע אין דערהיים אזוי פיעל צרות, אזוי פיעל ענוים און איהר אזא גליק. ניט איהר אייגענער זכות איז איהר אין דעם בייגעשטאנען. זי האט זיך גאר ניט אזוי פער־דיענט ביי גאט, אז ער זאל איהר ווייזען אזא חסד.

דער איידעם האט גענומען דעם בעכער אין האנט און געזאגט מיט א ווארעמען קול:

„לפכך אנחנו חייבים, דעריבער זיינען מיר מחויב צו דאנקען, צו לויבען, צו ריהמען, צו בעשיינען, צו דערהויבען, צו פערעה־רען, צו בענשען... איהם, וואס האט געטהאן די אלע נסים פאר אונזערע עלטערן און אונז וואס האט אונז אויסגעצויגען פון קנעכט־שאפט צו פרייהייט, פון טרויער צו פרייד, פון קלאג צו יום טוב, פון פינסטערנים צו גרויסען ליכט, פון אונטערטהעניגקייט צו אויס־לייזונג, און לאמיר צו איהם דערפאר זינגען א נייע ליער, הללויה".

ביי דער אלטער איז די אויגען האבען זיך געוויזען טרערען, און זי האט שטייף, שטייף צוגעדריקט צום הארצען רבקה'לען, וואס איז די גאנצע צייט געזעסען רוהיג ביי איהר אויפ'ן שויס. דאס קינד האט צו איהר אויפגעהויבען די אויגלאך און די טרערען האבען זיך אראפגעקייקעלט צום קינד אויפ'ן פנימ'על.

— וויינסט? — האט דאס קינד געפרעגט.

אלע האבען אויף איהר א קוק געטהאן און מיט די אויגען געפרעגט, וואס דאס בעדייט.

די אלטע האט זיך ווי פערשעמט און געענטפערט:

— ניין, איך וויין ניט; ניין, איך וויין ניט.

איהר קול איז געווען פערשטיקט און פון די אויגען האבען זיך געגאסען טרערען אהן אן אויפהער.

— איך וויין ניט, — האט זי ווידער אמאל געזאגט און געריבען זיך די אויגען. איך וויים ניט, מיט וואס האב איך דאס אזוי זוכה געווען ביי דעם אויבערשטען...

נאר זי האט ווייטער ניט געקענט רעדען.

אלע האבען זיך אויפגעהויבען פון זייערע פלעצער און ארומגעשטעלט זיך ארום איהר.

— דאנ'ט קראי! (וויין ניט.) — האט צו איהר געזאגט מיט א פערקלעמטען קול דאס אינגעלע.

זי האט די ווערטער ניט פערשטאנען, נאר דאס קול'כעל האט גערעט מעהר ווי ווערטער, און דאס האט ביי איהר געעפענט א נייען קוואל טרערען.

אין עטליכע מינוט ארום האט דער איידעם אויסגעלאזט מיט א פרעהליכען קול:

ברוך אתה ד' גאל ישראל!

און אלע האבען זיך גענומען צו די כוסות.

* *

שוין א צייט מיט יאהרען ווי זיי אלע האבען ניט געהאט אזא פרעהליכען און בעהארצטען יום טוב ווי דעם איצטיגען. נאר די זכרונות פון דערהיים זיינען ווי א שאטען געהאנגען איבער זייער שמחה.

ויהי בחצי הלילה.

וואו נאר עני האט בעגעגענט א בעקאנטען די לעצטע פאר וואכען פאר פסח, האט זי איהם אפגעשטעלט און מיט א חנ'עוודיגען שמייכעל געזאגט:

— איהר וועט דאך זיין אין מארס'־זאל צום ערשטען סדר, ניט אמת?

— וואס וועט דארטען זיין אזוינס?

— אה, א. וועט פרעגען די פיער קשיות; ב. וועט ענטפערן די תירוצים. עס וועט זיין א לאט פאן (א סך שפאס).

זי האט געשמייכעלט אזוי זיס, אז זי איז געווען זיכער, דאס דער בעקאנטער וועט געווים זיין אין מארס'־זאל צום ערשטען סדר.

זי האט די לעצטע פאר וואכען ניט גערוהט. קומענדיג פון דער ארבייט, האט זי זיך אין דער גיך אפגעפארטיגט מיט'ן מיטאג און איז אוועק צו איהרע חבר'טעס און געסטארעט זיך אויפצור־מונטערן זיי, אז זיי זאלען ווירקען אויף זייערע בעקאנטע, אז אלע זאלען זיך צוזאמענקלייבען אין מארס'־זאל. זי האט געפיהלט, אז וואס מעהר עולם עס וועט זיך צונויפקלייבען צום ערשטען סדר, וועט זי אלץ א גרעסערע נקמה האבען אין דעם פאנאטיזמוס, פון וועלכען זי האט געהאט אויסצושטעהן קאלט און ווארעם ביי איהרע פרומע עלטערן אין דער אלטער וועלט, און אין איהר מיסעם (בעל הבית'טע). וועלכע היט איהר אויף יעדען שריט און טריט דעם גאנצען פאר פסח און לאזט איהר ניט צוריהרען זיך צו קיין זאך אין הויז.

פאר עני'ן איז דאס געווען א קאמף מיט א רואה ואינו נראה'דיגען געגנער, וועלכער האט א גוואלדיגע מאכט, און וואס גרעסער דער

עולם וועט זיין ביים ערשטען סדר אין מארס׳־זאל, וועט זי אליין א גרעסערען נצחון האבען איבער דעם געגנער.

נאר דער עיקר איז געווען, אז זי האט אין דעם דאזיגען אבענד פון פסח געדארפט האבען עפעס א צערשטרייאונג, ווי דער סדר אין מארס׳־זאל, וואו קלוגע, פריייזיניגע מענשען וועלען פרעגען קלוגע קשיות און געבען אן אויסדרוק צו די אונצופריעדענע געפיהלען, וואס שטויסען זיך אין איהר ברוסט. זי האט שוין אמאל פערבראכט דעם ערשטען סדר איינע אליין אין איהר קליינעם ענגען קאמערל פאר א בוך, און זי האט קיין זאך ניט פערשטאנען פון דעם וואס זי האט געלייענט, און עס איז איהר געווען אזוי אומעטיג, אז זי פיהלט גאר א שרעק צו פערברענגען נאך אמאל אזא אבענד צווישען פיער ווענט.

ענדליך איז דער פיעל געווינשטער אבענד געקומען. דער אייביגער גערויש פון דעם גרויסען קעסעל־גרוב, וואס רופט זיך „ניו־יארק” איז שטיל געווארען. די לבנה האט זיך געמאטערט אריינצושיקען איהר ווייכען ליכט אין דעם גהעטא, נאר די הויכע מויערען האבען מיט חוצפה אפגעשטויסען די זילבערנע שטראהלען, און אונטען איז געווען א טרויעריגער אויסמיש פון דונקעלע שאטענס און א בלאסע ליכטיגקייט. פון די גרויסע אימה׳דיגע הייזער, אנגעשטאפט מיט מענשען, האט זיך געזעהן יענע האוועניש, וואס קומט פאר א יום־טוב׳דיגער רוה.

עני איז געשטאנען ביי זיך אין קאמערל פאר׳ן קליינעם שפיגעל וואס איז געהאנגען אויף דער וואנט. זי איז שוין געווען איינגאנצען אנגעטהאן. זי האט איצט צום לעצטען מאל אומגעדרעהט דעם קאפ צו זעהן, ווי דאס קלייד ליגט פון הינטען. אין דער מינוט האט זיך איך אין קיך דערהערט א פרעהליכער קול:

— גוט יום־טוב!

דאס איז שוין דער בעל הבית געקומען פון שוהל. זיין פרעהליכער קול האט איהר אויפגעוועקט פון איהרע געדאנקען, און זי האט געזאגט צו זיך:

— א שמחה מיט איהם! ער וועט האבען אכט טעג בויכוועהטאג.

זי האָט דעם קאָפּ צוגערוקט צום שפּיגעלע, אריינגעשטאָכען די שפּילקע אין הוט און איז גלייך ארויסגעגאַנגען.

* * *

מאַרס׳־זאַל איז געווען פול, ווען זי איז אהין אריינגעקומען. זי האָט איהרע בעקאַנטע בעגריסט אויף מיט א „גוט־יום־טוב" און ארויסגעזאָגט עס מיט׳ן זעלבען ניגון ווי דער בעל הבית. אלע האָבען געלאַכט מיט׳ן גאַנצען הארצען. דער קשיא־פרעגער און דער תירוץ־זאָגער זיינען נאָך ניט געווען, נאָר אהן זיי איז אויך געווען פרעהליך. העל האָבען געברענט די גאַז־לעמפּלאַך, יום־טוב׳דיג זיינען געזעסען יונגע מענשען אין א קופּקע און מען האָט דערווייל שטיל געזונגען „פאר זיך" מאַלאַראָסישע וועסניאַנקעס. אין א צווייטען אָרט האָט זיך איינער צווישען א רעדעל מיידלאַך מעלאָדראַמאַטיש ערקלערט אין ליעבע און געוועגדט זיך צו זיין שוואַכקייט אלס צו „שרה דבריא", און די מיידלאַך ארום האָבען פערהילכט דעם זאַל מיט זייער געלעכטער. ענדליך איז דער פּאַרזיצענדער א ר ו י ף אויף דער פּלאַטפאָרמע, און דער גערויש איז געוואָרען אביסעל שטילער. באלד האָט זיך אויך געוויזען דער קשיא־פרעגער, און אין זאַל איז געוואָרען שטיל.

באלד האָבען זיך אַנגעהויבען די קשיות. די פערזאמעלטע זיינען געווען אין אַזאַ מוטה, ווען מען לאכט פון דעם גאַנצען הארצען פון א ליאַדע וואָרט און מען אפּלאָדירט פייערדיג דעם מיגדםטען וויץ.

די קשיות האָבען זיך געדרעהט ארום דער אייביג־מענשליכער נאַרעשקייט און די אפּלאָדיסמענטען האָבען א לאַנגע ווייל פערטויבט די פערזאמעלטע נאָך יעדער קשיא. מיט דער זעלבער וואָרעמקייט האָט מען בעגעגענט דעם תירוץ־זאָגער און זיינע תירוצים. עני האָט געקליבען פערגעניגען פון יעדען וואָרט און האָט וואָרעם אפּלאָדירט.

א זייגער עלף האָט זיך דער סדר געענדיגט. בעקאַנטע, העפליכע קאַוואַלירען, האָבען עני׳ן בעגלייט אהיים און דעם גאַנצען

וועג האָט מען ווידערהאָלט די שאַרפזיניגערע קשיות און מען האָט ווייטער געלאַכט, געלאַכט פון פולען האַרצען.

* * *

ביי דער בעל־הבית'טע איז דער סדר נאָך ניט געווען געענדיגט, און ווען עני איז דורכגעגאַנגען פאַרביי דער טהיר צו זיך אין צימער, האָט צו איהר דערגרייכט דאָס זופעניש פון דער פסח'־דיגער עברי, וואָס האָט זיך געענדיגט ביי יעדען זאַץ מיט „ויהי בחצי הלילה". זי האָט מיט איהר שליסעל געעפענט די טהיר פון איהר קאַמערל און עטליכע מאָל ווידערהאָלט מיט אַ שמייכעל: „ויהי בחצי הלילה". אַריינקומענדיג אין צימער, האָט זי אַנגע־צונדען דעם גאַז, אויסגעטהאָן דעם הוט און אַ היבשע צייט גע־קוקט אין שפּיגעלע. איהרע בעקעלעך, וואָס זיינען איצט געווען רויט און דער גלאַנץ אין איהרע אויגען זיינען איהר געווען זעהר געפעלען, מעהר ווי אַלע מאָל, און זי האָט ביי זיך בעשלאָסען, אַז זי איז געווען די שענסטע אין מאַרס'־זאָל. די יונגע לייט האָבען זיך אַרום איהר אַרומגעדרעהט מעהר ווי אַרום אַלע אַנדערע, נאָר איהר האַרץ ציהט ניט צו זיי. זי וואָלט וועלען נושא חן זיין ביי אַזאַ יונגען מאַן, ווי דער קשיא־פרעגער אָדער דער תירוץ־זאָגער... זי איז אַזוי אַפּגעשטאַנען אַ היבשע צייט און ווען זי האָט זיך אָב־געריסען פון דעם שפּיגעלע איז זי געווען אַ ביסעל מעלאַנכאָליש. זי האָט פאַמעליך אַראָפּגעצויגען איהר קלייד, לאַנגזאַם לויז געמאַכט דעם קאָרסעט און אַנידערגעזעצט זיך אויפ'ן בעטעל.

— אחד מי יודע? אחד אני יודע, האָט דערגרייכט דעם בעל הבית'ס קול פון קיך.

מערקווירדיג, איהר טאַטע זיצט איצט אין אַ פערוואָרפען קליין שטעדטעלע אין דער ליטאַ, און איהר בעל־הבית זיצט דאָ אין ניו־יאָרק — איינער אין איין עק וועלט און דער צווייטער אין דעם צווייטען עק וועלט — און דאָס זעלביגע נגונ'דעל, דער זעלבער קוועטש: „אַ־אחד מי יוד־דע".

— אַ־אַרבע אמ־מהות, שלושה אַ־אָבות...

אין איהר מאַרך שווימט אַרום איהר היים, די ערשטע סדר־נאַכט, איהר טאַטע מיט אַ שיוולּיכער באָרד, אין ווייסען קיטעל.

אנגעלעהנט אויף דער הסב־בעט, די מאמע אין א ריין געפּרעס־
טען יאקעל און קליידעל, דער יונגערער ברודער אין א נייעם גאר־
ניטער, די „מה־נשתנה“־ליכטלעך אין ריין אויסגעשייערטע לייכטער
אויפ׳ן טיש, די וועגט פריש אויסגעקאלכט, פון די ריינע קלארע
שויבען גיסט זיך אריין א דערקוויקענדע ליכט פון דער פולער קיי־
לעכדיגער לבנה.

— ששה סדרי מ־משנה, חמשה חומשי תו־ורה...

ווער איז דאס יונג מיידעלע, דאס שעהן יונג מיידעלע מיט
רויטינקע בעקעלעך פון די עטליכע האלבע כוסות וויין, וואס זיצט
ביים סדר? זי הערט זיך צו די ווערטער, וואס וואקסען מיט יעדער
מינוט און ווידערהאלען זיך מיט דעם זעלבען נגון און זי קלויבט
נחת.

— אחד עשר כוכבי־יא, עשרה דברי־יא...

עשרה דבריא! עס קלינגען איהר אזוי שעז, אזוי משונה׳דיג
שעהן די צוויי ווערטער, און ווארט ביז דער טאטע וועט אין דעם
וואקסענדען זמר׳ל ווידער צוקומען צו די „איאס“ און זי וועט
קענען אריינשיסען מיט׳ן טאטען צוגלייך אין „עשרה דבריא“.

— חד גדיא־א, ח־חד גדיא...

די פּלוצליכע ענדערונג אין דעם נגון, האט איהר ארויסגע־
רופען פון איהרע פאנטאזיעס. זי וועט ניט זיין אין דער היים. זי
איז פערווארפען אין דעם צווייטען עק וועלט, ערגעץ אויפ׳ן ווי־
פיעלטען עטאזש אין א חושך׳דיג קאמערעל, איינע אליין, און מאר־
גען מיט׳ן סוויסטש פון דער פאבריק לויפען אין שאפ, טרייבען פון
זיך דעם שוויים... ווייסט די מאמע, וואס פאר א פרעהליכען יום־
טוב איהר חיה׳לע האט דאדערט?

— ואתא כלבא ונשך לשונרא, דאכלה לגדיא...

די עראינערונגען פון דער ערשטער סדר־נאכט אין דערהיים,
פערבונדען מיט די יונגע יאהרען, ווען דאס הארץ האט זיך געננר־
מען דאס ערשטע מאל צאפּלען פון אונבעוואוסטע געהיימניספאלע
געפיהלען, ווען די פאנטאזיע האט געקראגען שטאלענע פליגלען
און אלץ ארום האט זיך געוויזען פאר די אויגען אין ראזע קאליר,—
די עראינערונגען האבען געגען איהר ווילען ארויסגערופען פאר איהר

די טרויעריגעווירקליכקייט, און עס האט איהר פערשטשימעט דאס הארץ: און עס איז איהר זויער געווארען אין האלז און טרערען זיי־נען צוגעטראטען צו די אויגען. און א ווילדע, שארפע בענקעניש נאך דער היים, נאך דער מאמען, נאך דעם טאטען, נאכ'ן סדר, נאכ'ן „ויהי בחצי הלילה" האט איהר שטייף ארומגעכאפט, און ווען פון קיך האט דערגרייכט צו איהר דער מעלאנכאלישער אפשטארבענדער נגון פון דעם לעצטען פערז פון „חד־גדיא", איז איהר קאפ אראפ־געזונקען אויפ'ן קישען, און ניט אראפנעהמענדיג דעם לייזען קאר־סעט, ניט פערדרעהענדיג דעם גאז, איז זי אין אלעמען א לאנגע צייט געלעגען איינגעגראבען מיט'ן פנים אין קישען, ביז זי איז איינגעשלאפען און האט אפשר געזעהן אין חלום, אז זי איז ווידער א יונג מיידעלע און זיצט ביים ערשטען סדר מיט טאטע־מאמע און זינגט „עשרה דבריא"...

דער חלום.

(פאר־פסח'דיגע ערצעהלונג פון דעם אידישען לעבען אין אמעריקא)

יודע לייב האט זיך אפגעזיפצט מיט'ן געוועהנליכען זיפץ, וואס מען לאזט ארויס נאך א שווערען טאג ארומפאדען און האלטען זיך אויף די פיס, און מען זעצט זיך שוין ענדליך אנידער וויסענדיג אז די אויסגעמאטערטע ביינער וועלען האבען א לענגערע רוה. דאס איז געווען א לאנגער, פיעל גארענדיגער זיפץ וואס האט זיך אנגעהויבען שווער כמעט ווי מיט א קרעכץ און געענדיגט זיך שטיל, שטיל, ביז די גאנצע לופט פון די לונגען איז אויסגעלעדיגט געווארען.

מיט א מיעדער בעוועגונג האט ער א קוק געטהאן פוןביידע זייטען, צו די פיער גלאנצען וואס האבען פרעהליך, יום־טוב'דיג ארויסגעשטעקט זייערע העלזלאך פון די נייע קלארע שטרויענע העמדלאך, זיינען קיינעם ניט אין וועג, האט זיך א פאר מאל א רוק געטהאן אין זיין זיץ, וואס איז אויסגעקומען אין א ווינקעל אין וואגאן פון דער דריטער עוועניו עלעווייטעד. כדי צו זיצען בעקוועמער, האט ארויסגענומען פון קעשענע א צוקנייטשטע אידישע צייטונג, וועלכע ער האט שוין עטליכע מאל אנגעהויבען צו לייענען אין דעם פערלויף פון דעם טאג, נאר יעדעס מאל האט ער געמוזט אוועקווארפען אין מיטען, ווייל איצט איז געווען די צייט פון אלע צייטען, איצט איז געווען זיין יריד און ער האט זיך ניט געטארט פערגינען א מינוט רוה.

יודע לייב איז געווען א פעדלער פון משקה און טהעע. ער האט קיין מאל ניט געקענט פערשטעהן פאר וואס די דאזיגע ביידע פרנסות געהען האנט אין האנט אין אמעריקא און האט בשום אופן ניט גע־

קענט איינזעהן די שייכות פון ווײן מיט טהעע. נאר אזוי איז דאס שוין איינגעפיהרט, און פון ביידע פרנסות איז איהם געבליבען געגוג צייט צו פערשילטען קאלומבוס׳ן די יאהרען.

יודע לייב איז שוין ניט געווען קיין יונגער מאן. ער איז שוין געווען קרוב פון פופציג. אין אמעריקא איז ער געקומען מיט א יאהר אנדערטהאלבען צוריק און האט מיט זיך געבראכט עטליכע דאלאר. אין דערהיים איז ער געווען א פיינער בעל הבית, ער האט אין מארק געהאט א גרויסע אכסניא, וואו עס פלעגען געווענליך איינשטעהן אלע דורכפאהרענדע מגידים, גאסטראלירענדע חזנים, קליינשטעדטעלדיגע איסבארסטשיקעס. יודע לייב אליין האט זיך אין דער אכסניא וועניג געמישט, זיין ווייב איז געווען אן אמת׳ע אשת חיל, א ברייטע בעל הבית׳טע, די ארבעל שטענדיג פערקאטשעט, א גרויסער בינטעל שליסלאך פערשטעקט אין ספאדניצע, שטענדיג אויף די פיס, מיט אן אויג אויף אלץ, און די איינציגע הילף וואס ער פלעגט קענען געבען אין שטוב איז געווען צו שאבען פיש. דאס איז געווען אן ארבייט אין וועלכער ער האט ארויסגעוויזען גרויס השלמות, און ער האט צו דער ארבייט ניט צוגעלאזט קיינעם, ניט די דיענסט, ניט דעם משרת, און ניט אפילו זיין אשת חיל. נאר א חוץ דער ארבייט האט ער כמעט קיין זאך ניט געטהאן. זיין דאוונען האט ביי איהם אוועקגענומען א האלבען טאג, ביז מנחה למעריב האט ער געזאג פאר׳ן עולם עין יעקב אין מור־ ליארסקער קלייזעל, און נאך מעריב האט מען געשמועסט וועגען פאליטיק, וועגען אמעריקא, וועגען גזרות אויף אידען און וועגען די אנדערע טויזענדע ענינים, וואס האבען פון אייביג אן אינטערעסירט די חכמי ליזשאנקע.

אין די לעצטע צעהן יאהר אבער איז די פרנסה אין אכסניא געפאלען, עס האבען זיך מעהר ניט געהערט די פרעהליכע טרעלען פון די חזנים, די תורה־ווערטלאך פון די מגידים, די גראבע המצאות און וויצען פון די איסבארסטשיקעס. דער אייביגער ליארעם און געפילדער, דער קאך און דער הו־הא זיינען אפגעשטארבען, דער ריח פון געבראטענע גענזלאך און געפילטע פיש, מיט וועלכען די לופט איז געווען שטענדיג אנגעזאפט, איז פערשוואונדען. די פיינע

אורחים האָבען זיך זעלטען געוויזען, די אכסניא האָט אָנגעהויבען צו פּוסטעווען, אויף די ווענט האָט זיך אויסגעשפּרייט א מרה־שחורה, די לופט איז געוואָרען דריקענד, און ווען א חזן איז אמאָל אין א שמיטה פערפאָהרען און ער האָט גענומען פּרובען זיין כלי, האָט עס אויסגעזעהן, אזוי ווי ער קלייבט זיך צו מאכען אל מלא רחמים אויף דעם, וואָס דאָ איז אמאָל געווען. חנה לאה, יודע לייב'ס ווייב, איז א לאַנגע צייט ארומגעגאַנגען ווי א שאָטען, און הגם די ארבעל זיינען נאָך אַלץ געווען פערקאַטשעט, איז דאָס אָבער געווען מעהר פון רגילות, און די הענט וואָס האָבען פריהער געהאַט אזוי פיעל בעוועגונג, זיינען ביי איהר געוואָרען ווי קלעצלאַך. די פיס זיינען איהר געוואָרען שווער און זי האָט זיך געמוזט אלע ווייל׳ע צוזעצען. אין א פּאָר יאָהר ארום האָט זי אָנגעהויבען צו קרענקען און דערפון איז דער חורבן אין שטוב געוואָרען נאָך גרעסער. פון די פיער קינדער וואָס זיי האָבען געהאַט זיינען די עלטערע צוויי זיהן שוין געווען פערהייראַט און זיינען געווען אין א גרויסער שטאָדט. די אינגערע צוויי קינדער, א בחור און א מיידעל האָבען בעשלאָסען צו פאָהרען אין אמעריקא און אָנהויבען א נייען לעבען אין א נייען לאַנד. און אזוי ווי אין דערהיים האָט זיך די לאַגע ניט פערבעסערט און דערצו האָבען זיך נאָך אָנגעהויבען די שרעקען פון די פּאָגראָמען האָבען ביידע קינדער פון אמעריקא אָנגעהויבען צו פאָדערן, אז טאַטע־מאַמע זאָלען קומען צו זיי, און נאָך א לאַנגען ישוב הדעת האָט יודע לייב צוזאַמענגעקליבען אזוי פיעל מזומן, ווי ער האָט געקענט און איז מיט'ן ווייב געקומען אין אמעריקא.

ביידע קינדער האָבען געאַרבעט אין א שאָפּ און זיי זיינען קיין עשרים ניט געווען. חנה לאה האָט גלייך איינגעזעהן, אז עס איז קיין תכלית ניט אוועקצונעהמען ביי די קינדער זייער שווער־פערהאָרעוועטע „פּיי" און נאָך א בעראַטה צווישען זיך איז בע־שלאָסען געוואָרען, אז יודע לייב זאָל זיך נעהמען צום פּעדלען מיט וויין און טהעע. דאָס איז אן ארבייט צו וועלכער מען דאַרף קיין קענטניס, קיין לשון ניט האָבען און פיעל ער וועט ניט פערדינען וועט מען ווי עס איז אויסקומען, בפרט אז די עטליכע דאָלאַר וואָס זיי האָבען מיט זיך געבראַכט זיינען נאָך געבליבען ניט געריהרט.

די לאנדסלייט האבען אויף איהם געלעגט כבוד און געהאלפען איהם מיט א זיפץ : אז אך און וועה, אז רבי יודע לייב זאל אויף די עלטערע יאהרען דארפען שלעפען זיך איבער די הויכע טרעפ און פעדלען. זיי זיינען געווען צופריעדען צו געבען איהם צו לייזען. אגב האבען זיי געדארפט אנקומען צו זיין לאסקע און ער איז געווען א ניצליכער מענש אין יעדען הויז, וואו ער איז אריינגעקומען. ביי איהם האט מען ריכטיג געקענט אויסגעפינען, ווען ביי וועמען עס פאלט אוים א יאהר־צייט, ווען מען דארף זאגען האלב הלל אדער גאנץ הלל, איהם האט מען געקענט בעטען ער זאל אנשרייבען א בריעף אהיים אדער אן אדרעס, ביי איהם האט מען געקענט פרעגען א רפואה צו א זייגער וואס האט זיך פלוצים פון העלער הויט אוועקגעשטעלט און וויל זיך ניט ריהרען פון ארט, כאטש גיט איהם א קדחת און נאך א סך, א סך אזעלכע נייטיגע זאכען... נאר ליידער זיינען די לאנדסלייט קיין טרינקער ניט געווען, און אז איינער האט גענומען אמאל א האלבען גלאז וויין איז ער שוין מיט איהם געווען פערזארגט אויף א האלב יאהר. און די איינציגע צייט ווען זיין פעדלען האט איהם געקענט עפעס אריינברענגען איז געווען פאר פסח. צו א טרינקער צו ניט קיין טרינקער, ארבע כסות דארף יעדער איד האבען און אין די פאר וואכען איז יודע לייב פון אין דער פריה ביז שפעט אין אבענד געקראכען אין די בייסמענטס, געקלעטערט אויף די טאפ פלארס און פערזוכט דעם טעם פון ביזי אין אמעריקא.

עם קען זיין, אז די ביזי וואלט איהם געמאכט פערגעסען קאלומבוס'ן, נאר גראד אין די טעג האבען די לאנדסלייט געהאט אויף איהם מעהר רחמנות ווי א גאנץ יאהר.

קיין לאנדסמאן אדער לאנדסמאנקע האט זיך ניט געקענט איינהאלטען, זעהענדיג, ווי ער גיסט זיך אפ מיט שוויים פון קלעטערען מיט די שווערע גאלאנען וויין, איבער די הויכע טרעפ ניט צו בעמערקען מיט א זיפץ :

— אז אך און וועה, וואס אמעריקא מאכט פון א מענשען! געווען אזא פיינער בעל הבית און דא אין אמעריקא — הא, וואס?

יודע לייב האט פראטעסטירט און ערקלערט, אז אין געשעפט

איז ניט שייך וואס איז שעהן און וואס איז ניט שעהן. נאר דאס האט ער געזאגט לפנים וועגען, אין הארצען אבער האבען די דאזיגע בעמערקונגען אנגעריהרט א טיעפע וואונד, און ווען ער האט זיך איצט אנידערגעזעצט אז אויסגעמאטערטער, אהן כחות, אז אויסגעהונגערטער אין וואגאן, מיט דער צייטונג פאר די אויגען, איז שוין די וואונד אין הארצען געווען אין גאנצען אפען. די לעצטע פאר יאהרען פון דער היים האט ער גאר פערגעסען און ער האט איצט נאר געדענקט פון דער צייט, ווען ער איז געווען דער חשוב׳ער בעל־הבית, דער אנגעזעהענער מאן, דער בכבוד׳יגער איד אין שטאדט. ער האט איצט געדענקט, ווי ער איז געזעסען אין קהל־שטיבעל הגם ער האט ניט בעלאנגט צו די כלי קודש און האט געהאלפען טהיילען מעות חטים. ער האט איצט געדענקט, ווי זיין נדבה אויף מעות חטים איז שטענדיג געווען איינע פון די שעהנסטע און דערצו האט ער געהאט עטליכע פאמיליעס וועלכע ער האט אויף פסח בעזונדער געהאלפען. ער האט איצט זיך דערמאנט, ווי זיין מוזיניק איציקעל פלעגט יעדען ערב פסח טראגען די גרויסע בוטלעס וויין און מעד צו די דאזיגע פאמיליעס וואס ער האט געשטיצט, און ווידער א זיפץ האט זיך ארויסגעריסען פון זיין הארצען, נאר דאס מאל איז דער זיפץ געווען פון יענעם מין, אויף וועלכען די חכמים האבען געזאגט, אז ער צוברעכט א האלבען גוף.

זיין בליק איז געפאלען אויף די גאלאנע וויין ארום זיינע פיס, אויף די פעקלאך וואס האבען ארויסגעטארטשעט פון זיינע קעשענעס און ער האט זיך איבערגעפרעגט עטליכע מאל וואס אמעריקא האט פון איהם געמאכט ? און איהם האט אויסגעוויזען, אז זי האט פון איהם גערויבט זיין כבוד, האט פון איהם אוועקגענומען זיין ווירדע, האט איהם ערנידריגט צו דער מדרגה פון א האלבען כלי קודש, יא, יא, מען האט איהם שוין אנגעבאטען אין זייער שוהל די שטעל פון א שמש און ער, יודע לייב, דארף זיין ביי זיינע קונדען דער ספר המזכיר פון זייערע יאהר־צייטען און זיין ביי זיי אויף פאכאלקעם !

ער האט צום צעהנטען מאל אנגעהויבען צו לייענען די וויכטיגסטע נייעס פון טאג. דאס איז געווען וועגען די פאגראמען

אין רומעניען. דעם עיקר האט ער שוין געוואוסט און אין דעם פערלויף פון דעם טאג האט ער שוין געהאט די געלעגענהייט צו הערען וועגען דעם און רעדען וועגען דעם פיעל מאל. נאר ער האט איצט גענומען זוכען מעהר איינצעלהייטען. נאך אלעמען איז דאס שוין קיין נייעס ניט. די זעלביגע הריגות, ווי עס זיינען געוועז אין קישינעוו, אין האמעל, אין אדעס, אין ביאליסטאק און נאך אין צעהנדליגע אנדערע שטעדט. דא שלאגט א רומענישער הוליגאן און דארטען א רוסישער הוליגאן. די זעלביגע וועלפישע צייהן אין דעם ארימען שעפעלע.

אין די דאזיגע געדאנקען האט ער איינגעדרעמעלט. די מיע־דיגקייט פון דעם גאנצען טאג, דער אונוויללענדער תענית, וואס ער האט געבראכען נאר מיט א גלעזעל בראנפען האבען זיך אויף איהם אפגערופען, זיינע הענט, וואס האבען געהאלטען די צייטונג פאר די אויגען האבען זיך ביסלעכווייז אראפגעלאזט, די צייטונג איז ארונטערגעפאלען, און זיין דרעמעל איז פערוואנדעלט געווארען אין א פעסטען שלאף.

* * *

ער האט געעפענט די גלעזערנע טהיר און איז ארוים אויפ'ן גאניק. דער מארק איז געוועזן לעבעדיגער ווי געוועהנליך, רעדלאך מענשען זיינען געשטאנען אין פערשיעדענע פלעצער און האבען גערעדט ווארעם, מאכענדיג האסטיג מיט די הענט. צווישען די רעדלאך האבען זיך בעמערקט פיעלע יונגע בחורים'לאך אין רור־באשקעס און אויך מיידלאך מיט מאנסבילישע היטעלאך. אי־אי־אי, האט ער א שאקעל געטהאן אונצופריעדען מיט'ן קאפ. וואו האט זיך דאס היינגעטהאן די חרפה און די בושה ביי אידישע בחורים, אז זיי קלייבען אוים דוקא אנצוטהאן זיך ווי די קאצאפעס. וואס פאר א חן שטעקט אין די דאזיגע העמדלאך? און אידישע מיידלאך זאלען זייער נאז שטופען אין רעדלאך אויפ'ן מארק. פע! פע! זיין בליק פאלט פלוצים אויף א רעדעל לעבען זיין שטוב און ער דערזעהט זיין מוזיניק. יא, ער אויך אין א קאצאפישע העמדעל. „העי, איציק, אהער קום, שייגעץ!" גיט ער צו איהם א געשריי. איציק קומט צו לויפען מיט א רעוואלווער אין האנט.

— וואס איז דאס, א רעוואָלווער גאַר?

— עס ווייזט אויס, טאטע, אז דו ביזט געשלאָפען און דו ווייסט גאַר ניט, וואס עס טהוט זיך.

— וואס איז געשעהן?

איציק דערצעהלט דעם טאטען אז די קאצאפעס וואס אר־ בייטען ביי דער אייזענבאהן האבען זיך צווישעט און זיי קלייבען זיך צו מאכען א פאגראם אויף אידען. נאר זיי האבען א טעות, אויב זיין מיינען, אז זיי וועלען דא טרעפען הילפלאָזע שעפעלאך. אה, ניין! אלע בחורים און יונגע לייט האבען פון דער אָרגאניזאציע גע־ קראגען געלאדענע רעוואָלווערם און זיי וועלען געבען די קאצאפעס פעפער צום שמעקען, אז זיי זאָלען פערזאגען זייערע קינדס־קינדער.

— דו זעהסט? דאס האבען מיר פאר זיי אָנגעגרייט, — זאגט איציק און ווייזט איהם אויף זיינע צוויי אויסגעסטארטשעטע הויזען־קעשענעס. — דאס זיינען קוילען.

איציק לעגט אריין די האנט אין איין קעשענע און נעהמט ארויס פון דארטען א גאנצען הויפען טערקישע ניס. יודע לייב בעמערקט צווישען די ניס א פאר צווילינגס.

— דאס זיינען דאך גאַר ניס.

— ניין, דאס זיינען אזעלכע קוילען!

און מיט די ווערטער לויפט איציק אוועק און פערמישט זיך אין א מחנה מענשען.

— איציק! איציק! — רופט ער מיט שרעק, נאר יענער הערט איהם שוין מעהר ניט.

ער וויל זיך לאזען לויפען צו איהם, נאר אין דער מינוט ווערט א מהומה אויף דער גאס. פון דערווייטענס הערט זיך עפעס א מין גערויש, ער קען ריכטיג ניט בעשטימען, וואס פאר א מין גערויש דאס איז, נאר ער פיהלט דעם שרעק, וואס דער גערויש רופט ארויס. די סעדיכעס פון מארק האבען געכאפט זייערע קאשיקעס,ביינק־ לאך, טישלאך און געלאזט זיך לויפען מיט ווילדע קולות. די קרע־ מער האבען האסטיג גענומען פערהאקען זייערע קראמען און אין א פאר סעקונדען איז צווישען די גרויסע ראנדען קראמען געווא־ רען א שרעקליכע, מאוים׳דיגע שטילקייט. אזוי ווי אלץ וואלט דאר־

טען מיט אמאל אויסגעשטארבען. ער גיט א קוק אויף זיין גלע־זערנע טהיר און טראכט, אז גלאז איז א שלעכטע בעשיצונג פון הוליגאנעס. דער גערויש קומט צו נעהענטער און ער קען שוין אונטערשיידען בעזונדערע שכור'ע קולות. די ווייבער האבען אויפ־געהויבען א שרעקליכע יללה, פון אלע הייזער הערען זיך פערצוויי־פעלטע געשרייען, דאס רופען די טאטע־מאמעס זייערע קינדער פון גאס. סטאפעטען קומען צו פליהען מיט צושראקענע פנים'ער און מיט משונה'דיגע האוואיעס און קוים אפכאפענדיג דעם אטהעם מעל־דען זיי, אז עס האט זיך שוין אנגעהויבען. אין מארק האט זיך אנ־געהויבען א מהומה. עס איז געווארען א ווילדער געלאף אין אלע זייטען. די קאצאפישע העמדלאך האבען זיך אלע אויסגעמישט אין איינעם. פיף־פאף! קראך! קראך! עס הערט זיך איין שאס נאכ'ן צווייטען, עס בראזגען די שויבען איינע נאך די אנדערע. ער וויל אריינלויפען אין שטוב, נאר ער קען ניט ריהרען מיט קיין פוס. ער איז ווי צוגעשמידט צו דער ערד. זיין מוזינקע, רחל'ע, לויפט ארוים צו איהם און שרייט צו איהם און בעט זיך ביי איהם „גיכער, גיכער, קום אריין אין שטוב, טאטע!" נאר ער קען זיך ניט ריהרען פון ארט. זי לויפט צו איהם און הויבט איהם אן צו שלעפען פאר די הענט. ער וויל איהר זאגען, זאל זי אליין אוועקלויפען, נאר ער קען דאס מויל ניט עפענען. פאר זיך אליין ארט איהם שוין ניט, און זיין גאנצע שרעק איז איצט פאר איהר, נאר ער קען איהר ניט ווארענען, ער איז אין גאנצען ווי א פערגליווערטער. עס האט איהם אפגענומען דער לשון און ער קען מיט קיין גליעד ניט ריה־רען. זי שלעפט איהם און טרייסעלט איהם: קום, טאטע! וואס שטעהסטו?!

יודע לייב האט אויסגעשטעלט א פאר צושראקענע, פערוואונ־דערטע אויגען. איבער איהם איז געשטאנען א הויכער אונבעקאנ־טער מאן אין א קאזיאנע היטעל, מיט גוי'שע בוכשטאבען איבער'ן ברילעק און געטרייסעלט איהם. עטליכע סעקונדען האט ער בשום אופן ניט געקענט פערשטעהן, וואס ער וויל פון איהם. ער איז אין גאנצען געווען אונטער'ן איינדרוק פון די שרעקען, וואס ער האט איצט איבערגעלעבט, נאר ווען יענער האט איהם נאך א פאר מאל

א טרייסעל געטהאן און געזאגט: „אל אאוט! (אלע ארויס) און ער האט גוט געעפענט די אויגען און זיין בליק איז פון דעם קאזיאנעם היטעל אראפגעזונקען אויף די פּים און ער האט דערזעהן די גאַלאנען וויין אין די נייע יום־טוב׳דיגע העמדלאך, איז ער גלייך געקומען צו זיך, האט מיט אימפּעט עטליכע מאל אויסגעשפּיגען „פּו־פּו־פּו!“ און געכאפּט די גאלאנען וויין מיט ביידע הענט, און מיט א שמייכעל פון א פערזינדיגטען און פון דאנקבארקייט צום קאנדוקטאר האט ער מיט שטייפע טריט געלאזט זיך געהן צו דער טהיר. ער האט איצט ניט געפיהלט ניט די משא פון די גאלאנען וויין, ניט די מידיגקייט פון דעם גאנצען טאג, ניט דעם הונגער און איז געווען צופריעדען, וואס ער איז איצט ניט אין דערהיים און דארף ניט איבערלעבען אויפ׳ן וואהר יענע שרעקען, וואס ער האט איצט איבערגעלעבט אין חלום.

ווען ער איז געקומען שפּעטער ווי געוועהנליך אהיים און האט אנידערגעשטעלט א פּאר פון די ניט־צוגעשטעלטע גאלאנען וויין אויפ׳ן פלאר, איז אויף זיין פּנים מעהר ניט געווען יענע מינע פון כא־וואלט־אמעריקא־איינגעזונקען־געווארען־ איידער־איך־האב־איהר דערקענט. ער האט א ריב געטהאן ביידע הענט און געזאגט מיט א שמייכעל צום מוזיניק, וועלכער איז געזעסען ביים טיש און האט געגעסען סאפּער:

— און דו, שייגעץ, געהסט גאר שיסען מיט טערקישע נים!

אלע אין שטוב האבען איהם אנגעקוקט פערוואונדערט און ער האט זיי דערצעהלט, וואס פאר א חלום ער האט געהאט.

והוא רחום.

קיינער פון די אידישע נגונים דריקט ניט אויס אזא טיפע מרה שחורה, אזא בייגקעניש, אזא פאל פון הימעל אויף דער ערד, ווי דער איינפאכער, פראסטער נגון פון „והוא רחום יכפר און" וואס מען הערט געוועהנליך מוצאי יום טוב אין אבענד צו מעריב. דער נגון גיט אזא קוועטש ביים הארצען, אזוי ווי עס פיהלט א נערוועזער מענש ביים קריצען מיט גלאז אדער ווען עס פערטשעפעט זיך א גיט דערשארענער פיצעלע נאגעל אן א וואלענע זאך. עס פידעלט דער והוא רחום איבער'ן הארצען און א קאלטער סקרוך געהט איבער'ן לייב.

איך האב, וואס איז דא צו לייקענען, א סך נגונים פערגעסען. זיי זיינען מיר אין גאנצען ארויס פון זכרון, נאר דער נגון פון והוא רחום פון מוצאי יום טוב קלינגט מיר נאך עד היום אין די אויערען, פונקט אזוי ווי איך האב איהם געהערט אין אונזער ליטווישען קלייזעל אין דערהיים, און עס געהט נאך מיר אזש איצט איבער א קעלט איבער'ן לייב.

„והוא רחום יכפר און".

עס קען זיין אז דער טיפער אומעט פון דעם דאזיגען נגון ליגט ניט אזוי אין דעם נגון גופא ווי אין די אומשטענדען, וואס רופען איהם ארויס. אט איז געווען א לאנגער, לאנגער יום טוב, א יום טוב מיט סדרים מיט כוסות, מיט קניידלאך מיט ברעמזלאך, אין שטוב איז געווען אזא פרישקייט, אזא ריינקייט, אלץ האט גע־בלאנקט, אלץ האט געפינקעלט, געשיינט; יעדער האט געפיהלט אזא רחבת, אזא פרייקייט, אזא תענוג. די פלייצעס האבען זיך אין די אכט טעג אויסגעגלייכט פון דעם שווערען לאסט, וואס איז דעם גאנצען ווינטער געלעגען אויף זיי; דער אטהעם איז געווארען

פרייער נאכדעם ווי מען האט די דובולטאווע פענסטער ארויסגע־נומען און די שטוב איז געווארען אוים תפיסה, אוים פער׳חתמ׳עטע קעסטעלע און א פרישער לעבעדיגער ווינטעלע האט געבלאזען אין אלע ווינקעלאך.

והוא רחום יכפר און —

דאס הייסט, זייט געזונט, איהר פרעהליכע, לוסטיגע טעג, א גאנץ יאהר וועט איצט אריבערגעהן ביז מיר וועלען אייך נאך אמאל זעהן. די פסח׳דיגע כלים מיט די כוסות וועט מען נאך היינט ביי נאכט איינפאקען און ארויפטראגען אויפ׳ן בוידעם, פון דער גרויסער שמחה וועט נאר בלייבען אביסעל צואווארפענע היי אויף דער פאדלאגע, עטליכע גאנצע מצה, וואס מען וועט ברויכען די ערשטע פאר שבתים אנשטאט חלה און אפשר נאך אביסעל מצה־פארפעלאך פאר א חמצ׳דיגער מילכיגער וועטשערע.

והוא רחום יכפר און —

נאך טרויעריגער איז דער נגון פאר׳ן אידישען איינגעל. א סוף פון די בין הזמנים, געננג שוין צו שפיעלען זיך, ארומצולויפען, צו מיינען אז די וועלט איז בעשאפען געווארען נאר פאר פערגניגען. מארגען, שוין אין חדר אריין, מארגען צום נייעם רבין און אנשטאט דעם קרוג וואס איינער האט אוועקגעלעגט אין מיטען גאס וועט זיין דער אקס וואס האט געשטויסען די קוה.

ווער איז נאך געווען אזוי גליקליך ווי דאס אידישע איינגעל פסח־צייט! זיין נייער גארניטערל איז געווען א קוואל פון שמחה נאך חדשים פריהער איידער די סחורה איז אנגעקומען צום שניידער. פון די סקריפקע אין זיינע נייע שטיוועלאך קען אנקוועלען אבי וועמעס הארץ און ניט קוקענדיג וואס פאר א קונדס ער איז האט ער זיך געהיט דעם גאנצען יום טוב ניט ארויפצוטרעטען מיט׳ן פוס אויף א נאסען פלאץ. ביי די סדרים איז ער געווען דאס אויבערסטע פון שטויסעל, אהן זיינע פיער קשיות האט דער סדר קיין פנים ניט געהאט. ביים שפיעלען אין נים האט ער ארויסגעוויזען די גרעס־טע געניטקייט אין קייקלען דעם רעשיל און ער האט געלאכט, גע־לאכט מיט׳ן פולען הארצען פון דער מאמען און פון דער עלטערער שוועסטער און פון דער שוועגעריז, וואס ביי זיי איז דאס רעשיל

געפלויגען אין אלע זייטען א חוץ אהין וואו די נים זיינען געווען אויסגעשטעלט. און אלע האבען געלאכט צוזאמען מיט איהם און עס איז געווען אזוי פרעהליך, אזוי לעבעדיג!

והוא רחום יכפר און —

אוועק איז דער פסח פערשוואונדען איז די שמחה פון די בני חורין, אנטרונען איז געווארען דער פרעהליכער גייסט פון דעם פריי־ען יום טוב און ווידער הויבען זיך אן וואכעדיגע שקלאפישע טעג. אפילו די בלאסע לבנה וואס האט צו די סדרים מיט אזא חן, מיט אזא לייטזעליגקייט אריינגעקוקט אין די פענסטער און איהרע זילבערנע שטראהלען האבען געוועקט די פאנטאזיע און געוועבט דעם בריק צו די עולמות עליונים, האט זיך איצט בעהאלטען און מען זעהט איהר מעהר נים.

והוא רחום יכפר און —

איהר געדיינקט דעם „אהיים, אהיים" וואס כלי־זמרים שפיע־לען נאך א חתונה? יענער נגון האט א סך וועניגער געבראכען דאס הארץ ווי דער והוא רחום. דאס איז א שפרונג פון גרויסער ליכ־טיגקייט אין מצרים־פינסטערנים, א פאל פון הימעל אויף דער ערד.

ספירה.

א שלייער פון אבלות האט זיך פערשפרייט איבער דער שטאדט.

דער אומעט נאך א גרויסען יום טוב לאזט זיך שטענדיג פיה־לען גאנץ שארף. די שמחה פון יום טוב לאזט איבער א בייגקעניש אין הארצען און עס געדויערט א לענגערע צייט, ביז די גליקליכע איינדריקע ווערען אפגעריבען. נאר נאך פסח איז דער אומעט א סך גרעסער און די בייגקעניש פיעל טיעפער.

עס איז ספירה.

דרעהען זיך ארום מענשען ווי שאטענס איבער'ן מארק, און ווייסען אליין ניט, וואס זיי זוכען און וואס זיי ווילען. עס איז ניטא וואס צו טהאן אין דרערהיים, און נאך ווענינער האבען זיי צו טהאן אין גאס.

זיצט דער שוסטער ביי זיין ווארסטאט און לאטעט אן אלטען שוך. קיין נייע שיך וועט איצט קיינער ניט בעשטעלען. לכבוד דעם גרויסען יום טוב האבען זיך אלע בעשוכט און קיין שטאך ארבייט איז ניטא אויף א רפואה. נאר קיין אלטע שיך לאטען זיינען איצט אויך ניטא. און ער כאפט זיך ארויס אין גאס מיט די פערסמאלעטע הענט, געהט ארום שליגג און שלאנג און שעמט זיך פאר זיך אליין, וואס ער געהט ארום לעדיג און אן אומעט איז אויס־געגאסען אויף זיין פנים.

עס איז ספירה.

קוקט איבער דער שניידער נאך אמאל זיין יתור, בעטראכט יע־דע שטיקעל בעזונדער און ווייסט פארט ניט, וואס דערפון צו מאַ־כען. גארניטערלאך פאר זיינע אינגלאך האט ער שוין געמאכט און פאר זיך קיין בגד קען ניט ארויסקומען און נאך א לאנגען ישוב הדעת גיט ער א שליידער אלע שטיקלאך אין א ווינקעל, קומט ארויס אין גאס, וואו א ווארעמער העלער שטראהל פון דער זון הענגט

זיך אַז אַז דער נאָדעל, וואָס איז פערשטעקט אין זיין קלאַפּע, און ווערט באַלד צושפּרונגען אין קליינינקע גאָלדענע פּערימלאַך. ער בלאַנקעט אַרום מיט אַ פערזויערטען פּנים און האָט אַפילו קיין מוט ניט צו פערלעגען די הענט אהינטער.

עס איז ספירה.

שטעהען די קרעמער פערזאַמעלט אין אַ רעדעל און עפּענען ניט קיין מויל. קיינער האָט ניט קיין חשק צו רעדען, נאָר עס איז ניט אַזוי אומעדיג, ווען מען שטעהט צוזאַמען. אויף פּסח האָט מען זיך אויסגעבייטעלט און צאָהלונגען קומען אונטער. און יעדען בעזונדער דאַרט דער קאָפּ, וואָס וועט מען ענטפערען דעם אַגוֹלניק, און טיעפע קנייטשען ליעגען אויפ'ן שטערן.

עס איז ספירה.

זיצט דער צירולניק אין דער אָפענער טהיר אויפ'ן שוועל פון זיין שטיבעל און קוקט מיט אומעדיגע אויגען אין דער לופט. קיינער קומט ניט אריין שערען זיך און ער ווייסט, אז נאָך לאַנג וועט קיינער פון די תושבים ניט קומען, נאָר ער קען פון זיין שטיבעל ניט אוועקגעהן. ווער ווייסט, אפשר וועט אנטראַגען אַ פּויער צום אָבסקראַבען די מאָרדע אָדער אפשר וועט נאָך איהם שיקען אַ אָפיציער פון פּאָלק. אויף אַזאַ שליח קוקט ער אויס די אויגען אַלע מאָל. עס איז ניט נאָר אַ גוטער פערדיענסט צו שערען אַן אָפיציער, נאָר דאָס איז אויך עפּעס אַזוינס, וואָס קען צופריעדענשטעלען דעם קינצלער. אויף די תושבים איז די שעהנע שערעריי ארויסגעוואָרפען. אַז מען שערט זיי מיט „טרעפ״, וועלען זיי אויך ניט ווייסען. די פּויערים ווייסען נאָר פון איין נוסח, וואָס דריקט זיך אויס אין אַ האַלבע לבנה מיט אַ געגאָלטען קאַרק. און דער איינציגער אמת'ער מבין איז דער אָפיציער און אַז מען שערט איהם איז טאַקע אַ נחת פאַר דער נשמה.

און דער צירולניק זיצט אויפ'ן שוועל און קוקט אויס די אויגען אויף אַ שליח וואָס קומט ניט, און פערטריקענט זיינען די מולינעס אין ראַזיר בעכער און לעדיג ליגט דאָס שערעלע.

עס איז ספירה.

און די איינגלאַך אין חדר וואַרטען און קענען זיך ניט דער־

וואַרטען אויפ׳ן מאַיאָווען פאַרנאַכט און אַזוי גיך ווי מען פערמאַכט די ספרים, לאָזט זיך אַוועק אַ גאַנצע חברה הינטער דער שטאָדט. די סטאַטעטשנע קינדער וואָס האָבען ערשט זייערע יונגע שטערענס געקנייטשט איבער אַ הארבער יורידישער פראַגע אין גמרא, זיינען איצט פערוואַנדעלט געוואָרען אין קונדסים; אויפן גרינעם ווייכען גראָז הינטער דער שטאָדט איז זיי ניט צו דערקענען, זיי שפּרינגען, באַרוקען זיך, קייקלען זיך. די זון האָלט שוין ביים אונטערגעהן. און דער אָנגעפּאַרבטער הימעל אין מערב זייט לאָזט וויסען אַז עס איז שוין לאַנג צייט מנחה דאַווענען, נאָר אין שטיפען און אין שפּיע־לען האָבען זיי אַלץ פערגעסען, פערגעסען אפילו דעם דאַווענען.

נאָר אין אבענד אַז דער קונדס קומט אהיים און וואַרט אויף זיין וועטשערע דערמאָנט זיך דער טאַטע, אַז ער האָט זיין קדיש אין בית המדרש ניט געזעהען צו מנחה־מעריב און ער גיט איהם אַ פרעג:

— זוהנעלע מיינער, וואו ביזטו צו מנחה־מעריב געוועזען?

— ניט געוועזען אין בית המדרש.

— דאָס ווייס איך גוט, מיין זוהנעלע, נאָר וואו האָסטו געדאַ־ווענט?

— געדאַווענט? וואו האָב איך געדאַווענט?

— יאָ, מיין זוהנעלע, וואו האָסטו געדאַווענט?

עס איז אָבער ניט דאָס ערשטע מאָל וואָס דער קונדס בעגעהט אַזאַ חטא און דער טאַטע ווייסט זיין שוואַכקייט, און דער קונדס איז שוין אַ געניטער אין דעם און ווייסט זיך ווי אויסצודרעהען, און ער ענטפערט גאַנץ מוטהיג: — אין זאַרעטשער קלויז.

אַז עס איז פאַרהאַן אַזאַ קלויז ווייסט דער קונדס און ער ווייסט אויך אַז מען וועט איהם ניט קענען כאַפּען ביי אַ ליגען, ווייל ער דאַרף דערצו קיין עדות ניט ברענגען. נאָר גאָר אונערוואַרטעט פאַלט אַ דונער אין דער פאָרם פון דער אונגעריכטער פראַגע:

— און וועלכע ספירה איז היינט געוועזען?

וועלכע ספירה?

געה ווייס וועלכע ספירה, אַז אין זינען איז גאָר געלעגען צו שפּרינגען און שפּיעלען זיך!

און דער קונדס ווייסט שוין איצט אויך, אַז עס איז ספירה.

שבועות

שבועות.

(זכרונות פון די קינדערשע יאהרען)

שבועות קומט! שבועות קומט!

אין אונזערע אידישע מקומות, וואו דאס גאנצע הארץ פון א שטעדטעל איז געדיכט בעזעצט מיט אידען, און נאר די אויסער־שטאדטיגע גאסען צעהלען עטליכע קריסטליכע הייזער, איז דאס זיינען זיי ארומגעצאמט מיט הויכע פארקאנעס, מיט די טהירען צו די הויפען, און מען הערט ניט און מען זעהט ניט קיינעם, אויסער אמאל א גרויסען געלען הונד, וואס שטעלט זיך אין דעם אריינגאנג פון טהויער און הארכט זיך צו צו דעם ווייטען און שטילען גערויש פון שטעדטעל, — אין אזעלכע מקומות איז קיין וואונדער ניט, אז די לופט אליין ווערט ערב יום טוב פול מיט א געשריי: — דער שבועות קומט! דער שבועות קומט!

און אלע זיינען שטארק פארנומען, מען מאכט הכנות צו בעגעגענען דעם פיינעם גאסט, וועלכער מאכט ניט קיין גרויסע האוואיעס און קומט ניט מיט שטארקע פרעטענזיעס: איהם מאכט ניט אוים, וואס פיר א כבוד דו גיסט איהם, איהם מאכט ניט אוים, וואו דו גיסט איהם דעם כבוד, און ער איז ניט מקפיד ווען דו גיסט איהם דעם כבוד, און ועל כלם שטעהט ער ניט לאנג און מאכט דיר ניט קיין גרויסען לאסט.

שבועות קומט! שבועות קומט!

און די מאמע איז פער'הב'עוועט, חלה מיט ראזינקעס און מיט זאפרען, און זעמעלאך, און א יום־טוב'דיגער מאלצייט אויף ביי נאכט; דער טאטע איז א קינסטלער צו מאכען פויגעלאך פון אויסגעבלאזענע אייער און אויף די דינע ווייסע פעדעמלעך, וואס

זיינען אנגעטשעפּעט אַן די באַלקענס, שוועבען אַרום די אייער־פויגעלאַך; איך מיט מיין אינגערן ברודער לויפן אויפ'ן סענאַ־זענע אַנרייסען אַאיר, מיר לויפן און איילען זיך, ווייל מען דאַרף נאָך אויסקלעפּען אַלע פענסטער מיט שבועות־צאַצקעס. איך האָב אַ גאַנצען מחזור אויסגעלייגט מיט די צאַצקעס, איך האָב ווי שמשון הגבור רייסט דעם לייב, און ווי דער פּאַסטוכ'ל דוד דער'־הרג'עט גלית הפלשתי, און ווי משה רבנו גיט די לוחות און גלאַט אויסשניצונגען פון פאַנטאַסטישע ברואים, האַלב לייב און האַלב אָדלער, האַלב מענש און האַלב פיש, עס פעהלט נאָר אונטערצו־שרייבען די נעמען, און יעדער וואָלט אין זיי דערקענט אַ ביבליש אָדער לעגענדאַריש בילד.

דער שבועות קומט! דער שבועות איז געקומען!

פריש שמעקט דער גרינער אַאיר, וואָס איז אויסגעשפּרייט אין געהאַקטע שטיקלאַך איבער דער פּאָדלאָגע, פרייליך וויגען זיך די פויגלאַך איבער דער שטוב, לוסטיג ווינקען די שבועות צאַצ־קעס פון די פענסטער, מחיה'דיג שמעקען די זעמעלאַך און מיר ווייסען, אַז דאָס איז נאָך ניט אַלץ, עס געהט נאָך אָב דער עיקר, די בלינצעס אַליין, נאָר דאָס וועט זיין מאָרגען און ניט היינט די ערשטע נאַכט.

דער טאַטע זופּטביים טיש די... תקון שבועות, אַ מהלך רב דורכצוגעהן, און וואָס פריהער מען הויפּט אָן אַלץ גיכער וועט מען קומען צום ציעל. די גוט בעקאַנטע עברי פון חומש רופט אין מיר אַרויס אַ באַגער אויך צו נעהמען אַ תקון שבועות און מיר דוכט, אַזוי ווי איך בין אַקאַרשט פון חדר־ביינקעל, וועל איך ניט נאָר קענען זופּען, נאָר אפילו קענען מאַלען. איך קלאַפּ טאַקע ווי אַ מיהל. נח יאָגט אדמ'ן און אברהם פערטרייבט מיט איין בלאַז נח'ן, משה גיט אַ פּאַך מיט'ן שטעקען און גאַנץ בראשית ווערט אין איין אויגענבליק פערשוואונדען, און דאַ שטעהט בלעם מיט זיין בלינד אייגעל און קוקט זיך איין, ווי די פּאַנאָראַמע בייט זיך אַזוי געשווינד.

די מאַמע קען זיך פון מיר זאַט ניט אַנקוקען, איהרע אויגען שטראַהלען פאַר תענוג. „איהר זוהן וועט געווים אויסוואַקסען אַ

רב, א גדול בישראל, ער זאגט ווי א וואסער", ניט אומזיסט צאהלט זי שכר למוד.

נאכ׳ן עסען הויבט דער טאטע זיך אן צו קלייבען אין בית המדרש.

— דו געהסט אויך? פרעגט מיך די מאמע, און וויל מיך מיט דער פראגע אונטערגעבען חשק.

איך בין נאך צו יונג, אז איך זאל מיך איינשפאנען אין דעם שווערען יאך פון אידישקייט, נאר איבערזיצען די נאכט אין שוהל געפין איך ניט פאר א יאך, איבערהויפט אז איך טהו דאס פריי־ וויליג, אגב בין איך זיכער, אז איך וועל דעם ערשטען מנין ניט פערשפעטיגען, און וועל האבען א גאנצען טאג פריי און וועל קע־ נען געהן אויפ׳ן פעלד זעהען, ווי די קאזאקען מושטירען זיך. איך געה מיט מיט׳ן טאטען און געפין אין בית המדרש די אלע, וואס ווייסען ניט פון שוויצען איבער א מלאכה א גאנץ ערב יום טוב, זיי זיצען שוין איבער די תקונים און זופען, און זופען, און זופען...

איבער׳ן קארק שטעהט קיינער ניט און עס איז דאך געגוג, אז „חציו לך" און די זאגער, אדער ריכטיגער געזאגט, די זופער פערזאמלען זיך אין א קופע און עס הויפט זיך אן יענער שמועס, וואס ציהט זיך מסתמא פון דער צייט, וואס איז אויסגעבויט גע־ ווארען דער ערשטער בית המדרש און וועט אהן ספק אנהאלטען אפילו דארטען, וואו די צדיקים וועלען זיך פערקלייבען מיט די גאלדענע קרוינען אויף די קעפ און וועלען נהנה זיין פון דער לויטערקייט פון דער שכינה...

איך בין געווען זעהר ציקאווע אויף די שמועסען און אויב דער בית המדרש האט מיך געשלעפט צו זיך, זיינען אין דעם געווען צו פערדאנקען ביז א געוויסען גראד די דאזיגע שמועסען. דא האב איך געקריגען מיין שטיקעל ידיעה אין פאליטיק, דא בין איך געוואר געווארען פון די אידישע נייעס און פון די אידישע גבירים און נדיבים, דא האב איך זיך דערוואוסט פון די רויטע אידלאך, און פון גלגולים, און פון וואס א מויל קען ריידען, און איידער איך האב זיך ארומגעזעהען, האט שוין אנגעהויבען צו

טאָגען און די פענסטער פון בית המדרש זיינען בעגאָסען געוואָרען מיט א בלאַקייט.

דער דאַוונען געהט שלעפּעריג, יואל איטשע דער שיינקער מאַכט המצאות. ער איז די גאַנצע נאַכט געשלאָפען אין דערהיים און איז נאָר געקומען צום ערשטען מנין. ער איז אַן אַלטער בעל הבית און מען וויים אַז ער האָט געלד, און דער עולם לאַכט פון זיינע המצאות, עס לאַכען אפילו אַזעלכע, וואָס הערען איהם ניט, און לאַכען נאָר אויף אַנדערע קוקענדיג. אין מזרח ווינקעל, וואו יואל איטשע שטעהט ווערט צו לעבעדיג, און דער שמש, פאָלגענ־דיג א ווינק פון דער צווייטער זייט מזרח, גיט א פּאַטש אויף דער בימה און לאָזט דערמיט מודיע זיין, אַז עס זאָל זיין שטיל. יואל איטשע לאָזט אַראָב דעם טלית איבער'ן קאָפּ ווי א בעל מוסף צו „הנני העני ממעש" און הויבט זיך אָן צו שאָקלען הין און צוריק מיט גרויס התלהבות. דער עולם פערשטעהט, אַז דאָס דאַרף זיין א המצאה און לאַכט נאָך העכער, דער שמש אליין לאַכט אויך. דערפון ווערט דער גאַנצער בית המדרש לעבעדיגער, און ווען עס קומט צו מוסף איז דער עולם שוין אַרויסגעשלאָגען פון שלאָף.

נאָכ'ן דאַוונען איילט דער עולם אהיים: גוטע זאַכען וואַרטען איצט אויף יעדען איינעם אַזוי פיעל, אַז מען קען ניט וויסען, וואָס צו טהאָן פריהער: קדוש, זעמעלאַך מיט קאַווע, דאָס הייסט ציקאָריע מיט מילך, בלינצעס און א סעודה!

די מאַמע וויים ניט, וואָס צו געבען אונז פריהער, א שפּאָס א גאַנצע נאַכט זיינען מיר געזעסען אין בית המדרש און מיט קיין אויג ניט צוגעמאַכט, און כאַטשע זי האָט אויך כמעט ווי ניט געשלאָפען נאָך א שווערען ערב יום טוב, נאָר אומשטיינס געזאָגט אויף וואָס זיינען אָוועק איהרע וואַכעדיגע שטונדען: זי האָט זיך געפּורקעט ביים אויווען און מיר זיינען געזעסען אין בית המדרש על התורה ועל העבודה!...

דער טאָג איז א שעהנער פריהלינגס־טאָג, און די גאַסען ווערען בעלעבט, פון אַלע ווינקעלאַך שיטען זיך אַרויס יונג און אַלט, מאַן און ווייב, אויסגעפּוצט אין עסיג און אין האָניג. מען געהט אין געסט און דאָ און דאָרטען לויפט א אינגעל אָדער א

מיידעל דורך מיט א געליהענע סקאווערארדע אין האנד. עס איז א דוחק אויף סקאווערארדעס, א געסעל האט קוים איינע און אלע דארפען אויסגיסען בלינצעס.

היינט איז מען ניט מקפיד אויף בשר וחלב. מיין מוהמע ביילע עסט ניט א גאנץ יאהר פליישיגס מיט מילכיגס אין איין טאג, כאטשע געשריבען שטעהט, אז ווארטען דארף מען ניט מעהר ווי זעקס שעה. היינט אבער עסט זי אויך מילכיגע בלינצעס און דערנאך א פליישיגען ווארעמעס, כאטשע עס קען זיין, אז אין די צייהנער איז פארבליבען א שטיקעל קעז. מען זאגט אפילו אז שבועות מעג מען עסען מילכיגס נאך פליישיגס, נאר עט: מאלע וואס מען זאגט!

ביי נאכט צו מעריב איז ווייטער פרעהליך, יואל איטשע קעהרט אלע רגע אום דעם קאפ דא צו איין שכן און דא צום צווייטען און טהיילט איין ומתחת זרעות צו איינעם און ירגזון יריעות צום צווייטען. און אז יואל איטשע טהוט עפעס, לאכט מען, וואס ער זאגט ניט, איז א המצאה.

דער צווייטער טאג געהט אריבער און דער גאנצער יום־טוב פערשווינדעט אזוי לייכט ווי א פריהמארגענדיגער חלום, און ביים וואכענדיגען ברכו קוקט זיך יעדער ארום האלב פערוואונדערט: איז ער שוין אוועק? שוין ניטא?

דער יום־טוב איז אוועק און האט מיט זיך אוועקגעשלעפט דעם מרה־שחורה׳דיגען שלייער, וואס די ספירה־טעג האבען פער־צויגען איבער׳ן שטעדטעל, און יעדער פינקט זיך פערגרינגערט.

ווען דער הימעל שפּאַלט זיך.

שבועות האָט פאַר מיר געהאַט גאָר אַ בעזונדערען רייץ.

דער רייץ איז אָבער ניט געווען צוליעב די שבועות צאַצקעס, אין וועלכע איך בין געווען זעהר פערקאַכט. איך האָב אין די לאַנגע ספירה טעג פיעל מאָל ארויסגעמאַכט זיך פון אַן אַנבייסען כדי אויף די אָבגעשפּאַרטע עטליכע גראָשען ציהען שבועות צאַצ־קעס. איך האָב זיך ניט בענוגענט מיט די, וואָס איך האָב געקענט קויפען, און איך האָב געוואָלט האָבען אַזעלכע, וואָס איך האָב מיט אָרימע גראָשענס ניט געקענט דערוויזען. און די איינציגע ברירה איז געווען צו געהן אויף איינס: אָדער געווינען עפּעס רעכטס אָדער גאָר פערלירען. און איינשטעלען די צוויי גראָשען אין קאָן און ציהען די שבועות צאַצקעס איז געווען גענוג צו האַל־טען מיך אין אַן אויפגערעגטען צושטאַנד עטליכע שטונדען פאַר דעם, און ארויסרופען אַ גאַנצע קאָמבינאַציע פון רעכנונגען און פּסיכאָלאָגישע צייכענס עטליכע שטונדען נאָכ'ן ציהען. מיר האָבען געצויגען פון אַ גרויסען אַלטען חומש, וואו די שבועות צאַצקעס זיינען געווען אויסגעלעגט אַ בלאַט איבער אַ בלאַט. אברהם גרשון דער שניצער פון די צאַצקעס האָט דעם חומש גע־האַלטען צווישען ביידע הענט אַזוי, אַז די בלעטער זאָלען זיין ניט צו שטאַרק צוזאַמענגעקוועטשט און אין דער זעלביגער צייט ניט צו לויז, אַז מען זאָל קענען מאַכען עפּעס סימנים. דער ציהער האָט געהאַלטען אַ מעסערעל און מיט'ן קלינגעל אריינגעשטאָכען צווישען די צוויי בלעטער. נאָר עס רעדט זיך אריינגעשטאָכען. יעדער שטאָך האָט געקאָסט צוויי גראָשען, וואָס האָט אָפט פאַר'ן אינגעל בעדייט אַ גאַנצער אַנבייסען אָדער וואַרעמעס און דער אינגעל האָט אַזוי גיך דעם מעסערעל ניט אריינגעשטאָכען און

עס האט זיך אנגעהויבען א דינגענים. דער איינגעל האט גע׳טענה׳ט אז די בלעטער זיינען צו שטייף צוזאמענגעדריקט און מען קען דאס מעסערעל ניט אריינשטעקען, זיין כונה דערביי איז געווען, אז די בלעטער זאלען זיין לכל הפחות, אזוי אפען, אז מען זאל קענען כאפען א בליק, צו עס שטעקט דארטען א שבועות צאצקע צו ניט. און אברהם גרשון האט געשריען, מען זאל אזעלכע לאנגע שהיות ניט מאכען, און ווען מען זאל קענען אבשאצען די אויפ־רעגענים, צוהיצקייט און די איבריגע קלעפ פון די יונגע הערצלאך בשעת׳ן ציהען וואלט דאס אליין אפשר מעהר ווערטה געווען, ווי די צוויי גראשען. און עס האט מיך טאקע געצויגען ווי א קליפה דערצו און איך בין אין די שבועות צאצקעס געווען זעהר פער־קאכט. נאר ניט זיי האבען געהאט פאר מיר דעם רייץ פון שבועות.

דער אמת׳ער רייץ איז געווען אין תיקון שבועות.

אבער דא דארף איך גלייך מודה זיין זיך, אז דער צויבער איז ניט געלעגען אין דעם תיקון שבועות גופא. די טרוקענע זא־געריי האט ווייניג געקענט רעדען צו מיין יונגער פאנטאזיע. די ווערטער זיינען געווען אלטע בעקאנטע און אזוי ווי זייער בעקאנט־שאפט האב איך געמאכט אין א חדר מיט דעם רבי׳ס ציפלינקע פאר די אויגען, זיינען זיי אפט געווען פערבונדען מיט גאר ניט קיין אנגענעהמע עראינערונגען. דער איינציגער וואונדער וואס די טרוקענע זאגעריי האט ביי מיר ארויסגערופען איז געווען די פלינקייט, מיט וועלכע די סדרות זיינען געפלויגען איינע נאך דער אנדערער. דער אמת׳ער צויבער איז געווען ארום דעם תקוי־שבועות.

איך האב געוואוסט, אז אין דער דאזיגער נאכט, וואס מען זאגט תקון שבועות שפאלט זיך דער הימעל. איך האב געוואוסט, אז אזוי ווי די שפאלטונג פון הימעל געדויערט ניט מעהר ווי א הרף עין, איז דער בעסטער נוסח צו ברויכען די קורצע צוויי ווער־טער „כל טוב.“

נאר ניט די מאטעריעלע גליקען, וואס מען האט געקענט פערשטעהן אונטער די ווערטער „כל טוב“ האבען מיך אינטערע־סירט. און דער אמת איז, אז ביי מיר איז געווען פעסט בעשלאסען

צו האלטען דאס מויל שטייף פערמאכט און ניט ארויסברייננגען קיין קלאנג. איך האב געוואוסט, אז מען קען דערביי כאפען אמאל א מאוס׳ען פסק און איך האב ניט געדארפט איינשטעלען. מיר איז געווען וואויל ווי די וועלט און קיין בעסערס האב איך אפילו ניט געוואוסט צו ווינשען.

אבער די שפאלטונג פון הימעל אליין איז געווען גענוג ארומ־צורינגלען דעם יום טוב און דעם תיקון שבועות מיט א זעלטענעם רייץ. עס איז געווען אזוי מורא׳דיג די ערווארטונג צו זעהען ווי דער הימעל שפאלט זיך. איך האב זיך אפילו ניט געקענט משער זיין, וואס די שפאלטונג וועט אנטפלעקען, נאר דאס איז געווען אזוי סוד׳עסדיג, אזוי מיסטעריעז, אז דער פערלאנג צו זעהען דעם געשפאלטענעם הימעל האט איבערשטיגען אלץ.

שוין ביי דער סעודה דעם ערשטען אבענד שבועות בין איך געזעסען אויף שפילקעס ביים טיש. דער טאטע, דער עלטערער ברודער האבען צווישען איין געריכט און צווייטען געזוכט אריינ־צוכאפען אזוי פיעל תקון ווי נאר עס האט זיך געלאזט, נאר איך האב געוואלט זיין וואס גיכער אין קלויז. איך האב פערשטאנען אז די שפאלטונג וועט מען גיכער קענען זעהען אין קלויז ווי אין שטוב.

איך בין געזעסען ווי אויף שפילקעס און די יום טוב׳דיגע סעודה איז מיר ניט איינגעגאנגען, און איך האב ניט געקענט בעגרייפען ווי אזוי די עלטערע פערהאלטען זיך אזוי קאלטבלוטיג, אזוי רוהיג. ווען יעדע רגע, קען פארקומען דער גרויסער וואונדער.

אין קלויז איז געווען א קליינער עולם און בשעת זיי זיינען געזעסען איבערן תיקון שבועות, בין איך געשפרונגען פון איין פענסטער צום צווייטען און געקוקט אויף׳ן הימעל.

מיינע יונגע נערווען זיינען געווען אנגעצויגען, און מיין אונגעדולד און אונצופריעדענהייט מיט די עלטערען איז געוואק־סען. מיט יעדער שטונדע שפעטער איז דער קליינער עולם אלץ קלענער געווארען ארום טיש, און אלע ווילע האט זיך איינער אויפגעהויבען און פערשטעקט זיך אין א ווינקעל כאפען א דרעמ־מעל.

— שפּאר זיך צו א ווײלע, זאָגט צו מיר דער טאַטע מיט א רחמנות, געמישט מיט שטאָלץ אין זײן קול.

איך בין זיך מודה, איך האָב אויף איהם אויך א קוק געטהאָן מיט רחמנות. ווי קען מען גאָר אין אזא צײט טראַכטען וועגען צושפּאַרען זיך! ווי וואָכעדיג אזא געדאַנק איז!

עס האָט מיר אויסגעדאַכט, אז א גאַנצע אײביגקײט איז אריבער. איך בין ענדליך צוגעגאַנגען צום טאַטען און געפרעגט:

— ווען עפענט זיך דער הימעל?

אזוי וואַרטען איז געווען איבער מײנע כחות. איך האָב גע־מוזט האָבען א בעשטימטע צײט.

— יעדע רגע קען עס געשעהן, מײן קינד, ענטפערט ער מיט א פרומען קול און זײן בליק ווערט פערטראַכט.

איך הויב אן צו מאַכען סברות, אז מסתמא איז דאָס ניט אזוי גרינג צו זעהען, ווי דער הימעל עפענט זיך. עס וואָלט אין קלײזעל געקומען ניט אזא קלײנער עולם, און די פערזאַמעלטע וואָלטען זיך אזוי גרינג ניט געלאָזט פאַנגען פון שלאָף, ווען דאָס וואָלט געווען אזוי גרינג אָבצוהיטען. אפשר האָט זיך שוין דער הימעל געשפּאָלטען און איך האָב ניט בעמערקט.

— טאַטע! רוף איך פּלוצים אויס אין דער הויף.—טאַטע, קום אהער! קום אהער! זעה דאָרטען! דאָרטען!

דער טאַטע איז צוגעקומען צום פענסטער, א קוק געטהאָן צום מזרח זײט, וואו איך האָב אָנגעוויזען און מיט א דומפּען קול געזאָגט:

— יא, מײן זוהן, עס הויבט שוין אָן צו טאָגען.

הגם עס איז געווען אײנס פון די גרעסטע פערגעניגענס מײנע צו דאַוונען דעם ערשטען טאָג שבועות מיט׳ן ערשטען מנין, איז מיר איצט מײן פערגעניגען געשטערט געוואָרען און א טיעפע קלע־מענים האָט אָנגעפילט מײן יונגע הערצעל. און ערשט ווען עס איז געקומען צו אקדמות האָב איך זיך צוריק גענומען דורכדרינגען מיט׳ן גײסט פון יום טוב.

גענעסען די בלינצעס.

ליבע קיילע איז אפשר מעהר געווען בעהאווענט אין איהר צאינה וראינה ווי וועלכער איד אין אשרי, און עס איז ביי איהר געווען אן אייביגער צער, וואס אן אשה דארף ניט טראגען אויף זיך אזא שווערען עול פון דער תורה ווי א מאנסביל. עס האט איהר אייביג אויסגעוויזען, אז מען האט איהר געקריוודעט דער־מיט וואס מען האט פאר איהר גרינגער געמאכט אידישקייט, ווי פאר א מאנסביל.

זי האט זיך מיט לייב און לעבען געסטארעט צו טהאן פיעל מעהר, ווי מען האט איהר געבאטען. זי איז יעדען פריה־מארגען געגאנגען אין שוהל דאווענען און זי איז געווען א גליקליכע, אז זי האט געקענט אריינכאפען אן איבעריגע קדושה. און אפילו צו מנחה ומעריב האט זי זיך ווען נאר זי האט געקענט אריינגעכאפט הערען א קדושה. שבת איז זי דעם גאנצען טאג פון נאך ווארעמעס ביז מנחה אבגעזעסען איבערן צאינה וראינה און געלייענט מיט טעם, מיט'ן ריכטיגען אבשטעל און מיט דעם ריכטיגען טראפ. די לשון־קודש'דיגע ווערטער זיינען ביי איהר ארויסגעקומען גלאט און אז זי האט געלייענט וואס דער בחיי שרייבט, איז ביי איהר ניט געווען סתם געזאגט, נאר זי האט פערשטאנען זיין גאנצע כונה.

תעניתים האט זי געהאט פיעל מעהר ווי אלע אנדערע. עס איז פשוט ביי איהר געווען א קרן אריינצוכאפען אן איבעריגען תענית. און געפאסט האט זי ניט פון יוצא וועגען, ניט סתם איבערגעקומען א תענית, נאר מיט כונה און מיט חשק און האט ניט געמאכט קיין שום קרומע האוואיעס דערביי. זי האט ניט אויסגעקוקט די אויגען אויף שטערען, און האט זיך ניט צוגעכאפט

נאָכדעם צום עסען מעשה זולל וסובא. זי האָט פערצווייגען דעם תענית אזוי שפּעט, ווי עס האָט זיך געלאָזט, אזוי ווי זי וואָלט וועלען ווייזען דעם הענט ניט געוואַשענעם, אז איהר איז קיין זאַך ניט שווער אבי צו טהאָן זיין רצון, און קיין מאָל האָט זי ניט געגעסען אזוי ווייניג, ווי נאָך א תענית.

מילכיגס און פליישיגס האָט זי אין איין טאָג ניט געגעסען. זי האָט פערשטאַנען, אז דעם בורא איז גיט ניחא ווען מען מישט מילכיגס און פליישיגס, און זי האָט דעריבער ניט געוואָלט וויסען פון דעם היתר, אז פריהער מילכיגס און נאָכדעם פליישיגס איז רעכט, אָדער אז נאָך זעקס שעה מעג מען עסען מילכיגס נאָך פליישיגס. פאַר איהר איז דאָס געווען צופיעל פּלפּול און זי האָט פערשטאַנען, אז ווען זי וועט ניט עסען ביידע סאָרטען מאכלים אין איין טאָג וועט זי בעסער אָבהיטען איהר נשמה.

דאָס אַלץ פלעגט זי דערווייזען מיט אזא לייכטקייט, אז קיינער האָט אפילו ניט געוואוסט, אז זי איז מעהר אָבגעהיט ווי אַנדערע. איהר בעשיידענקייט איז געווען אזוי גרויס, אז זי וואָלט שטאַרק געליטען, ווען זי זאָל וויסען, אז איהר פרומקייט ציהט אויף זיך איבעריגע אויפמערקזאַמקייט. איהר וואָלט עס אויסגעוויזען, ווי א מין בעריהמעריי, און דאָס האָט זי גערעכענט פאַר א ביטערע עבירה.

אז א שכנה אָדער בעקאַנטע פלעגט איהר אמאָל פרעגען:

— זאָגט מיר, איך בעט אייך, ליבע קיילינקע, איז דאָס טאַקי אמת, אז איהר עסט ניט קיין מילכיגס און פליישיגס אין איין טאָג?

האָט זי זיך דערפיהלט פערשעהמט און ארויסגעמאַכט זיך פון א גלייכען ענטפער.

— געזונד זאָלט איהר זיין, אזעלכע נאַרעשקייטען ליגען אייך אין קאָפּ.

א גאַנץ יאָהר איז איהר געווען גרינג צו זיין אָבגעהיט, ווי זי האָט געוואָלט, נאָר אז עס איז געקומען שבועות, האָט זי זיך דאָס ערשטע יאָהר אין גאַנצען פערלאָרען.

שבועות אָהן בלינצעס איז א שטייגער ווי פורים אָהן המן

טאשען, פסח אהן קניידלאך אדער שמחת תורה אהן קרעפלאך. די בלינצעס גיבען צו א געוויסען חן דער צערעמאניאלער זייט פון דעם גרויסען יום טוב שבועות. און זי האט אפילו קיין מחשבה ניט געקענט האבען אוועקצונעהמען פון דעם יום טוב דעם איבער־ריגען חן. נאר אין דער זעלביגער צייט האט דאס געהייסען צו עסען מילכיגס און פליישיגס אין איין טאג.

און דאס ערשטע יאהר האט זי שטארק געדארפט טראכטען, ווי זי זאל זיך נוהג זיין. ביים מאן האט זי קיין עצה ניט געקענט פרעגען, ווייל ער איז געווען א פראסטער בשר ודם און ער וואלט איהר אויסגעלאכט. ביי קיין פרעמדע האט זי אודאי ניט געקענט פרעגען. ווער איז זי, וואס זי וויל זיין בעסער פון אנדערע? און דער צאינה וראינה האט איהר אויף דער פראגע אויך קיין ענטפער ניט געקענט געבען.

עס פערשטעהט זיך, אז זי האט לכבוד שבועות אנגעבאקען זעמעלאך און אנגעפרעגעלט בלינצעס און דער מאן האט פון זיי געלעקט די פינגער און די קינדער האבען זשעדנע געבעטען נאך. די מאמע און די ווייב אין איהר האבען געקוואלען, וואס זיי האבען אזא הנאה פון דעם יום טוב'דיגען עסען, נאר זי אליין האט זיך שטארק געשלאגען מיט דער דעה, צו זאל זי ברעכען איהר זהירות צו ניט.

עס וואלט איהר געווען א סך גרינגער ניט צו פערזוכען קיין זאך פון די מילכיגע שבועות'דיגע געריכטען און בלייבען ביי איהר אבגעהיטקייט, נאר דאס האט איהר אויסגעוויזען א מין פער־שוועכונג פון דעם גרויסען יום טוב.

און עס איז געווען לכבוד שבועות, וואס זי האט בעשלאסען צו נעהמען א בלינצע אין מויל, און עס איז געווען לכבוד דעם גרויסען יום טוב, וואס די בלינצע איז זיך ממש צוגאנגען איהר אין מויל, און זי האט ניט נאר קיין שברת הלב דערפון ניט געהאט נאר פערקעהרט זי האט געפיהלט עפעס ווי א מין פקוח נפש.

בלינצעס איז בלינצעס.

נײַן טעג.

דער גערדיכטער שאָטען וואָס האָט זיך אויסגעלעגט איבער׳ן שטעדטעל שבעה עשר בתמוז, איז נאָך געדיכטער געוואָרען מיט׳ן אנקומען פון די נײַן טעג. אויב בײַ אימיצען איז נאָך פערבליבען אן אויסדרוק פון פרייד, איז ער פערדעמפּט געוואָרען בײַם בלויזען דערמאָנען, אז דאָס זיינען די נײַן טעג. נידריגער זיינען געזונקען די קעפּ און טיעפער זיינען געוואָרען די זיפצען.

נײַן טעג!

עפּעס שווערמוטהיגעס איז געהאָנגען איבער דעם גאַנצען שטעדטעל און האָט אַלעמען גערדיקט. זיצט שמואל־בער דער קצב, מיט א גרויסער בראָדעווקע אויף דער אונטערשטער ליפּ, מיט א צוקאָזשעטער שוואַרצער באָרד, מיט לאַנג ניט געשוירענע האָר מיט א פערשמאַלצענעם היטעל, און ארום שטעהען די אַנדערע קצבים, די עלטערע מיט פערלעגטע הענט אָדער אויף׳ן ברוסט אדער אהינ־טער און די יינגערע מיט די הענט אין די קעשענעס. מען האָט דאַ גערעדט מענינא דיומא און שמואל בער, וועלכער זיצט יעדען בין מנחה למעריב און שבת בײַטאָג בײַ דער רעבטער האנט פון דעם עין יעקב און מדרש זאָגער, איז געווען בעהאָווענט אין די אגדתות און בײַ א געלעגענהייט האָט ער געהאַט וואָס צו דערצעהלען.

גערעדט האָט ער מיט די טענער פון דעם זאָגער. אויסגעצוויגען און מיט הסברה און די אַנדערע קצבים האָבען זיך צוגעהערט מיט דעם פּאַסענדען טחיער, וואָס דער ענין און די צייט האָבען גע־פאָדערט.

נאָר מעהר ווי אַלץ איז זיי געפעלען געוואָרען, ווי יענער אורח האָט איינגעטהיילט די יוהן בײַם טיש און אַלע האָבען מיט איין קול בעמערקט:

— אט דאס זיינען געווען חכמים!

און שמואל בער האט, ניט קוקענדיג אויף דעם טרויער, גע־האט א נחת רוח פון דער באמערקונג, אזוי ווי א טהייל דערפון וואלט געווען געמיינט פאר איהם.

די הינט וואס האבען א גאנץ יאהר אבגעלעקט אביינדעל ביי די יאטקעס, האבען זיך איצט דא הונגעריגע ארומגעדרעהט, געקוקט מיט טרויעריגע אויגען צו די יאטקע־קלעצער און מיט זייער הינטישען שכל ניט געקענט בעגרייפען, פאר וואס איז זייער גרעס־טער טהייל חיונה מיט אמאל אבגעהאקט געווארען. איין געלבליכער הונט האט זיך אבגעשטעלט פאר דעם פערזאמעלטען רעדעל מענ־שען און האט א פאר מאל א האווקע געטהאן. א יונגער קצב, וואס איז געשטאנען צו איהם נעהענטער פון אלע, האט איהם ערקלערט:

— נארישער כלב, פערשטעהסטו ניט, אז איצט זיינען די ניין טעג? קיינער עסט איצט ניט קיין פלייש. קום ערב שבת, וועסטו כאפען א ביינדעל.

דער געלבליכער הונט האט פערדריסען דעם קאפ, געקוקט איהם אין די אויגען, געדרעהט מיט'ן עק און איז אוועקגעלאפען ווייטער.

דער טייך איז שוין פון שבעה עשר בתמוז געווען פערלאזט און אויב עס זיינען געווען ווייסע חברה'ניקעס, וואס האבען ניט געקענט ביישטעהן דעם נסיון פון דעם קיהלען וואסער אין די גרויסע היצען, האבען זיי איצט שוין פון טייך געוויכט, און נאר א דיענסט מיי־דעל פון א גבירישען הויז איז אהין געגאנגען נאך וואסער פאר'ן סאמאוואר.

אויפ'ן מארק ווערט דוקא פיעל לעבעדיגער פארנאכט ווי גע־וועהנליך אין זומער. קינדער, מיידלעך, ווייבער שיטען זיך ארויס פון די פערוואארפענסטע געסלעך מיט פענדלעך אין די הענד און לויפען אין מילך קראם נאך מילך פאר וועטשערע.

אין די הייזער, וועלגערט מען לאקשען אדער מען האקט פאר־פעלעך און בשעת דעם וועלגערען און בשעת דעם האקען טראכטען די פרומע ווייבער וועגען איידעלע אידישע טעכטער וואס זיינען

אין די טעג פון הונגער אויסגעגאנגגען אין ירושלים און זיי זיפצען צום טאקט.

אבער אין יענער צייט האט זיך דער טרויער ניט שווער גע־לעגט אויף אונז חדר אינגלאך. מיט'ן אנקומען פון די נייע טעג האט זיך אנגעהויבען די ארבייט פון מאכען שווערדלאך אויף תשעה באב. און מיר זיינען אזוי אריין אין דער קונסט פון דעם מאכען די שווערדלאך, אז מיר האבען אפילו פארגעסען דעם צוועק, צוליעב וועלכען מיר האבען עס געטהאן.

ביי אונז אין שטעדטעל זיינען געווען קאזאקען און זייערע שווערדען האבען געדארפט זיין פאר אונז דער מוסטער, אבער זיי־ערע שווערדען זיינען אויסגעבויגענע און פיעל מיר האבען זיך ניט געמאטערט, פיעל מאזאליעס מיר האבען ניט אנגעקוועטשט אויף די הענט האבען מיר אזעלכע שווערדען ניט געקענט דערוויזען. און נאכדעם ווי מיר האבען זיך אנגעמאטערט און אפגעשוויצט און אי־בערגעפיהרט א שינדעל, וואס האט געקאסט א קאפיקע אין מזומנים, האבען מיר זיך געמוזט נעהמען צום אלטען מוסטער פון דעם גלייכען קורצען שווערדעל. מיר האבען קיין מאל אזא שווערדעל ניט געזעהען, און דער קינזשאל איז אונז געווען אין גאנצען פרעמד, נאר די שינדלען זיינען געווען בעסער צוגעפאסט צו אזא כארט, און מיר אלע האבען זיך בעזארגט מיט די קורצע שווערדלאך, אבגעפארבט אין שווארצען פון יאגדעס, א חוץ יענע גליקליכע אינג־לאך, וואס האבען געהאט טאטעס אדער עלטערע ברידער, געניט מיט געצייג און זיי האבען געקענט דערוויזען אזעלכע שווערדלאך וואס האבען ארויסגערופען אונזער טיעפסטע קנאה.

און נאך די קינות אין דער פריה זיינען מיר אלע, די גרויסע און די קליינע, מאנסביל און ווייבער, אינגלאך און מיידלאך, גע־גאנגען אויפ'ן בית עולם און דארטען אונזערע שווערדלאך צוברא־כען. און אונזערע קליינע שוועסטער האבען מיט צער און קנאה צוגעקוקט, ווי מיר ווייזען ארויס אויף אזא העלדישען אופן אונ־זער גרויסע פערצווייפלונג, בשעת זיי דארפען זיך בענוגענען מיט'ן שטיקעל קנאבעל, וואס זיי טראגען אויף זייער ברוסט.

ארימע קליינע אידישע מיידלאך! אפילו אין זייער צער האבען זיי זיך ניט געטארט פערגלייכען מיט אונז אינגלאך און זיי האבען ניט געקענט האבען א בעסערען סימבאל פון דעם גרויסען חורבן ווי א שטיקעל קנאבעל.

סליחות.

(זכרונות פון די קינדערשע יאהרען)

איך בין נאך דאמאלס א קליין אינגעל געווען, און סליחות האבען פאר מיר געהאט אן אימה'דיגען חן.

אבער דאס זיינען ניט געווען די סליחות, וואס האבען זיך אנגעהויבען צוועלף אזייגער ביי נאכט. פון יענע האט זיך שטארק געהערט א קאמפראמיס און אויף קאמפראמיסען בין איך דאמאלס ניט געגאנגען. די דאזיגע סליחות האבען ניט געהאט קיין שארפ־קייט און אפילו ניט קיין אימה'דיגקייט. דער בית המדרש איז געווען פול — כמעט ווי צו א יום טוב'דיגען דאווענען. דער גרעס־טער טהייל עולם איז געווען נאך אנגעטהאן אין די שבת'דיגע בגדים און האט אויסגעזעהען זאט, אויסגערוהט און גוט אויפגע־לעגט. מען איז זיך צוזאמענגעקומען פיעל פריהער איידער די סליחות האבען זיך אנגעהויבען און מען האט גערעדט, וואס אין מויל איז איינגעפאלען. מען האט זיך דערמאנט אז צייט לאנגע יאהרען איז שוין אזוי קאלט ניט געווען צו די ערשטע סליחות און אלטע לייט האבען פערראסטעטע זכרונות אויפגעריהרט און דערוויזען מיט דאטעס, אז ווען די קעלטען הויבען זיך אן אזוי פריה קען מען זיך ריכטען אויף א שניי די צווייטע טעג סוכות.

און דער אייביגער לץ פון קלייזעל, אברהם משה, א איד פון מיטעלע יאהרען מיט א קיילעכדיגען בייכעל, מיט א רויטער פארב אין פנים און אויפ'ן נאקען, מיט א שווארץ קיילעכדיג בערדיל, האט געפונען א שעת הכושר צו מאכען א וויץ, און דער עולם האט גע־לאכט. אין דער לופט האט זיך דער גאנצער פחד און אימה אויסגעוועפט.

די אימה און דער פחד איז געווען אזוי אפגעטהאן פון די דאזיגע סליחות, אז חעמקע דער שוסטער האט זיך אויך פערגונען צו מאכען א וויץ אויף זיין אופן. חעמקע האט געגייהט אזא סארט שטיוועל, וואס די אנדערע שוסטער האבען ניט געקענט מאכען. ער האט גענייהט שטיוועל מיט לאנגע חאלעוועס און קונציגע הויכע אבסאצען פאר קאזאקען. ער האט אפילו געמאכט לעדערנע קא־לאשען מיט שפארען פאר די אפיציערען. ער איז געווען א קור־צער און דארער יונגערמאנטשיק און האט אליין אויך געטראגען זעהר הויכע אבסאצען, און זיינע האר זיינען פון הינטען געווען געשארען אין א האלבער לבנה, מעשה קאזאק. ער האט זיך גע־פיהלט עפעס ווי א תקיף און פלעגט געהן מיט א הויך אויפגע־הויבענעם קאפ און דאס האט בולט'ער ארויסגעשטעלט די אויסגע־בויגענקייט פון א שוסטערשען רוקען. ער איז געווען א האלבער עם הארץ און ער האט געדארפט ברעכען די צייהנער אויף די עברי פון סליחות. און ווען ער האט זיך אנגעשטויסען אויף אזעלכע ווערטער ווי „בקקת בלקת", האט ער מיט א קאמעדיאנטסקען פנים זיך א קרים געטהאן און אויסגערופען אויפ'ן קול:

— פע, איך וועל אזעלכע ווערטער ניט זאגען.

דאס האט נאר געקענט פאסירען ביי די סליחות, וואס מען זאגט צוועלף א זייגער ביי נאכט, ווען די גאנצע אימה און דער פחד איז אפגעטהאן, און די דאזיגע סליחות האב איך לחלוטין ניט ליעב געהאט.

דערפאר האבען פאר מיר געהאט א געוואלדיגען אימה'דיגען חן די געוועהנליכע סליחות און איך פלעג זיך ביים טאטען בעטען רחמים, ער זאל מיך אויפוועקען צו זיי.

א מיסטעריעזע אטמאספער האט ארומגערינגעלט די דאזיגע סליחות און גערייצט די קינדערשע פאנטאזיע. אלץ ארום איז גע־ווען אזוי אונגעוועהנליך, אויסערארדענטליך, פאנטאסטיש און אימה'דיג.

טיעפע נאכט.

איך בין פערזונקען אין א געשמאקען, רוהיגען קינדערשען שלאף. דער גאנצער פחד, דער גאנצער שרעק פון אלול, די גאנצע

זארג און די גאנצע מורא פאר דעם צעטעל, וואס ווערט ראש השנה געשריבען און יום כפור פער'חתמ'עט האבען ניט געקענט אריינגיסען קיין איינציגען טראפען אונרוהיגקייט אין דעם זיסען שלאף. פלוצים דערהער'ען זיך צוויי האסטיגע קלעפ און נאך א קורצער פויזע א דריטער מיט א הילצערנעם האמער אין לאדען. איך גיב זיך א צאפעל אין בעטעל און עפען די אויגען מיט שרעק. אין שטוב איז שטאק פינסטער. איך וויים ניט אויף וואסער וועלט איך בין. די דריי קלעפ הערען זיך ווי עפעס א שטרענגע שליחות פון אונבעקאנטע עולמות. נאר דאס אלץ געדויערט ניט מעהר ווי עטליכע סעקונדען, ווייל גלייך דערהערט זיך דעם שמש'ס קול:

— שטעהט אויף צו סליחות!

דער מאמענטאנער שרעק אריבער און דער עטוואס אויפגעהויבענער קאפ פאלט צוריק אויף'ן קישען. דער שלאף איז איצט אזוי זיס און אנגענעהם. איך געדענק ווי דורך א חלום, אז איך וויל אויפשטעהן צו סליחות, נאר די אויגען שליסען זיך צו, און ווידער איז שוין פערגעסען אלול, די כתיבה, די חתימה —

הא? ווער שטעהט עס איבער מיר און האלט זיין האנט ביי מיר אויפ'ן אקסעל? איך דערהער גלייך דעם טאטענס שטילען הייזעריגליכען קול:

— דו האסט מיך געבעטען, איך זאל דיך אויפוועקען.

עס הערט זיך אין זיין קול אזא רחמנות, וואס ער רייסט מיך אויף פון דעם זיסען שלאף, און אין דער זעלבער צייט עפעס א צופריעדענהייט, וואס יונג ווי איך בין, בעט איך זיך אליין איינצושפאנען אין דעם שווערען יאך פון אידישקייט.

איך גיב עפעס א מורמעל נאר דער קאפ איז ווי מיט בליי אנגעגאסען און איך שלאף ווידער איין. דער טאטע שלאגט זיך מיט דער דעה, און באלד דערהערט זיך פון צווייטען צימער, ווי די מאמע גיט א זיפץ און רופט שטיל צום טאטען:

— א רחמנות, לאז איהם שלאפען.

ווי שטיל דער זיפץ איז ניט געווען, האב איך דערהערט, און ער האט פערטריבען די בלייענע שווערקייט פון קאפ. התחזק כארי איז מיר ארויף אויפ'ן געדאנק, מען דארף זיך שטארקען ווי א

ליב און איך האב איבער זיך א כח אנגעטהאן און בין ארויסגע־שפרונגען פון בעט.

דער טאטע איז שוין פארטיג און ער טרייבט מיך איצט איך זאל קיין שהיות ניט מאכען. מיר וועלען נאך פערשפעטיגען די סליחות. איך דרעה זיך ארום אין שטוב עטליכע סעקונדען. די גאנצע ארבייט בעשטעהט איצט אין אפגיסען נעגעל וואסער און ארויפכאפען די קאפאטקע.

אין דרויסען איז פינסטער און די אנהויב אסיעננדיגע קעלט דרינגט גיך דורך אונזערע זומערדיגע בגדים. איך פיהל ווי בלעזלאך טרעטען מיר ארויס אויפ'ן לייב און א לייכטער ציטער לויפט מיר דורך פון די פיאטעס ביז'ן נאקען. איך קארטשע זיך איין אין מיין קאפאטקע און אונזערע טריט ווערען שנעלער. די גאסען זיינען שטיל, פערלאזט. עס הערען זיך נאר אלץ שוואכער און שוואכער די קלעפ אין די לאדענס, א סקריפ פון א טהיר, איינזאמע שנעלע טריט דא איבער איין געסעל, דא איבער א צווייטען, א יאדעשלי־ווער הוסט און ווידער שטיל.

די קלויז איז דריי פיערטעל לעדיג. דא און דארטען ברענען חלב'ענע ליכטלאך און עס טריפט פון זיי אן אומעדיגער, מרה־שחורה'דיגער שיין. פאר'ן טיש זיצט משה זלמנ'ס, א זקן פון א יאהר זיבעציג, מיט א סטאטשעק אין האנט און קוקט אריין אין א ספר.

דער עולם זעהט אויס, ווי ער וואלט אנטלאפען פון עפעס א בהלה. קיינער איז ניט ארומגעוואשען, די בערד און פאות'ן זיינען צוקאזשעט, די בגדים ניט רעכט פערשפיליעט.

פון אלע ווינקעלאך בלאזט א קעלט פון אימה. דער יא־דעשליווער הוסט הערט זיך דא עפטער. זעלטען ווען איינער ווארפט זיך דורך מיט'ן צווייטען מיט עפעס א בעמערקונג. די האלטונג ווייזט, אז מען איז זיך דא צוזאמענגעקומען אין אזא אונגעוועהנ־ליכער שעה אין אזא איילענים פאר זעהר א וויכטיגע זאך. און ווען עמיצער מאכט יא א בעמערקונג, איז דער קול אזוי פערשטיקט־הייזעריג ווי ביי אן אבל, וואס האט זיך ערשט צוריקגעקעהרט פון א פרישען קבר.

— וואָס וואַרט מען? — הערט זיך אַן אונגעדולדיגער מור־מעל.

עס איז אַן עת לעשות און יעדע מינוט איז טהייער.

דער אומעט פערשפּרייט זיך מיט׳ן קדיש, און ווען עס קומט צו „אל מלך" איז שוין יעדער דורכגעדרונגען מיט דער טיעפסטער מורא, און יעדעס מאָל וואָס דער „אל מלך" ווידערהאַלט זיך וואַקסט די מורא אַלץ מעהר.

די קעלט ווערט פערשוואונדען און די פּנים׳ער ווערען צו־פלאַמט, די אויגען פערוויינט און שטראַהלען מיט בעגייסטערונג. די קולות האָבען פערלאָרען זייער הייזעריגקייט, זייער טרויעריג־קייט און ווען עס קומט צו משיח צדקך, מיכה עבדך און דניאל איש חמודות ווערט אַ גאַנצע ענדערונג אין דער שטימונג. אין דעם בעגייסטערטען געבעט הערט זיך אַ פּיעסטשען פון קינדער, אַ גוטע האָפנונג און אַ זיכערקייט.

דער פריהמאָרגען ברעכט אויס און די פענסטער פון קלויז ווערען בעגאָסען מיט אַ בלויקייט. דער אומעדיגער שיין פון די חלב׳ענע ליכטלאַך ווערט ווי אָבגעריבען. די בלויקייט ווערט אַלץ העלער און העלער און די שטימונג געהויבענער.

ווען איך קעהר זיך צוריק פון קלויז, ווייסט ניט די מאמע, וואָס צו געבען מיר פריהער. זי בעט זיך ביי מיר רחמים, איך זאָל געבען נאָך אַ ביס, נאָך אַ זופּ, און איך פיהל ווי עס קומט איהר צו חיות פון יעדען ביסען מיינעם. נאָר ווען זי הויבט זיך מיך אַן צו בעטען, און זאָל זיך צולעגען שלאָפען, קען זי ביי מיר בשום אופן ניט פועל׳ן.

מיין שטימונג איז אַ צו געהויבענע.

ימים נוראים

ווען אַ פיש ציטערט אין וואַסער.

(זכרונות פון די קינדערשע יאָהרען).

דער דאַווענען, אַ וואָכעדיגער, איז צוגעגאַנגען ווי געוועהנ־ליך, מען האָט קוים געקענט בעמערקען, אַז דער חודש אלול איז שוין אריבער דעם שוועל. אפשר האָט זיך געהערט אַן איבריג מאָל „טאַ־טעלע פאָטער,“ אפשר האָט מען דעם „אחד“ ארויסגעזאָגט מיט מעהר כונה, אפשר זיינען די צוויי קלעפּ אין הארצען ביי סלח לנו געווען עטוואָס שטאַרקער, נאָר דאָס אַלץ האָט זיך ניט געלאָזען בעמערקען.

אַן אונרוהיג ווינטעל האָט ערשט אַ בלאָז געטהאָן איבער׳ן קלויז, ווען עס איז געקומען צו „לדוד אורי“ און אויף אַלע פנים׳ער האָט זיך בעוויזען אַן אויסדרוק, ווי זיי וואָלטען ערשט איצט דער־זעהן דעם נייען גאַסט.

ער איז דאָ! אלול איז געקומען!

אונזער בעל תוקע וואָס האָט געדאַווענט ביי דעם דאָזיגען מנין, אַ יונגער מאַן אַ שלאָסער, האָט אראָפּגעלאָזט די אויגען, ווען דער שמש האָט איהם צוגעטראָגען דעם שופר. אַ גאַנץ יאָהר האָט ער בעלאַנגט צום פרעהליכערן עלעמענט אין קלויז. ערב תשעה באָב פלעגט ער קומען מיט פולע קעשענעס שישקעס און שמחת בית השואבה פלעגט ער זיך וואַרפען מיט האַנט־טיכער, און ווען די יונגע חברה פלעגען אויספּרואווען זייער גבורה און ווייזען ווער קען אויפהויבען מעהר ספרים מיט איין האַנט, האָט ער ניט גע־קענט ביישטעהן דעם נסיון און אויך געוויזען זיין גבורה. איצט איז ער מיט אַמאָל אריין אין פּראָמינענץ, אַלע אויגען זיינען געווען געריכטעט אויף איהם און ער האָט זיך געפיהלט צו קליין פאַר דעם כבוד און ערנסטע שליחות, וואָס איהם איז אויסגעפאַלען.

דער שאַל פון דעם שופר איז אַרויס קלאָר און שאַרף.

אַ לייכטער ציטער איז איבערגעלאָפן ביי אַלעמען איבער'ן לייב.

דאָס איז אָבער ניט געווען קיין ציטער וואָס פּחד רופט אַרויס. אין דעם איצטיגען שאַל האָט זיך ניט געהערט קיין קריצעניש פון ציינער פון דעם פערביסענעם קטוגר דעם שטן, אויסגעמישט מיט אַ פּלאַטערדיגען געבעט פון די מתפּללים, און מיט אַ גערויש פון פליגלען פון מלאכים, וואָס שטופּען זיך, יאָגען זיך, איילען זיך און פליהען ווי צומישטע, ווי ביי די ימים נוראים'דיגע תקיעות. ניין, אין דעם שאַל פון דעם שופר האָט זיך איצט געהערט נאָר אַ סיגנאַל, אַ שטרענגער אויפרוף:

— זייט וויסען, אַז אלול איז דאָ!

מיט אַראָפּגעלאָזענע קעפּ און שווערע געמיטער האָט דער עולם לאַנגזאַמער צוזאַמענגעלעגט טלית און תפילין, פערבראַכט אַן איבע־ריגע ווייַלע אין קלויז און מיט שטילע טריט, פּאַוואָליע, ניט גע־איילט, געלאָזט זיך געהן אַהיים, אין קראָם, אין גאַס.

דער שאַל פון דעם שופר האָט פאַר מיר געהאַט נאָך אַן אַנדער בעדייטונג. ער האָט ביי מיר אַרויסגערופען אַ ציטער פון געשפּאַנ־טער ערוואַרטונג. דער שאַל האָט מיר דערצעהלט, אַז דאָ עפענט זיך אַ פאָרהאַנג, וואָס פערשטעלט עפּעס מיסטעריעזעס, געהיימניספאַ־לעס.

און דאָס געהיימניספאַלע האָט זיך שוין אָנגעהויבען. איך געה ניט אומזיסט אין חדר און וויים, אַז דער שופר בעזיצט אַ געוואַלדיגע קראַפט. פון בלאָזען אין שופר איז איינגעפאַלען די אייזען־שטאַרקע וואַנט פון יריחו, אַ וואַנט אַזוי דיק אַז מען האָט זיך געקענט אויף איהר אויסקערעווען מיט אַ רייטוואַגען. אין גאַס שיינט די זון ווי פאַרכטאָגען, ווי פאַר פּיער וואָכען און דאַך וואָס פאַר אַ גע־וואַלדיגע ענדערונג עס איז פּלוצים פאַרגעקומען. די פרעהליכקייט, די שטיפענים פון די גיין־גאָלדענע זומערדיגע שטראַהלען איז מיט אַמאָל פערשוואונדען געוואָרען, אַזוי ווי דער שאַל פון דעם שופר וואָלט אויף זיי אָנגעוואָרפען אַ מורא. די יונגע בלויקייט פון דעם הימעל האָט זיך פערצויגען מיט עפּעס אַן אומעט. די ווייכע לאַס־

טשענדע לופט האט עפעס געקראגען א שארפקייט. די פעלדער, וואו דער ווינט האט זיך געשפיעלט מיט די אנגעגאסענע זאנגען און גע־טריבען איבער זיי כוואליעס, זיינען איצט נאקעט און שטעכיג. די ווייכע סאמעטענע לאנקעס זיינען אפגעקראכען, אפגעבלאקע־וועט. דאס טייכעל מיט זיין גלאטען פנים פון א יונג קינד מיט זיין פרישען אטהעם איז איצט געווארען צורונצעלט און זיין פנים איז ווי ביי א זקנה, א טיעפע מרה שחורה איז אויף איהם אויסגעגאסען און עס בלאזט פון איהם א קעלט.

א פיש ציטערט אין וואסער!

פון דעם אפענעם פענסטער ביי דעם „העהנדיל“, אזוי האבען מיר גערופען דעם בעל תפילה פון אונזער קלויז, רייסען זיך די אור־מעדיגע נגונים פון דעם ימים נוראים'דיגען מוסף און די טרויעריגע געדאנקען צוטראגען זיך איבער דער גאנצער גאס. אפרויקע דער שוסטער כאפט אונטער א ניגון און ברומט אויס „הבן יקיר לי אפרים“ אין טאקט מיט'ן האמער וואס פאלט אויף דער פאדעשווע. תנחום דער סטאליער צוגיסט זיך אין אז „ונתנה תוקף“ און אקאמ־פאנירט זיך אליין מיט'ן הובעל איבער א ברעט. ביי שאיע דעם שניידער זינגט א גאנצער כאר „כל נדרי“ און דער געזאנג געהט צו נאך טרויעריגער ווי ביים „העהנדיל“.

די מאמע איז קראם זיצט פערזאומערט, די פרנסה איז שטיל, און זי האט גענוג צייט איבערצוטראכטען, וואס די ביטערע חיונה מאכט פון א זינדיגען מענשען. עס רייסט זיך ביי איהר אפט ארויס א זיפץ. און ווען דער טאטע קומט, שטעלט ער זיך אין טהיר, ברומט אונטער דער נאז א ימים נוראים'דיגען נגון אהן ווערטער, קוקט ארויס אין גאס, נאר ער זוכט ניט מיט די אויגען קיין קונים. בכלל איז ער ניט דער פרנסה־געבער. דער דאזיגער יאך ליגט אויף דער מאמען. זיינע געדאנקען זיינען פערנומען מיט העכערע ענינים. ניט דער טאטע, ניט די מאמע רעדען א ווארט.

— אח, צו וואס האט עס דער הענט־ניט־געוואשענער בעשא־פען זינד אויף דער וועלט? — פרעגט פלוצים די מאמע.

— כדי די צדיקים זאלען האבען מעהר שכר אויף יענער וועלט, — ענטפערט דער טאטע עגאאיסטיש.

א ווײַלע איז שטיל, א שווערע פילאזאפישע פראבלעם ענ־בערט דער מאמען אין קאפ און זי קען איהר ניט בייקומען.

— עס איז שווער צו זיין א צדיק.

— אלץ גרעסער איז דער שכר, — ענטפערט דער טאטע צו־פריעדען.

די מאמע פערלירט די פילאזאפישע רוהיגקייט און קאלטקייט און בעמערקט שוין מיט ווארעמקייט:

— עס איז גרינג צו זאגען, אבער וואס טהוט מען אז קינדער קומען און בעטען עסען, מען קען זיי ניט לאזען אויסגעהן, רחמנה לצלן, פון הונגער, אליין קען מען אויך די נשמה ניט אויסשפייען. א זינדיגער מענש דארף האבען א בגד, א שוך, א דירה.

— נאם שפייזט א ווערימעל אין דער ערד, א פשיטא שוין דעם מענשען.

— דו מיינסט — האט די מאמע אנגעהויבען, נאר זי האט זיך גלייך געכאפט און זי האט ארויסגערעדט מיט א זיפץ: אח, ווי זינדיג מענשען זיינען.

א ווײַלע זיינען דער טאטע און די מאמע געבליבען שטיל.

— וואס שטעהסטו דא? — האט זיך צום סוף די מאמע אויסגערופען. — געה בעסער אין קלויז און לערן א פרק משניות.

דער טאטע איז צוגעגאנגען צום טיש־קעסטעל, האט ארויס־גענומען א מטבעה אויף זיין הוצאה און איז אוועק ברומענדיג אונ־טער דער נאז דעם זעלבען אומעדיגען נגון.

— ער מיינט, אז געלט וואקסט אין טיש־קעסטעל, האט זי איהם נאכגעזאגט אהן כעס, נאר ווי פערענטפערענדיג זיך פאר וואס זי קען ניט האבען דעם זעלביגען בליק ווי ער.

געוועהנליך, ווען פרנסה איז שטיל, פלעגט די מאמע צוגעהן צו דער שכנה־קרעמערקע אדער די שכנה פלעגט צוגעהן צו איהר און מען פלעגט שמועסען. איצט איז יעדע קרעמערקע געבליבען זיצען ביי זיך אין קראם. א חוץ דעם וואס אזא שמועס איז ניט מעהר ווי דברים בטלים, קען מען זיך אמאל ארויסכאפען מיט אווארט, וואס איז ניט ווייט פון לשון הרע. די געצען זיינען פער־שפרייט אומעטום אונטער דעם מענשען'ס פיס, און דער מענש

דארף זיך זיבען מאָל אומקוקען, אז ער זאָל ניט געשטרויכעלט ווע־רען און ניט אריינפאלען.

אין שטוב איז די שטילקייט א דריקענדע. מען פיהלט, ווי פון יעדען ווינקעלע לויערט דער שונא און שטעהט פארטיג מיט א ביכעלע אין האנד צו פערצייכנען, וואס ער בעמערקט און זעהט און דאס וועט נאכדעם אלץ געהן אויפ׳ן וואג־שאָל. איך פיהל די דריקענדע שטילקייט מיט אלע גליעדער, נאר מיט דער זארגלאָזיג־קייט פון א אינגעל פערגעס איך אָפט דעם שונא, וואס לויערט אויף אונז, און שים אוים אין א געלעכטער, ווען איך הער, ווי אונזער שכן פון דעם צווייטען הויז, בערעלע געמבע, דער ליץ פון שטעדטעל רעדט אין דרויסען מיט אן ערנסטער מינע, אז ער זוכט עפעס אן עברה, כדי ער זאָל ניט דארפען שלאָגען זיך על חטא אומזיסט. די מאמע לעגט ארויף אויף מיר צערטליך די האנט און בעמערקט מיט א טרויעריגען קול:

— מען טאָר ניט לאַכען, מיין קינד.

און דער טאַטע כאַפּט איהר אונטער און זאָגט:

— צייט דער בית המקדש איז חרב געוואָרען טאָר מען ניט לאַכען.

דאָס איז ניט קיין נייער פערבאָט, נאר א גאנץ יאהר איז מען אויף דעם ניט מקפיד, פערקעהרט, די מאמע קוועלט אָז, ווען זי זעהט מיך פרעהליך. נאר איצט איז חודש אלול.

אין א געוויסען אבענד ווערט די שטילקייט אין שטוב נאך דריקענדער, דער קאָפּ ווערט טיעפער אַנגעבויגען, די טריט ווערען שטילער. עס זעהט זיך אָז, ווי עס קאָסט דער מאמען געזונד צו זאָגען אן איבריג וואָרט. דער טאַטע זוכט עפּעס מיט א ליכט אין דעם ספרים אַלמער. מען געהט פריהער שלאָפען, הגם דער אבענד ווי ווייט איך ווייס איז א גאנץ געוועהנליכער. און אויף מאָרגען אין דער פריה, זעה איך ניט די מאמען אין קראָם, א זאך וואס פּאסירט זעהר זעלטען. און ווען איך טרעף איהר שפּעטער זיינען די קישעלאך אונטער איהרע אויגען העכער, דער פּנים דערהיצט ווי נאך א סך וויינען און זי רעדט אזוי הייזעריג אז מען קען קוים הערען. איהר בליק אויף מיר איז אזוי צערטליך און אין דער זעל־

בער צייט אזוי טרויעריג, אז עס פערכאפט מיר אזש ביים הארצען. איך שטוים זיך אז, אז זי איז געווען אויפ'ן פעלד און דאס וואס דער טאטע האט נעכטען אין אבענד אזוי שטארק געזוכט אין ספרים־אלמער איז געווען א מענה לשון.

דער שאל פון דעם שופר האט אבער פאר מיר נאך אן אנדער בעדייטונג, ער זאגט אונז קינדער אז, אז אין חדר ווערט שוין סוף זמן, און א ווילדע, אונבעקאנטע פרייהייט ווינקט צו אונז, שמייכעלט צו אונז, און רייצט אונז.

די שטרענגקייט אין חדר האט פון דעם שאל געפלאצט. עס איז שוין ניט מעהר קיין תפיסה און עס איז ניטא מעהר קיין געצוואונגענהייט. דער רבי מאכט מיט אונז חברותא און דערצעהלט אונז שעהנע מעשיות. אונזער רבי, אברהם יהודה, מיט פעך שווארצע אויגען און פעך שווארצער בארד און וואנסען האט אפט ליעב צו מאכען א הפסקה און דערצעהלען אונז עפעס פון די מלי דעלמא, פון חכמות חצוניות און אפילו פון ליטעראטור, און ער איז אונז מסביר מיט דער זעלביגער קלארקייט, ווי ער איז געוואהנט מסביר צו זיין א שטיקעל גמרא.

נאר איצט זיינען די הפסקות געווען עפטער און זיי האבען מעהר געהאט צו טהאן מיט עניני דיומא. אין אזעלכע הפסקות האט ער אונז דערצעהלט וועגען יענעם ישובניק וואס איז געקומען אויף ימים נוראים אין שטאדט און וואס האט ניט געקענט דאווענען און ווען מען האט אויסגענומען האט ער געוואלט לויבען גאט אויף זיין אייגענעם דרך און ער האט פון גאנצען הארצען מיט גרוים כונה א פייף געטהאן, און דער אויבערשטער כביכול האט דעם דאזיגען פייף אנגענומען בעסער ווי אלע תפילות. און אזעלכע מעשיות האט דער רבי געוואוסט אהן א שיעור, און מיט ברענענדע אויגלאך מיט אנגעצונדענע אויערן, מיט א בעהאלטענעם אטהעם האבען מיר זיי געהערט און געשלונגען די ווערטער.

איצט האט אונזער רבי אברהם יהודה, אויך גאר ניט געהאט געגען דעם, אז מיר, די תלמידים, זאלען זיך צוזאמענלייגען צו עטליכע קאפיקעס און קויפען א טאפ צו צוויי עפעל אדער בערנעס און אויפ'ן זעלביגען טיש, וואו שטענדיג ליגען די גמרות און

תנך'ן ליגען איצט אויסגעשאָטען וויים־רויטליכע וויינינגע עפּעל אָדער סאָרע סאַפּעזשאַנקעס, און דער רבי אַהן א קאַפּאָטע, זיצט אָנגעשפּאַרט מיט'ן רעכטען עלענבויגען אויפ'ן טיש און מיט דער לינקער האַנט אין דעם רעכטען עלענבויגען און מאַכט א ברכה איבער די פּרוכטען.

מיר עסען אַלע בהרחבה'דיג, ניט געאיילט. פּלוצים ווענדעט זיך דער רבי צו אונז:

— נו, קינדער, איצט דערצעהלט איהר עפּעס א מעשה.

דעם רבי'ס שוואַרצע וואָנסען און באָרד פערשטעלען דעם שמייכעל, וואָס ליעגט איהם אויף די ליפּען. מיר זיינען אָבער אַלע אידישע קינדער און אונזערע קעפּלאַך האָבען זיך ניט אומזיסט געשאַרפט אויף דער גמרא, אויב אפילו ניט מעהר ווי אויף התחלת גמרא, און מען דאַרף אונז קיין פינגער אין מויל ניט אריינלעגען. מיר ווייסען, אז דער מעשה דערצעהלער וועט נאָר בלייבען ביי דער ברכה, און איינער פון אונז רופט זיך אָפּ מיט א תמ'עוואַטע מינע:

דערצעהלט איהר בעסער, רבי!

— שגץ!

און מען דאַרף ניט מיינען, אז דער רבי האָט געמיינט חס ושלום אויסצונאַרען א אינגעל פון זיין חלק פּרוכטען. דאָ האָט ניט געשטעקט קיין שום זולל וסובא'שער געדאַנק. דאָס איז געווען געמיינט אויסצופּרובען אונזער שאַרפקייט און מיר זיינען זעהר צופריעדען. וואָס מיר האָבען דערוויזען, אז מען קען אונז אין קיין זאַק ניט ארייננאַרען.

דער שאַל פון דעם שופר ווערט שטאַרקער און מיר ווערען אין גאַנצען בעפרייט פון דעם חדר.

ניט קוקענדיג אויף דעם וואָס די אַטמאָספער אין גאַס און אין דערהיים איז געוואָרען געדיכטער, וואָס די ימים נוראים'דיגע נגונים הערען זיך שטאַרקער, וואָס די קעפּ זיינען טיעפער איינגעבויגען געוואָרען און וואָס דער פּחד, דער אומעט האָט זיך שטאַרקער צוגאָסען אויף אַלעמענס פּנים'ער, פיהלען מיר ווי אונזערע יונגע פּיסלאַך הויבען זיך אַליין פאַר שמחה.

מיר זיינען פריי!

עס טראָגנען אונז די פיסלאַך איבער די אָפּגעשניטענע פעל־דער, איבער די אָבגעקאָסעטע לאַנקעס און מיר בלייבען לענגער אין די לעדיגע גאָרטענס, וואו מיר שניידען אוים די שטאַמען פון די קירבעס און מאַכען פון זיי טרובעס און לאָזען הערען איבער פעלד און וואַלד מיט די משונה'דיגסטע קולות, וואָס מיר קענען ארוים־קריגען פון די טרובעס, אז מיר זיינען פריי, פריי, פריי.

נאָר אפילו אין אונזער ווילדער פרייהייט האָבען מיר גע־זוכט אזא מין ספאָרט, וואָס זאָל זיין פערקניפּט מיט'ן גייסט פון די מורא'דיגע טעג. עס האָט אונז פערשאַפט גרויס פערגניגען ארומצולויפען מיט טעלער פאַר'ן בית עולם און קלייבען נדבות פאַר חברה „פרחי שושנים" אויף א נייען ש"ס אין אונזער קלויז. ביי טאָג האָבען מיר געבראַכט פולע קעשענעס פלוימען דעם שמש פון אונזער קלויז און דערפאַר האָט ער אונז געגעבען דעם שופר מיט'ן תנאי, אז בלאָזען זאָלען מיר אויפ'ן בוידים, כדי ער זאָל ניט כאַפּען קיין פּסק און מיר האָבען זיך אזוי לאַנג געמאַטערט בייצוקומען א תקיעה, ביז שפּילקעס האָבען אָנגעהויבען צו שטעכען די באַקען.

דער שאַל פון דעם שופר ווערט שטאַרקער און שטאַרקער.

אומעדיגער און אומעדיגער ווערען די פנים'ער, נידריגער און נידריגער לאָזען זיך אַרונטער די קעפּ, שטילער און שטילער ווע־רען די טריט, צובראָכענער און צובראָכענער ווערען די געמיטער, בלייכער און בלייכער ווערען די גין־גאָלדענע שטראַהלען פון דער זון. עס ציהען זיך ווייסע וואָלקען איבער'ן ניט בלויען ניט סאָרען הימעל. וויסטער און חרוב'ער ליגען די אויסגעמאַטערטע פעל־דער, און שוואַרצער און מרה שחורה'דיגער קוקט דאָס טייכעל.

עס איז אלול, די צייט ווען א פיש ציטערט אין וואַסער.

אלול.

תקיעה, שברים, תרועה!

עס בלאזט א תקיעה אין די תפוצות ישראל און א ציטער לויפט דורך איבער אלע אידישע לייבער, אויף די פנים'ער פאלט אן א אומעט, און די הערצער קלאפען מיט שרעק.

עס שאלט א תרועה: טו־או, טו־או, טו־או, און פערטרייבט יעדען פרעהליכען געזאנג, בלאזט אוועק אלע גשמיות'דיגע שטרע־בונגען און שרויפט אן די רעיונות אויפ'ן „אבל מלך עליון".

עס טראגט זיך א געבראכענער בלאז „שברים", און די ווייבער האבען זיך גענומען אויסצולופטערן די מענה־לשון'ס, אויסצוציהען זיך אויף די קברים און בעטען ביי די שוכני עפר, זיי זאלען זיך מיהען פאר די לעבעדיגע, ניט פערגעסען זייערע קרובים און האדא־טאיען פאר זיי ביי דער פמליה של מעלה.

תקיעה, שברים, תרועה!

די גרויסע בלעטער פון די קרבן־מנחה'ס פלאטערן, און די אלטע בלעטער ווערען בעדעקט מיט געלע פלעקען פון טרעהרען. א קדושה, א ברכו זיינען געשטיגען אין פרייז; א פרק משניות, א קאפיטעל תהלים זיינען געווארען די גאנגבארסטע סחורה; א תענית, א תפלה איז דער בעסטער מסחור.

תקיעה, שברים, תרועה!

עס בלאזט דער שופר אין דער פריה, רוישט אין די אויערן דעם גאנצען טאג און דער אפקלאנג פערשווינדט ניט פון קאפ אפילו ביי נאכט. דער שלאף אנטלויפט פון די אויגען נאך איידער די העה־נער קרעהען, און די שומרים לבוקר'ניקעס לויפען אין דער פינס־טער אין שוהל, וואו די עטליכע קארגע חלב'ענע ליכטלאך קענען ניט פערטרייבען די געדיכטע, שווארצע שאטענס, וועלכע, דוכט

זיך. ווילען פערשלינגען אלעמען און אלץ און דערמאנען אן דער גוואלדיגער גבורה פון דער טומאה. און דער שרעק ווערט נאך גרע־סער, ווען עס דערהערט זיך א יאדישליוער שברים־הוסט פון א זקן. און די הויכע ווענד פון דער כמעט לעדיגער שוהל ענטפערן אויף איהם מיט א משונה׳דיגען אפקלאנג.

תקיעה, שברים, תרועה!

וואס איז דאס? האט דער קלעגליכער צובראכענער שאל אזא גבורה, אז ער האט געקענט אנווארפען א שרעק אפילו אויף דער שטומער נאטור? פאר וואס האט דער הימעל פערלארען זיין פראכט־פאלען גלאנץ און האט בעקומען אזא אפגעבלאקעוועטען, מרה־שחורה׳דיגען אויסזעהן? פאר וואס האט דאס וואסער אין טייך פערלארען זיין ווייכען, העלען קאליר און האט אנגענומען אזא פינסטערע מינע? פאר וואס האבען זיך די שפיעלענדע פרעהליכע אינדען פערוואנדעלט אין שארפע, שניידענדע כוואליעס?

וואס בעדייטען די העל־ווייסע פעדימלעך, וואס טראגען זיך ארום אין דער לופט? איז דאס ניט קיין שטאף פאר תכריכים?

יא, דער שאל פון דעם שופר איז צו דער זעלבער צייט א טרויער־מארש: מיט דעם שאל ריכט מען אוים דעם ליעבען זיסען זומער אין זיין רוה, פאר וועלכע די שפינען וועבען תכריכים. און דעריבער האט די גאנצע נאטור אנגענומען אזא מרה־שחורה׳דיגען אויסזעהן.

תקיעה, שברים, תרועה!

געשטארבען דער פריהלינג, בעגראבען דעם זומער און באלד הויבט זיך אן דער אסיען מיט די שטעכיגע רעגענס, מיט די ווינ־טען, וואס רייסען די לאדענס און פייפען אין קוימענס מיט אזא קלאגעדיגען נגון.

אפגעפאלענע בלעטער.

מיט'ן ערשטען בלאז פון שופר האט זיך א נייער גייסט פערשפרייט איבער'ן שטעדטעל. אויסערליך האט זיך קיין גרויסע ענדערונג ניט געזעהן, מענשען האבען, דאכט זיך, געהאנדעלט, געהב'ועט, געארבייט ווי תמיד, די קראמען זיינען געווען אפען און מען האט קונים גערופען, דער מארק־פלאץ איז גראד איצט געווען לעבעדיגער ווי א גאנץ יאהר, די סעמערם האבען פשוט געקרעכצט אונטער דער שווערער משא פון אלערליי פרוכטען, און די סעמערניצעס האבען שוין ניט געפונען גענוג פלאץ אויף זייערע טישלאך, האבען זיי זייער סחורה אויסגעשפרייט אויף דער ערד אין גרויסע קופעס, און דער גאנצער מארק האט געפינקעלט מיט די חנ'עוודיגע „פאניענקעס“, רויט בעקעלדיגע עפעל, און מיט טהוי בעצויגענע פלוימען. פון די ארימע הייזלאך וואו עס האבען געוואוינט שוסטער, שניידער, סטאליארעס האט זיך געהערט אפשר מעהר געזאנג ווי א גאנץ יאהר. אין בית המדרש, אין די קלויזען זיינען די אייביגע שמועסען נאך מעריב אנגעגאנגען ווי שטענדיג. אבער א געניטע אויג האט גלייך געקענט כאפען די גרויסע ענדערונג, וואס דער ערשטער בלאז פון שופר האט געמאכט ביי אלעמען אין די הערצער.

מיט דער ערשטער תקיעה איז פערשוואונדען די גאנצע וואכעדיגקייט, און יעדען איינעמס מחשבות זיינען אנגעשרויפט געווארען אויף די העכערע ספערען. יעדער האט גענומען זיך אליין אויף א פערהער און געמאכט מיט זיך א חשבון הנפש. און דאס האט מען געקענט גרינג בעמערקען, ניט קוקענדיג אויף די וואכעדיגע בעשעפטיגונגען. עס זיינען פערוויינט די אויגען ביי דער קרעמערקע און איהר קול איז אזוי הייזעריג, אז זי קען נאר רעדען אין א וויספער. די סעמערניצע קען זיך אין איהר בעסטען מוטה ניט בעגעהן

אהן א קללה און אפילו איהרע א ווינשעוואניע שמעקט מיט תוכחה, נאר איצט ועט קיין גאנצע קללה ניט ארויס פון איהר מויל. זי כאפט זיך גלייך און דערשרעקט זיך פאר זיך אליין. און שרעקט זיך מעהר פאר דעם שאדען וואס די קללה קען ברענגען דעם שלעכטען קונה, ווי פאר דער זינד, וואס א פלוך רייסט זיך ארויס פון איהר מויל. און די גאנצע צייט וואס זי ירידעווערט האלט זי אין איין דערמאנען זיך, אז עס איז אלול.

עס זינגט דער שוסטער און דער שניידער ביים ווארשטאט, נאר דאס זיינען שוין ניט מעהר די פרעהליכע ליעדלאך. די נגונים זיינען איצט טרויעריגע און פול מיט תחנונים אדער מורא, און פון זיי פערשפרייט זיך א גערדריקטע שטימונג איבער'ן גאנצען געסעל, און יעדער וואס געהט פערביי אדער צו וועמען עס דערגרייכט דאס זינגען נעהמט אויף דעם נגון און ברומט אונטער אין דער שטיל.

און דער שמועס אין בית המדרש אדער אין די קלויזען נאך מעריב האט גאר אן אנדער כאראקטער. איצט געהט קיינעם ניט אן דער תוגר, און פאליטיק איז א צו וואכעדיגע זאך. איצט איז וויכטיג צו הערען, ווי א שטייגער קען זיך פיהלען א איד, וואס טראגט ניט קיין טלית קטן און געהט ניט אין שוהל. מילא, א גאנץ יאהר קען מען נאך פערשטעהן, — אלע, ברוך השם, וועלען טהאן עפעס אזוינס וואס זיי ועלען ניט טהאן אין דעם חודש אלול, איז איינער טהוט וועניגער און א צווייטער מעהר. אבער וואס טהוען יענע אין אזא צייט? און וואס א שטייגער טהוט טאקי א משומד?

— וואס איז שייך זיי פיהלען זיך שוין גוט! — זאגט בערעל דער קצב וועלכער וואוינט הינטער דער שטאדט און זיין נעהענטסטע שכנה איז א משומדת'טע.

אלע אויערען ווערען איצט אויסגעשפיצט צו הערען וואס ער האט וועגען דעם צו דערצעהלען. מען ווייסט, אז די צווייטע הויז פון איהם וואוינט דעם כאפערס טאכטער און ער קען ווארפען א ליכט אויף דער דאזיגער ברענענדיגער פראגע.

בערעל פערשטעהט זיין איצטיגע געהויבענקייט און ער איילט זיך ניט, ער רעדט ווי ער וואלט רענדלאך געצעהלט. ער וויל בשום

אופן ניט ארונטער אזוי גיך פון אזא הו-כען בענקעל, ווען ער רעדט און אלע שלינגען זיינע ווערטער.

— יא, יא, זיי פיהלען זיך שוין גוט! אזא יאהר אויף זיי!

ער האט געוואלט אויסשפייען, אויסצודריקען זיין פעראכטונג, נאר פון אלע זייטען איז מען ארום איהם געשטאנען און ער האט זיך בענוגענט מיט א טרוקענעם: „פו!"

— איהר ווייסט דאך, דעם כאפערס זאכלערע וואוינט לעבען מיר, אדידער צייט ווערט זי אוים מענש. אזוי, דעם גאנצען מער, ווען עס קומט אבענד, זיצט זי אויף דער פריזבע, און ער שפיעלט אויפן הארמאניק, סיידען עס רעגענט אדער ער שכור'ט זיך אן. נאר גיט א בלאז די ערשטע תקיעה, איז אוים פריזבע. זי שטעקט ניט ארוים קיין איבעריגען מאל די נאז פון שטוב.

— נאר דערפאר שטעקט זי איהר נאז צום פענסטער. איהר ווייסט דאך, דער בית עולם איז ניט ווייט פון אונז, און פון אונזערע הינטערשטע פענסטער קען מען זעהן דעם פארקאן. און זי שטעהט פאר יענע פענסטער און קוקט ווי מען געהט אויף קבר אבות און קען זיך פון דארטען ניט אפרייסען.

— אהא, עס טיאכקעט אין הארצען! — בעמערקט עמיצער מיט א געפיהל פון נקמה.

— שייך טיאכקעט אין הארצען! וואס איז, אז זי האט זיך אפגעסטוויענטשעט, איז שוין אלץ הפקר געווארען? — האט בערעל פאטאקעוועט. — זי ווייסט, אז אויבען פיהרט מען א חשבון און באלד דארף מען דעם צעטעל אונטערשרייבען. און זי געהט טאקי ארום אלול צייט אהן א קאפ, זי איז פשוט אוים מענש. און ווער רעדט, אז עס קומען ימים נוראים, ווייסט זי ניט וואו אהינצוטהאן זיך. און ווי איהר זעהט מיך א אידען, איך בין גרייט צו שווערען, אז זי פאסט יום כפור.

— געהט! — רופט זיך אן א יונגער בחור'ל — א משומדת'טע וועט פאסטען?

— זעהט, זעהט, איהם גלויבט זיך ניט! — פאלען אויף איהם אן עטליכע מיט אמאל. — וואס פערשטעהסטו אין אזעלכע זאכען?

— איהר רעדט וועגען דעם כאפערס טאכטער, אויך מיר א

נפש! — מישט זיך אריין יאָשע איסר'ס דער שענקער. וואָס ווייסט זי און וואָס פערשטעהט זי! א גראָבער פליגעל! אַט, זעהט איהר, דאָס איז יא ווערטה צו דערצעהלען. איהר ווייסט דאָך דעם דאָקטאָר פיינבערג. זיין גוי'שע דיענסט קאָכט איהם ראָקעס און ביי איהם אין שטוב איז אַזאַ טרפות, אשר לא טרפו אבותינו. מיט אידיש־קייט האָט ער אין גאַנצען אָפּגעשניטען, ער חבר'ט זיך נאָר מיט'ן גוי'שען אַפּטייקער און עסט ביי איהם און טרינקט ביי איהם. און איהר ווייסט, אז אפילו יום כפור קומט ער ניט אין שוהל. איך ווייס ניט, צי ער איז ווען געווען אין א מקום קדוש. א גוי שבגוים, א מומר להכעיס, ווייל ער טהוט אלץ בפרהסיא —

יאָשע איסר'ס האקט זיך אין מיטען איבער און מאכט א לענ־גערע פּויזע. ער זעהט, אז דער עולם איז אביסעל ענטטוישט צו הערען אַזאַ מין זאך וועגען א אידען, הגם אלע ווייסען וועגען דעם. און ער מאכט דאריבער די פּויזע לענגער כדי צו מאכען באַלד א שטאַרקערען איינדרוק און רעדט ווייטער:

— נו, אדרבה, פּרובירט עמיצער רופען פיינבערג'ן צו א חולה אום יום כפור —

— איצט שפּיצען אלע אויס נאָז און אויערען און די אויגען ווערען ביי אלעמען ליכטיגער. יאָשע איסר'ס זעהט די פּלעצליכע ענדערונג און ער ציהט בכיון די עצמות.

— אייער טרחה וועט זיין אומזיסט. יום כפור קענט איהר פיינבערג'ן ניט קריגען. און ווייסט איהר פאַר וואָס?

ער שטעלט זיך ווידער אָפּ און בעקוקט אלעמען מיט א מינע, ווי ער וואָלט געוואונען א וויכטיגען פונקט און זאָגט:

— איהר ווייסט, פאַר וואָס? ווייל יום כפור איז ער פער־שפּאַרט ביי זיך אין א צימער און פאַסט און דאַווענט.

— ער פאַסט און דאַווענט! — רעדען אלע איבער פערוואונ־דערט און יעדער קוקט זיך איבער מיט'ן צווייטען.

דער איינדרוק איז טאַקי זעהר א שטאַרקער. אלע קוקען זיך אי־בער און א טריאומף שפּיגעלט זיך אָפּ אין זייערע בליקען, און ווען מען געהט אוועק פון קלויז איז די אומעדיגע שטימונג אפשר נאָך טיעפער ווי פריהער, נאָר מען פיהלט זיך דע־ביי געהויבענער.

ה־מ־ל־ך.

אזוי גיך ווי איך האב געעפענט די אויגען ערב ראש־השנה אין דער פריה, האבען זיך גענומען טראגען אין דער לופטען גרויסע גאלדענע אותיות, וועלכע האבען צוזאמענגעשטעלט דאסווארט ה־מ־ל־ך, און די אימה וואס איז געוואקסען מיט יעדען טאג דעם גאנצען חודש אלול, איז יעצט גרעסער געווארען.

אין שטוב איז די שטילקייט געווען א געשפאנטע. דעם טאטענס שטילע טריט, דער מאמעס אנגעבראכענער קול פון וויינען ביים פעלד־מעסטען האט זיך איצט קוים געהערט איבער א וויספער און עס האט זיך געפיהלט, אז א שטורם איז נאהענט.

נאר דערפאר ווען איך בין ארויס אין מארק, איז דער אימה'דיגער געפיהל מיט א מאל אפגעשוואכט געווארען. די שפע ארום האט גאר ניט הארמאנירט מיט'ן ערב ראש השנה'דיגען גייסט. דער מארק האט איצט אויסגעזעהן ווי אויסגעשפרייט מיט העל קאלירטע טעפיכע פון די פרוכטען וואס זיינען געווען אויסגעלעגט דא און דארטען אויף שטרוי אין פיערעקיגע קופעס, אפגעטהיילט איינע פון די אנדערע מיט א קליינעם שטח. און צווישען די קופעס זיינען געשטאנען וועגען, פול מיט פרוכטען, און פון אומעדום האבען ארויסגעקוקט דארט ווייסע עפעל, וואס האבען געדופט מיט אן אידעלער זיסקייט, עס האבען זיך גע'חנ'דעלט רויט־בעקעלדיגע פאניענקעס, גרויסע סארע סאפעזשאנקעס און אנדערע געלבליך בלייכע, האניג אנגעגאסענע קיילעכדיגע בערנעס. פער'חלומ'ט זיינען געלעגען די בלויליכע פלוימען, פערצווייגען מיט א פרישען טהוי און ארום און ארום זיינען געשטאנען ווייבער מיט זייערע פארטוכער גרייט צו טראגען אהיים אזוי פיעל זיסקייט ווי נאר די מיטלען האבען ייי־ לויבט.

די שפע ארום די קופּעס און וועגן האָט ניט האַרמאַנירט מיט דער אימה וואָס איז אויסגעוואַקסען מיט'ן ערשטען בלאָז פון שופר, און נאָך ווייניגער האָט דאָס האַרמאַנירט ארום די וועגן, וועלכע האָבען בעלאַנגט צו שטאָדטישע גוים, וואָס האָבען געהאַנדעלט מיט סעדער. פאַר איין וואָגען איז געשטאַנען יולקע, א הויכע שעהנע אָנגעגעסענע גוי'ע, וועלכע פלעגט אין די געוועהנליכע מאַרק־טעג זיצען פאַר א טישעל חזיר־פלייש, און הגם זי האָט איצט געטראָגען איהר בעסטע סיצענע קלייד מיט ראָזיגע קייקעלעך, גוט אָנגע־קראָכמאַליעט און אויסגעפּרעסט, און דאָס האָט זי געטהאָן נאָר לכבוד ערב ראש השנה און זי האָט גערעדט שטיל, אריינפּאַלענדיג אין דעם אלול'דיגען טאָן פון דער אידישער גאַס, האָט דאָך מיר עס אויסגעוויזען, אז דער ראש השנה'דיגער גייסט איז דערפון גע־שטערט. און טאַקע די אידישע פרוכט הענדלער, וואָס זיינען גע־שטאַנען ארום זייערע אויסגעשפּרייטע קופּעס האָבען געקוקט גאָר ניט מיט ראש השנה'דיגע אויגען אויף זייערע קאָנקורענטען פון די וועגן.

מעהר ראש השנה'דיג האָבען שוין אויסגעזעהען די אָרימע סעמערס, וואוהין עס האָבען פערבלאָנדזשעט אויף דעם איינציגען טאָג אין יאָהר פרוכטען פון גליקליכערע וואַרעמע מקומות. צושראָ־קען האָבען פון דאנען געקוקט די יונגע וויינטרויבען אויף דער אונבעקאַנטער אומגעבונג און האָבען ניט געקענט בעגרייפען, פאַר וואָס זייערע שכנים, די קאַוועגעס, אויך קינדער פון א היים זונינער היים ליגען אזוי פערשייט, צושניטען אין דינע חלקים און שמייכלען אזוי חוצפה'דיג צו די קאַלטע שטראַהלען און רייצען מיט זייער נאַקעטער שעהנקייט.

נאָר אָט האָט זיך די זון גענומען נייגען צו מערב זייט און פּלוצים האָבען זיך אַלע דערמאָנט וואָס פאַר א טאָג עס איז היינט. עס זיינען אָוועקגעפאָהרען די וועגן פון מאַרק, עס זיינען פער־שוואונדען די הענדלער און די גרויסע קופּעס פרוכטען און די קראָ־מען האָבען זיך פערמאַכט איינע נאָך דער אנדערער און אין גאָר א קורצער צייט איז קיין וואַכעדיגע זאַך ניט געבליבען אויפ'ן מאַרק און אומעדום איז געוואָרען א דריקענדע שטילקייט.

ה—מ—ל—ך!

די שטילקייט ווערט נאך אימה׳דיגער אויפ׳ן שוהל־הויף. עס זיינען ניטא די געוועהנליכע רעדלאך פון זומער צייט צווישען מנחה און מעריב און עס הערען זיך מעהר ניט קיין וואכעדיגע שמועסען. און אפילו די יחידים, דאס רוב יונגע מענשען, וואס שטעהען פאר׳ן שוהל אדער בית המדרש האבען זעהר ערנסטע פנימ׳ער און מיידען אוים צו רעדען איינער מיט׳ן צווייטען. און נאך ערנסטער ווערען די דאזיגע פנימ׳ער ווען אויפ׳ן שוהל הויף בעווייזט זיך דער אידי־שער דאקטאר אין דער בעגלייטונג פון רפאל דעם פעלשער. דער דאקטאר איז א פנים חדשות אין שוהל און אלע בעגרייפען, אז דאס איז נאר די גרויסע אימה פון די ימים נוראים, וואס האט איהם גע־בראכט אהער. דאס איז א טאג אנדערש פון אלע אנדערע פון א גאנץ יאהר.

ה—מ—ל—ך!

און מיר ווייזט אוים, אז דער הימעל אין מערב זייט איז איצט רויטער ווי אלע מאל און איך קוק מיט מורא אויף דער זון, וועלכע דארף היינט פערגעהן אנדערש ווי אלע מאל, מיט א סוף פסוק, און לאזען מערקען, אז א יאהר ענדיגט זיך איצט און פון מארגען וועט זיך אנהויבען א נייער יאהר מיט א נייער זון. די לעצטע שטראהלען שטיפען ניט און זייער גינ־גאלדענער שיין איז ווי פערגליווערט פון אימה און פחד.

ה—מ—ל—ך!

די ווייבער וואס לויפען איצט דורך דעם שוהל־הויף אין זייערע ווייסע קליידער און מיט די ווייסע טיכלאך אויף די קעפ שוועבען איצט דורך ווי גייסטער און די געשפאנטע שטילקייט ווערט נאך אימה׳דיגער.

אט ברעכט אוים דער שטורם.

און אין די לעצטע שטראהלען פון דער זון זעה איך מיט גינ־גאלדענע גרויסע אותיות איבער דעם גאנצען האריזאנט —

ה—מ—ל—ך!

מיין ערשטע ענטטוישונג.

(לכבוד ראש השנה)

די לעצטע טעג פאר ראש השנה ווען נאר איך בין פערבייגע־גאנגען די סעמערס אין מארק, האב איך זיך ניט געקענט איינהאל־טען ניט אפצושטעלען זיך פאר די גרויסע קאוועגעס, וואס זיינען דארטען געווען אויסגעלעגט און די וויינטרויבען וואס זיינען געווען אויסגעשטעלט.

די סעמערניצעס האבען איצט אנגענומען גאר א וואזשנעם אויסזעהן און זייערע אויסגעבויגענע רוקענס האבען זיך אזש אויס־געגלייכט פון גרויסער גדולה. א שפאס, זייערע סעמערס פערמאגען קאוועגעס און וויינטרויבען! דאס איז געווען א סחורה, וואס מען האט א גאנץ יאהר ניט געזעהן ביי אונז אין די אויגען און מען האט דערצעהלט, אז מען ברענגט זיי גאר פון מרחקים. און ווען ניט ראש השנה ווען מען דארף מאכען שהחיינו איבער פרוכטען, וואלט מען זיי דאס מאל אויך ניט געזעהן ביי אונז אין שטעדטעל.

זיי קומען פון מרחקים!

דאס אליין איז געווען גענוג צו געבען זיי א געהיימניספאלען קאליר און עס האט אויסגעזעהן, אזוי ווי זיי האבען צו דערצעהלען עפעס אזוינס וואס מיר ווייסען ניט. און זיי האבען גערייצט די פאנטאזיע און ארויסגערופען פערשיעדענע פראגען אין קאפ.

און ווען מען האט צושניטען א קאוועגע פאר א קונה'טע און די ראזיגע פלייש איז אנטפלעקט געווארען אין איהר פולען גלאנץ און די זאפט האט זיך גענומען בלעזלען אין קלייניגקע פערלאך, איז דאס מויל ממש פול געווארען מיט וואסער און עס איז פער־שטענדליך געווארען פאר וואס מען האט אזא טרחה גענומען צו

פיהרען די דאָזיגע ערד־פּרוכט אזוי ווייט און בעשטימט איהר פּאַר שהחיינו אויף ראש השנה.

עס האָט זיך ביי אונז קיינער ניט פערגונען צו קויפען א גאנצע קאווענע און א בעל הבית׳טע איז געווען צופריעדען צו דערוויזען א קליינע שטיקעל אויף דעם הייליגען יום טוב. דאָס האָט מען אַנגעגרייט ניט צו עסען, נאָר צו פערזוכען דעם טעם.

און די בעל הבית׳טע וואָס האָט איינגעהאַנדעלט א שטיקעל קאווענע און א קליינעם צווייגעלע וויינטרויבען, האָט זיי געטראָגען מיט גרויס שמירה אהיים, אזוי ווי א שטיק פון דעם הייליגען יום טוב איז געווען פערקערפּערט אין זיי. קיין מאָל האָט מען נאָך קיין פּרוכט ניט געטראָגען מיט אזא עהרענגעפיהל, ווי דאָס שטיקעל קאווענע און די עטליכע טרויבען. האָבען דאָך אפּעלסינען פער־בלאָנדזשעט צו אונז אויף פּורים, און דאָס איז אויך געווען דער איינ־ציגער טאָג אין יאָהר וואָס אונזערער איינער האָט זיי געזעהן, נאָר זיי האָבען קיין טיעפען איינדרוק ניט געמאַכט.

איך בין עטליכע מאָל צוגעגאַנגען און געקוקט אויף דער צו־שניטענער קאווענע, און מיט יעדען מאָל בין איך אַלץ זיכערער גע־וואָרען אז קיין שעהנערע און געשמאַקערע פּרוכט איז גאָר אויף דער וועלט ניטאָ. און ווי איך האָב געגאַרט, אז עס זאָל שוין קומען דער ראש השנה אבענד און איך זאָל שוין קענען פערזוכען דעם אמת׳ען טעם פון גן עדן.

און ענדליך איז דער אבענד געקומען. דער טיש איז געווען אָנגעשטעלט מיט אַלערליי פּרוכטען. דער טאַטע האָט זיך געוועהנ־ליך אָפּגעהיט ניט צו פערזוכען קיין פּרוכט ביז ראש השנה און ער האָט געקענט מאַכען דעם שהחיינו איבער וועלכער עס איז פּרי, נאָר אויסגעקליבען האָט ער די וויינטרויבען. דער פרעהליכער קול פון זיין שהחיינו איז געווען א שאַרפער קאָנטראַסט מיט דער טיעפער מעלאַנכאָליע אין זיינע אויגען. ער האָט מסתמא בכיון אויסגע־קליבען די וויינטרויבען, ווייל זיי האָבען אזוי פיעל בילדער ארויס־געררופען פון דער אידישער פערגאַנגענהייט און געוויזען וואָס מיר האָבען צוליעב אונזערע זינד פערלאָרען. די מאַמע האָט דעם שהחיינו געמאַכט מיט אזא צניעות, אז מען האָט לייכט געקענט זעהן ווי

זי עסט די פּרוכט ניט צו קיצלען דעם גומען נאָר פאַר דעם סימבאָל, וואָס דערמיט ווערט אויסגעדריקט.

נאָר וואָס איז שייך צו מיר, בין איך זיך מודה, אַז מיין מויל איז ווידער וואַסערדיק געוואָרען ווען די מאַמע האָט די שטיקעל קאַווענע צושניטען אין דינע פּענעצלאַך. אונזערע אייגענע פּרוכטען זיינען פאַר מיר געווען גאַנץ וואַכעדיגע זאַכען און איך בין שוין מיט זיי געוועזן זאַט. א חוץ דעם האָב איך טאַקע ניט ליעב געהאַט די ראש השנה׳דיגע עפּעל, ווייל די מאַמע האָט קיין אַנדערע אויף ראש השנה ניט געקויפט, ווי נאָר די סאַמע זיסע, זאָל טאַקע זיין אַן אמת׳ע שנה מתוקה. און אפילו די וויינטרויבען האָבען ביי מיר ניט געהאַט דעם חן, וואָס די קאַווענע. וויינטרויבען זיינען ניט געווען קיין נייעס ביי אונז, דאָס הייסט אויף יעדען ראש השנה אין די פריי־הערדיגע יאָהרען האָב איך זיי שוין געזעהן און פּערזוכט. נאָר די קאַווענע האָט ערשט ניט לאַנג פּערבלאָנדזשעט אין אונזערע מקומות. און איך האָב זיך טאַקע גענומען צו מיין פּענעץ קאַווענע, ווי אַן אמת׳ער „הלעיטני״.

די מאַמע האָט מסתמא בעמערקט מיינע זשעדנע בליקען, וואָס איך האָב געוואָרפען אויף דער קאַווענע און זי האָט מיר איינגע־טהיילט א גרעסערען פּענעץ ווי דעם טאַטען אָדער זיך און האָט מיר געוויזען, וואָס מען דאַרף עסען און וואָס ניט. דאָס האָט אוועקגע־נומען א גרויסען חלק פון מיין פּענעץ, ווייל ער איז געווען געשני־טען אזוי, אַז דער ווייסער טהייל איז געווען דיק און דער ראָזעדיגער זעהר דין, און דערפון איז מיין פּענעץ קאַווענע נאָך ציטערדיגער געוואָרען. איך האָב געקענט פאַרטיג ווערען מיט מיין פּענעץ מיט איין רעכטען ביס, נאָר איך האָב געוואָלט אַז דער טעם פון גן־עדן זאָל אַנהאַלטען און געדויערן וואָס לענגער. איך האָב דאַריבער גע־נומען עסען מיט קלייניניקע ביסעלאַך.

דער ערשטער ביס האָט ביי מיר ארויסגערופען פערוואונדע־רונג. איך האָב זיך אליין ניט געוואָלט גלויבען, אַז דאָס איז דער אמת׳ער טעם. דער צווייטער און דריטער ביס האָבען די מערכה פון דער קאַווענע ניט פּערבעסערט. עפּעס א געמיש פון זויערליך־זיסליכעס, וואָס איז מיר לחלוטין ניט געפעלען געוואָרען, אָבער די

אויטאָריטעט פון א פרוכט, וואָס מען האָט געבראַכט פון מרחקים איז געווען צו גרויס, אז איך זאָל זיך פערלאָזען אויף מיין אייגע־נעם גומען און האָב געביסען ווייטער, נאָר וואָס מעהר איך האָב זיך דערנעהערט צום ווייסען טהייל איז דער זויערער טעם אַלץ מעהר געוואַקסען און ווען איך האָב דערגרייכט די מחיצה פון ווייסען און ראזיגען טהייל, בין איך אין גאַנצען דורכגעדרונגען געוואָרען עפּעס מיט א זויערען געפיהל. עפּעס א פלעק האָט זיך ארויפגערוקט אויף יענע ווייטע מקומות, וואו מיט עטליכע מינוט פריהער האָט אַזוי העל געשיינט די זון.

דאָס איז געווען מיין ערשטע גרויסע ענטטוישונג.

מיין פערשטערטער ראש השנה.

(ערֹאינערונגען פון די קינדערשע יאהרען.)

איך בין דעמאָלט אַלט געווען א יאהר אכט צו ניין. קליין ווי איך בין ניט געווען, האָב איך גוט פערשטאַנען און בעגריפען די וויכטיגקייט פון די מורא'דיגע טעג. פאר מיר איז קלאָר געווען אלץ וואס עס טהוט זיך אין די טעג אויפ'ן הימעל, אזוי ווי איך וואָלט דאָרטען אליין געווען. איך האָב געוואוסט, אז לעבען כסא הכבוד ליגט דער גרויסער פנקס אויף א פייערדיגען טישעל און די עבירות און די מצוות לייענען זיך פון זיך אליין, און ווען אן עבירה אדער א מצוה ווערט דערמאָנט קריכט זי ארויס פון דעם פנקס און לייגט זיך אליין אנידער אויפ'ן וואָג־שאָל. און ווי אזוי דער וואָג־שאָל זעהט אויס האָב איך אויך געוואוסט. איך האָב געוואוסט, אז דאָרטען וועגט מען ניט אויף קיין בעזמען, ווייל א בעזמען איז אין מיינע אויגען געשטאַנען זעהר נידריג און נאָר פויערים האָבען זיך מיט איהם געקענט בענוצען. אויך וועגט מען ניט אויף א פריסישע וואָג, ווייל איך האָב זיך בשום אופן ניט געקענט פארשטעלען, אז מצות אדער עברות זאָלען זיין שווער, איך האָב זיי אנדערש ניט געקענט פארשטעלען, ווי עפעס לופטיגעס, גרינגעס. די וואָג איז ניט אנדערש אזא, וואס האָט צוויי שעלכלאך וואס הענגען אראָב פון א שטענגעל אויף שניר־לאך און מיט א צינגעל פון אויבען, מסתמא ווי די מאזנים פון די מזלות אין מחזור און ביי אונז אין קלייזעל אויף דער בימה, וואו עס זיינען אויסגעמאָלט אלע צוועלף מזלות, נאָר פערשטעהט זיך די וואָג אויפ'ן הימעל איז א סך גרעסער, די שעלכלאך שיינען און גלאַנצען א סך בעסער ווי אין אפטהייק אפילו, און אויך די שניר־

לאך זיינען מסתמא געמאכט פון ויינעם גיין־גאלד. איך האב געוואוסט, אז אין די מורא׳דיגע טעג, ווען אלץ ווערט אזוי פינקט־ליך געמאסטען און געוואויגען קען די קלענסטע מצוה׳לע אמאל אריבערשלעפען דאס צינגעל און מאכען פון א שלעכטען צעטעל א גוטען, און פערקעהרט א ליאדע עברה׳לע, א טל ומטר׳ל, קען חלילה פערוואנדלען א גוטען צעטעל אין א שלעכטען. סך הכל פאר א יאהרען ווינטער איז מיין חבר אברהם׳עלע געפאלען אויף א גליטש און האט זיך אויסגעבראכען א פוס. עס פערשטעהט זיך, אז דאס איז איהם אנגע׳חתמ׳עט געווארען פאר א יאהרען אין די מורא׳דיגע טעג הגם צו זאגען דעם אמת בין איך אין דעם דאזיגען פונקט ניט געווען אזוי קלאר ווי אין די אלע אנדערע. איך געדענק, אז אין מיין קינדערשען קעפעל האבען זיך געדרעהט אזעלכע פראגען אויף וועלכע איך האב קיין ענטפער ניט געקענט קריגען. און טאקע צוליעב דעם זעלביגען חבר מיינעם אברהם׳עלע. ווען ער האט זיך אויסגעבראכען זיין פוס אויפ׳ן גליטש האט מיין טאטע מיר געזאגט, אז דאס איז איהם געקומען דערפאר וואס ער האט זיך געגליטשט אום שבת. און אזוי ווי געגליטשט האט ער זיך אום שבת, און טאקע אין יענעם שבת גופא האט ער אויסגע־בראכען דעם פוס איז מיר קשה געווארען — ווען איז דאס איהם אנגע׳חתמ׳עט געווארען: נאך איידער ער האט זיך געגליטשט אדער דאס איז איהם געקומען גאר אהן א חתימה. ביי אונז אין שטעדטעל פלעגט שטענדיג זיין א גרויסער וכוח, ווען אימיצער איז געשטארבען ראש השנה, צו דאס איז איהם אנגע׳חתמ׳עט געווארען פאר א יאהרען אדער צו מען האט איהם געגעבען א פריהערדיגע כתיבה שוין היינטיגעם יאהר. און שטענדיג איז אין דעם געווען חלוקי דעות. נאר אין מיין חבר׳ס צובראכענעם פוס האט קיין שום חלוקי דעות ניט געקענט זיין. אבער ווי עס איז דער שטייגער מיט קליינע קינדער בענוגענען זיי זיך מיט דער פראגע אליין און דאס האט מיר ניט געשטערט צו ווייסען, אז אין די מורא׳דיגע טעג ווערט אלץ אנגעשריבען און פער׳חתמ׳עט און אז אן איבריגע מצוה אדער איבריגע עברה האט זעהר פיעל צו זאגען אין אזא צייט.

און יונג ווי איך בין ניט געווען, האָב איך שוין געהאַט ניט קיין קליין פּעקעל עבירות. אין דעם פערלויף פון דעם יאָהר, איי־בערהויפּט זומער־צייט האָב איך א סך מאָל פערפּעהלט א מנחה אָדער א מעריב און גאָר אָפּטביידע צוזאַמען און בין אפילו ניט אָפּגעשטאַנען דערפאַר קיין איבריגע שמונה עשרה, און אזוי ווי עבירה גוררת עבירה האָב איך צוליעב דעם אָנגעזאָגט דעם טאַ־טען א סך ליגענס, ווען ער האָט מיר גענומען צום פערהער און אויסגעפרעגט וואו איך האָב געדראָווענט און ווען האָב איך גדרא־ווענט. אין מיטען וואָך האָב איך אָפּט פערפעהלט צו וואַשען זיך פאַר'ן עסען אדער צו בענשען נאָך'ן עסען, איבערהויפּט ווען עס איז געווען עפּעס א שפּיעל אדער מען האָט געדאַרפט געהן מיט חברים זיך באָדען. איך האָב אפילו געהאַט איבער זיך א גוטע שומר'טע: מיין שוועסטער איז איבער מיר געשטאַנען און ניט אָפּגעלאָזט פון פלעק. זי האָט מיר געהיט אז איך זאָל זיך וואַשען צום עסען און זאָגען אין דער הויך „שאו ידיכם" און נאָכ'ן עסען איז זי פון מיר ניט אָפּגעטראָטען ביז איך האָב ניט אָבגע־בענשט. נאָר וואָס פאַר א בענשען איז דאָס געווען ? די שוועסטער פלעגט שרייען, אז איך האָב אָפּגעמאָהלט ווי א מיהל, נאָר צו זאָגען דעם אמת קען א מיהל אויך ניט מאַכען אזוי גיך. עס איז געווען געכאַפּט א וואָרט פון דאַנען, א וואָרט פון דאָרטען און צונעשטוקעוועט צו יברך את עמו בשלום, און פאַרטיג. אויך ניט איין מאָל האָט געטראָפען אז איך האָב זיך שבת ביי א שפּאַציער שוין נאָכ'ן ערוב געכאַפּט אז איך טראָג א מעסערל אין קעשענע, און דאָס הארץ האָט מיר ניט דערלאָזען אוועקוואַרפען עס, און איך האָב זיך געמאַכט ניט וויסענדיג און בין ווייטער געגאַנגען, אזוי ווי איך וואָלט גאָר קיין מאָל אין קעשענע קיין זאַך ניט גע־האַט. אמת, דאָס ערשטע מאָל ווען איך האָב א שבת דערטאַפּט ביי זיך א מעסערל נאָכ'ן ערוב האָב איך קיין שאלות ומעלות ניט געמאַכט, ארויסגעשלעפּט דאָס מעסערל פון קעשענע און בעהאַלטען עס הינטער א שטוב. נאָר ווען איך בין אויף מאָרגען געקומען עס זוכען האָב איך עס שוין מעהר דאָרטען ניט געפונען. און פון דאַמאָלס אָן האָב איך שוין מעהר אזוי קיין חפצים ניט

איינגעשטעלט. אזעלכע און דאס גלייכען עבֿרות האָב איך גע־האַט אַ גאַנצען פּעקעל, אַ פּעקעל וואָס האַט זיך געקענט וואַרפען אין די אויגען אפילו אין די געוועהנליכע טעג פון יאָהר און בפרט אין אזעלכע מורא׳דיגע טעג. וואָס, אַ שטייגער, קען איך ערוואַר־טען, ווען אזאַ פּעקעל וועט אַרויפשפּרינגען אויף דער וואָג־שאָל?

עס פערשטעהט זיך, אַז קלענער מאַכען דאָס פּעקעל עבֿירות האָב איך שוין ניט געקענט. נאָר דערפאַר האָב איך איצט געקענט יאָגען זיך נאָך מצות און פערגרעסערען דאָס צווייטע פּעקעל. און איך האָב געזוכט און געאַקערט מצות ווי מיט ליכט. אלול צייט בין איך מיט אַ חבֿרה חבֿרים אוועק צום בית עולם און אַ שטיק וועג פאַר׳ן בית עולם געשטעלט זיך מיט אַ טעלער אויף וועלכע עס זיינען געלעגען צעטלאַך מיט גרויסע גע׳כתיבה׳טע אותיות: „פּרחי שושנים, ש״ס״, און דאָס האָט געדאַרפט הייסען אַז מיר די אינגלאַך הייסען פּרחי שושנים און מיר קלייבען אויף אַ ש״ס. נאָהענט צום טויער פון בית עולם האָבען מיר ניט געטאָרט צוקומען, ווייל דאָר־טען זיינען געשטאַנען די אמת׳ע כלי קודש און ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס מיר האָבען געקליבען אויף אזאַ הייליגע זאַך, האָבען זיי אויף אונז געקוקט ווי אויף אזעלכע, וואָס קריכען אריין אין זייער פּרנסה און האָבען אונז גע׳רודפ׳ט ווי די ערגסטע קאָנקורענטען. נאָר טאַקע דערפאַר וואָס מיר האָבען פאַר גוטע מעשים געדאַרפט אויס־שטעהען רדיפות, האָבען מיר זיך נאָך אזאַ מצוה בעסער געיאָגט ווי נאָך אַנדערע אַ סך גרינגערע. איבערהויפּט האָב איך געהאַט אַ השגה, אַז די וואָג פון אַ מצוה ווענדעט זיך אַז דער אנשטרענגונג, וואָס מען מאַכט צוליעב איהר: וואָס מעהר אנשטרענגונג, וואָס מעהר זעלבסט־אויפאָפּפערונג, וואָס מעהר צער מען נעהמט איין צו־ליעב איהר, אַלץ גרעסער איז איהר וואָג און אַלץ מעהר איז זי אָנ־געלעגט. הגם עס קען אויך זיין, אַז די גוטע מעשים ביים בית עולם זיינען ביי אונז טהיילווייז אַרויסגערופען געוואָרען דורך אַ קונדס־נעפיהל. עס איז געווען אַ שטיקעל ספּאָרט צו ווייזען, ווי אזוי בעריל דער בית דין שמש מיט׳ן גראָבען שטעקען יאָגט זיך נאָך אונז: זיין גרויסע, גראָהליכע באָרד און די פאַלעס פון זיין אָפענער קאַ־פּאָטע פלאַטערען אנטקעגען ווינד, און מיר מיט די טעלער אין די

הענט לויפען ווי די רוחות, און בעריל מוז זיך אפשטעלען, ווייל ער האט שוין מעהר קיין כח ניט צו לויפען, הויבט אן צו פאכען מיט'ן שטעקען אין דער לופטען אלס א צייכען, אז אזוי וואלט דער שטע־קען געצאפעלט זיך איבער אונזערע ארימע רוקענס און סאפעט קוים ארויס:

„איך וועל אייך געבען, שקצים!“

צו סליחות האב איך זיך אויפגעכאפט גלייך מיט'ן טאטען און ניט קוקענדיג וואס ער האט מיר געהייסען שלאפען בין איך געגאנ־גען גלייך מיט איהם אין קלייזעל און האב משונה הנאה געהאט, וואס די ביינק זיינען געווען האלב לעדיג. איך האב דערפון הנאה גע־האט, ווייל דאס האט מיר בעשיינפערלעך געוויזען אז אפילו פאר סטאלנע מענשען איז דאס א גרויסע הכבדה אויפצושטעהן אין מי־טען נאכט, און איך האב דערפון געדרונגען, אז מיינע סליחות וועל־לען א פיינעם שלעפ טהאן די שאל פון די מצות. ערב יום כפור בין איך ווידער געלאפען מיט א טעלער און געריסען ביי די פאלעם פאר'ן ש"ם פון די פרחי שושנים און דאס האט ווידער געדארפט צוגעבען א שטיקעל וואג דעם פעקעל פון מיינע מצות. נאר דערמיט האבען זיך אנגעהויבען און דערמיט געענדיגט די איבריגע מצות.

איך בין דאריבער געווען אין גרוים צער ווען איך האב א שטייר גער ראש השנה אדער יום כפור געזעהען ווי די סטאלנע אידען קענען זיך צואוויינען אין מיטען דאווענען און גיסען בעך טרערען. פונקט אנטקעגען איבער מיין „שטאדט“ איז געשטאנען (ראש השנה און יום כפור האט ער זיך ניט געזעצט) העניאך דער בעל בכי און ער האט נאר געדארפט א קרים טהאן מיט'ן פנים און טרערען האבען אנגע־הויבען צו רינען איבער זיינע באקען. איך האב געוואוסט, אז טרע־רען זיינען א טהייערע מתנה פאר דעם אויבערסטען, שערי דמעות לא ננעלו, די טויערן פון טרערען זיינען קיין מאל ניט פערשלאסען. און איך האב אויך געוואלט גיסען טרערען, נאר פיעל איך האב מיין פנים ניט געקרימט האב איך קיין טרערען ניט געקענט ארויסמא־טערן. אלץ וואס איך האב געקענט איז ארייגפאלען אין התלהבות אין א ווארימע שטיקעל אין שמונה עשרה און אנהויבען צו מאכען מיט די הענט ווי די גרויסע און הויבען אלץ העכער און העכער דעם

קול, נאָר ווען איך פּלעג זיך אַזוי צוזאַווארעמען פּלעגט זיך פּלוצים דערהערען דעם שמש'ס צוויי האַסטיגע פּעטש איינער נאָכ'ן אַנדערען איבער דער בימה און ניט נאָר די ווארעמקייט האָט געמוזט פערשווינדען, נאָר דאָס האָט מיר אויך געוויזען, אַז איך האָב זיך פערנומען אויף אַ פאַלשען וועג, און אַזאַ התלהבות איז גאָר ניט אָנגענומען.

אין אַזאַ ענגע צייט איז דער שהחיינו וואָס מען מאַכט איבער פּרוכטען ראש השנה אין אַבענד געווען אַ ברכה פון הימעל. טאַטעמאַמע אַז זיי פּלעגען זיך אַנידערזעצען ראש השנה אין אַבענד מאַכען שהחיינו איבער פּרוכטען, האָט מען געזעהען בעשיינפּערלעך, ווי דאָס פּעקעל מצות וואַקסט. אַ גאַנץ זומער האָבען זיי זיך אָפּגעהאַלטען פון צו פערזוכען וועלכע עס איז פּרוכט, כדי דער שהחיינו זאָל בלייבען אויף ראש השנה און אַז זיי האָבען זיך אַנידערגעזעצט ראש השנה אין אַבענד צום טיש, האָט מען בעשיינפּערליך געזעהן. ווי זיי האָבען זיך פון אַלץ אָפּגעזאָגט. האָבען זיי גענומען אַן עפּעל איז דאָס געווען דער ערשטער עפּעל וואָס זיי האָבען פּערזוכט דאָס יאָהר. איז דאָס געווען אַ בערנע — איז דאָס געווען די ערשטע. אַ פלוים — דער ערשטער. אַ חוץ דעם האָט מען לכבוד דעם טאָג פערשאַפט זיך מיט אַזעלכע זאַכען, וואָס אין אונזערע מקומות, דאָס הייסט אין די קליינע שטעדטלאַך פון דער ליטא, האָט מען קיין מאָל אויסער ראש השנה גאָר ניט אָנגעזעהען. לכבוד ראש השנה האָט מען געקויפט טרויבען, קאַווענע, ניט חס ושלום אָנצושטאָפּען דעם מאָגען אָדער צו קיצלען די קישקע, נאָר טאַקע אַלץ מחמת שהחיינו. מען האָט געדאַרפט זעהן ווי דער טאַטע האָט געמאַכט דעם שהחיינו. אַז אַבי ווען זאָל אָנכאַפּען אַ געוואַלדיגע קנאה. ער האָט יעדע פּרי פריהער געהאַלטען אַ היבשע ווײַלע פאַר'ן שטעקעלע. און אויב די פּרי האָט קיין שטעקעלע ניט געהאַט האָט ער איהר געהאַלטען מיט צוויי פינגער, זעהר פּאַרזיכטיג געדרעהט אין אַלע זייטען און בעוואונדערט איהר געוואַלדיגען חן, ווי וועלענדיג דערמיט ווייזען דעם רבונו של עולם, אַז ניט געגעסען די דאָזיגע פּרי האָט ער ניט דערפאַר וואָס זי איז איהם ניט געפעלען, נאָר דוקא פערקעהרט, געפעלען איז זי איהם שוין זעהר, דאָס מויל ווערט איהם אַזש וואַ־

סערדיג פון קוקען אויף איהר, נאר טאקע צוליעב דעם האט ער די קישקע ניט נאכגעגעבען און געווארט מיט'ן שהחיינו אויף ראש השנה. אוי אז ער האט געגעבען א ביס פון דער פרי און א זאג געטהאן: „אי, אי, אן אנטיק!" האט מען געזעהען ווי עס האט זיך ממש צוגאסען א תענוג פון גן עדן איבער אלע זיינע גליעדער. און אין דעם תענוג'דיגען עסען איז אויך געלעגען א וואונק צום רבונו של עולם. דער טאטע איז חס ושלום ניט געווען קיין זולל וסובא, וואס וועט גלאט נעהמען און ארויסווייזען א משונה'דיגע הנאה פון א פרי. און אויב ער האט ארויסגעוויעזען אזא הנאה האט מען גע־דארפט פערשטעהען, אז אין דעם שטעקט עפעס. און טאקע די התפעלות וואס ער האט אין יענעם אבענד געכאפט פון יעדער פרי איז געווען ניט מעהר ווי צו דערמאנען וואו מען דארף, אז פון אזעל־כע אנטיקען, פון אזעלכע הנאות האט ער זיך אפגעזאגט אלץ צו־ליעב זיין נאמען. און יעדעס מאל ווען איך האב זיך צוגעקוקט צו דער דאזיגער סצענע, האב איך זיך געגעבען אווארט, אז אם ירצה השם קומענדען יאהר וועל איך דעם גאנצען זומער ניט פערזוכען קיין פרוכט אוןווארטען מיט'ן שהחיינו אויף ראש השנה. נאר ליידער איז געווען זעהר גרינג צו מאכען אזעלכע בעשלוסען, אבער ווען עס איז געקומען צום אויספיהרען זיי האבען האב איך דעם נסיון ניט געקענטביישטעהן...

עס פערשטעהט זיך, אז אויף אונזערע אייגענע פרוכטען האב איך ראש השנה קיין שהחיינו ניט געקענט מאכען, נאר עפעס א טרייסט איז געבליבען, וואס איך האב לכל הפחות געקענט מאכען שהחיינו אויף די פרעמדע פרוכטען, וואס מען האט ביי אונז ביז ראש השנה קיין מאל ניט געזעהען, און הנם אזעלכע זיינען געווען ווייניג, איז דאך עפעס געבליבען אויף א זכר.

האט זיך אבער איין ראש השנה געמאכט א פערשטערטער און מיר איז אפילו קיין זכר פון א שהחיינו ניט געבליבען. דאס איז געווען דעמאלט ווען איך בין אלט געווען א יאהר אכט־ניין. סוף זומער, ארום חודש אלול איז צו אונז אראפגעקומען א גאסט. ער איז געווען אונזערער א קרוב און האט געוואוינט ערגעץ אין יענע מקומות, וואו מען עסט אפילו אין דער וואכען ווייסע בולקעס. ער

פלעגט קומען צו אונז איין מאָל אין א שמיטה און, ווי ווייט איך האָב געדענקט, איז ער אין מיין צייט געווען דאָס ערשטע מאָל. באַלד ווי ער איז געקומען האָבען זיך אין שטוב בעוויזען טרויבען און קאַוועגעס. וואו ער האָט זיי געקריגען איז פאַר מיר עד היום א סוד, ווייל מיט זיך פון זיינע מקומות האָט ער עס ניט געקענט ברענגען און ביי אונז אין שטעדטעל האָב איך עס, ווי געזאָגט, פאַר ערב ראש השנה קיין מאָל ניט געזעהן. נאָר ווי דאָס איז, אין א שעה־נעם אלולדיגען טאָג האָט דער גאַסט אונז מכבד געווען מיט טרויבען און קאַוועגע. טאַטע־מאַמע האָבען גלייך ערקלערט, אז זיי וואַרטען מיט׳ן שהחיינו אויף ראש השנה, און איך האָב זיך אַנפאַנגס אויך אָפּגעזאָגט פון זיי און האָב זיך געסטאַרעט אָפּצואָווענדען מיינע אויגען פון זיי. דער גאַסט וואָס איז געקומען פון יענע מקומות, וואו מען עסט ווייסע בולקעס אפילו אין דער וואָכען, האָט אַנפאַנגס געקוועטשט מיט די פּלייצעס, נאָכדעם האָט ער זיך צולאַכט און געווענדט צו מיר: „דו אויך, נאַרעלע?" איך האָב ווי א פערזינ־דיגטער א קוק געטהאָן אויף איהם, נאָכדעם אויף די טרויבען און האָב מיט אמאָל דערפיהלט, ווי דאָס מויל איז מיר געוואָרען וואָ־סערדיג. „נו, זיי ניט קיין שוטה", האָט דער גאַסט צו מיר געזאָגט און דערלאַנגט מיר א צווייגעל טרויבען. איך האָב דעם נסיון לענ־גער ניט געקענט אויסהאַלטען און האָב געגעסען די טרויבען פאַר מיר, און פאַר׳ן טאַטען, און פאַר די מאַמען, און אפילו פאַר׳ן גאַסט. די מאַמע האָט דערביי ארויסגעוויזען אן אונרוהיגקייט, צו די טרוי־בען וועלען מיר חלילה ניט שאַדען, נאָר דער גאַסט האָט איהר בע־רוהיגט, אז שאַדען וועט מיר אפשר אויב איך וועל די טרויבען ניט עסען, און ער האָט נאָך קיין מאָל ניט געהערט, אז טרויבען זאָלען שאַדען.

און עס איז נאָר געווען שווער צו מאַכען די התחלה, און נאָכ־דעם האָב איך שוין אליין געבעטען קאַווען, הגם קאַוועגעס זיינען מיר איבריג ניט געווען געפעלען און איך פלעג זיך וואונדערן וואָס פאַר א טעם געפינט מען אין זיי און פאַר וואָס קאָסטען זיי אזוי טהייער.

נאָר דערפאַר ווען עס איז געקומען דער דאָזיגער ראש השנה

אין אבענד, ווען טאטע־מאמע האבען זיך געזעצט נעבען טיש און האבען געמאכט דעם שהחיינו, בין איך געזעסען ווי א בעגראבענער. די מאמע האט ניט פערגעסען צו געבען מיר א חלק, נאר יעדער פרי וואס איך האב געקריגען האט מיר דערמאנט, אז איך בין א זולל וסובא און דער טעם איז מיר פערשטערט געווארען.

די געוועזענע שותפים.

(אז ערב יום כפור'דיגעם).

זלמן ציוויעס און איליאַטקע דער אלשאנער זיינען אמאל גע־וועזן שותפים, זלמן איז געוועזן דער געלט־געבער און איליאַטקע — דער בריה. דער ערשטער האָט זיך פערלאָזען אויף דעם צווייטענס בריה'שקייט און דער צווייטער האָט געדופעט אויף דעם ערשטענס געלט. ווען די שותפות האָט זיך געענדיגט איז זלמן ארוים נקי.

קיין סך געלט איז אין דער שותפות ניט געלעגען און עס איז געוועזן שווער צו זאָגען, צו עפּעס פון דעם געלט איז געבליבען ביי איליאַטקען. נאָר שלעכטע ציינגער האָבען גערעדט, און די שלעכ־טע רייד האָבען דערגרייכט סיי צו זלמנ'ען און סיי צו איליאַטקען, און עס פערשטעהט זיך, אז דאָס האָט זייער פריינדשאַפט ניט פער־גרעסערט. ביידע האָבען אָנגעהויבען צו מורמלען. זלמן האָט געמור־מעלט, אז זיין שותף האָט איהם בדלות געשטעלט, און איליאַטקע האָט געמורמעלט, אז ער האָט זיך ניט אונטערגענומען מפרנס צו זיין א „דארמאיעד", עס איז געוועזן גענוג, אז ער האָט עטליכע יאָהר מיט זיין פראצע אויסגעהאַלטען א מענשען, וואָס קאָן א קאָץ דעם עק ניט פערבינדען און ער איז ניט מחויב צו רייסען זיך פון הויט פאַר א צווייטען.

די שנאה צווישען די דאָזיגע געוועזענע שותפים איז קיין מאָל ניט שטילער געוואָרען. זיי האָבען איינער מיט'ן צווייטען ניט גערעדט און ניט אויפגעהערט צו מורמלען איינער אויף'ן אנדערן. זיי האָבען זיך געסטאַרעט ווי ווייט מעגליך ניט צו שטעהן איינער אין דעם צווייטענס דלד אמות. נאָר דאָס האָבען זיי ניט אלע מאָל געקאָנט דערוויזען. זלמן ציוויעס איז געוועזן דער גבאי אין דעם קלויז וואו זיי האָבען ביידע געדאַוועגט און אין געוויסע שבתים

האָט ער איליאַטקען געמוזט געבען אַן עליה, און זייער בענגענים אויף דער בימה איז געווען אַן אָפּקומענים פאַר זיי ביידען.

אַזוי איז געווען אַ גאַנץ יאָהר.

נאָר איין טאָג אין יאָהר האָט זיך די שנאה צווישען זיי איבערגעריסען און ביידע האָבען איבער זיך אַ כח אַנגעטהאַן צו ווייזען איינער דעם אַנדערן אַ פרעהליכען פּנים.

דאָס איז געוועהנליך געווען ערב יום כּפּור בייטאָג.

זלמן ציוויעס איז געזעסען מיט דער פאַמיליע ביים טיש פאַר דעם יום טוב'דיגען מאַלצייט. נאָר די שטימונג איז געווען אַ יום־כּפּור'דיגע. אַלע זיינען געזעסען שטיל, מיט אַרונטערגעזונקענע קעפּ. נאָר דער מיזיניק, אַ אינגעל מיט ברענענדיגע אויגלאַך האָט ניט געקאָנט בעגרייפען פאַר וואָס זאָל די שטימונג זיין אַ געדריקטע, ווען דער דאָזיגער מאַלצייט איז פעררעכענט פאַר אַ שווערען תענית און ער האָט בשום אופן ניט געקאָנט ווערען אומעדיג. ווען ציוויע האָט זיך אויפגעהויבען אַרונטערצונעהמען דאָס געפעס פון טיש האָט זיך די טהיר געעפענט און איליאַטקע מיט אַ פערשעהמטען פּנים, מיט עטוואָס אַראָפּגעלאָזטע אויגען, מיט אַ שולדיגען שמייכעל אויף די ליפּען איז אַריינגעקומען.

— אַ גוט יאָהר! — האָט ער געזאָגט מיט אַ הייזעריגליכען קול און האָט זיך אַ פּאָר מאָל אויסגעהוסט.

— אַ גוט יאָהר, רב אליהו! — האָט זלמן אויסגערופען און איז איהם געקומען אַנטקעגען מיט אַן אויסגעשטרעקטער האַנט. זעצט זיך.

איליאַטקע דער אַלשאַנער האָט זיך אַנידערגעזעצט און אַ ווײַלע איז געווען שטיל. קיינער האָט ניט געוואוסט, ווי אָנצוהויבען דעם שמועס.

די בענגענים איז אַ פּיינליכע פאַר זיי ביידען. עס האָט איליאַטקען געקאָסט אַ שטיק געזונד צו קומען איצט בעטען מחילה און זלמנ'ען איז שווער אָבצוזאָגען זיך פון זיינע תביעות. נאָר ביידע ווייסען, אַז מאָרגען איז דער יום הדין. מען צעהלט און מען וועגט די מעשים ומי יזכה בדין, ווער קאָן אַרויסקומען גערעכט אין אַזאַ טאָג פון געריכט; אַלע ווילען בעטען אַ מחילה וסליחה און ווי

קאן מען האבען א פתחון פה צו בעטען אזא זאך ווען מען וויל אליין ניט מוחל זיין קיין זאך?

— לאמיר מאכען לחיים! באט אן זלמן ציוויעס און גיסט אן צוויי קעלעשקעלאך בראנפען.

— לחיים! מען זאל לעבען!

— און מען זאל געזונד זיין!

— און מען זאל האבען פרנסה!

דאסווארט פרנסה גיט איליאטקען א שטאך אין הארצען און ער רעדט ארויס מיט א קרעכץ:

— אי, מען איז זינדיג.

— מען איז ניט מעהר ווי מענשען, טרייסט איהם זלמן —

— יא, זינדיגע בשר ודם'ס.

— נאר ער איז מלא רחמים.

— אודאי, אודאי, נאר אויף רחמנות קאן מען האפען. וואס רען, אויף אונזערע מעשים?

זלמן ציוויעס ווערט דורכגעדרונגען מיט א ווארעמען געפיהל. וואס טיעפער זיין מחילה צו איליאטקע'ן איז פון הארצען, אלץ גרעסער ווערט זיין האפנונג אויף א חתימה טובה. ער וואס זיצט אויבען זעהט דאך וואס עס טהוט זיך טיעף אין הארצען, ער ווייסט דאך יעדע מחשבה פון די נירען און ניט נאר ווערט פער־שוואונדען זיין שנאה צו איליאטקען, נאר אין הארצען דערוועקט זיך א ליעבע צו דעם מענשען, וואס האט איהם געגעבען די מעג־ליכקייט אויפצוהויבען זיך אויף א העכערע מדרגה און שטעלען זיך צום יום־הדין מיט א ריינערען הארצען.

ער וויל איצט ניט טראכטען, צו איליאטקע איז געווען שול־דיג געגען איהם צו ניט. ער וויל איצט ניט דערלאזען דעם געדאנק פון שולדיגקייט, ווייל דאס קאן נאך דערמאנען דעם קטיגור. און ער איז איהם ניט נאר מוחל פון גאנצען הארצען, נאר ער האט טיעף רחמנות מיט איהם, פאר וואס ער איז ניט געווען דער גע־קריוודעטער. און כדי צו מאכען זיין געבעטיגען שונא נאך רוהיגער אויפ'ן הארצען און ווייזען איהם, אז די מחילה איז אזא אמת'ע,

שטרעקט ער איהם אויס די האנד און זאגט:

— טאמער, ווער ווייסט, מען איז ניט מעהר ווי מענשען. אפשר האב איך אייך אמאל אנגעטראטען — מאלע וואס עס האט געקאנט טרעפען — איהר וועט מיר מוחל זיין, און איך פון מיין זייט גיב אייך א מחילה גמורה.

רב זלמן! רופט זיך אן איליאטקע געריהרט פון אזא גוטס־קייט, — איהר —

נאר ער קען מעהר ניט רעדען. עס פערשטיקט איהם אין הארצען.

— רבי אליהו! העלפט איהם ארויס זיין געוועזענער שותף, נאר ער ווייסט ניט וואס צו זאגען און ער ענדיגט מיט עפעס אנ־דערש: הכלל, רבי אליהו, עס וועט זיין גוט. ער איז א מוחל עוונות.

— א חתימה טובה פאר אונז און כל ישראל! רופט זיך אב אליהו, קומענדיג צו זיך.

— א חתימה טובה פאר אונז און כל ישראל, כאפט איהם אונטער זלמן ציוויעס.

פאר איליאטקען בלייבט דא מעהר ניט צו טהאן און ער הויבט זיך אויף. מיט דאנקבארע אויגען און מיט א העלער פארב, וואס זעהט זיך קוים ארויס פון דער געדיכטער בארד, וואס פארדעקט זיין גאנצען ברייטען פנים, דערלאנגט ער די האנד זלמנ'ען און ווינשט נאך אמאל א חתימה טובה און א גוט יאהר און געהט ארויס מיט א גרינגערען הארצען.

זלמן ציוויעס פיהלט זיך איצט דער גליקליכסטער אין דער וועלט. עפעס א יום כפור'דיגער ניגון'דעל הויבט זיך איהם אן צו פלאנטערען אין מח, און עס זינגט זיך ביי איהם אינעווייניג. ער פיהלט די גאנצע מתיקות פון א ריינער נשמה, וואס ווייסט ניט פון קיין האס, קיין שנאה, קיין קנאה. די גאנצע וועלט בעקומט א פנים ווי זי וואלט רייך אפגעוואשען געווארען און בעסערע מענ־שען האבען בעזעצט די ערד.

דאס איז געוועהנליך געווען ערב יום כפור. נאר באלד ווי דער יום הדין האט זיך געענדיגט, האט זיך ווידער די אלטע שנאה

אויפגעהויבען צווישען זלמן ציוויעס און איליאַטקע דעם אלשאַ־נער, און ווען דער עולם פון קלויז איז שמחת תורה געקומען גוט יום טוב בעטען צום גבאי זלמן ציוויעס, איז איליאַטקע צווישען זיי ניט געווען.

דער שמש.

מאנציג דער שמש פון דער שוסטערשער קלויז האט געהאט דעם זויערסטען פנים אין גאנצען שטעדטעל. ער איז געווען א קליינגעוויקסיגער מיט א שיטערע פארבלאזע בערדעל און אזוי קורצזיכטיג, אז אפילו מיט זיינע דיקע ברילען האט ער געמוזט אריינרוקען דעם חוטם יענעם אין פנים, ווען עמיצער האט צו איהם גערעדט. די זויערקייט פון פנים האט איהם ניט אוועקגעלאזט אפילו ווען ער איז געזעסען אהן א קאפאטע, מיט א מעסער אין האנט זונטאג ביינאכט, איינער אליין פאר'ן אויווען, מיט א גאנצע מחנה פערשמאלצענע לייכטער אויפ'ן גרויסען טיש און האט גע־סקראבעט פון זיי דעם חלב, וואס האט איהם געדארפט איינברייג־גען איבריגע עטליכע גראשען. מען האט איהם קיינמאל ניט געזעהן מיט א פרעהליכער מינע אויף זיין פנים, און חילקע דער שוסטער וועלכער פלעגט זיך פערגעהן פון געלעכטער ווען מען האט א קיצעל געטהאן זיין מאנטעל אונטער'ן ארבעל וואס איז געהאנגען אויף דער וואנט, איז ארוים אזוי פון זיך אז ער האט איהם געפרעגט:

— מא־אנציג, וואס פאר א פאראלים איז אויף אייך? איהר קענט גאר ניט א לאך טהאן?

און אזוי ווי חילקע איז געווען פון די אויבענאניגע אין שוסטערשער קלויז, האט מאנציג א שמייכעל געטהאן, צו ווייזען, אז דאס איז געווען א חכמה. נאר דער שמייכעל איז ארויסגעקומען אזוי זויער, אז חילקע האט זיך אנגערופען:

— אויב איהר קענט בעסער ניט לאכען, לאכט שוין גאר ניט.

די בעלי בתים פון שוסטערשער קלויז האבען פאר איהם קיין אנדער נאמען ניט געהאט. ווי די „זויערקייט“ און עס איז ניט גע־ווען קיינער וואס זאל פאר איהם האבען א פריינדליכען ווארט, הגם

ער האט זיך פון הויט געריסען צו געווינען חן ביי זיינע שוסטערשע בעלי בתים.

די קינדער, ניט נאר די שוסטערשע, נאר אויך פון די נאהענטע געסלאך ארום דער קלויז, האבען איהם פיינט געהאט און זיי פלעגען אפט שטילערהייט פער'גנב'ענען זיך אין קלויז ווען מען האט דארטען ניט גערארווענט און אז זיי האבען דערהיט, ווי ער איז געווען ווייטלאך פון טהיר, האבען זיי זיך אנגעהויבען מיט איהם צו רייצען. עטליכע האבען געשריען: „מיין ציעג!" און די אנדערע האבען געענטפערט: „מיין באק!" און אזוי איז דער כאר געגאנגען, ביז ער האט זיך געלאזט לויפען צו זיי מיט טויטע-קללות.

די קינדער האבען זיך פאר די קללות ניט געשראקען און פאר זיין לויפען נאך ווענינער, ווייל צוליעב זיין קורצזיכטיגקייט, האט ער מורא געהאט צו לויפען גיך, און דער אופן ווי ער איז געלאפען האט ביי זיי ארויסגערופען א חוכא וטלולא.

נאר מעהר פון אלעמען האט ער געהאט אויסצושטעהן פון די גבאים'שע יונגע בחורים'לאך, וועלכע האבען איהם אפגעטהאן אלערליי שפיצלאך, מעהרסטענטהיילס זעהר גראבע און אפט פערשאפט איהם פיזישע יסורים. לעגט ארויף אזא בחור'ל זיין געזונטע האנט צו מאנציג'ן אויפ'ן אקסעל מיט א פריינדליכען „וואס מאכט א איד?", און יענער דרעהט זיך אין דרייען, אדער א בחור'ל כאפט זיין האנט און וויטעוועט זיך מיט איהם און גיט איהם אפ א שלום עליכם און דערביי קוועטשט ער איהר אזוי שטארק, אז מאנציג'ן ווייזט אויס אז די פינגער וועלען זיך צוברעכען, אדער איינער מאכט א הארטען קנופ פון א קלייזעלשען האנדטוך און גיט עם א שלייּדער איהם אין קאפ אריין.

און מאנציג האט אלץ ארונטערגעשלונגען און געמוזט מקבל באהבה זיין. ער האט זיך געפיהלט ווי א ווארים, אויף וועלכען יעדער קען טרעטען און דער שטומער פראטעסט איז ארויסגעטראטען אין דער פארם פון דער שארפער זויערקייט אויף זיין פנים.

אזוי איז געווען טאג איין און טאג אויס, וואך איין און וואך אויס און דער געפיהל פון א צוטראטענעם ווארים האט איהם דאס

גאנצע יאָהר ניט אפּגעלאָזט. דער מענשליכער געפיהל איז נאָך גע־
ווען מעהר בעליידיגט דערפאר, וואָס ער האָט זיך גערעכענט
חשוב׳ער פון יענע, פאר וועמען ער איז אויף די לאפּקעס געקראָכען
און וועלכע זיינען איבער איהם געטראָטען.

נאָר דערפאר איז געווען איין טאָג אין יאָהר, ווען דער געפיהל
פון צוטראָטענקייט איז אין גאנצען פערשוואונדען פון זיין הארצען,
און זיין פּנים האָט פערלאָרען די אייביגע זויערקייט.

דאָס איז געווען ערב יום כפור צו מלקות. אין דער קורצער
צייט, וואָס ער איז געשטאַנען מיט׳ן קאנטשיק אין האנט און ביי
זיין זייט האָבען געקניט אלע מיטגליעדער פון קלויז איינער נאָכ׳ן
אנדערען, איז ער אויסגעוואַקסען אין זיינע אויגען, און איהם האָט
אויסגעוויזען, אז דער קאנטשיק איז איהם געגעבען געוואָרען צום
אויסצייכנונג אלס א מין בעלוינונג פאר די צרות, וואָס ער איז אויס־
געשטאַנען פון די זעלביגע מענשען דעם גאנצען יאָהר. זיינע בעווע־
גונגען זיינען געוואָרען בעפעהלענד, זיינע קורצזיכטיגע אויגען וואָס
האָבען שטענדיג אויסגעדריקט א הילפלאָזיגקייט האָבען איצט אָנגע־
נומען א שטרענגקייט און זיין הכנעה׳דיגער רוקען האָט זיך אויסגע־
גלייכט.

און די קינדער וועלכע ער האָט איצט אין הינטער שטיבעל
פערבאָטען אריינצוקומען האָבען אפילו ניט געוואַגט צו־צוקומען צו
דער טהיר. זיי האָבען זיך אלע דורכגעדרונגען מיט א ציטערדי־
גען דרך ארץ פאר איהם, און אפילו די גבאים׳שע יונגע בחורים׳לאך
האָבען זיך איצט געהאלטען מיט טיעפען רעספּעקט פאר איהם. און
ווען מאנציג איז פארטיג געוואָרען מיט די מלקות און איז פון
הינטער שטיבעל אריין אין קלויז, איז זיין טראָט געווען א זיכערער
און זעלבסטשטענדיגער.

**און דאָס איז געווען די איינציגע צייט אין יאָהר ווען מאנציג
איז ניט געווען זויער.**

יום כפור.

ווער קען איבערצעהלען די ביטערע טרעהרען, וואס חיה־געלע האט פערגאסען, אדער אויסרעכענען די ענוים, פלאגען, וואס זי האט איבערגעטראגען פון דער צייט, וואס איהר שמואל יאנקעל איז אוועקגעפאהרען קיין אמעריקא, ביז ער האט איהר ארויסגעשיקט דעם לאנג ערווארטעטען „טיקעט". אמת, ער איז ניט אוועקגעפאהרען אהן איהר ידיעה. אדרבה, זי אליין האט נאך איהם צוגערעדט צו דער רייזע; און טאקע פאר וואס ניט? קיין קינדער האבען זיי נאך ניט געהאט, און אויב מען זאל אין די יונגע יאהרען ניט פערזארגען עפעס א שטיקעל תכלית, וואס וועט שוין זיין שפעטער? און זי איז געווען גאנץ רוהיג, ווען זי האט איהם געוויזען מיט אלע ראיות, אז כל זמן דער נדן האט זיך נאך ניט איינגאנצען צושלאגען, האט ער נאך צייט צו מאכען די רייזע, הגם זי האט שטארק קיין חשק ניט געהאט אפצולאזען דעם מאן דאס ערשטע יאהר נאך דער חתונה. נאר זי האט איינגעזעהען, אז אין דער היים וועט קיין תכלית ניט זיין; שניידעריי איז אין דער ערד און אין אמעריקא מאכען די שניידער פארט גליקען.

די ערשטע צייט האט זי מוטהיג איבערגעטראגען די שיידונג מיט'ן מאן. זיינע אפטע בריוולאך האבען איהר געגעבען חיות. און ווען עס האט איהר אנגעכאפט אזוי א שטארקע בענקעניש נאך איהם, ווי עס קען זיך פערבענקען א יונג ווייבעל דאס ערשטע יאהר נאך דער חתונה, האט זי צו איהם אנגעשריבען א לאנגען בריעף, אויסגעגאסען פאר איהם א ביסעל איהר הארץ און האט ווידער געווארט מיט אונגעדולד ביז פון איהם וועט אנקומען פרעהליכע נייעס.

נאר, אז עס איז אוועקגעגאנגען א היבשע צייט און זיינע

בריעף צו איהר זיינען געווארען זעלטענער און קירצער, איז איהר א ביסעל איינגעפאלען אין הארצען. אמת, ער האט זיך פערענט־פערט, אז ער איז זעהר „ביזי“, נאר ווער קען דאס וויסען, וואס דאס בעדייט? זי אליין וואלט געזאגט, אז „ביזי“ מיינט ער איז זעהר פערנומען, אזוי האט מען געדארפט פערשטעהן פון דעם אינ־האלט פון דעם בריעף. נאר צו איהר אומגליק האט זי געהאט גוטע שכנות, און די גוטע שכנות האבען געהאט נאך בעסערע ציינגער און זיי האבען דאס ווארט „ביזי“ איבערזעצט גאר אנדערש. נאך זייער פירוש איז אויסגעקומען, אז שמואל יאנקעל קען שוין זיין שטעדטעל אליין בעשטעהן און דארף זיין ווייב אין גאנצען אויף כפרות. און באלד האבען זיי זיך אנגעהויבען צו שושקען, אז ער האט שוין אין אמעריקא געקראגען א „טייטשקע“ און חיה־געלע וועט פערבלייבען אן אייביגע עגונה.

חיה־געלע וואלט אזא זאך קיינמאל אויף „איהרען“ ניט גע־גלויבט, כאטש זי האט זעהר גוט געוואוסט, אז א מאן טאר מען ניט טרויען. נאר ווער קען וויסען, וואס אמעריקא האט פון איהם גע־מאכט? אז ער איז שוין ניט דער זעלביגער, וואס געווען, קען מען זעהן פון זיין „פיקטשע“, וואס ער האט איהר געשיקט: דעם גאנצען צלם אלקים האט ער פערלארען, זיין בארד איז אפגעגאלט, און אנגעטהאן איז ער ווי א פריץ. און צו וואס טויג איהם אזא ווייב ווי זי? אמת, איהר טאטע איז געוועזן ראובן דער מלמד, ער האט געלערנט מיט די גרעסטע בעל־הבתישע קינדער און דער רב האט פון איהם געהאלטען אז עולם ומלואה און עס איז געוועזן אז־אך־און־וועה צו איהר, אז זי האט געדארפט חתונה האבען מיט א פראסטען שניידער — נאר דאס איז אלץ גערעדט דא, וואו אלע קענען איהר און קענען איהם, אבער דארטען, אין א פרעמדען לאנד, ווער ווייסט, אפשר איז א טייטשקע טייערער אפילו פאר דעם רב'ס טאכטער אליין! און ווען די דאזיגע געדאנקען זיינען איהר אריין אין קאפ, האט איהר דאס הארץ גענומען רייסען, פאר וואס זי האט איהם אפגעלאזט פון זיך. זי האט אנגעהויבען גוט זיך צו־צוהערען, וואס די שכנות רעדען, און נאר די קישען אליין קענען דערצעהלען, וויפיעל ביטערע טרעהרען זי האט פערגאסען

אין די לאנגע ווינטער־נעכט אדער אין די קורצע זומערדיגע.

פערשיעדענע, ביטערע גדאנקען האבען געפרעסט איהר הארץ און דער ביטערסטער פון אלעמען איז געווען, וואס זי וועט בלייבען אן אייביגע עגונה. און וואס מעהר זי האט וועגען דעם געטראכט, אלץ מעהר האט זי זיך צוגעבונדען צום מאן און אלץ שווערער איז געווארען איבערצוטראגען די שיידונג.

אמאל האט זיך פערצויגען א לאנגע צייט, איידער עס איז פון שמואל יאנקלען אנגעקומען א בריעף. חיה־געלע איז געווארען דאר און בלייך פון ווארטען און בענקען. זי האט אנגעהויבען צו פיה־לען עפעס א וועהטאג אין הארצען. יעדעס מאל, ווען דער בריעף־טרעגער איז פערביייגעגאנגען איהר הויז, האט דאס הארץ ביי איהר אנגעהויבען צו שפרינגען און צאפלען זיך אזוי שטארק, אז איהר האט געדוכט, אז עס וועט איהר ארויסשפרינגען פון ברוסט. און ווען דער בריעף־טרעגער איז פערביייגעגאנגען, ניט אפשטעלענדיג זיך נעבען איהר שוועל, האט איהר הארץ אלץ שוואכער און שוואכער געקלאפט און איז כמעט אין גאנצען שטיל געווארען.

דאס איז געווען א שווערע און ביטערע צייט פאר חיה געלען.

נאר ענדליך איז דער לאנג ערווארטעטער בריעף אנגעקומען און שמואל יאנקעל האט געלאזט וויסען, אז ער האט אפגעמאכט זיין „מיינד" צו שיקען איהר א טיקעט.

צי זי האט געלייענט צו האסטיג און האט ניט געקענט ריכ־טיג אזוי כאפען די ווערטער, אדער די ווייבער, וואס זיינען זיך גלייך אנגעלאפען, האבען איהר אביסעל געשטערט אין לייענען און געמאכט איהר נערוועז, צי די גאנצע עברי איז געווען אזוי הארט, אז מען האט איהר ניט געקענט צובייסען, ווייל שמואל יאנקעל איז געווען א גרעסערער בריה מיט דער נאדעל ווי מיט דער פען, — ווי די מעשה איז, ווען זי איז געקומען צוםווארט „טיקעט" און די שכנות האבען איבערגעפרעגט מיט א ביטערען שאקלען פון קאפ: א „גט"? האבען די הענט איהר אנגעהויבען צו ציטערן, אין קאפ איז איהר געווארען צו ווארם, די פיס האבען זיך איהר אונטער־געבויגען און זי האט זיך אויסגעצויגען אויף דער ערד א גע'חלש'טע.

צווישען די ווייבער האט זיך אנגעהויבען א געוואלד, א גע־

שריי, א טומעל; אייניגע האבן געשריען, אז מען זאל איהר קווע־טשען די נאז; אנדערע — צודריקען די שלייפען; און ווידער אנ־דערע האבן געשריען — וואסער. מען האט איהר געקוועטשט די נאז, געדריקט די שלייפען און בעגאסען מיט וואסער, ביז זי האט געעפענט די אויגען:

עס האט זיך באלד ארויסגעוויזען, אז דאס איז געווען אין גאנצען א טעות. אין בריעף איז ניט נאר ניט געווען דערמאנט וועגען א גט, נאר פערקעהרט, ער איז געווען זעהר פריינדליך געשריבען. שמואל יאנקעל האט אפילו געשריבען, אז ער בענקט נאך זיין ווייב און בעט איהר, אז זי זאל קיין גרויסע הכנות ניט מאכען און זי זאל זעהן קומען צו איהם וואס גיכער. צוזאמען מיט'ן טיקעט האט ער איהר אויך ארויסגעשיקט אן אנווייזונג אויף געלט.

* * *

אזוי גיך ווי דער טיקעט און דאס געלט איז איהר אנגעקומען, האט זיך חיה־געלע גענומען צוגרייטען צו דער רייזע.

דאס געזעגענען זיך מיט איהר טייערע, ליעבע ראפשאנסק, וואו זי לאזט איבער די קברים פון איהרע עלטערן און וואו זי האט פערבראכט א סך גליקליכע און אומגליקליכע טעג, האט ארויסגע־רופען טרעהרען פון איהרע אויגען. נאר באלד האט דאס טרויעריג געפיהל פון שיידען אפגעטראטען דעם וועג פאר'ן שטארקען געפיהל פון מורא. די לאנגע נסיעה איבער אונבעקאנטע מדינות און איבער א ים, וועגען וועלכען מען דערצעהלט זיך אן אזוי פיעל שרעקען, האט אויף איהר אנגעווארפען א פחד.

און גראד עפעס ווי אויף צו להכעיס האט זיך איהר נסיעה אנגעהויבען ניט אין קיין גוטער שעה. פריהער האט זי געהאט א סך הארצוועהטאג מיט א פאספארט, דערנאך האט זי געהאט קלעמעניש פון דעם טיקעט: אין דעם הו־הא, וואס בעגלייט שטענ־דיג אזעלכע נסיעות, האט זי דעם טיקעט ערגעץ אזוי פערלעגט, אז זי האט איהם עטליכע טעג בשום אופן ניט געקאנט געפינען. מען האט אויסגעאקערט יעדעס ווינקעלע, דורכגעטרייסעלט יעדע שמאַ־טע, ביז מען האט איהם ענדליך געפונען — אונטער'ן בעט. דאן האבען זיך אנגעהויבען צרות גלייך ווי מען איז אריבערגעגאנגען

די גרעניץ. אין איידקונען האט איהר א זשאנדארם אפגעהאלטען אין וואקזאל און האט צו איהר עפעס גערעדט מיט א בייזען קול. זי האט זיין פייפיגען לשון ניט פערשטאנען, אבער איין זאך איז איהר געווען קלאר, אז מען סטראשעט איהר צוריקשיקען זי אהיים. ענדליך האט זיך געפונען א בעל רחמים, וועלכער האט מיט איהר גערעדט אין איהר אייגען לשון און ער האט איהר ערקלערט, אז זי דארף ניט דערצעהלען, אז זי פאהרט נאך אמעריקא. דער זשאנדארם האט נאך גערעדט און גערעדט, דער בעל רחמים האט עפעס אלץ געמאכט מיט די הענט — ביז מען האט איהר דאך געלאזט פאהרען ווייטער.

נאר מיט איידקונען האבען זיך די צרות ניט געענדיגט. אין בערלין איז ווידער געווען די זעלבע מעשה: ווידער מעשענע קנעפ, בייזע פנים׳ער, א פייפיגער לשון, א פלוצליכער אפהאלט אויפ׳ן וואקזאל אהן א פאר וואס און אהן א פאר ווען, און ווידער האט מען איהר סוף כל סוף געלאזט פאהרען ווייטער, כדי אין האמבורג זאל זיך איבער׳חזר׳ען די זעלבע געשיכטע, נאר מיט דעם אונטערשיעד, אז דא האט מען איהר און די גאנצע פארטיע איינגעשפארט עפעס אין א שטוב און כמעט א וואך צייט געמארעט זיי מיט הונגער.

פאר וואס איז מען אזוי שלעכט צו איהר, האט זי ניט געקענט פערשטעהן, כאטש זי האט עפעס יא געהערט, אז דאס איז צוליעב א קראנקהייט, וואס הערשט איצט אין רוסלאנד. זי האט עס אבער אנדערש אויסגעטייטשט. אין דער פרעמד — האט זי ביי זיך געקלערט — קען מען מיט א מענשען טהאן וואס מען וויל, לית דין, ולית דיין. פערשטעהט זיך, אז א סך שולדיג אין דעם איז דער אידישער גלות.

נאר די גרעסטע פוקעניש פון הארצען איז געווען, ווען זי איז שוין אנגעקומען אין דער גאלדענער מדינה. זי האט ארויסגעשיקט א טעלעגראמע, ווי שמואל האט איהר אין א בריעף געהייסען טהאן, און אז ער איז צו איהר געקומען האט זי איהם נאר געקענט זעהן דורך א גראטע, אזוי ווי זי זאל זיין עפעס אן ארעסטאנטקע, רחמנא לצלן. מען האט איהר אפגעהאלטען הינטער די גראטעס א גאנצע

מעת לעת, געטריבען מיט א קאנוואי שלאפען און מען האט אפילו גערערט, אז מען קען איהר נאך שיקען צוריק, כאטש שמואל יאנקעל האט איהר אין די פאר מינוט, וואס זי האט איהם געקענט זעהן, געטרייסט, אז קיין בייז וועט איהר ניט געשעהן, און מען וועט איהר מארגען ארויסלאזען.

ענדליך איז זי גאט צו דאנקען פטור געווארען פון די פריי־סישע זשאנדארמען, פון דעם קאראנטין, פון דעם ים, פון עליס־איילענד און איז שוין אין ניו־יארק.

דא ערשט האבען זיך פאר איהר אנגעהויבען נייע פלאגען און נייע וועהטאגען. שוין ביי דער ערשטער בעגעגעניש מיט'ן מאן האט זי דעם ערשטען ברוך הבא געהאט, אז זי וועט זיך מוזען שיי־דען מיט'ן שייטעל, ווייל, ווי ער האט איהר ערקלערט, איז זי אין א פארוק ניט זיכער ארויסצוגעהן אין גאס. א לויפער (ווייסער חברה'ניק) וועט איהר גלייך מכבד זיין מיט א שטיין אין קאפ. פאר וואס? פאר ווען? איז גאר קיין תירוץ ניט. זי האט נאר געוואוסט, אז זי דארף פאלגען, וואס מען הייסט איהר. איהר אײ־גענע דעה איז שוין אין גאנצען אפגעטראטען אן א זייט און איהר אייגענער ווילען איז געבראכען געווארען. איצט האט זיך יעדער איינער געקענט מיט איהר שאפען און בעפעהלען איהר, זי האט געפאלגט ווי א קאטינקע.

נאר טיעף אין הארצען איז ביי איהר ווייט ניט געווען רוהיג. דארטען האט זיך אויפגעהויבען א שטומער פראטעסט געגען אלע אונרעכטען, וואס זיינען בעגאנגען געווארען געגען איהר: געגען די פרייסישע זשאנדארמען, געגען אמעריקאנער לויפערס, געגען דער מאוס'ער אויפפיהרונג פון איהר מאן, און אט דער שטומער פראַ־טעסט האט זיך אינוועניג ביי איהר געהויבען אלץ שטארקער און שטארקער. זי האט געזעהן, אז שמואל יאנקעל שטעהט אויף יעדען פריהמארגען און לויפט, ניט געוואשען, ניט געדאווענט, אין שאפ (פאבריק), זי האט געזעהן, ווי ער געהט שבת צו דער ארבייט און רויכערט אין דעם טאג גראד ווי אום דער וואכען. זי האט געזעהן און בעמערקט יעדע זאך, ניט קענענדיג זיך אליין אפגעבען א רעכ־נונג, וואס עס קומט פאר פאר איהרע אויגען. און זי האט ניט

נאר געזעהן ווי איהר מאן און זיינע בעקאנטע פיהרען זיך אויף, נאר זי אליין האט אנגעהויבען צו טהאן אזעלכע זאכען, וועלכע זי וואלט קיינמאל ניט געטהאן, ווען זי זאל זיין ביי איהר פולען פערשטאנד. דעם „סטייק" (ביפשטעק) האט זי ניט גע'כשר'ט, און שבת איז זי אליין געגאנגען איינקויפען אין גראסערי (קראם). און ווען איז דאס געווען? אין סאמע חודש אלול, ווען אפילו א פיש ציטערט אין וואסער.

ראש השנה איז געקומען, און אין שטוב איז קיין ענדערונג ניט געווען. ניט שמואל יאנקעל און ניט חיה געלע זיינען ניט גע־גאנגען אין שול. זי האט עפעס יא דערמאנט, אז זי וועט אויף קיין זאך ניט קוקען און זי וועט געהן, נאר ער האט איהר ערקלערט, אז סיידען זי זאל נעהמען מיט זיך געלט און צאהלען ווי אין א טהעא־טער פאר'ן אריינגאנג, אז ניט וועט מען איהר ניט אריינלאזען. דאס האט שוין ביי איהר אפגעשלאגען דעם גאנצען אפעטיט. דערביי האט ער חוזק געמאכט פון די גנבים, וואס מאכען א געשעפט מיט אמונה און מעלקען די נארישע בהמות. וואס וואלט זי ניט געטהאן, אבי ער זאל נאר אזוי ניט רעדען?

ענדליך איז געקומען יום כפור.

דער טאג איז געווען א כמארנער און א טרויעריגער. אין דער פריה האבען זיך ביי שמואל יאנקלען אין שטוב פערזאמעלט געסט און זיי האבען געשפאסט, געזונגען און לוסטיג געמאכט זיך. דאן האבען זיי אונטערגעלעהנט זייערע הערצער און זיי זיינען צוגעשטא־נען צו דער בעל הבית'טע, אז זי זאל אויך עפעס נעהמען אין מויל. זי האט גוט געוואוסט, אז היינט איז יום כפור און אז אלע שטראפען פון גיהנם זיינען קארג פאר אזא עברה, דאך האט זי עפעס ניט געקענט מעיז זיין דעם עולם. זי האט אויסגעשטרעקט א ציטערדיגע האנט, גענומען א וויינטרויב פון דעם טעלער און אריינגעלעגט צו זיך אין מויל.

— בראווא! בראווא! — האבען אויסגעשריען אלע געסט און שמואל יאנקעל איז געווען אויפ'ן זיבעטען הימעל פאר שמחה.

* * *

די געסט זיינען זיך באלד צוגאנגען, און חיה־געלע איז גע־

בליבען אליין מיט די פיער ווענט. דער גאנצער טשאד, וואס האט זיך אנגעקליבען ביי איהר אין קאפ אין דעם פערלויף פון איהר נסיעה און איהר זיין אין אמעריקא, איז פלוצלים פערשוואונדען גע־ווארען. דער קאפ איז איהר געווארען קלאר, אויסגעלייטערט, דער גאנצער טומאן איז פון איהרע אויגען אראפ: זי האט ערוואכט פון איהר חלום און דערזעהן, וואס עס טהוט זיך מיט איהר...

היינט איז יום כפור!

מיט א ווײַלע צוריק האט זי אויך גוט געוואוסט, וואס פאר א טאג היינט איז; זי האט גוט געפיהלט און געוואוסט, וואס פאר אן עברה זי איז בעגאנגען; זי האט זיך אבער ניט געקענט אפגע־בען א ריכטיגע רעכענונג אין איהרע מעשים: איצט מיט אמאל האבען זיך איהרע אויגען געעפענט און זי האט פלוצים דערזעהן, וואו זי האלט אין דער וועלט.

היינט איז יום כפור! !

יום כפור!... עס ליגט אפען פאר'ן רבונו של עולם דער ספר הזכרונות. די גאנצע פמליא של מעלה שטעהט ארום דעם כסא הכבוד און ציטערט און פלאטערט. די שרפים און אופנים מיט זעקס פייעריגע פליגלען געהען אויס פאר אימה און פחד... מי לחיים ומי למות... איצט, איצט איז דער גזר דין, איצט שרייבט מען איהר צעטעל... ווייס אדער שווארץ... לעבען אדער טויט...

היינט איז יום כפור!... עס שטעהען אלע אידען אין די קלויזען, בתי מדרשים, שולען, מיט געשוואלענע אויגען פון טרעהרען, מיט הייזעריגע קולות פון שרייען, בעטען, מיט צובראכענע הער־צער פון תשובה, עס שטעהען אלע אין ווייסע קיטלען ווי מחנות מתים, אין איינע זאקען ווי אבלים... זי האט זיך דערמאנט, ווי איהר טאטע, עליו השלום, פלעגט טראגען לכבוד דעם הייליגען און שרעק־ליכען טאג א ווייסליכע, מיט זילבערנע פעדים בעפוצטע יארמולקע — און עפעס א וועלט פון שדים, רוחות, מתים האט גענומען שווע־בען פאר איהרע אויגען. מיט שרעק האט זי א קוק געטהאן אויף הרויסען: דער הימעל איז געווען פערכמארעט און גרויסע שטי־קער וואלקען, ווי ווילדע חיות, האבען זיך געטראגען אין דער לופטען... איהר פחד איז געווארען וואס פון מינוט גרעסער און דער

אַטהעם איז איהר געוואָרען ענגער... ווער שטעהט דאָרטען אין ווינ־קעל אין ווייסען און מאַכט צו איהר מיט דער האַנט?

זי האָט מורא אַפּצוקעהרען דעם קאָפּ אין יענער זייט... מיט אַן אָפּגעשטאָרבענעם הארצען וואַרט זי, ער זאָל שוין צו איהר צוגעהן און מאַכען מיט איהר א סוף... ווער נאָך קוקט אַרויס פון סטעליע און פערמעסט זיך אויף איהר מיט'ן קולאַק?... זי זיצט ווי א פערשטיינערטע. זי האָט מורא א קעהר צו טהאָן מיט א גליעד... זי וואָלט געגומען שרייען — אָבער זי קען ניט, פּונקט ווי עמיצער זאָל איהר האַלטען פערמאַכט דאָס מויל... זי זיצט און סאַפּעט, קוים, קוים וואָס זי דערכאַפּט דעם אָטהעם... אָט קלאַפּט עמיצער אין טהיר... אָט גיט די טהיר א סקריפּ... אָט געהט עמי־צער גלייך צו איהר...

— וואָס זיצסטו עפּעס אַזוי? — הערט זי קלאָרע דיבורים. אָבער דער קול איז איהר פּרעמד און איהר דוכט, אַז א גרויסער ריעז, איינגעשפּאַרט מיט'ן קאָפּ אין סטעליע, שטעהט איבער איהר. זי קעהרט אָבער ניט אָפּ דעם קאָפּ, זי זיצט אונבעוועגט און פיהלט, ווי דאָס בלוט אנטלויפט פון אַלע איהרע אָדערן גלייך צום הארצען און זי פאַלט אַרונטער מיט'ן פּנים צו דער ערד...

שמואל יאַנקעל האָט ניט פערשטאַנען, וואָס דאָ טהוט זיך. א ווײַלע איז ער געבליבען שטעהן צוטומעלט. נאָר באַלד האָט ער געמאַכט א ליאַרם, א געשריי, עטליכע שכנות זיינען אַנגעלאָפּען. עס איז געוואָרען אַ שטיקעל גערודער.

— די גרינע האָט גע'חלש'ט.

— רעכט, א שעהנע, ריינע כפּרה.

— וואָס איז זי נעבעך שולדיג?

— א ביטערער רחמנות אויף איהר.

די קולות האָבען זיך געהערט איבער אַלע טרעפּ פון דעם גרויסען זעקס־שטאָקיגען הויז און סיי די, וואָס האָבען אויף איהר מיטלייד געהאַט, און סיי די, וואָס האָבען אויף איהר מצדיק געווען דעם דין, מחמת דער פרעהליכער הוליאַנקע, וואָס איז ניט לאַנג געווען ביי איהר אין דירה, זיינען זיך צוזאַמענגעלאָפען און מען

האט איהר געבראכט צו זיך. ווי זי האט געעפענט די אויגען און דערזעהן א סך מענשען ארום זיך, האט זי ווידער גע׳חלש׳ט...

* * *

ווי נאר חיה־געלע איז אין אנהויב אבענד אריין אין בעט, איז זי גלייך איינגעשלאפען, און געשלאפען איז זי זעהר אונרוהיג. פלוצים הערט זי, ווי עמיצער קאראבסקעט זיך ביי דער טהיר. זי קעהרט אפ דעם קאפ און דאס בלוט איז איהר פערגליווערט געווארען אין די אדערען: דורכ׳ן לעבעל פון דער טהיר, זעהט זי, שפארט זיך פריהער דורך א קאפ, א האנט, א צווייטע, א קערפער און פאר איהר שטעהט איהר געשטארבענער טאטע אין ווייסע תכריכים, נאר אין א פאר ערטער זיינען די תכריכים בעפלעקט. אויפ׳ן קאפ ביי איהם איז א הויפעלע ערד, די האר ווי טשוועקעס, אין די הענט גאפעלעך און די אויגען זיינען אויסגעגלאצט אויף איהר. א ווײלע שטעהט ער אונבעוועגט, האלט נאר אויסגעגלאצט די אויגען, באלד אבער הויבט ער אן לאנגזאם צו בעוועגען מיט דער רעכטער האנט, ווייזט מיט איהר אויף איין פלעק, אויף א צווייטען, אויף א דריטען אין די תכריכים, גיט ווידער א גלאץ מיט די אויגען אויף איהר, און זי זעהט אין זיינע אויגען אי כעס אי פערצווייפלונג, נאר זי הערט פון איהם קיין ווארט ניט.

דאס הארץ האט איהר שוין לאנג אויפגעהערט צו קלאפען. זי איז געלעגען פערשטיינערט און ניט געקענט אפרייסען די אויגען פון דעם פאטער. זי וואלט זיי גערן אפגעקעהרט אן א זייט, נאר ער ציהט זיי צו זיך ווי מיט א מאגנעט.

פלוצים ווערט דאס פנים ביים טאטען געענדערט. אט איז עס ווי דעמאלט אין חדר, ווען א שטייגער דאנערשטאג צו די וואך־שעורים פלעגט ער שמייסען די קינדער. ער שרייט צו איהר מיט זיין הייזעריג קול:

— זעה, קוק אויף דיין ארבייט, קוק, קוק אויף דעם דאזיגען פלעק (דא האט ער איהר אנגעוויזען אויף א גרויסען פלעק, כמעט א לאך אין די תכריכים) — דאס האסטו מיר היינט געמאכט... וואס האסטו, גזלנ׳טע, געהאט צו מיר? פאר וואס האסטו אויפגעריהרט מיינע אלטע ביינער פון קבר? פאר וואס האסטו געשטערט מיין

מנוחה? פאר וואס האסטו מיר אנגעמאכט אזא בזיון, אז איך וועל איצט ערגעץ ניט קענען ווייזען די אויגען? אומעטום וועט מען דאך מיר שטעכען די אויגען, טייטענדיג אויף מיינע פערפלעקטע תכריכים: „א פיינעם תכשיט האסטו איבערגעלאזט אויף יענער וועלט!“ גוט אזוי, מיין ט י י ע ר ע טאכטער?...

דעם טאטענס רייד האבען חיה-גיטלען ארויסגעפיהרט פון איהר פערשטיינערטען צושטאנד. זי האט אנגעהויבען צו פיהלען, וואס עס טהוט זיך ארום איהר. זי האט געוואלט אנהויבען צו וויינען, פאלען איהם צו די פיס און בעטען ביי איהם מחילה. צו איהר גרויס אומגליק אבער האט זי ניט געקענט מאכען די מינדסטע בעוועגונג, ניט עפענען דאס מויל און ניט ארויסלאזען א טרעהר. אבער ווען זי האט דערהערט זיינע לעצטע ווערטער, וועלכע ער האט ארויסגערעדט מיט א שפעטישען טאן, איז איהר ווידער דאס הארץ אפגעשטארבען. זי האט שוין גוט געקענט איהר טאטען און האט געוואוסט, וואס דער טאן בעדייט: מיט די קינדער אין חדר פלעגט אויך אזוי זיין. כל זמן ער האט געשריען אויף זיי, האט זיך געבייזערט, גע'מוסר'ט. איז געווען נישקשה: ווי אבער ער פלעגט אנהויבען מיט זיינע שטעכווערטלאך — האבען אלע שוין גע־וואוסט, אז דאס שמעקט מיט א באד...

— אזוי, מיין טייערע טאכטער, אזוי טאקע האב איך דיך געלערנט, אויף דערויף טאקע האב איך דיך געהאדעוועט, מיין שיטערער נחת, אז נאכ'ן טויט זאלסטו מיר פערשווארצען די אוי־גען... אין איינע פאר וואכען האסטו אזוי פיעל אוספייעט, א פשיטא שוין וואס וועסטו אויפטהאן, אז דו וועסט בלייבען לעבען יאהרען-לאנג!...

מיט די ווערטער איז ער צוגעגאנגען נאהענט צום בעט, האט אויסגעשטרעקט זיינע דארע מיט גרויסע אדערען הענט, ארומ־גענומען איהר ביים האלז און גענומען שטיקען. חיה-גיטלע האט געוואלט אנהויבען צו שרייען, נאר דער קול האט איהר ניט גע־דיענט, און, ווי זי האט זיך ניט געמאטערט, האט זי קוים ענדליך ארויסגעבראכט א פערשטיקטען הייזעריגען קול און האט ערוואכט...

זי האָט בעפרייט איהר פינגער פון פוס, מיט וועלכען זי האָט זיך געהאַט אריינגעשפּאַרט אין אַן אייזערנעם פלעקעל פון בעט און האָט גענומען קוקען ארום זיך עפּעס צוטומעלט, צור־מישט... זי האָט קיין זאַך ניט געזעהן, ווייל אין בעד־רום (שלאָפ־צימער) איז געווען זעהר פינסטער און די פינסטערניש האָט איהר נאָך געהאַלטען אין דער פריהערדיגער שרעקעניש. זי האָט זיך נאָך עטליכע סעקונדען געפונען אונטער דעם איינדרוק פון דעם חלום. ענדליך האָט זי ערוואַכט, אויסגעשפּיט דריי מאָל און גענומען רופען:

— שמואל יאנקעל!

שטיל.

— שמואל יאנקעל! שמואל יאנקעל!

— הא־א־א?

— שמואל יאנקעל!

— וואָס?

— שמואל יאנקעל, דו שלאָפסט?

— וואָס ווילסטו? — האָט ער געפרעגט מיט אַ פערשלאָפענעם קול.

— שמואל יאנקעל, שטעה אויף!

— וואָס איז? — האָט ער געפרעגט, שוין ערוואַכענדיג.

— איך האָב מורא.

— פאר וואָס?

זי האָט איהם דערצעהלט איהר חלום. שמואל יאנקעל האָט זיך אויך אביסעל דערשראָקען: פּאָרט ביינאַכט, פינסטער, שטיל ווי אויף אַ בית־הקברות... נאָר אַזוי ווי געשטיקט האָט מען ניט איהם, האָט ער זיך גיכער בערוהיגט. ער האָט איהר געזאָגט עטליכע ווערטער, האָט זיך איבערגעקעהרט אויף דער צווייטער זייט און איז באַלד איינגעשלאָפען: חיה־גנעלע איז געבליבען ווידער אליין אין דער פינסטער. פון דעם מינדסטען גערויש, פון דעם קלענסטען קלאַנג איז איהר אריבערגעגאַנגען אַ ציטער איבער'ן לייב און איהר

האט זיך אלץ געדוכט, אז עמיצער שטעהט איהר איבער'ן קאפ...
ענדליך איז זי ווידער איינגעשלאפען.

* * *

עפעס א גאנצע סווארע הינט, וועלף, לייבען, בערען מיט א ווילדען בילען, וואיען און ברומען האבען זיך גענומען נאך איהר יאגען. חיה־געלע לויפט מיט כל הכחות, זי לויפט — אבער די פיס טראגען איהר קוים. זי זעהט פון דערווייטענס א שטיבעל, דער טאטע לערנט דארטען מיט די קינדער, זי וויל נאר דערלויפען ביז'ן שטיבעל, דארטען איז זי א געראטעוועטע. זי סאפעט שטארק, דאס הארץ קלאפט, די שלייפען האקען, נאר אט־אט דעריאגען איהר די חיות, אט־אט — און זיי צורייסען איהר אויף פיצלעך, אט האט איהר עמיצער שוין אנגעכאפט פאר'ן פוס... זיי שפרינגען אלע אויף איהר... אן עק, א סוף !... עמיצער הויבט איהר אויף. זי זעהט: נעבען איהר שטעהען טאטע־מאמע.

— אט דאס איז דיין גדולה, — זאגט דער טאטע צו דער מאמען, און די מאמע פערברעכט די הענט, קוקט אויף איהר מיט פערצווייפעלטע אויגען און וויינט ביטער. די מאמעס טרעהרען זיינען נאך ערגער פון דעם טאטענס בייזקייט, די טרעהרען פאלען אויף איהר און ברענען איהר ווי קאכעדיג שוועבעל. זי וויל אויך וויינען — נאר זי געפינט ניט א היבשע צייט איהר קול. אין האלז שטיקט איהר; ענדליך רייסט זיך ביי איהר ארויס א זויער קול און זי ערוואכט.

א קאלטער שווייס בעדעקט איהר פנים. זי ליגט ווי א גע־הלש'טע און האלט פערמאכט די אויגען. זי הערט, ווי עמיצער מיאטשעט און דראפעט די טהיר. דאס מיאטשען, דאס דראפען ווארפט אויף איהר ארויף נאך א גרעסערע שרעק. זי ליגט א ווייל אונבעוועגט, גיט זיך פלוצים א הויב פון בעט און א ווארף צו שמואל יאנקלען...

— ראטעווע !...

* * *

א גאנצע וואך האבען איהר געמאטערט אזעלכע חלומות און איין מאל, ווען שמואל יאנקעל איז אויפגעשטאנען אין דער פריה

און האָט אַ קוק געטהאָן צו איהר, האָט ער איהר געטראָפען ליגען אהן אָטהעם, מיט דער רעכטער האנט אויפ'ן הארצען... ער האָט איהר גענומען ווענקען, מינטערן, נאָר זי איז שוין געווען קאַלט...

מיין ערשטער תענית.

שוין גלייך נאך ראש השנה האב איך ערקלערט, אז איך וועל פאסטען יום כפור.

— זאג ניט אזוי, מיין קינד, — האט דער טאטע תיכף זיך אנגערופען, ניט אזוי אונצופריעדען ווי דערשראקען. — דו טארסט ניט זאגען: דו וועסט, — דאס איז אזוי גוט, ווי א נדר. זאג: דו וועסט זיך סטארען.

— דו וועסט זעהן! — האב איך שוין געזאגט איינגע־עקשנ'ט.

— נאך צו פריה פאר דיר, קינדעלע, — האט די מאמע זיך ארייננגעמישט, מיט א טיעפען רחמנות און אין דער זעלביגער צייט מיט אן אמת'ן נחת רוח, וואס אזוי יונג, ווי איך בין, אייל איך זיך שוין אונטערצושטעלען מיינע קליינע פלייטשקעס אונטער דעם שווערען יאך פון אידישקייט. — ווארט נאך א יאהר, נאך א יאהר.

— איהר'ט זעהן, איהר'ט זעהן! — האב איך געענטפערט מיט פערדראס, וואס מען וויל מיך ניט נעהמען ערנסט.

נאר פון דער רגע אן בין איך אין שטוב אויסגעוואקסען מיט א גאנצען קאפ. די מאמע האט אלעמען געלאזט פיהלען די גבורה ,וואס איך קלייב זיך ווייזען און הגם זי האט שטענדיג צו־געזעהען מיין טעלער ביים עסען, און פיעל איך האב ניט געגעסען איז פאר מיר געווען ניט געגוג, נאר איצט, דאכט זיך, אויב דאס איז נאר מעגליך געווען, האט זי מיר נאך מעהר ארייננגעקוקט אין מויל.

— עס, מיין קינד, דו דארפסט אנקלייבען כחות צו אזא תענית, ווען דו ווילסט מיט אן אמת פאסטען.

ביז יענעם יאָהר האָב איך כפּרות געשלאָגען מיט געלט, און צו זאָגען דעם אמת איז מיר די דאָזיגע כפּרה געווען זעהר געפעלען, ווייל אויב א טהייל האָב איך אליין צוטהיילט אויף צדקה האָב איך אויך א טהייל געקענט אויסגעבען אויף נאַשערייַ. נאָר איצט האָט די מאַמען בעשלאָסען, אַז איך דאַרף האָבען א העהנדעל אויף כפּרות, ווי עס פּאַסט פאַר א אינגעל, וואָס קלייבט זיך צו פאַסטען.

נאָך טאָקע ערב יום כפּור איז די מאַמע פּלוצים שוואַך געוואָרען מיט דער דעה וועגען מיין תענית. זי האָט מיך אָפּגעמאָאַסטען מיט איהרע פּערוויינטע אויגען און געוויזען אויף א פּאָלקע עוף און געזאָגט, אַז פאַר'ן ערשטען מאָל וועט זיין גענוג צו פאַסטען ביז נאָך מוסף און איך זאָל קומען אהיים און אונטערשפּאַרען דער־מיט דאָס הארץ.

איך האָב דערויף גאָר ניט געענטפערט, נאָר מיין בעשלוס איז איצט געווען שטאַרקער ווי פריהער, אַז אפילו איך זאָל ממש אויסגעהן פון הונגער, וועל איך זיך צו קיין שפּייז ניט צוריהרען.

אַלע מיינע געדאַנקען זיינען פון כל נדרי אָן געווען פערנו־מען מיט'ן תענית און אַלע מיינע גליעדער האָבען דאַכט זיך גע־שריען צו אַלעמען: „איך פאַסט!" און עס קען זיין, אַז טאָקע צוליעב דעם האָב איך שוין אין אָבענד אָנגעהויבען צו פיהלען א הונגער, הגם ביי דער פאַרנאַכטיגער סעודה האָב איך זיך אזוי אָנ־געגעסען, אַז איך האָב זיכער געדאַרפט זיין זאַט א גאַנצען מעת לעת.

אזוי גיך ווי איך האָב אויפגעעפענט די אויגען אין דער פריה, איז מיין ערשטער געדאַנק געווען: „איך פאַסט!" און דער דאָזי־גער געדאַנק האָט מיך פערהעליכער געמאַכט, ניט קוקענדיג אויף דער אימה און דעם פחד, וואָס זיינען געהאַנגען שווער איבער'ן גאַנצען שטעדטעל. „איך פאַסט", האָב איך צו זיך געזאָגט און האָב אַרונטערגעקוקט מיט אמת'ער גאוה אויף אַלע מיינע חברים, וואָס האָבען אַזאַ גבורה ניט געקענט דערווייזען.

אין א געהויבענער שטימונג האָב איך זיך געפיהלט דעם גאַנ־צען שחרית. און די שטימונג איז געווען אזוי געהויבען אַז איך האָב גאָר ניט געטראַכטעהייד אויפ'ן אָרט בעשלאָסען ניט נאָר צו

פאסטען. נאר איך אפצושטעהן דעם גאנצען טאג אויף די פיס, ווי מיין פעטער האט זיך נוהג געווען יום כפור. נאר ווענען דעם דאזיגען בעשלוס האב איך קיינעם ניט דערצעהלט, ווייל איך בין ניט געווען אין גאנצען זיכער, צי איך וועל עס קענען דערוויייזען.

דער ערשטער וואס האט מיר די דאזיגע שטימונג פערדארבען איז געווען נאטע דעם שיינקער'ס א אינגעלע. חיים'קע האט ער גע־הייסען, מיט שיטערע בלאנדע הערלאך און אן אויסגעדארטער אויסגעקוואַרטער. און ווען עס איז געקומען צו „אליך תלויות עינינו" האט נאטע א קוק געטהאן אויף זיין האלב פערשמאכטען אינגעל און צו „חמול על מעשיך" האט ער א וואונק געטהאן צו איהם ער זאל ארונטערקריכען אונטער'ן באנק און דערלאנגט איהם עפעס איינגעוויקעלט אין א פאפיר. חיים'קע האט זיך ניט גע־לאזט בעטען, געעפענט דעם פאפיר און ארויסגעשלעפט א גרויסע היהנערשען פופעק און א שטיק חלה און מיט די קליינע צייהנדלאך האט ער זיך אריינגעביסען אין דעם ארויסגעסטארטשעטען בלוי־ליכען פלייש און מיט צוויי דריי בים איז ער דערמיט געווארען פארטיג, דערנאך האט ער זיך גענומען צום הארטען טהייל און געביסען מיט די שארפע ציינדלאך און געטרייסעלט מיט'ן קעפעל אהין און אהער, כדי אריינצוגעבען מעהר קראפט אין דעם ביס.

איך האב נאכגעקוקט יעדע בעוועגונג זיינע און דערפיהלט עפעס א חלשות אין הארצען. דאס איז געווען דאס ערשטע מאל וואס איך האב ארויסגענומען מיינע יום כפור טראפען און א שמעק געטהאן טאקע מיט אן אמת צו דערהאלטען די כחות.

צו מוסף האב איך שוין געהאט א שווערען קאמף מיט זיך. די פאלקע הוהן אין דערהיים האט צו מיר געוואונקען דורך די סאמע שטארקסטע תפלות און אפילו ווען איך האב געהאלטען די אויגען פערמאכט. די מעהרסטע צייט האב איך פערבראכט אין דרויסען. איך בין געזעסען אויף א שטיין פאר'ן קלויז און האב געמיינט, אז די נשמה געהט מיר אוים. די כחות האבען מיר אזוי אפגעלאזט, אז איך האב זיך אפילו קיין ריהר ניט געטהאן, ווען עס איז געווא־רען א געלאף איבער די טרעפ פון עזרת נשים און סטאפעטען זיי־נען באלד געפלויגען, אז חיה ביילע, שמואל דוד דעם דיינ'ס וויב

האט גע'חלש'ט. מיט שווערקייט האב איך זיך אויפגעהויבען. ווען דער טאטע האט אנגעקלאפט אין פענסטער און דערמיט געלאזט מיר וויסען, אז א תפילה קומט. די התלהבות וואס יעדע תפילה האט געווענליך ארויסגערופען, האט מיר איצט אין גאנצען גע־פעהלט, און די ריהרענדסטע תפלות זיינען איצט עפעס בלייך גע־ווארען. איך האב ממש מורא געקראגען צו קוקען אויפ'ן זייגער, איך זאל ניט וויסען ווי לאנג די דאזיגע אגאניע וועט זיך ציהען.

צו מנחה זיינען די שארפע יסורים אין גאנצען איבערגעגאנ־גען. איך האב נאר געפיהלט א שוואכקייט, נאר איצט האב איך שוין שטאלצירט מיט מיין שוואכקייט, און ווען עמיצער פון די חלושים איז ארוים פון קלויז און געזעצט זיך לעבען מיר אויף א שטיין, איז צו מיין גדולה ניט געווען קיין שיעור. און אז מען זאל חס ושלום קיין טעות ניט האבען און אלע זאלען וויסען אז איך פאסט, האב איך קאפירט אברהם איטשע דעם בעל אכסניא, וועל־כער איז געווען איינער פון די שעהנסטע בעלי בתים און האב אזוי געלאזט מיין קאפ ארונטערהענגען אז א זייט ווי ער, און נאכגע־מאכט פינקטליך זיינע שוואכע טריט און האב זיך אפילו אויס־געגלייכט ווי ער, ווען איך בין אריין צוריק אין קלויז און צוגע־גאנגען צו מיין שטאדט.

און ווען עס איז געקומען צו נעילה בין איך אויף די פיס געשטאנען אזוי ווי מיין שוואכקייט וואלט אין גאנצען פערשוואונ־דען און געזאגט דעם פיוט מיט'ן גאנצען פייער, וואס ער האט גע־פאדערט.

דורכ'ן לאנגען מוסף האב איך עטליכע מאל תרעומות געהאט אויפ'ן טאטען, פאר וואס ער האט זיך ניט וויסענדיג געמאכט ווע־גען מיין תענית און ניט געווענדעט זיך צו מיר מיט'ן הארבען ווארט, אז איך זאל זיך אריבערכאפען אהיים און א ביס טהאן. און איך האב מיט זיך גערעדט, אז די מאמע וואלט ניט אזוי געווען. זי וואלט מיר ניט געלאזט ליגען א פער'חלש'טער. נאר ווען איך האב תיכף נאך מעריב ארויסגענומען פון קעסטעל זאמד דאס פער־בליבענע שטיקעל יום כפור ליכט און דער טאטע האט מיט פרייד אין די אויגען און א שמחה אין קול א זאג געטהאן: „נו, איצט לויף

אהיים און כאפ עפעס אין מויל", האב איך געענטפערט בריה׳שריג:

— ניין, איך וועל מיט דיר מחדש זיין די לבנה.

און קיין העלד האט זיך פון זיינע גרעסטע זיעגען ניט צוריק־געקעהרט אהיים מיט אזא טריאומף, ווי איך, ווען איך בין מוצאי יום כפור געקומען פון שוהל אהיים. פון דער הבדלה האב איך גער־קריגען מעהר וויין פון די אנדערע. די מאמע האט מיר דערלאנגט א קענדעל וואסער צום וואשען זיך צום עסען, און ווען מיר האבען זיך געזעצט צום טיש האב איך נאך בדעה געהאט צו עסען מיט יענער רוהיגקייט און איינגעהאלטענקייט, ווי דער טאטע. נאר אז איך האב אריינגענומען דעם ערשטען ביסען האבען מיר אזש אנ־געהויבען צו טרייסלען די צייהנער פון הונגער און איך האב זיך צוגעכאפט מ ט אזא זשעדנעקייט צום קאלטען מיטאג, אז די מאמע האט שוין געפונען פאר נויטיג צוווארענען מיך:

— עס ניט צופיעל, איך האב מורא עס זאל דיר ניט שאדען.

נאר דערפאר ווען איך בין זאט געווארען, האב איך צוריק אנגענומען א סטאלנע מינע און גערעדט ווי א סטאלנער מענש וועגען די חלושים. פאר וועמען דער תענית איז געווען זעהר א שווע־רער און ארויסגעזאגט מיין מיינונג אזוי ווי איך וואלט שוין געווען א בעיאהרענטער איד.

נאָך יום כפּור.

מיט'ן ערשטען פּלעקעל וואָס מיר האָבען אריינגעשלאָגען מוצאי יום כפּור תיכף נאָכ'ן עסען, איז די גאנצע אימה און דער גאנצער פּחד פערשוואונדען פון דעם גאנצען שטעדטעל. מען איז געוואָרען פרעהליכער, לעבעדיגער, אויפגעראַמטער. עפּעס אַן אָפּגעריסענער נגונ'דעל פון אַ יום כפּור'דיגער תפילה האָט נאָך ארומגעבלאָנקעט אין מארד, נאָר די יום כפּור'דיגע שארפקייט איז פון איהם אויסגעוועפּט געוואָרען און אין איהם איז נאָר געבליבען אַ זיסע מעלאנכאָליע. ביים אונטערברומען אזא נגונ'דעל פיהלט זיך עפּעס אַ מין פּיעסטשען און ווייזט ניט קיין צובראכענקייט.

די יונגע לבנה שפּאצירט מיט אַ רחבת און פערשפּרייט אַ קאלטליכען שיין און איהר קלאָרער אנבליק, איהר רוהיגער פּנים רופט ארויס אַ ווארעמע האָפנונג ביים אידען אין הארצען. זי איז אונזערע און איז נעהענטער צו די העכערע ספערען, און איהר רוהיגער שיין איז אַ פּערזיכערונג פון אַ גוטער חתימה אויף כל ישראל.

די נאכט פון מוצאי יום כפּור איז נאָך שטיל און יעדער זוכט וואָס לענגער אָנצוהאַלטען די זיסע מעלאנכאָליע. אויב דער טויער מוז געעפענט ווערען פאר דער וואָכעדיגקייט פון דעם לעבען, ווערט עס געטהאָן ניט גערן, על־פּי־מוז, און ווען צוויי טרעפען זיך איצט איז אַלץ וואָס איינער האָט צו זאגען דעם צווייטען: „אַ גוט יאָהר!" „אַ גוט יאָהר!"

און ערשט אויף מאָרגען געפינט יעדער צוריק זיין געוועהנליכע שטים און הערט אויף צו רעדען אין האַלבע טענער. דער טומעל פון דעם וואָכעדיגען לעבען קלייבט זיך צוריק אריין אין דער

אידישער גאס. מען רעדט, מען האנדעלט, מען דינגט זיך און מען הויבט אויף הויך דעם קול.

נאר אז עטליכע שכנות קלייבען זיך איצט צוזאמען, האבען זיי איצט ניט יענע ערדעגטע פנים׳ער, וואס מען זעהט געוועהנליך, ווען ווייבער רעדען רכילות. אין זייערע אויגען זעהט זיך א בליק פון בעוואונדערונג און זיי ציהען מיט די ליפען און שאקלען מיט די קעפ, און זייער געשפרעך דרעהט זיך ארום יום כפור.

נחמה דעם אגולניק׳ס ווייב איז שוין א צייט קראנק און צוויי מאל האט מען שוין אראפגעבראכט צו איהר א גרויסען דאקטאר פון א גרויסער שטאדט. און דער היגער דאקטאר האט אנגעזאגט איהר און די שטוביגע אז זיי זאלען למה"ש ניט וואגען צו לאזען איהר פאסטען, ווייל דאס קען איהר קאסטען דאס לעבען. און איהר מאן איז געוועזען ביים רב, און דער רב האט אויך געשיקט איהר זאגען, אז זי זאל נעהמען עטליכע כזית און ניט שטעלען דאס לעבען אין סכנה. נאר נחמה האט ערקלערט איין מאל פאר אלע מאל אז זי וועט זיך ניט צוריהרען צו עסען, ווען אפילו זי זאל וויסען, אז זי וועט שטארבען דערפון.

— און א דאנק און א לויב זיין ליעבען נאמען, דער תענית האט איהר ניט געשאדט, אדרבא, זי פיהלט זיך אהן עין הרע נאך בעסער, נאר אביסעל אפגעשוואכט.

— אודאי איז דער זכות פון תענית גרויס און פון איהם קען צוקומען מעהר געזונט ווי פון א פאר כזית.

— אבער דאס איז א גרויסע גבורה צו קענען אפזאגען דעם דאקטאר און, להבדיל, דעם רב.

— א גבורה איז דאס, — מישט זיך אריין א יונגע פרוי, וואס האט זיך ניט לאנג אויפגעהויבען פון קימפעט, — אבער נחמה האט עופ׳עלאך —

און די יונגע פרוי איז ניט זיכער צי זאל זי בעוואונדערען די גבורה פון א געפעהרליך קראנקער פרוי, וואס האט ניט קוקענ־דיג אויפ׳ן דאקטארס ווארנונג און דעם רב׳ס היתר אפגעזאגט זיך פון עסען אין דעם גרויסען תענית, אדער צי זי זאל קוקען קרום אויף

א מאמע, וואס שטעלט איין דאס לעבן ווען זי האט קליינע עופ'עלאך.

די לעצטע בעמערקונג פון דער יונגער פרוי וואס האט זיך ניט לאנג אויפגעהויבן פון קימפעט האט עטוואס אפגעטעמפט די בע־וואונדערונג וואס איז פריהער געווען ביי די אנדערע ווייבער אין די אויגען, נאר באלד איז דער שמועס אריבער אויף די ווייבער, וואס האבן נעכטען גע'חלש'ט און ווידער זיינען די אויגען פול געווארען מיט בעוואונדערונג און יעדע איז טיעף אין הארצען מקנא, פאר וואס איהר איז דער תענית ניט אנגעקומען אזוי שווער. און די קנאה האט זיך גענומען ניט דערפון, וואס די גע'חלש'טע האבן אויף זיך געצויגען אויפמערקזאמקייט, וואס וואו מען שטעהט, וואו מען געהט רעדט מען וועגען זיי און מען קוקט אויף זיי, ווי זיי וואלטען גרויסע מעשים אויפגעטהאן, נאר דערפון וואס אזא תענית דארף אודאי זיין מעהר אנגענומען אויבען וואו מען לעגט די חתימה פאר'ן גאנצען יאהר.

און אין בית המדרש נאך שחרית און נאך מעריב זיינען פער־זאמעלט קליינע רעדלאך און מען דערצעהלט אלע איינצעלהייטען פון מיבקע דעם כאלערניק'ס טויט, און הגם יעדער האט עפעס אנדערש צו זאגען, און מען קען ניט אויסגעפינען ריכטיג, צי ער איז געשטארבען ארום מיטען שחרית, צי אנהויב מוסף צי גאר פאר מנחה, ווייל געשטארבען איז ער ביי זיך אין דער היים, וואו ער איז שוין געלעגען א פאר וואכען און נאר זיינע אן אייניקעל, א יונגע מיידעל איז געווען ביי זיין גסיסא און זי איז געווען אזוי צושראָ־קען, אז מען קען פון איהר ניט דערגעהן, ווען די יציאת נשמה איז געווען, איז אבער קלאר אז געשטארבען איז ער יום כפור פאר מנחה, ווייל ווען זיין זוהן האט זיך ארויסגעכאפט פון בית המדרש נאך מוסף און איז געלאפען געוואהר ווערען צום טאטען, האט ער איהם שוין געטראפען טויט. און עס איז א גרויסע שקלא וטריא ווען זיין גזר איז אנגע'חתמ'עט געווארען: צו דער גזר איז געווען פון דעם לעצטען יאהר, ווייל ער איז נאך קראנק געווארען פאר ראש השנה, אדער צי דאס איז געווען דער נייער גזר פון היינטיגען יום כפור.

און אלע רעדען מיט זייערע ערנסטע פנים'ער, מיט געדומפטע

שטימען ווי אין דער אנוועזענהייט פון א מת, און עפּעס אַז אימה איז פאַר דעם גזר וואָס איז אַנגע׳חתמ׳עט געוואָרען אפשר נאָך צו שחרית. און צוזאַמען מיט דער אימה זעהט זיך אין די אויגען א צומישונג, צוטומלונג, פערווירונג. די גאַנצע השנה פון „בראש השנה יכתבון וביום צום כפּור יחתמון“, ווערט פערוואָלקענט און ווען דער עולם האָט ארויסגעזאָגט אַלע השגות און אַלע סברות און לאָזט זיך געהן אהיים, זיינען די טריט שוואַך, ווי יעדער וואָלט געטראָטען אויף אַן אונזיכערען באָדען, און קיינער רעדט מעהר ניט קיין וואָרט, אזוי ווי דער טויטער קערפּער וואָלט געווען פאַר יעדענס אויגען און די געדאַנקען זיינען פערנומען מיט א שווערער האַרבער פראַגע.

ברוך דיין האמת.

עס איז שוין געווען לאנג נאך מעריב, נאר אין קלויז זיינען געבליבען מעהר מענשען ווי געוועהנליך. אויבען אן אין ווינקעל האבען זיך געשאקעלט א פאר ארימע בחורים איבער זייערע שטענדערס פאר חלב׳ענע ליכטלאך, וואס האבען פערשפרייט אן אומעדיגען שוואכען שיין ארום זיך. דא און דארטען פאר די לאנגע טישען זיינען געזעסען עטליכע בעלי בתים און האבען אריינגעקוקט אין א ספר. דער שמש איז געזעסען ביים טיש לעבען אויווען און האט ארומגעסקראבעט די פערשמאלצענע חלב פון די לייכטער.

נאר דער עולם וואס איז פערבליבען נאך מעריב האט זיך פערקליבען הינטער דער בימה. פיעלע זיינען געזעסען און פיעלע געשטאנען. נאר א לענגערע צייט האבען אלע געשוויגען אין אומגעביטען זיך נאר מיט קורצע בעמערקונגען. עס איז געווען גרינג צו זעהן, אז יעדען פון זיי האט עפעס גערופעט, נאר קיינער האט זיך ניט געאיילט ארויסצוזאגען, וואס ער האט געהאט אויפ׳ן לונג.

— עס ווערט קאלט, — האט זיך אנגערופען בעריל דער ציגעלניק, א הויכער, מאגערער און בלייכער איד, ניט אזוי וואס ער האט געפיהלט א קעלט, נאר כדי עפעס צו זאגען.

נאר די שטימונג איז געווען א צו ערנסטע ביי אלעמען, אז מען זאל זיך אומקוקען אויף אזא נארישע בעמערקונג. עטליכע האבען דערביי א ציטער געטהאן, אבער דאס איז ניט געווען פון דער קעלט, וואס דער ציגעלניק האט דערמאנט, נאר פון א גייסטיגער קעלט וואס האט איצט געבלאזען ביי אלעמען אין די קעפ.

דא אין קלויז איז היינט געווען נאחאמקע און איז צוגעפאלען צום ארון קודש. איהר איינציגע טאכטער שרה׳לע האלט ביים

שטאַרבען פון קינפעט, דער שטאַדטישער דאָקטאָר האָט איהר שוין אָפּגעזאָגט דעם לעבען. און עס דוכט אוים, אַז נאחאמקעס פער־צווייפעלטע קולות פּילען נאָך אַן דעם מקום קדוש און דער פּרוכת איז דורכגעווייקט מיט איהרע טרערען.

און אלע קענען נאחאמקע און שרה׳לע. נאחאמקע האָט קיינעם ניט אָפּגעזאָגט אין קיין נדבה און פּאָר יעדער דבר מצוה האָט זי געגעבען מיט דער פולער האַנט. אין דעם גאַנצען שטעדטעל איז ניטאָ נאָך איינע, וואָס האָט אַזוי פיעל ברכות געקראָגען ווי שרה־לע. זי איז געווען אַן איינציגע ציטערדיגע קינד און דעם גרעסטען נחת רוח האָט מען דער מאַמען פערשאַפט, אַז מען האָט איהר טאָכ־טער געגעבען אַ ברכה. און שרה׳לע איז אַוועק אין דער מאַמען, די זעלביגע פרומע, כשרה נשמה, די זעלביגע אָפענע האַנט און די זעלביגע וואַרימע אידישע האַרץ.

נאָר די ערנסטקייט וואָס איז איצט געווען אויסגעגאָסען אויף אַלעמענס פּנים׳ער האָט בעדייט פיעל מעהר, ווי דער צער פאַר דער נוטה למות׳דיגער שרה׳לע. אין דעם קליינעם שטעדטעל האָט יעדער אונגליק, וואָס האָט וועמען געטראָפען, אַנגעריהרט אַלעמען, בפרט ווען דער אונגליק האָט געטראָפען אַזאַ פּערזאָן, ווי שרה׳לע נאחאמ־קעס, וואָס איז געווען בעליעבט פון אַלעמען. נאָר די איצטיגע ערנסטקייט האָט פּערטראַגען צו אַ מין מורא, וואָס יעדער האָט גע־האַלטען ביי זיך אין האַרצען און דאָס איז ניט געווען קיין גע־וועהנליכע זאַך. ביי אַלעמען אין די אויגען איז געווען אַ ווייטעד בליק און די אינגלאַך, וואָס האָבען זיך פערמישט אין דעם רעדעל מענשען, האָבען אַרויסגעוויזען מעהר שרעק ווי נייגיערדע.

פון אַ ווייטערען געסעל האָט זיך דערהערט אַ קלאָג פון אַ הונט, און אַ ציטער איז דורכגעלאָפען איבער אַלעמענס לייבער. די עטליכע בעלי בתים וואָס זיינען געזעסען איבער אַ בלאַט גמרא אָדער משניות, האָבען אָפּגעקעהרט די אויגען פון זייערע ספרים און אַ קוק געטהאַן אין דער ריכטונג, פון וואַנען דעם הונט׳ס קלאָג איז געקומען. עטליכע סעקונדען האָבען זיי געקוקט אַזוי און דער־נאָך מיט אַ זיפץ געגומען זיך צוריק צו זייערע ספרים.

אלע האָבען איצט געוואוסט, אַז שרה׳לע איז געשטאָרבען. א

הינט קלאַנגט, איז אַ סימן אַז דער מלאך המות איז געקומען, און אַלע האָבן פֿערשטאַנען, וואוהין דער מלאך המות איז געגאַנגען.

די אינגלאַך אין רעדעל האָבן זיך גענומען שטייפער טוליען צו די ערוואַקסענע מענשען.

— גאָר אַהן אַ חתימה, — האָט זיך ענדליך אָנגערופֿען זלמן פֿערקעס, אַן עלטערער איד מיט אַ געדיכטער גרויער באָרד און געדיכטע ברעמען.

ער האָט קיין נאָמען ניט דערמאָנט און אויך ניט בעמערקט, וועגען וואָס ער זאָגט עס. אין פלוג האָט אויסגעזעהען, אַז דאָס איז אַ בעמערקונג סתם אין דער וועלט אַריין, נאָר אַלע האָבן געוואוסט די ריכטיגע בעדייטונג דערפֿון. ער האָט אין ווערטער אויסגעדריקט וואָס ביי אַלעמען איז געלעגען אויף'ן האַרצען.

די ווערטער האָבן געקלונגען ווי אַ פּראָטעסט און פֿאַר עשרת ימי תשובה איז געווים ניט קיין צייט צו פּראָטעסטירען. אַזוי ווי אַ שוידער איז דורכגעלאָפֿען דורך אַלעמען און די פֿערזאַמעלטע האָבן זייער נערוועזיטעט אַרויסגעוויזען ווער דורך אַ הוסט, ווער מיט אַ גלעט זיך איבער'ן באָרד, און די וואָס זיינען געשטאַנען, מיט איבערבייטען די געוויכט פֿון קערפּער פֿון איין פֿוס צום צווייטען. עס האָט זיך בעמערקט, ווי אַלע האָבן זיך נעהענטער צוגערוקט איינער צום צווייטען און די אינגלאַך אין דעם קליינעם רעדעל זיינען אין גאַנצען פֿערשטעלט געוואָרען. אָבער די בעמערקונג האָט אויסגעדריקט אַ געפיהל, וואָס איז ביי אַלעמען געלעגען אין האַרצען.

— יאָ, גאָר אַהן אַ חתימה, — האָט אונטערגעכאַפּט דער ציגעלניק.

— איהר געדענקט, רבי אייזיקעל, זכותו יגן עלינו, איז געשטאָרבען אין עשרת ימי תשובה, — האָט זיך אַריינגעמישט בעריל דער מוליער.

— און רבי אלינקע, זכרון צדיק לברכה, איז געשטאָרבען דעם ערשטען טאָג ראש השנה.

— דאָס ווייזט אונז דער רבונו של עולם אַז לית רחמים בדין. אַזעלכע צעדערבוימער — און זיי האָט מען אויך קיין איבעריגע רגע ניט געשענקט. מען דאַרף זיך ניט פֿערלאָזען אויף דער לעצטער

מינוט. דארטען ווארט מען ניט און מען מאכט ניט קיין שהיות.

עס האט זיך פלוצים דערהערט א יאמער אין גאס, א יאמער מיט'ן סקארבאווען נגון פון די מקוננות. דער יאמער איז גע־קומען פון דער ריכטונג, וואו שרה'לע האט געוואוינט.

— ברוך דיין האמת! — האבען עטליכע געזאגט אויפ'ן קול.

די האלבע פינסטערנים אין קלויז איז געדיכטער געווארען. די פערזאמעלטע הינטער דער בימה זיינען נאך א ווײלע געבליבען אין דער זעלביגער פאזע, ווי פריהער, קיינער האט שוין מעהר קיין ווארט ניט געזאגט, נאר קיינער האט אויך קיין חשק ניט געהאט איצט אפצוטרעטען איינער פון דעם צווייטען. ענדליך האבען זיך א פאר עלטערע מענשען אויפגעהויבען, זייערע פנים'ער זיינען גע־ווארען נאך ערנסטער און דאס וואס אלע זיינען געשטאנען און האבען געשוויגען האט דעם שווערען און פיינליכען איינדרוק גע־מאכט נאך שווערער. עס האט אויסגעזעהן, ווי יעדער האט גע־פיהלט דעם שטילען גערויש פון מלאך המות'עס פליגלען, וואס ער האט אויסגעשפרייט איבער דער שטאדט.

און ווען דער עולם איז ארויס פון קלויז האט אויסגעוויזען אז מען האט זיך פנים אל פנים געטראפען מיט'ן טויט און עס איז געווען אזוי אימה'דיג, און געגאנגען איז מען אין מיטען גאס, ווי מורא האבענדיג פאר די שאטענס פון די הייזער.

סכות

דער סכות'דיגער קידוש.

ווען נחום דער שערער האט מוצאי יום כפור לויזער געמאכט די דזשאסקע אין מיטען זאטען עסען, און די אויגען, וואס האבען פריהער געהאט דעם אויסדרוק, אז זיי װאלטען א וועלט איינגעשלונגען, האבען אנגעהויבען צו ווייזען א חיה'דיגע צופרידענהייט, האט זיך אין שטוב וואס איז געווען אבגעצאמט מיט א דינעם ווענטעל פון זיין קאמער, דערהערט א רוקענים פון ביינקלאך און דאס האט בעדייט, אז דארטען איז מען שוין פארטיג געווארען מיט'ן עסען.

— זיי זיינען שוין פארטיג, האט נחום געזאגט צו זיין ווייב, וועלכע האט איצט אריינגעלעגט אין טעלער דעם איבערגעבליבענעם צימעס פון נעכטען.

— וואס איז היינט פאר אן איילענים? היינט ועט מען ניט ארבייטען.

— וויים איך, וואס פאר א ספיעשקע דארטען איז! גיב א סקראבע דעם טעפעל.

ער האט זיין ווייב געהייסען א סקראבע טהאן דעם טעפעל. ניט דערפאר ווייל איהם איז דאס עסען געווען ווענינ. ער האט שוין אליין ניט געוואוסט, ווי אזוי דער צימעס וועט אריינקריכען אין איהם. נאר יענער טהייל צימעס ארום די ווענטלאך פון טעפעל איז ביי איהם געווען דער בעסטער חלק, א גאנצע עולם ומלואה. הגם דער שפיזעל פון דער דזשאסקע איז שוין געווען אפגערוקט צום ערשטען לעכעל, האט דער גערויש פון דעם לעפעל איבער די ווענטלאך פון דעם צימעס-טעפעל ארויסגערופען וואסער ביי איהם אין מויל. פון גרויס צופריעדענער ערוואַרטונג האט ער זיך א

פאַר מאָל אַ רוק געטהאַן אין זיין ביינקעל און אַ הויב געטהאַן מיט די אקסלען.

אין שטוב האָט זיך געהערט אַ ימים נוראים'דיגער ניגון'דעל. וואָס מאיר איטשע דער שניידער האָט אויסגעברומט אונטער דער נאָז. נאָר דער ניגון'דעל האָט איצט שוין מעהר ניט געהאט די שאַרפקייט און די מורא, וואס ער האָט פערשפּרייט אין שול. פערקעהרט, די קלאַנגען האָבען אָנגענומען עפּעס אַ ווייכקייט און פרעהליכקייט. פּלוצים האָט זיך דער ניגון'דעל איבערגעריסען און עס האָט זיך דערהערט מאיר איטשעס קול:

— נו, בערעלע, קום, מיר וועלען אריינשלאָגען דעם ערשטען פּלעקעל.

די גאַנצע פרעהליכקייט און צופריעדענקייט וואָס נחום האָט ארויסגעוויזען, איז פּלוצים פערשוואונדען געוואָרען. דער ערשטער בלאָז פון שופר מאכט ניט אַזא אומעדיגע דריקונג אויף דער אידי־שער נשמה, ווי די דאָזיגע עטליכע ווערטער, וואָס מאיר איטשע האָט געזאָגט צו זיין אינגעל, האָבען געמאַכט אויף איהם.

אריינשלאָגען דעם ערשטען פּלעקעל פאַר דער סוכה איז די פרעהליכסטע ארבייט אויף דער אידישער גאַס. די דאָזיגע פרעה־ליכקייט האָט זיך גלייך דערהערט אין דעם אינגעלס קול'כעל, ווען ער האָט געענטפערט מיט אונגעדולד: „קום, טאַטע!“ נאָר נחום דער שערער איז אפשר געווען דער איינציגער מענש אויף דער אידישער גאַס צו פערלירען דעם מוטה ביים דערמאָנען די סוכה.

נחום דער שערער האָט מורא געהאט פאַר דער סוכה, און מורא געהאט פאַר דער סוכה האָט ער צוליעב דעם סכות'דיגען קידוש.

דער פרעהליכער, לעבעדיגער יום טוב'דיגער קידוש, וועלכער בעט זיך פשוט צום זינגען און פערטרייבט אַלע וואָכעדיגע זאָרגען פון אידישע פּנים'ער און פילט אָן אַלע אידישע הערצער מיט אַ שאַלענדער פרייד, האָט געהאַט דעם גרעסטען שרעק פאַר נחום דעם שערער סכות צייט. דער סכות'דיגער קידוש איז געווען נחום דעם שערערס אַבקומענים אויף דער וועלט, אַ סטראַשידלע וואָס

האָט איהם פון מוצאי יום כפור ביז שמחת תורה ניט געלאָזט רוהען. דער סכות׳דיגער קידוש איז געווען זיין נאָכטמאָר.

און דאָס איז געווען ניט אומזיסט. נחום דער שערער האָט פערנומען גאַר אַ בעזונדערען פּלאַץ אין שטעדטעל. ער איז געווען אַ סאָלדאַט פון פאַר דעם נייעם „אוסטאַוו“. אָפּגעגעבען האָט מען איהם, ווען קינדער אין זיינע יאָהרען זיינען נאָך אין חדר געגאַנגען. נאָר דער נייער אוסטאַוו איז צוגעקומען, ווען ער האָט זיך נאָך רעכט ניט איינגעדיענט, און ער האָט זיך צוריקגעקעהרט אַ בעפרייטער צו אונז אין שטעדטעל מיט די אַלע אייגענשאַפטען פון אַ ניקאָלאַיעווסקי׳ן סאָלדאַט און אָהן דעם פּתחון פּה פון אַזעלכען.

ער איז נאָך געווען גאַר אַ יונגערמאַן, ווען ער האָט זיך צוריקגעקעהרט און איז געווען כמעט אַ קיילעכדיגער עם הארץ. אין שטעדטעל זיינען געווען עטליכע אויסגעדיענטע ניקאָלאַיעווסקע סאָלדאַטען און זיי זיינען געווען אפשר אַזוי טעמפּיג אויף עברי ווי ער. נאָר יענע האָבען זיך דערמיט אַזוי ניט געשעהמט, ווי ער. יענע האָבען שטענדיג דערצעהלט די נסים, ווי אַזוי מען האָט זיי אויף אַרבעס אויף די קניע געשטעלט און געצוואונגען זיי צו „מאַליען“ זיך און פּאַטשערעס צו זאָגען און דאָך האָבען זיי אַרויסגעראַטעוועט דאָס ביסעלע טעמפּיגע עברי און דורך אַלע לאַנגע יאָהרען האָבען זיי עס אָפּגעהיט ווי דאָס אויג אין קאָפּ. ער האָט די דאָזיגע נסים ניט געקאָנט דערצעהלען, און ער האָט עס ניט געקאָנט דערצעהלען שוין דערפאַר אַליין, וואָס ער האָט זיך צוריק געקעהרט אַזוי יונג. די ניקאָלאַיעווסקע סאָלדאַטען אין שטעדטעל האָבען אַרונטערגעקוקט אויף איהם פון אויבען אַרונטער און האָבען איהם ניט געוואָלט אָנערקענען אַלס איינעם פון זייער חברה.

די אַנדערע ניקאָלאַיעווסקע סאָלדאַטען האָבען געפיהלט עפּעס אַ געוויסע גייסטיגע פרייד, ווען זיי האָבען געבראַכען זייערע צייהנער אויף עברי. דאָס איז געווען דער לעבעדיגער עדות פון דעם קידוש השם אויף וועלכען זיי האָבען זיך געשטעלט. וואָס האַרטער די עברי אַלץ מעהר האָט דאָס דערמאָנט די יסורים וואָס זיי זיינען אויסגעשטאַנען. דאָס האָט אויך געדיענט אַלס שטומער פּראָטעסט

געגען אלע יענע, וואס האבען ביי זיי גערויבט די מעגליכקייט צו קאנען מעהר אידישקייט.

נחום דער שערער האט אזא גייסטיגע פריידע נים געהאט פון זיין עם הארצות. ניט נאר האט ער ניט געהאט אויסצושטעהען אזעלכע געבראטענע יסורים ווי זיי, נאר ער איז נאך געווען יונג גענוג, אז ער זאל נאך אלץ קאנען גוט מאכען. און ער האט זיך מיט זיין עם הארצות געשטיקט און געשעמט. מילא, א גאנץ יאהר איז קיין בייז ניט געווען. איהם האט אויסגעוויזען, אז איהם געלינגט צו בעהאלטען זיין טעמפיגע עברי פון עולם. ער האט אפילו קיין מורא ניט געהאט פאר די ימים נוראים'דיגע תפלות, ביי וועלכע פראסטערע מענשען ווערען אפט מבולבל פון די אפשיקער־ניסען פון איין דף צום צווייטען אין די ארימע עקאנאמישע מחזורים. ער האט זיך געקליגט נאכצוזאגען אלץ וואס דער חזן האט געזאגט און האט אין גאנצען אויסגעלאזט, וואס דער צבור האט געזופט. דער קידוש האט פאר איהם א גאנץ יאהר אויך קיין שרעק ניט געהאט. מיט דעם שבת'דיגען קידוש איז ער שוין געווען געוועהנט און ביי זיך אין קאמער האט ער געקאנט ארונטערשלינגען עטליכע ווערטער, אויב דער נגון האט זיך אויסגעלאזט פאר דער צייט, אדער, פערקעהרט. אויסזינגען דעם איבריגען שטיקעל נגון אונטער דער' נאז, אויב די ווערטער האבען זיך אויסגענומען פריהער.

אבער סכות האבען קיינע פון די מיטלען ניט געקאנט העלפען. סכות האט ער געמוזט ארוים מיט'ן לשון און מיט'ן נגון אזוי, אז עס זאלען ניט בלייבען קיין איבריגע ווערטער און ניט קיין עק פון דעם נגון. סכות דארף ער מאכען דעם קידוש אין סוכה, דאס הייסט פאר דעם גאנצען געסעל אין די אויגען אדער ריכטיגער פאר דעם גאנצען געסעל אין די אויערן, ווייל אלץ וואס מען רעדט אויף'ן קול אין איין סוכה, הערט מען אין אלע ארומיגע סכות. און ערגער פון אלץ איז וואס ביי אזא קידוש שטעהט זיין איטקע אין דער טהיר און זי קאן זעהן און הערען אלע מינעס און בעמערקונגען, וואס מען וועט מאכען. ער האט זיך צוגעקוקט, ווי די מאיר איטשיכע שטעהט אין סוכה, ווען איהר מאן מאכט קידוש און ער האט געזעהען דעם נחת וואס שפיגעלט זיך אפ אויף איהר געזיכט.

ווען ער הויבט אן מיט א ברייטקייט „ו־ת־תן לנו“ און ער האט זיך גרינג פארגעשטעלט דעם צער און די בושה, וואס איטשע וועט האבען פון זיין קידוש.

ערב יום טוב איז די איינציגע צייט ווען מען פערדיענט עט־ליכע גראשען פון שערעריי און דאריבער האט ער קיין צייט ניט געהאט צוזעצען זיך צו א סדור און ארייננקנעלען מיט׳ן קידוש. נאר אפילו ווען ער זאל צייט האבען וואלט ער אויך ניט געקאנט, דיר ניט, מיר ניט, סתם אין מיטען וואך שטעלען זיך זינגען א יום־טוב׳דיגען קידוש. דורך דעם דינעם ווענטעל, דורך די אפענע פענסטער וואלט מען עס געקאנט הערען און מען וואלט זיך צור־נויפגעלאפען אויף בייז וואונדער.

נאר אין זיך האט ער געזונגען דעם קידוש פון מוצאי יום כפור ביז ערב סכות. ער האט די ווערטער אויף אויסווענינג ניט געוואוסט און ער האט לכל הפחות געזוכט איינצואיבען זיך אין דעם ניגון. דעם „ותתן לנו“ האט ער נאכגעמאכט מיט אלע פיסטשעווקעס מאיר איטשען דעם שניידער און איהם האט אויסגעדוכט אז דאס יאהר וועט שוין געהן גלאטער.

נאר ווען די ערשטע נאכט סכות איז געקומען און ער איז אריין אין סוכה און איטקע האט זיך געשטעלט אין טהיר און עס איז געקומען צו קידוש, האט ער דערפיהלט, אז דער וועטער האט זיך מיט אמאל אין גאנצען געענדערט און איהם האט אויסגעוויזען, אז א ביטערע קעלט בלאזט פון אלע זייטען. ער האט אנגעהויבען צו ציטערען מיט אלע גליעדער, און וואס מעהר ער האט געציטערט אלץ מעהר האט ער זיך פערפלאנטערט אין די ווערטער און דער נגון איז דערוויל אליין געשפרונגען ווייטער.

מאיר איטשע איז איהם גלייך געקומען צו הילף און ניט נאר האט ער אונטערגעזאגט די ריכטיגע ווערטער, נאר ער האט זיי ממש ארייגעלעגט איהם מיט׳ן נגון צוזאמען אין מויל. דאס האט איהם נאך מעהר מבלבל געמאכט. ער האט דערפיהלט, אזוי ווי זיינע פיס האבען זיך אפגעריסען פון דער ערד און מאיר איטשע האלט איהם צו מיט א דינינקען פעדימעל... די ווערטער אין מחזור האבען זיך אנגעהויבען צונויפגיסען און קאטשען און ווען עס איז געקומען

צו „חגים וזמנים לששון את יום" איז שוין ניט געבליבען קיין נגון און קיין ווערטער. פון דער צונויפגעגאסענער קאלטענדיגער מאסע האט צו איהם ארויסגעקוקט א בלייך קליין ווערטעל, וואס האט אויסגעזעהען עפעס ווי „בשבת" איז מאיר איטשע האט שוין אהן א נגון געשריען העכער ווי די גאנצע צייט „חג הסוכות" און נחום דער שערער איז געבליעבען שטעהן און אין קאפ האט זיך איהם איצט געדרעהט איין ווארט: „שאבאש!" דער דינינקער פעדימעל וואס האט איהם נאך געהאלטען צו דער ערד האט זיך איבערגעריסען.

מאיר איטשע האט איהם אבער ניט אפגעלאזט און נאך א היבשען שלעפען האט ער איהם צוריק ארויפגעפיהרט אויף א דרך. גאר איצט האט מאיר איטשע פארגעזאגט יעדען ווארט מיט'ן נגון און נחום האט אויטאמאטיש נאכגעזאגט, ניט אפנעהמענדיג די אויגען פון דעם קליינעם בלייכען ווערטעלע „בשבת", ווי איינער וואס ווערט געשטרויכעלט און פאלט, קוקט אויפ'ן געגענשטאנד וואס האט גורם געווען דערצו.

— לזמן הזה! — האט מאיר איטשע געענדיגט זיין פארזאגען מיט א פרעהליכען קול.

— לזמן הזה, — האט נחום געענטפערט נאך אלץ אויטאמאטיש, ניט אפנעהמענדיג די אויגען פון דעם קליינעם בלייכען ווערטעלע „בשבת" און ניט בעגרייפענדיג, אז זיין אפקומענים האט זיך געענדיגט.

ער איז געבליבען שטעהן ווי א צומישטער מיט'ן מחזור אין איין האנט און מיט'ן כוס אין דער צווייטער.

עטליכע סעקונדען האט מאיר איטשע ניט געקאנט פערשטעהען, וואס ער שטעהט נאך, נאר באלד האט ער זיך אנגעשטויסען און מיט'ן זעלביגען פרעהליכען יום טוב'דיגען קול האט ער איהם אונטערגעזאגט:

— און איצט טרינקט און גיט אייער ווייב א זופ.

דערלאנגען דעם בעכער דער ווייב איז איצט געווען ערגער ווי דער גאנצער קידוש. ער האט בשום אופן ניט געקאנט מאכען זיך הארץ און א קוק טהאן אויף איהר. ער האט איהר דערלאנגט דעם

כוס מיט אראפגעלאזטע אויגען. דעם גאנצען אבענד ביים עסען האט ער די אויגען ניט אויפגעהויבען און איז געזעסען ווי א בע־גראבענער. נאר ווי ערנידריגט, פערשעמט ער האט זיך דא ניט געפיהלט צווישען די מאנסביל (די ווייבער האבען אין סוכה ניט געגעסען) האט ער זיך געוואונשען, אז דער מאהלצייט זאל זיך דא קיינמאל ניט ענדיגען. דער געדאנק אז נאך דער סעודה דארף ער אריין אין שטוב און זעהן זיך אויג אויף אויג מיט׳ן ווייב האט איהם געמאכט קאלט און ווארעם.

פון סוכה איז נחום דער שערער ארויס ווי פון א קאסטראַי. און נאך פיעל ערגער האט ער זיך געפיהלט, ווען ער איז אריין אין שטוב.

א היבשע צייט האט ער אויסגעמיידט צו קוקען אין זיין ווייבס זייט, נאר ווען ענדליך זייערע אויגען האבען זיך בעגעגענט, האט ער דערזעהן אין זיי אזא טיעפען רחמנות, אזוי פיעל סימפא־טהיע, אז טרעהרען האבען זיך איהם געשטעלט אין די אויגען.

ניט אָפּגעביסען.

(סקיצע)

לעמקע און זיין ווייב די לעמקיכע זיינען געווען אַ פּאָר דער־שלאָגענע מענשען. ער האָט ניט געהאַט קיין מלאכה און איז געווען גרייט צו טהאָן אַלץ אין דער וועלט. ער האָט פאַר די מוליארעס ליים געקנאָטען, פון צייט צו צייט געהאַט אַ טאָג ארבייט אין דער ציגעלניע, זומערצייט איז ער אַ שומר געווען אין אַ סאָד און וואו נאָר עס איז געווען אַ שווארצע ארבייט האָט מען איהם גערופען. נאָר פון אַלע אזעלכע פּערדיענסטען האָט ער מיט זיין ווייב און קינדער געלעבט אין גרויס דחקות און דער דלות האָט געפּייפט אין אַלע ווינקעלאַך.

זיי האָבען געהאַט דריי קינדער און אַלע מיידלאַך. לעמקע האָט גרויס צער געהאַט, וואָס זיי האָבען ניט קיין איינגעל. ווי דער דלות זאָל ניט זיין, איז מיט אַ איינגעל פּרעהליכער אין שטוב און לאחר מאה שנים איז אַ איינגעל גוט פאַר קדיש, און די לעמקיכע האָט געזעהן זיין צער און האָט זיך געפיהלט שולדיג.

אַ שטראַהל פון האָפנונג פלעגט זיך איהר ווייזען די ערשטע טעג סכות. זי האָט געהערט אז דער פּטום איז אַ סגולה פאַר אַ זכר און אַלץ וואָס מען דאַרף איז אָפּבייסען איהם. זי האָט אויך געוואוסט, אז דער שמש האָט שוין געוועהנליך פון פאַר יום טוב בעשטימט, וועמען צו געבען אָפּצובייסען דעם פּטום. נאָר אַמאָל געפינט זיך אַ כוואַטסקע ווייבעל, וואָס קוקט ניט דערויף, ווי דער שמש האָט פריהער בעשטימט און איז זיך אַליין מכבד מיט'ן פּטום. און זי האָט אין הארצען בעוואונדערט די דאָזיגע ווייבעל און געגעבען איהר גערעכט.

— אַט טאַקע אַזוי דאַרף מען טהאָן. פאַר וואָס קומט עס אַלץ זיי, די רייכערע? און אַז מען איז אַן אָרימע, דאַרף מען שוין זיין אין גאַנצען הפקר?

נאָר דעם דאָזיגען פּראָטעסט האָט זי הויך ניט אַרויסגערעדט און דאָס האָט זי גע׳טענה׳עט מיט זיך אַליין, און דאָס איז אין גרונט גענומען, ניט געווען אַזוי אַ פּראָטעסט, ווי אַ מיטעל זיך אַליין צו צוגעבען מוטה.

ווי נאָר עס פלעגט קומען סכות האָט איהר דער אתרוג דער־מאָנט אָן דעם צער פון איהר מאַן, פאַר וואָס זי האָט ניט קיין אײנגעל, און זי האָט זיך נאָך שולדיגער דערפיהלט דערפאַר, וואָס זי האָט ניט דעם מוטה ווי אַנדערע ווייבער, וואָס קליגען זיך אָפּצור־בייסען דעם פּטום, צו מיט גוטען, צו מיט בייזען. בוניע די שוס־טערקע איז אויך אַ קבצן׳טע און פון דעסטוועגען האָט זי דערווי־זען אָפּצובייסען דעם פּטום און פאַר וואָס האָט זי עס קיין מאָל ניט געטהאָן?

איינמאָל, די צווייטע נאַכט סוכות, ווען לעמקע איז נאָך דער סעודה אַריינגעקומען אין שטוב, דאָס הייסט אין קאַמער, ווייל אין שטוב זיינען געווען עטליכע שכנים, האָט זי איהם פלוצים אַ פרעג געטהאָן:

— פיעל קאָסט אַן אתרוג?

— אַה־אַה־אַ־ה־ה־ה־ה! האָט ער געענטפערט, גוט אויפגע־לעגט נאָך דער סעודה, און האָט זיך אַ קראַץ געטהאָן אין דער פּאַ־טילניצע. — דאָס איז ניט פאַר נאַש בראָט. דאָס דאַרף קאָסטען אַ שלל געלד.

און וויפיעל דאָס דאַרף קאָסטען האָבען זיי ביידע קיין בעגריף ניט געהאַט. לעמקע האָט געוואוסט, אַז די גאַנצע קלויז פערמאָגט איין אתרוג און הושענא רבה אין דער פריה, ווען יעדער דאַרף צוקומען צום גבאי און בענשען אתרוג, דאַרף ער פריהער אַריינ־וואַרפען אין טעלער עטליכע האַרטע מטבעות און דער גבאי גיט גוט אַכטונג, אַז די מטבעות זאָלען ניט זיין גראָשענס און קאָפּיקעס. ער האָלט צוליעב דעם איין טעלער איבער דעם צווייטען און אַזוי גיך ווי איינער וואַרפט אַריין די עטליכע מטבעות אין דעם אויי־

בערסטען טעלער, שיט ער זיי איבער אין דעם אונטערסטען, כדי מען זאל זעהן, פיעל איינער ווארפט אריין, און אזוי ווי לעמקע איז אין חשבון'ען ניט געווען קיין גרויסער מזיק, האט ער געשאצט, אז אין דעם אונטערסטען טעלער איז מי יודע פיעל געלד און ביי איהם איז אויסגעקומען אז דאס געהט אלץ פאר דעם אתרוג. ער האט אויך געזעהן, אז די פני פון קלויז האבען בשותפות געהאט זייער אייגענעם אתרוג און מען פלעגט איהם אין קלויז ברענגען אין א זילבערנע פושקע און דערפון האט ער זיך אויך אנגעשטוי-סען, אז אן אתרוג דארף קאסטען א שלל געלד, בפרט ווען ער האט נאך געהערט, אז זייער אתרוג איז ניט אזא מהודר'דיגער ווי דער קלייזעלשער.

די פראגע וויפיעל אן אתרוג דארף קאסטען איז ניט געווען סתם אין דער וועלט אריין. אז מען איז, חס ושלום קראנק, ניט מען זיך דאך אן עצה און מען רופט א רופא און דאס קאסט צעהן גראשען און אין אפטייק קאסט נאך מעהר ווי צעהן גראשען — א שטיקעל אייגענס, נאר אז מען מוז, איז דאך קיין תירוץ ניט. האט זי געטראכט, אפשר, ווער ווייסט, קען מען א כח איבער זיך אנטהאן.

זי האט געוואוסט, אז ווען עס זיינען ניטא קיין חיובים קריעגט דער שמש עטליכע גראשען פאר לאזען אפבייסען דעם פטום. נאר ער האט שטענדיג בילכערע און אזא ווי לעמקיכע וועט מען קיינ-מאל דערצו ניט צולאזען.

און זי האט בעשלאסען, אז ווען מען קען ניט מיט גוטען זאל זיין מיט בייזען.

זי האט זיך איצט בעסער צוגעקוקט צום אתרוג, ווען מען האט איהם געבראכט צום בענשען. זי האט בעמערקט, אז ווען זי נעהמט איהם איבער פון דער שכנה, גיט דער שמש א דרעה דעם אתרוג און זי האט זיך אנגעשטויסען אז דער פטום איז נאר איינער אדער אויבען אדער אונטען, און זי האט ניט געוואוסט וועלכער.

הושענא רבה אין אבענד, האט זי א פרעג געטהאן דעם מאן:

— אן אתרוג האט נאר איין פטום?

— איינעם.

— און וועלכער איז דער פּטום?

— אָה, דער שמש ווייזט דיר, האָט ער געענטפערט אַרויס־מאַכענדיג זיך.

און דער אמת איז געווען, אז ער האָט אַליין אויך ניט גע־וואוסט וואו דער פּטום שטעקט, און זיין שכן אין קלויז האָט איהם שטענדיג געדאַרפט ווייזען, איבער וועלכער זייט צו מאַכען די ברכה.

— איז גאָר ניטאָ קיין סימן? האָט זי ווידער געפרעגט.

— דער שמש ווייזט שוין דעם סימן.

— זאָג מיר אויך.

— דאָס קען מען אַזוי ניט זאָגען. דו וועסט ניט פערשטעהן.

נאָך אַלעמען, איז ער געווען אַ מאַנסביל און עס האָט ניט געפּאַסט פאַר איהם, אז ער זאָל אַזאַ זאַך ניט וויסען.

אַ לאַנגע צייט איז זי אין דער נאַכט פון הושענא רבה ניט איינגעשלאָפען און האָט געטראַכט און געטראַכט און צום סוף איז זי געפאַלען אויף אַ פּלאַן. ווען זי וועט פאַרטיג ווערען מיט'ן אתרוג בענשען וועט זי ליתר בטחון אָפּבייסען ביידע עקען. דער דאַזיגער בעשלוס האָט איהר בערוהיגט און זי איז מיט אַ גרינ־גערען הארצען איינגעשלאָפען.

נאָר ווען זי איז אויפגעשטאַנען אין דער פריה, האָט איהר הארץ געקלאַפּט שטאַרקער ווי געוואוינליך און עפּעס אַ מין צי־טערנים איז איבערגעגאַנגען איבער איהר גאַנצען לייב. זי האָט געפיהלט, ווי זי קלייבט זיך צו בעגעהן עפּעס אַ מין גזלה, און ווער ווייסט, ווי מען וועט אויף איהר דערנאָך קוקען. נאָך אַלעמען, איז דאָך דער שמש אויך אַ מאַנסביל און עס וועט אויסקומען, אז זי האָט זיך געבאַרעט מיט איהם.

וואָס לענגער זיי האָט געוואַרט אויפ'ן שמש, אַלץ מעהר אונ־רוהיג איז געוואָרען איהר הארץ. און עטליכע מאָל אין דעם דאָזי־גען פריהמאָרגען האָט זי זיך בעטראַכט, אז זי וועט קיין מחזקות ניט מאַכען, אין זי האָט זיך דערפיהלט ערלייכטערט.

ענדליך איז דער שמש געקומען.

בולטער ווי אַלע מאָל איז איצט פאַר איהר אַרויסגעטראָטען

דער צער פון איהר מאן און זי האט בעשלאסען, אז עס זאל זיין וואס עס וויל, און זי וועט דעם פטום אפבייסען. זי האט אפגע־ווארט, ביז אלע שכנות זיינען פארטיג געווארען מיט'ן אתרוג בענשען און ווען עס איז געקומען איהר רייהע, האבען איהר די הענט אנגעהויבען צו ציטערען.

פאר'ן ערפאהרענעם אויג פון דעם שמש איז געווען גענוג צו געבען אויף איהר איין בליק און אנשטויסען זיך וואס זי קלייבט זיך צו טהאן. ער האט דעם אתרוג פון זיין האנט ניט ארויסגע־לאזט און געלאזט נאר איהר האנט אנשפארען פון אויבען און אויף דעם זעלביגען אופן האט ער דעם אתרוג איבערגעקעהרט און ווידער נאר געלאזט אנשפארען איהר האנט פון אויבען.

— א גוט יאהר! האט ער געזאגט.

און איידער זי האט זיך ארומגעקוקט איז שוין פערשוואונדען פון איהרע אויגען אפילו דער שפיץ פון דעם לולב

ווען די קינדערשע יאָהרען האָבען זיך געענדיגט.

(סקיצע)

(זכרונות פון דער אלטער היים)

אין יענע יאָהרען איז א נייער בגד, נייע שטיוועלאך, א נייע היטעלע געווען א גאנצע געשעהענים אויב ניט אן עפאכע אין מיין לעבען. נאך מיט וואכען און וואכען פאר ימים נוראים האט די מאמע אָפען געוויזען ווי עס דארט איהר דער קאָפּ פאר איהר קליינעם טאַרעס. זי האט מיך אין דער פריה און בייטאג בעקוקט פון קאָפּ ביז די פיס, בעקוקט דאס היטעלע, די קאפאטקע, די שטיוועלאך און האט זיך שטיל אבגעזיפצט. זייער צושטאנד איז ניט געווען קיין געהויבענער. עטליכע טעג נאכאנאנד האט זי די רעוויזיע גע׳פטר׳ט נאר מיט זיפצען און פלוצים אין א שעהנעם טאג האט זי מיר ערקלערט, אז מיר געהען נעהמען אויף א גארניטורל.

פארטיג געווארען מיט׳ן גארניטורל איז שוין די טעגליכע רעוויזיע פערקלענערט געווארען, איצט האט די מאמע נאר געהאט אויגען פאר די שטיוועלאך און עס האט זיך ווידער אנגעהויבען א סדרה פון זיפצען ביז עס איז ווידער געקומען א שעהנער טאג און די מאמע האט מיר געהייסען רופען דעם שוסטער.

דאס היטעלע איז געקומען נאר צום לעצט, סאמע ערב ראש השנה, און דאס איז שוין געווען דעם טאטענס ארבייט. ער האט מיך גענומען צום קירזשנער און איך בין שוין געווען בעזארגט מיט אלע נויטיגע זאכען, און ערשט איצט האט די מאמע זיך אבגעזיפצט מיט ערלייכטערונג. א שווערער שטיין האט זיך איהר אראפגעקייקעלט פון הארצען.

זי האָט אין דעם געזעהן גאָטס נסים אָדער חסדים. די פּרנסה איז געווען שטיל און עס איז געווען שווער אויסצוקומען מיט די סאַמע נויטיגע הצטרכות. זי האָט גערעכענט און גערעכענט און האָט בשום אופן ניט געזעהן, ווי אַזוי זי וועט קענען אָפּרייסען אַזוי פיעל געלד פאַר מיר, און זי האָט שטאַרק מורא געהאַט איך זאָל ניט האָבען קיין פערשטערטען יום טוב, און אַז סוף כל סוף האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז איך האָב מיין נייען גאַרניטורל און די נייע שטיוועלאַך און דאָס נייע היטעלע, איז דאָס ניט געווען קיין נס?

ביז סכות האָב איך מיינע נייע בגדים שוין געטראָגען פיער טעג, דאָס איז געווען די צוויי טעג ראש השנה, שבת שובה און יום כפור, און איך האָב שוין געקראָגען אַלע ווינשעוואַניעס, ווי „טראָג געזונט", „פערניץ געזונט", „התחדש" פון אַלע קרובים און פריינד נאָך פאַר סכות. און הגם דער גאַרניטורעל איז געווען ווי ערשט פון נאָדעל אַרויס, און די מאַלין פאַרב צווישען די פּאָדעשוועס און אָבסאַצען פון מיינע שטיוועלאַך האָט נאָך געבלאַנקט, אַזוי ווי איך וואָלט זיי ערשט צום ערשטען מאָל אָנגעטהאָן, האָט זיך שוין מסתמא דער געפיהל פון נייקייט ביי מיר אָביסעל אָבגעריבען. ווייל איך האָב זיך געלאָזט בעהערשען און בייקומען פון אַן אַנדער געפיהל.

איך האָב אויף יום טוב אָנגעגרייט זיך מיט קליינע ניס און האָב אויך ניט פערגעסען צו בעזאָרגען זיך מיט עטליכע צווילינגס, וועלכע זיינען מזל'דיג ביים שפּיעלען. דעם ערשטען טאָג סכות האָב איך געשפּיעלט רוהיג און האָב ניט פערגעסען, אַז איך בין בעגייט פון קאָפּ ביז די פיס און בין פאַר מנחה געקומען אַהיים זעהר אויפגעראַמט און מיינע נייע זאַכען האָבען געשפּיגעלט.

נאָר דעם צווייטען טאָג סכות האָב איך זיך שוין מעהר אַריינגעצויגען אין דעם שפּיעל. אין דער סכה ביים וואַרעמעס האָב איך זיך קוים דערוואַרט צום „ד' יברך את עמו בשלום" און בין ווי אַן אונטערגעשאָסענער אַוועקגעלאָפען זוכען חברים צום שפּיעלען.

מיר איז אָנהויב געווען ניט מזל'דיג און האָב פערלאָרען די גאַנצע ניס און איך האָב געמוזט צוריקקעהרען זיך אַהיים אָנפילען

א נייע קעשענע. איך האב שוין די פריהערדיגע קאמפאניע ניט געטראפען און בין אוועק אויפ׳ן שולהויף זוכען שפיעלער. דא האב איך געפונען עטליכע אינגלאך, נאר צום שלים־מזל האבען אלע געהאט נייע היטעלאך און אזוי ווי צום שפיעלען האט זיך געפאדערט א היטעל און עס האט שוין געהאלטען, אז פון דעם שפיעלען זאל גאר ניט ווערען, האב איך זיך ארויסגערופען צו געבען מיין היטעל.

אונטער געוועהנליכע אומשטענדען, וואלט איך אזא זאך בשום אופן ניט געטהאן. דא איז ניט געוועזן אזוי די פראגע פון דעם נייעם היטעלע, ווי פון זיין בגלוי הראש. נאר דערצו האט מיך איצט געטריבען א שטארקע קראפט, און דאס איז געוועזן די קראפט וואס טרייבט א געמבלער צוריקגעווינען. וואס ער האט פריהער פערלארען.

מיר האבען זיך געשטעלט שפילען און דאס רעדעל האט זיך געדרעהט. דא האב איך געוואונען און דא צוריק פערלארען. מיר זיינען אלע געווען פערקאכט אין דעם שפיעל און געזעהן פאר זיך נאר דאס היטעל מיט די נים.

איין מאל האט זיך אנגעקליבען א גאנצע היטעל נים, און די פערקאכטקייט פון די שפיעלער איז געוואקסען. אלע א חוץ אייגעם, וואס האט געדארפט שיסען, זיינען געשטאנען אין א קרייז איבערן היטעל אנגעבויגען כמעט ווי צו כורעים, און די אויגלאך האבען ביי אלעמען געברענט מיט גייציגקייט און קנאה און דער גליקליכער וואס האט געדארפט שיסען האט זיך אזש אויף די קניע געשטעלט, כדי בעסער צו שיסען.

עס איז געקומען מיין רייהע און הגם איך בין געוועזן געניט אין דעם שפיעל און האב געוואוסט, ווי צו שארען די נים צוריק, כדי ביים סאמע ראנד פון וואנען די נים דארפען ארויסגעשאסען ווערען זאלען זיי ניט ליגען איינער אויפן אנדערן, איז דאס איצט אונמעגליך געוועזן צו דערווייזען. דאס היטעל איז געוועזן אזוי פול, אז עס איז ניט געוועזן קיין פלאץ, וואו אבצושארען זיי צוריק, און שיסען אין א פולע היטעל הייסט אדער אז דער נוס מיט וועלכען מען שיסט זאל פערזונקען ווערען ווי א שטיק בליי, אדער אז עס

זאָלען אַרויסשפּרינגען מעהר ווי מען ווינשט. איך האָב דאָ געהאַט אַ שווערע לייענים, און שטעהענדיג האַרט אויף די קניע, האָב איך געזוכט פערשיעדענע מיטלען ווי אַזוי איינצואָרדענען די נים אין היטעל, אַז אַנדערע קינדער אַרום מיר האָבען געשריען און געליאַרעמט, אַזוי ווי איך וואָלט דערמיט עובר געווען אויף געוויסע געזעצען און געטריבען, איך זאָל דאָס מאַכען גיכער, האַפּענדיג, אַז וואָס גיכער איך וועל עס טהאָן, אַלץ ניט געלונגענער וועט זיין מיין שאַס.

און פּלוצים אַז איך בין אַזוי געווען אָהן אַ היטעל אונטערן הימעל און געשטאַנען אין מיינע נייע הויזען מיט די קניע אויף דער הוילער ערד און געשאַרט מיט דער לינקער זייט פון דער רעכטער האַנד די נים פון איין ברעג צום צווייטען, האָב איך דער־פיהלט, ווי מען האָט מיך אַנגענומען פאַר׳ן אויער. איך האָב האַסטיג אַ דרעה געטהאָן דעם קאָפּ און דערזעהן דעם טאַטען.

איך בין אויפגעשפּרונגען ניט טויט און ניט לעבעדיג. די חברים האָבען זיך גלייך אָפּגערוקט פון היטעל.

— שעהן אַזוי, האַ? וואו איז דיין היטעל.

איך האָב ניט געוואוסט, וואו צו בעגראָבען זיך און איך האָב קוים אַרויסגעשטאַמעלט:

— ד־דאָ.

דער טאַטע האָט אויסגעשאָטען די נים אויף דער ערד, אַ טרייסעל געטהאָן דאָס היטעל אין דער לופטען און עס אַרויפגעזעצט מיר ווייט ניט צערטליך אויפ׳ן קאָפּ.

— קום אַהיים!

איך האָב זיך געלאָזט געהן נאָך איהם, און האָב זיך אפילו ניט אַרומגעקוקט, ווי די אינגלאַך וואָס האָבען מיט מיר געשפּיעלט האָבען זיך אַ וואָרף געטהאָן אויף אַלע פיער נאָך די אויסגעשאָטענע נים, הגם איך האָב גוט געהערט זייערע ווילדע געשרייען און זייערע רייסערייען.

ווען מיר זיינען אַריין אין שטוב, האָט זיך דער טאַטע אָנגע־רופען צו דער מאַמע:

— קוק אַז דיין תכשיט!

און עס איז געווען וואָס צו קוקען אויף מיר. מיין נייע קאַפּאַטקע צוקנייטשט, די נייע הויזקעס אַרום די קניע געדיכט בעדעקט מיט שטויב, דאָס נייע היטעלע צודרעהט און מיין גאַנצער פּנים אויסגעשמירט אין שוויים און שטויב.

די מאַמע האָט זיך דערשראָקען און פערבראָכען די הענד. זי האָט געמיינט, גאָט ווייסט וואָס מיר איז געשעהן.

דער טאַטע האָט זיך געאיילט אויסצולעגען דעם גאַנצען צע־טעל. און הגם דער צעטעל איז געווען אַ שרעקליכער : גילוי ראש, אויף די קניע געשטאַנען, אַ תל געמאַכט פון דעם נייעם גאַרניטורל און נייע היטעלע, האָט די מאַמע לייכטער אָבגעאָטהעמט און דער שרעק פון איהר פּנים איז פערשוואונדען. און דאָס איז ניט געשעהן דערפאַר, וואָס דער חטא מיינער איז געווען אַ קליינער, נאָר דער־פאַר וואָס זי האָט אין דעם ערשטען מאָמענט פאַרגעשטעלט זיך, אַז מיט מיר איז עפּעס אַן אונגליק געשעהן.

זי און דער טאַטע האָבען איצט גערעדט איבער מיר, גע׳מוסר׳ט און נאָכדעם האָט דער טאַטע אַריינגעלעגט זיין האַנד צו מיר אין די קעשענעס, אַרויסגעשלעפּט אַלע ניס צוזאַמען מיט די צווילינגס און שטרענג ערקלערט :

— מעהר קיין ניס זאָלען ניט געדאַכט ווערען. דעם זמן הויבסטו שוין אַן צו לערנען גמרא, און איצט קום צו מנחה.

די מאַמע האָט מיט דער האַנד אַרומגעפּולעט מיך אַביסעל, און מיט אַ טרוקענעם האַנטוך אַרומגעווישט מיר דעם פּנים, און איך האָב שטיל, מיט אַראָבגעלאָזטע אויגען געלאָזט זיך געהן נאָכ׳ן טאַטען צו מנחה און געפיהלט, ווי מיינע קינדערשע יאָהרען האָבען זיך מיט אַמאָל געענדיגט.

גשם.

(זכרונות פון די קינדערשע יאָהרען)

איך בין דעמאָלט געווען אין יענע יאָהרען, ווען איך בין געווען פטור פון פיוט און יוצרות, וואָס די גרויסע, געוועהנליך, זופּען, און איך האָב געמעגט אין דער צייט פון דער זופענים שפּיעלען זיך אויפ'ן שוהל־הויף מיט דער איינציגער בעדינגונג, אז איך זאָל ניט זיין ווייט פון אונזער קלויז, כדי דער טאַטע זאָל מיר קענען לאָזען וויסען דורך א קלאַפּ אין פענסטער, אז עס קומט א תפלה צו א קדושה. געוועהנליך האָב איך זיך בענוצט מיט מיינע זכיות, ווייל צו די שווערע ווערטער פון פיוט האָב איך קיין חשק ניט געהאַט, הגם איך האָב שוין דעמאָלט פערשטאַנען אביסעל די שווארצע פינטלעך. אויפ'ן שוהל־הויף איז געווען פיעל פרעהליכער. ראש־השנה און יום כפור האָב איך זיך אין דער צייט פון דעם זופענדיגען פיוט געקענט רייצען מיט די ישוב'ניק'שע קינדער, וואָס זיינען גע־קומען אויף „יאָם־טע־דעראָאים" אין שטאָדט; איך האָב געקענט ברענגען די פּאַסטען ווערכע ווייבעל האָט גע'חלש'ט אין עזרת נשים; איך האָב געקענט לויפען געוואָהר ווערען, צי דער שטאָדטישער חזן פון שוהל האַלט שוין ביי „זכרונות", „שופרות" אָדער „מלכיות" און אָנזאָגען די עלטערע וואָס האָבען ליעב געהאַט א שטיקעלע נגינה; אין די אנדערע ימים טובים האָבען מיר, קינדער, געקענט שפּיעלען אין ניס אָדער ווייזען עפּעס קונדסעריי.

דערפאַר אָבער האָב איך מיט'ן גרעסטען אונגעדולד געווארט אויפ'ן מוסף'דיגען פיוט פון שמיני עצרת, הגם די עברי דאָרטען איז געווען גאָר א האַרטע און איך האָב איהר מיט מיינע יונגע צייהנדלאך בשום אופן ניט געקענט צובייסען. איך האָב געווארט

מיט אונגעדולד אויף די תפלה פון גשם, ווייל יענע תפלה איז אין מחזור בעגלייט מיט אילוסטראציעס פון די צוועלף מזלות, און דער לייב און דער עקדעש, און די בתולה און די שאלען האבען פיעל גערעדט צו מיין קינדערשער פאנטאזיע. זיי האבען מיר געוויזען א וועלט פון געהיימניסע, זיי האבען מיר ענטפלעקט זאכען, וואס דאס פשוט'ע אויג האט ניט געקענט זעהען. און וואכען לאנג נאכדעם ווען איך פלעג זיין ביינאכט אין דרויסען האב איך מיט די אויגען געזוכט צווישען די שטערען ערוואַרטענדיג צו געפינען דאָר־טען א ציעג מיט א באָרד, א קליין אינגעל, וואס שיסט פון פייל און בויגען, א ברונען מיט א באביצע, א קוה מיט פולע אייטער און דאס גלייכען. און אויב אפילו מיר האט קיין מאל ניט געגליקט צו כאפען א בליק פון די דאזיגע הימלישע בעשעפעניסען, האב איך אבער געוואוסט, אז זיי זיינען דארטען פאראן. די דאזיגע אי־לוסטראציעס האבען אין איין גאנג אויך געעפענט פאר מיר א שפעל־טעלע פון דער וועלט פון קונסט. אין יענע יאהרען האב איך פון מאלעריי געזעהן נאר א „מזרח" און, להבדיל אלף הבדלות, א גרויסען אויג אויף'ן פוילישען קאסטיאל. און עס איז געווען טשי־קאווע צו זעהן אין א הייליגען ספר אזוי פיעל געמעלעכץ מיט אמאל. די תפלה פון גשם האט דאריבער געקריגען אין מיינע אויגען גאר אן אנדער חן.

ווי געזאגט, האב איך שוין דאן פערשטאנען אביסעל פרוש המלות, נאר די עברי פון דער דאזיגער תפלה איז א צו הארטע און דער איינדרוק פון די געמאלטע מזלות איז געווען אזא, אז מיין קעפעל האט זיך ניט געקאנט אפשטעלען אפילו אויף'ן צעהנטען וואָרט און איך האב דאריבער ניט בעמערקט די ריכטיגע בעדייטונג פון דער תפלה. נאר ווען איך בין געגאנגען צוריק פון קלויז מיט'ן טאטען און געזונגען אונטער דער נאז: „לברכה ולא לקללה", „לשובע ולא לרזון" מיט'ן שטאלצען דריידעל פון אונזער חזן, איז מיר פלוצים אויך אריין אין מויל דער זאץ „משיב הרוח ומוריד הגשם", וואס דער חזן האט ניט לאנג אויסגעזונגען אויף א הויכען קול.

און גלייך האט מיר א בלאז געטהאן אן אסיענדיגער ווינט.

און איך האָב געקענט פיהלען דעם שטעכענדיגען רעגען, וואָס קומט צוזאַמען מיט׳ן ווינט. א רעגען וואָס גנב׳עט זיך דורכ׳ן קאָל־נער אין רופט ארויס בלעזלאַך אויפ׳ן לייב. א רעגען וואָס וואַרפט אַז א מרה־שחרה אויף אַלעמען און מאַכט ניט ניחא דאָס לעבען. און ערשט איצט איז מיר קלאָר געוואָרען, אַז די תפלה פון גשם איז געווען אויף א ווינט און אויף רעגען.

משיב הרוח ומוריד הגשם, ער מאַכט בלאָזען דעם ווינט און גיסען דעם רעגען.

— טאַטע! — האָב איך זיך געווענדעט צום פאָטער, — בעט מען ניט אין גשם אויף רעגען?

— יאָ, מיין זוהן, — האָט דער טאַטע געענטפערט זעהר צו־פריעדען, — וואָס מיין יונג מוח׳ל איז אריינגעטהאָן אין תפילות און ער האָט מיר דערפאַר געהענדיג א גלעט געטהאָן איבער׳ן קעפעל.

— צו וואָס דאַרף מען איצט רעגען? — האָב איך ווייטער געפרעגט.

— נאַרעלע, דאָס בעטען מיר ניט פאַר חוץ לארץ. דאָס בעטען מיר פאַר ארץ ישראל.

— און דאָרטען דאַרף מען איצט רעגען?

— געוויס דאַרף מען דאָרטען רעגען, אַז ניט וואָלט אזא תפלה ניט געווען.

דער דאָזיגער ענטפער האָט מיר א ווייַלע ניט נאָר בערוהיגט, נאָר געגעבען נאָך מעהר שפּייז מיין פאַנטאַזיע. דער דאָזיגער ענטפער האָט פאַר מיר ווידער געעפענט א ברעג פון דעם שלייער, וואָס פערדעקט יענע צויבער־וועלט, וואָס רופט זיך ארץ ישראל. דער זעלבער רעגען, וואָס וואַרפט דאָ אַן אזא אימה און חושך איז א גאָטס ברכה אין דער לאַנד פון מילך און האָניג און „גיסט דאָרט אַז די זאַנגען און מאַכט זיס די פירות״, ווי איך האָב פערשטאַנען פון די עטליכע ווערטער וואָס איך האָב געכאַפּט אין דער תפלה. פערזונקען אין מיינע געדאַנקען בין איך מיט׳ן טאַטען געגאַנגען שטיל, ביז מיר זיינען געקומען אין שטוב, אָפּגעגעבען דעם ברייטען „גוט יום טוב״ און דאַן אריבער אין דער סוכה.

— היינט זאָגט מען ניט „לישב בסכה“, — האָט מיר דער טאַטע בעמערקט.

אין סכה איז איצט געוועזן א שטימונג ווי ביי צונויפגעפאָהרע־נע געסט אויף א חתונה נאָך דרשה־געשאַנק. די לופט איז גע־וואָרען קעלטער, ערגעץ האָט א ציעג אראָפּגעכאַפּט א שטיקל סכך, און עס האָט זיך בעמערקט עפּעס א מין איילעניש.

— לאָזט ניט קיהלען די זופּ, — זאָגט אָן די מאַמע דורכ'ן פענסטער.

און דער טאַטע כאַפּט איהר אונטער און זאָגט צו מיר:

— לאָז ניט קיהלען, לאָז ניט קיהלען די זופּ.

— טאַטע! — האָב איך פּלוצים געפרעגט: — מיר זיינען דאָך איצט אין גלות?

— יאָ, מיין קינד, — האָט דער טאַטע געענטפערט מיט א זיפץ, ניט דערטראַגענדיג דעם לעפעל צום מויל. נאָר זיין געזיכט האָט אויסגעדריקט א צופריעדענהייט, וואָס מיינע געדאַנקען זיינען פערנומען מיט דער תורה, מיט'ן פאָלק ישראל, מיט'ן גלות און דאָסגלייכען.

— און ווער איז איצט אין ארץ ישראל?

— דער תוגר.

— זיינען דאָרטען גאָר קיין אידען ניטאָ?

— א ביסעל אידען. דו געדענקסט, דער ירושלמי וואָס דאָ איז געוועזן און האָט גערעדט לשון קודש? ער איז געוועזן א ארץ־ישראל איד.

— זיינען דאָרטען מעהר אידען ווי דאָ?

— אָה, ניין. דאָרטען זיינען דאָ זעהר ווייניג.

— און זיי לעבען יעדער אונטער זיין וויינשטאָק און אונטער זיין פייגענבוים?

דער טאַטע האָט זיך ווידער אָפּגעזיפצט, ווי א געפאַלענער בעל הבית, ווען מען דערמאָנט איהם זיין אמאָליגע גרויסקייט און תקיפות, וואָרים צו יענער צייט האָט מען נאָך פון אידישע קאָלאָ־ניסטען ניט געהערט, און ער האָט געענטפערט:

— ניין, מיין קינד, צייט מיר זיינען פערטריעבען געוואָרען

פון אונזער לאנד, האבען מיר שוין מעהר ניט קיין וויינשטאקס און קיין פייגענבוימער. אה, די זופ איז שוין גאר קאלט געווארען.

א ווײלע זיינען מיר אנשוויגען געווארען, און עס האט זיך נאר געהערט ווי מיר האבען געשווינד געשלונגען אונזער זופ.

נאכ'ן זופ האב איך זיך פלוצים דערמאנט:

— אה, זיי האבען דארטען איצט באקסאר בוימער!

דער טאטע האט מיר א ווײלע אנגעקוקט ווי ער וואלט ניט פערשטאנען, וואס איך מיין דערמיט. דאן האט ער זיך געכאפט און געענטפערט:

— אודאי, אודאי זיינען דארטען פארהאן באקסאר בוימער.

דערביי האט ער ווידער א זיפץ געטהאן, ווי ער וואלט מיר דערמיט וועלען זאגען, אז מיר האבען געהאט א סך, א סך טייערע זאכען, נאר צוליעב אונזערע שווערע זינד האבען מיר זיי פערלארען.

— און יעדער ארץ ישראל איד זיצט אונטער זיין באקסאר בוים?

— ניין, מיין קינד, איצט האבען אידען גאר ניט.

— די באקסאר בוימער אויך ניט?

— ניין.

דאס האט מיר אויסגעוויזען זעהר טשיקאווע. געוועהנליך, חמשה עשר בשבט פלעג איך קויפען באקסארען און מיר האט עפעס אויסגעוויזען, אז דאס שיקען צו די אידען פון ארץ ישראל כדי מיר זאלען ניט פערגעסען אונזער לאנד. און איך האב דער־וויל פערלארען דעם פאדים פון מיינע געדאנקען.

— וואס טהוען די ארץ ישראל אידען? — האב איך גע־פרעגט.

— זיי געהען צום כותל מערבי און בעטען גאט פאר'ן כלל ישראל אן פאר זיך.

— און זיי פאסטען? — האב איך געפרעגט פערוואונדערט, ווייל מיר האט אויסגעוויזען, אז אויב די ארץ ישראל אידען האבען ניט קיין וויינשטאקס און קיין פייגענבוימער און קיין באקסאר בוימער און די איינציגע זאך וואס זיי טהוען איז צו שטעהן ביים

כותל מערבי און מתפלל זיין, זיינען זיי עפּעס רוחניות־מענשען און קענען זיך בעגעהן גאר אָהן עסען.

— אודאי פאסטען זיי, — האָט דער טאטע געענטפערט.

— טאקע אַלע מאָל?

— וואָס הייסט אַלע מאָל?

איצט האָט דער טאטע מיך אַנגעקוקט פערוואונדערט, און זיין בליק האָט דייטליך געזאָגט: א קינד בלייבט א קינד.

— שטענדיג? — האָב איך געפרעגט אין פערלעגענהייט.

— נארעלע, ווי קענען מענשען פאסטען שטענדיג. זיי האָבען דארטען די זעלבע תעניתים ווי מיר, און ווי גאר פרומע אידען פאַסטען זיי אודאי יעדען מאָנטאג און דאָנערשטאג.

— אָה, אזוי ווי די מוהמעביילע?

מיין מוהמע ביילע איז געווען זעהר א פרומע אידענע און א חוץ אַלע תעניתים האָט זי געפאסט יעדען מאָנטאג און דאָנערשטאג.

— יא, כדומה למשל ווי די מוהמע ביילע.

— און זיי זיינען אויך קרעמער ווי די מוהמע ביילע?

— קרעמער? — האָט דער טאטע איבערגעפרעגט. און עס איז געווען גרינג צו זעהן, אז ער איז ניט גאנץ זיכער, וואָס אידען טהוען איצט אין ארץ ישראל.

א קורצע ווייל האָט ער געטראכט און דאן געענטפערט:

— מסתמא ניט.

— פון וואנען לעבען זיי?

— מען קלייבט פאר זיי געלט אין די רבי מאיר בעל הנס פושקעס.

דערווייל האָט מען דערלאנגט פלייש צום טיש מיט דער זעלביגער הזהרה, מען זאָל עס ניט לאָזען קיהלען און תיכף נאָכ'ן פלייש איז געקומען דער צימעס. אין מיטען צימעס האָב איך ערשט געכאפּט דעם פאַרים פון מיינע אָפגעריסענע געדאנקען.

— טאטע, — האָב איך געפרעגט, — א זמיר האָבען ניט אין ארץ ישראל ניט קיין ווייַנגערטנער, ניט קיין פייגענבוימער און אויך ניט קיין באָקסאָר־בוימער — פאר וועמען בעטען מיר גשם?

— געהערט א משל! — האָט דער טאטע א קוועטש געטהאָן

מיט די פלייצעס. און בכן, אז מיר האָבען ניט קיין וויינגערטנער און קיין פייגענבוימער און קיין באָקסאָר־בוימער, איז וואָס? וואָס איז דערפון נתפעל צו ווערען? עס דעם צימעס, ער וועט קאַלט ווערען. דער צימעס איז אַ מחיה, ער צוגעהט איבער די גליעדער.

און אזוי גיך ווי מיר זיינען פאַרטיג געוואָרען מיט'ן צימעס האָט מען שוין געדאַרפט בענשען און אין מיטען בענשען איז אָנגעקומען מיין חבר בערעלע, מיט וועלכען איך האָב געדאַרפט געהן קלייבען ליכט פאַר דער שמחת־תורה'דיגער אילומינאציע אין אונזער קלויז. און די פראָגע וועגען גשם, וואָס איז אין אָנפאַנג געווען אזוי קלאָר איז מיין קינדערשען קעפעל איז געוואָרען פערפלאָנטערט און איז אריין אין יענעם גבול, וואו די בתולה און די ציעג און דער צווילינג און די שאָלען זעהן זיך אזוי קלאָר, אז מען האָט זיי געקענט אפּמאָלען און דאָך קענען אנדערע ניט כאַפּען דעם מינדסטען בליק פון זיי. דער גשם איז פאַר מיר געבליבען נאָך אַ געהיימניס, ווי פיעל אנדערע געהיימניסע.

ביים בראקען טאלער.

די שמחת תורה'דיגע סעודה האט זיך געענדיגט שפעט אין אבענד און דאס איז געווען די ערשטע סעודה אין דעם גרויסען יום טוב סכות, וואס די גאנצע הויזגעזינד איז געזעסען ביי איין טיש און די שמחה איז דערפון געווען פיעל גרעסער. אלע האבען גע־פיהלט די צוזאמענקונפט פון דער גאנצער הויזגעזינד, נאכדעם ווי זיי זיינען געווען געשיידט א לאנגע צייט און מעהר פון אלעמען האט עס געפיהלט חנה דבורה, ביי וועלכער דער גרויסער יום־טוב איז געווען פערשטערט, וואס ביים עסען איז די פאמיליע צושפאל־טען געווארען אין צווייען.

חנה דבורה'ס מאן, שמואל דער נאמן, הגם ער האט אליין געבויט די סוכה, איז ער אבער דארטען ניט געזעסען אליין. דארטען האבען געגעסען די שכנים פון זיין הויז און פאר א אידענע האט ניט געפאסט צו זיצען צווישען פרעמדע מאנסביל. א חוץ דעם איז סכות א גרויסע הכבדה צו דערלאנגען די יום טוב'דיגע געריכ־טען פון שטוב אין סוכה, און אז זי וואלט געזעסען אין סוכה וואלט ניט געווען ווער עס זאל דערלאנגען דאס עסען, און נעהמען אלע געריכטען מיט אמאל קען מען ניט, אזוי אויך, ברוך השם, ווערט יי זופ און דאס פלייש און דער צימעס קאלט, איידער מען קוקט זיך ארום.

אויף אזא אופן איז חנה דבורה דעם גאנצען סכות ביי די סעודות געזעסען אליין מיט דער קלייגער טאכטער ביים טיש און עס האט זיך געפיהלט א מין אבלות ביים עסען. עס איז ניט נאר געווען אומעדיג, נאר איהר הארץ איז איהר ארויסגעפאלען, אז דער מיזיניק משה'לע, וואס איז געזעסען מיט'ן טאטען און עלטערען ברודער אין סוכה, וועט זיך געווים ארויסמאכען פון עסען. מען

דארף שטעהען איהם איבער'ן קארק און ממש שטופען איהם דעם לעפעל אין מויל, און דער טאטע און דער עלטערער ברודער וועלען עס ניט נאר ניט טהאן, נאר זיי וועלען עס אפילו ניט בעמערקען.

דער אמת'ער יום טוב האט זיך פאר איהר אנגעהויבען ערשט שמחת תורה צו דער סעודה. זי האט ווידער געהאט איהרע עופ'עלעך ארום זיך און דער מאן איז געזעסען אויבען אן און זי האט אלעמען געקענט צוזעהן, הגם קיינער האט שמחת תורה ביי־נאכט ניט ארויסגעוויזען קיין גרויסען אפעטיט. נאר אלע זיינען געווען פרעהלאך און דער מאמעס הארץ האט אנגעקוואלען פון זייער אלעמענס פרעהליכקייט.

די סעודה האט זיך פערצויגען שפעט. מען האט געזונגען אין מיטען עסען און מען האט דערצעהלט פרעהליכע זאכען און געמאכט וויצען איבער די קרעפלאך און מען האט זיך גאר ניט געקענט אפרייסען פון טיש. נאר אפילו שוין נאכדעם ווי אלע האבען זיך אויפגעהויבען, האט קיינער ניט געדענקט וועגען געהן שלאפען. שמואל האט אונטערגעברומט אן „אגיל ואשמח" און דער מוזיניק האט איהם אקאמפאנירט. חנה דבורה האט זיך געשטעלט צוגריי־טען דעם צימעס אויף מארגען.

די קליינע פויגעל איז געווען זעהר שלעפעריג, נאר זי האט בשום אופן ניט געוואלט געהן אין בעט. זי האט זיך אנידערגע־זעצט ביים טיש, פערלעגט איין הענטעל איבער'ן צווייטען און אנ־געשפארט אויף זיי דאס קעפעל און געקוקט ווי די מאמע האט געשאבען די מערען. נאר די אויגען האבען זיך ביי איהר אנגע־הויבען צו קלעפען און זיי האבען זיך נאר ווייט אויפגעריסען, ווען חנה דבורה האט איהר געהייסען געהן שלאפען.

— ניין, איך וויל ניט שלאפען, האט זי פראטעסטירט.

און נאך איידער חנה דבורה האט זיך געשטעלט מערען מאכען, איז זי שוין געשמאק געשלאפען.

— אגיל ואשמח בזאת התורה! האט שמואל אונטערגעברומט, פיפקענדיג זיין ליולקע.

די מאמע האט אוועקגעטראגען פויגלען אין בעט און צוריק־געקעהרט זיך צו דער ארבייט.

זי האָט איצט די מערען פאַרן בראָקען ניט צושניטען אין דער לענג, ווי מען טהוט אַ גאַנץ יאָהר, נאָר זי האָט גענומען בראָקען זיי, ווי זיי שטעהען און געהען, און פון אונטערן מעסער זיינען געפאַלען קיילעכדיגע „טאַלער“.

עס איז איהר געפעלען געוואָרען, ווי גיך זי מאַכט טאַלער. מי יודע, ווי רייך זי האָט געקענט ווערען, ווען מען זאָל אַזוי גיך קענען מאַכען טאַלער!

דער צופריעדענער שמייכעל האָט אַ לענגערע צייט געשוועבט אויף איהרע ליפּען און דערנאָך איז ער ווי פערגליווערט געוואָרען. אין די אויגען האָט זיך בעוויזען אַ אומעדיגקייט.

עס האָט איהר מיט אַמאָל אויסגעדוכט, אַז דאָס זיינען די טאַלער, וואָס די ימים נוראים און דער גרויסער יום טוב האָבען אויפגעגעסען. אַזוי זיינען די טאַלער געפאַלען און מאָרגען ביי־נאַכט איז שוין אויס יום טוב, אויס פרעהליכקייט, און לעדיגע קע־שענעס.

זי קוקט אויף די קיילעכדיגע געלע טאַלער און די וואַכעדיגע געדאַנקען שטויסען זיך איהר אין קאָפּ.

— אַזוי איז אַ סוף פון אַלץ, אָט איז געווען יום טוב, פרעה־ליך געווען, געהוליעט, געזונגען. און מאָרגען דאַרף דער קאָפּ ברע־כען אויף דער וויסטער חיונה. און אַזוי איז דאָס גאַנצע לעבען. ווי לאַנג איז דאָס, ווי זי איז געווען, ווי איהר פויגעלע, אַ יונגע קינד און, ווי פויגעלע, האָט זי שלאָפען ניט געוואָלט געהן און געזעצט זיך ביים טיש קוקען ווי די מאַמע בראָקט די טאַלער, און איצט איז זי שוין מעהר ווי אַ האַלבען וועג אַריבער און ווי לאַנג וועט געדויערען איבערצוגעהן דעם קורצען וועג.

עס דאַכט איהר, אַז זי הערט ווי דער אַסיענדיגער ווינד האָט אָנגעהויבען צו פייפען אין קוימען, און אַ טיעפער אומעט האָט אַרומגעכאַפּט איהר נשמה.

— אגיל ואשמח בזאת התורה.

זי האָט געענדיגט דעם לעצטען טאַלער, אַ קליינציקער טאַ־לערעל, צוזאַמענגענומען אַלע אָנגעבראָקטע און דערזעהן ווי פרעה־לאַך איהר שמואל איז און זי האָט ווי פערזינדיגט זיך אָנגערופען:

— וואָס זאָגסטו דערצו, איך האָב כמעט פערגעסען, אז היינט איז שמחת תורה.

— אָגיל ואשמח בזאת התורה — ה—! האָט שמואל געענט־פערט.

אוים יום טוב.

שמחת תורה בייטאָג.

ארום טיש זיינען געזעסען און געשטאַנען אַ פּאָר צעהנדליג מענשען, און די שמחה האָט מעהר געהאט דעם כאראקטער פון אַן ענגען קרייז. די פערזאמעלטע, מיט איין אויסנאהמע, זיינען געווען געבעטענע.

נעכטען אין אַבענד איז ביי אונז אין שטוב אויך געווען א שמחה. דער טאַטע איז געווען איינער פון די גבאים אין קלייזעל, און אויף זיין כבוד איז אויסגעפאַלען, אז די שמְחה זאָל זיין ביי אונז אין שטוב. נעכטען זיינען דאָ געווען פערזאמעלט אלע פון די אויבען־אַניגע ביז די הינטער־אויוועגדיגע און כל הנערים אריינגערעכענט. די שטוב איז געווען פול מיט מענשען און עס האָט אויסגעזעהן ווי אַ יריד. דער טאַטע און אלע שטוביגע האָבען זיך אפילו ניט צוגעזעצט. מען האָט געדארפט זעהן, אז קיינעם זאָל גאָר ניט פעהלען. אפילו איך האָב געהאלטען אין איין ארומלויפען,— דאָ האָט אויסגעזעהן, אז עס וועלען פעהלען פירושקעס און איך בין געלאָפען צו ביילע די אלמנה, אז זי זאָל גלייך צושיקען נאָך אַ שאָק, אָדער צו פייגע די סעמערניצע, זי זאָל גלייך ברענגען עפעל, אָדער צו אברהם איטשע דעם שענקער נאָך בראַנפען. אין אַזאַ יריד קען מען קיין מאָל ניט וויסען, פיעל אַנצוגרייטען, און די עובדה אכטונג צו געבען אויף דעם האָבען געהאט בעריל דער הויכער און אברהם'ל דער לוסטיגער. זיי האָבען זיך אליין געמאכט פאר סארווערס, און אזוי איז דאָס שוין געווען ביי יעדער שמחה פון אונזער קלייזעל, עס מאכט ניט אוים ביי וועלכען גבאי די שמחה איז געפּראַוועט געוואָרען.

איצט, שמחת תורה בייטאָג, איז די שמחה געווען גאָר אַן אַנדערע. דאָס איז געווען אַ שמחה פאַר אייגענע מענטשן. די צוויי סאַרוועדס האָבן נעכטן ניט נאָר געהאַט אַן אויג, אַז עס זאָל ניט פעהלען ביים טיש, נאָר האָבן אויך אויסגערעכנט, אַז עס זאָל בלייבן געגוג יתור אויף היינט און זיי זיינען געווען די גאַנצע טהוערם חעריז. זיי האָבן היינט אין דער פריה ביים דאַווענען געלאָזט וויסען בלחש וועמען מען האָט געדאַרפט, אַז נאָך וואַרעמעס זאָל מען קומען צו אונז. די געבעטענע זיינען געווען די פני פון קלייזעל. דאָ איז געווען אברהם איטשע דער שענקער, אַ בעיאַהרענטער איד מיט אַ בלאָנדע באָרד וואָס האָט שוין אַנגעהויבן צו ווערען גרוי, מיט אַ איינגעלשען קול׳כעל. ער האָט בין מנחה למעריב און שבת ביי טאָג געזאָגט עין יעקב פאַר׳ן עולם. דער פרוש וואָס האָט ביי אונז שבת געגעסען, אַ יונגערמאַן מיט אַ געלע בערדיל, וואָס האָט זיך געבויגען אונטער דער מאַרדע פון דעם שטענדיגען גלעטען אין יענער ריכטונג. ער האָט געהאַט זעהר אַן אויסגעבלייכטען פנים מיט בלייכע דאַרע הענט. די בלייכקייט האָט זיך מעהר געוואַרפען אין די אויגען דערפון, וואָס דער פנים און די הענט זיינען געווען בעדעקט מיט שטאַרק געלע פלעקען אין עס האָט אויסגעזעהן, ווי זיין הויט האָט געהאַט צוויי קאָלירען, שאַרף אָפּגעטהיילט איינער פון אַנדערן. איסר דער גבאי, אַ ברייטער איד מיט אַ שוואַרצע באָרד, מיט קודלעוואַטע האָר, מיט אַ בראַדאַווקע אויף דער אונטערשטער ליפּ. משה קאַמענעצקי, אַ מיטעלער איד מיט אַ פיינעם בייכעל, מיט אַ רויטען קאַרק, מיט אַ קליין שוואַרץ בערדיל, מיט ווענינ האָר ארום די באַקען, ווייל ער האָט שטענדיג געהאַלטען אין איין צופּען די האָר. נאָך עטליכע אויבענאָניגע, בעריל חער הויכער און אברהם׳ל דער לוסטיגער, עטליכע קרובים און דער אונפערמיידליכער וועלוועל דער הויקער.

וועלוועל דער הויקער איז געווען דער איינציגער וואָס איז געקומען ניט געבעטענערהייד. ער איז געווען אַן אָרימער פּראָסטער אידעל און האָט געהאַט אַן אייביגען כעס אויף די פיינע מענשען אין קלייזעל. ער האָט געהאַט אַ מאָוס׳ען מויל און האָט אויסגעזעהן, ווי ער האָט שטענדיג געזוכט עפּעס אַ מחלוקה. זיין גרעסטער

פערגניגען איז געווען צו צוגיסען בוימאויל צו א פייער. האט זיך אנגעהויבען א שטיקעל צאנקעריי צווישען צוויי צדדים, איז אין איהם ווי א נייע נשמה אריין — מיט חשק האט ער גענומען העצען איין צד אויפ׳ן צווייטען. ער האט געהאט אן איינגעבארענע שנאה צו די אויבענאניגע און ער האט אנגעקוואלען, ווען ער האט זיי געקענט אנטרעטען אדער אפטהאן עפעס א שפיצעל. קיין הויקער האט נאך מיט אזא ווירדע ניט געטראגען זיין הארב ווי ער. עס האט אויסגעזעהן אזוי ווי ער וואלט פון זיין מום געמאכט פאר זיך עפעס א ציערונג. מיט זיין לינקען אקסעל שטענדיג אויפגעהויבען האט ער געמאכט דעם איינדרוק ווי איינער, וואס האלט זיך אין די באַקעם, גאר מעשה בריה. ניט אנגענומען ביי די פיינע מענשען אין קלייזעל און ניט האבענדיג קיין שטאדט אויבענאן, האט ער ניט נאכגעגעבען און ניט צופריעדענגעשטעלט זיך מיט׳ן הינטער׳ן אויווען. ער האט זיין מקום מנוחה געמאכט אין דעם פאדער שטיבעל, פון וואנען א טהיר האט זיך געעפענט צום קלייזעל, און כדי ארויסצואווייזען זיין פראטעסט שארפער, האט ער אויסגעפיהרט, אז צום אויסנעהמען זאל זיין א קריאת התורה אין פאדער־שטיבעל בעזונדער, וואו ער איז געשטאנען מיט׳ן טייטעל און איינגעטהיילט עליות. ארויסנעהמען די תורה און אריינשטעלען אין ארון איז געוועזן זיין עובדה, און ער האט ממש אנגעקוואלען, ווען די גאנצע קלייזעל האט זיך געדארפט אויפהויבען צוליעב איהם. און הגם אויפגעהויבען האט מען זיך צוליעב דער רייניגקייט, האט ער אבער גע־וואוסט, אז דאס איז זיין אויפטהו.

עס קען זיין, אז פון דער „בלחש׳ער איינלאדונג“ האבען גע־וואוסט נאך עטליכע, אבער קיינער פון זיי האט ניט געדענקט צו שפארען זיך, וואו מען בעט ניט. פאר וועלוועלען אבער איז דאס שפארען זיך געווען א נחת. וואס הייסט זיי וועלען זיך מאכען א שמחה׳לע אויף זיין רעכנונג? ער דארף זיי ווייזען, אז ער קוקט זיי אויף די פינגער. ער ווייס, אז קיינער צאהלט דא ניט פון זיין אייגענער קעשענע, דאס געלט געהט פון קהל׳שער פושקע אין קלייזעל. ער האט הושענא רבה אין דער פריה אריינגעווארפען דריי הארטע צעהנער אין דער קערה פאר׳ן אתרוג בענשען. און מען

האט נאך איהם געקוקט אין די צייהנער. דער גבאי ביי דער קערה האט איהם געזאגט, או דאס איז ניט געגוג. ער איז א חכם א גבאי און האלט איבער דער קערה א לעדיגען טעלער, צו זעהן פיעל יעדער ווארפט אריין. ער האט איהם אפילו געסטראשעט, אז אויב ער צאהלט ניט מעהר פאר'ן אתרוג בענשען, וועט ער איהם ניט לאזען נעהמען קיין רייניגקייט. אדרבה, דאס טאקע וואלט ער וועלען זעהן.

די פערזאמעלטע זיינען געקומען פארטיג אין א יום־טוב'דיגען מוטה. דער פרוש האט ביים ערשטען לחיים א וויש געטהאן מיטביידע הענט אן אלע שויבען פון דעם פענסטער, נעבען וועלכען ער איז געזעסען, און האט אויסגעזונגען:

לחיים, לחיים,
עד בלי שמים,
לשנה הבאה בירושלים.

דער עולם האט דעם פזמון אונטערגעכאפט, זשעדנע עפעס צו זינגען. נאר ער איז געוועזן צו קורץ, אז ער זאל לאנג קענען אנהאלטען. אברהם'ל דער לוסטיגער האט געזאגט א פאר המצאות, נאר די פרעהליכקייט איז ניט געוואקסען. און עס האט זיך ממש געבעטען עפעס צו זינגען. די פרעהליכע הערצער זיינען געוועזן אנגעסטראיעט אויף געזאנג, די סטרונעס זיינען געוועזן אנגעצויגען, נאר עס האבען געפעהלט די פינגער, וואס זאלען קענען ארויסרופען די הארמאנישע קלאנגען. ניט געוואוינט א גאנץ יאהר צו שמחות, סיידען ווען עס האט זיך געמאכט א חתונה, און דער בדחן האט משמח געוועזן דעם עולם, אדער א ברית, און דער חזן האט עפעס געזונגען, האבען זיך די פערזאמעלטע דערפיהלט האלב פערלארען, ווען זיי האבען אליין געדארפט ארויסווייזען זייער פרייד. די גלעזלאך זיינען געגאנגען פון מויל צום מויל, די פלעשלאך האבען זיך וואס ווייטער אלץ טיעפער געבויגען, די פירושקעס זיינען אלץ פערמיגערט געווארען אין די טעלער, די פנים'ער זיינען געווארען רויטער, די אויגען גלאנציגער, נאר דער געפיהל פון שמחה האט בשום אופן ניט געפונען קיין וועג ווי ארויסצורייסען זיך. אונטער דער נאז האט זיך יעדער עפעס אונטערגעברומט א נגונ'דעל, וואס

האט ארומגעבלאנדזשעט אין מארך פון די פערשיעדענע תפילות און פיוטים, אומעטיגע ימים נוראים׳דיגע אדער פרעהליכע יום־טוב׳דיגע. פון צייט צו צייט האט אויסגעזעהן, אז א געוויסער נגונ׳דעל וועט באלד אויפגעכאפט ווערען פון אלעמען, ער האט זיך געהערט העכער פון אלע אנדערע, און מעהר מענשען האבען איהם אויסגעברומט, נאר ער האט זיך באלד איבערגעריסען און מען האט ווידער געמאכט לחיים.

די טהיר האט זיך געעפענט און אין שטוב איז אריין גרונם דער בעל תפילה, אן אויסגעמאגערטער, אויסגעדארטער אידעל פון עטליכע און דרייסיג יאהר, מיט א שווארצליכע בערדיל, מיט שי־טערע וואנסען. ער איז שטענדיג געווען אזוי אפגעשוואכט, אז פאר ימים נוראים האט מען מורא געהאט, אז ער וועט ניט אויסהאלטען די גרויסע אנשטרענגונג וואס א שליח צבור דארף מאכען און דעם שווערען יום כפור׳דיגען תענית, נאר אויף מארגען נאך יום כפור האט ער אויסגעזעהן פיעל געזינטער ווי א גאנץ יאהר.

ער איז אריין אין שטוב מיט א ברייטען „גוט יום טוב, גוט יום טוב!" און גלייך נאך איידער מען האט איהם געענטפערט און נאך שטעהענדיג מיט איין פוס אויפ׳ן שוועל, האט ער אנגעהויבען צו זינגען און פאטשען מיט די הענט:

— שישו ושמחו בשמחת תורה ותנו כבוד לתור־ד־רה!

דאס לעצטע ווארט האט ער אויסגעצויגען אויף א קונדס׳דיגען אופן און איז צוגעקומען צום טיש.

געוועהנליך איז דער בעל תפלה, הגם א איד א למדן וואס איז שטענדיג געזעסען איבער א ספר, ניט געווען שטארק אנגענומען ביים עולם. נאר איצט האט מען זיך מיט איהם דערפרעהט, ווי ער וואלט געווען דער בעסטער גאסט.

ער איז שוין א פארטיגער, — האט וועלוועלע דער הויקער גע־מאכט א בעמערקונג סתם אין דער וועלט אריין.

גרונם האט געהערט די בעמערקונג און ער האט זיך גוט־מוטהיג א קעהר געטהאן צו וועלוועלען און געזאגט מיט א שכור׳ען קול:

— דו, שקאַץ, גיס אַז און איך וועל דיר ווייזן אַז איך בין נאָך ניט פאַרטיג.

עטליכע הענט האָבן זיך אויסגעשטרעקט אַנצוגיסן איהם.

ער האָט אויסגעטרונקען דאָס גלעזעל און האָט אָנגעהויבן צו טרייסלען מיט׳ן קאָפּ, ווי אַ אינגעל וואָס האָט אויפגעהויבן דעם קאָפּ פון אונטער׳ן וואַסער, נאָכדעם ווי ער האָט זיך אונטער־געטונקט. און נאָך איידער ער איז פאַרטיג געוואָרען מיט דער פּירושקע, האָט זיך ווערוועל צו איהם געווענדעט:

— רבי גרונם, זייט מכבד מיט אייער טערקישען!

אַ נאַרעשער, שכור׳ער שמייכעל האָט זיך געוויזען אויף גרונס׳ס געזיכט. ער האָט אַ פּזמון, וואָס די פּראָסטע מענשען אין קלייזעל האָבן גערופען טערקיש. צו דאָס איז געווען דערפאַר וואָס די ווערטער האָבן געקלונגען פאַר זיי טערקיש, צו דערפאַר וואָס דער נגון איז געווען אָריענטאַליש, נאָר אַזוי איז שוין דער פּזמון געווען בעוואוסט.

גרונם האָט זיך איצט שוין ניט געלאָזט בעטען. ער האָט זיך אַ פּאָר מאָל אויסגעהוסט, מעשה בעל תפילה, און אָנגעהויבן צו זינגען:

וי לן דחטאנו,
וי לן דפשענו...
ברם אנן
מחכי אנן
ברם אנן
מצפי אנן
קודשא בריך הוא
יפרוק לנו
מן גלותנא.

דער עולם האָט מיט האַלב שכור׳ע קולות אונטערגעכאַפּט דעם רעפריין און דער געזאַנג איז אַלץ לעבעדיגער און לעבעדיגער גע־וואָרען. איבערהויפּט איז דעם עולם שטאַרק געפעלען געוואָרען דער נגון ביים לעצטען וואָרט גלותנא, וואָס מען האָט אויסגעזונגען

טיעף דורך דער נאז. דעם זמר'ל האט מען געקענט זינגען אהן א שיעור, אלץ וואס גרונם האט געדארפט איז געווען צוצוגעבען אויף „טערקיש" א פאר ווערטער פון „אשמנו". וואס ווייטער האט ער זיך אלץ מעהר געציקעלט און מעהר העויות געמאכט ביים „ווי־לן" און דער עולם האט אלץ טיעפער אין נאז געענדיגט דעם רעפ־ריין מיט גלותנא.

אין שטוב איז געווארען אמת שמחת תורה'דיג. דער עולם האט זיך ניט בענוגענט מיט רייסען די העלזער, מען האט געקלאפט מיט די הענט און מיט די פיס אין טאקט, און ביי יעדען אתנחתא אין דעם נגון האט יעדער זיך געסטארעט אריינצוגעבען עפעס א קונדס'דיגען בויג אין קול, א ווייסען־חברה'שען קוויטש, און וואס קונדס'דיגער און ווייס־חברה'שער דער אויפטהו איז געווען, אלץ גרעסער איז געווארען די שמחה און שטארקער האט זיך געהערט דאס פאטשען מיט די הענט און דאס קלאפען מיט די פיס.

די שמחה איז געווען אויף דער העכסטער מדרגה, און עס האט אויסגעזעהן, אזוי ווי די גאנצע פרייד פון דעם גרויסען און לאנגען יום טוב סכות האט זיך ערשט גענומען ארויסווייזען. עס האט אויסגעזעהן, אזוי ווי עס האט זיך געדארפט שאפען א גאנצע סביבה פון פרעהליכקייט, אז דער איד זאל פערגעסען אלע זיינע צרות און רדיפות, זיינע דחקות און זארגען, אז ער זאל קענען פער־געסען אלץ און אריין מיט לייב און לעבען אין דער שמחה פון זיין תורה, ווייל יעדער שטיף און יעדער לאף, יעדער קלאנג און יעדע העויה איז געווען געמיינט אויסצודריקען וואס בעסער די פרייד פון דער תורה. עס איז איצט פערשוואונדען יעדער אונטערשיעד צווישען אברהם איטשע, וועלכער האט די תורה געלערנט, און וועלוולען דעם הויקער, וועלכער האט קיין פירוש המלות ניט פער־שטאנען און אפשר רעכט קיין עברי ניט געקענט. פרעהען זיך אבער האבען זיי געקענט ביידע גלייך. די מאמע איז געזעסען אן א זייט און איהר געזיכט האט געשטראלט פאר פרייד. פאר איהר איז דער נגון ניט געווען קיין טערקישער און די ווערטער אוודאי ניט. פאר איהר זיינען זיי געווען הייליגע ווערטער, וואס זיי זאלען ניט בעדייטען, און זי האט אין דעם בראנפען און די פירושקעס

און אין דעם זינגען געזעהן אן אויסדרוק פון שמחה מיט דער תורה.

ווען דער צעטעל פון אשמנו האט זיך אויסגענומען האט זיך גרונם אויפגעהויבען און מיט א פאלצעטא אויסגעשריען:

— מעהר האט מען ניט געקא־אכט! לחיים!

— נו, וואס זאגט איהר צום טערקישען? — האט זיך וועלוועל געווענדט מיט א גליקליכען פנים צו זיין שכן.

— גוט, גוט! — האט יענער געענטפערט צופריעדען.

— דאס האב איך איהם דערמאנט.

דער פרוש האט צוויי מאל א פאטש געטהאן איבער'ן טיש מיט מעהר ענערגיע ווי דאס האט זיך געפאדערט און דער עולם האט בעצייטענס אנגעהויבען צו שמייכלען. דער פרוש האט אנ־געהויבען מיט'ן נגון פון גשם:

אף ברי
אויף מארגען נאך יום טוב אין דער פריה,
די שויבען זיינען צובראכען,
ניטא וואס צו קאכען,
און קיין געלד איז ניטא.

אלע האבען אויסגעשטעלט נאז און אויערען. דאס איז גע־ווען עפעס אן אראפפאל פון די הויכע נבעלדיגע גלגלים אויף דער רעאלער ערד. און דער אראבפאל איז געווען אזוי האסטיג, אז ער האט ביי אלעמען צוגענומען דעם אטהעם. אלע האבען זיך ווי עפעס אויסגעגלייכט, דער פזמון איז געווען אונבעקאנט די פער־זאמעלטע. די מאמע האט זיך אויפגעהויבען פון איהר שטוהל און איז צוגעקומען נעהענטער.

— נו, וואס שווייגט איהר? — האט זיך דער פרוש געווענדט צו אלעמען, קוקענדיג פריהער אין איין זייט און נאכדעם אין צוויי־טען. און ווי א קאפעלמייסטער האט ער מיט'ן פינגער אנשטאט א שטעקעלע און מיט'ן קאפ געוויזען, וואו זיי זאלען אונטערכאפען און האט ווידערהאלט דעם לעצטען פערז:

„און קיין געלד איז ניטא".

— און קיין געלד איז ניטא. — האבען עטליכע קולות אונ־טערגעכאפּט.

אתה,
אין שטוב איז קאַלט און נאס,
ווי אויפ׳ן גאס,
אין מארק מוז מען לויפען,
בולבעס מוז מען קויפען,
און קיין געלד איז ניטא.

פאר דער לעצטער שורה האט זיך דער פּרוש אבגעשטעלט אויף א סעקונדע, געוויזען דעם עולם מיט׳ן פינגער, פעררייסען דעם קאפּ און אראבגעלאזט, און אלע האבען אונטערגעכאפּט:
— און קיין געלד איז ניטא.

שם שר מטר,
פון א חוב איז מען פּטור,
דאס פעלצעל איז אויסגעקראכען,
דער דאך איז צובראכען,
און קיין געלד איז ניטא.

להעביב ולהעניו
דער מלמד קומט נאך פאר יענעם זמן
דאס מיידעל האט ניט קיין קאפּיקע אויף נדן
און דער חדר־בחור
געהט מיט׳ן צוריסענעם אחור
און קיין געלד איז ניטא.

— און קיין געלד איז ניטא. — האט דער עולם אונטערגע־כאפּט.
— מעהר איז ניטא! האט דער פּרוש געזאגט און אויסגע־שטרעקט די האנט נאכ׳ן גלעזעל. לחיים!

— און קיין געלד איז ניטא, האט וועלוועל אויסגעזונגען אלס ענטפער אויפ'ן לחיים.

די מאמע האט ארויסגעלאזט א זיפץ און איז צוריק אבגעטראָ־טען אויף איהר פלאץ, די גלעזלאך האבען גענומען געהן פון מויל צו מויל, די פלעשלאך האבען זיך געבויגען, און יעדער האט אויס־געברומט מיט'ן יום טוב'דיגען, גשמ'דיגען ניגון: „און קיין געלד איז ניטא", נאר עפעס א ניכטערקייט האט זיך גענומען פערשפריי־טען איבער אלע פנים'ער.

— אי, ווי אמת דאס איז! — האט וועלוועל געזאגט צום פרוש. — ווי איך בין א איד, דאס איז דער ריינער אמת. ווי האט איהר דארטען געזונגען? „דאס פעלצעל איז אויסגעקראכען, דער דאך איז צובראכען". אי, ווי אמת דאס איז!

אין די אויגען, וואס האבען מיט א מינוט צוריק אזוי גע־שטראלט, האט זיך בעוויזען עפעס אן ערנסטקייט; די שטערנס וואס זיינען פריהער געווען אזוי ליכטיג, האבען זיך מיט א לייכטען וואלקען בעצויגען; די הענד וואס האבען אזוי פרעהלאך געקלאפט צום טאקט האבען זיך מעהר ניט געהויבען.

— בזו כסף, שעהם זיך געלד! — האט זיך אנגערופען דער בעל תפילה. — וואס איז געלד? בלאטע! לאמיר בעסער מאכען לחיים.

איך בין צוגעלאפען צו דער מאמען און מיט א גליקליכען קול איבערגעזונגען פאר איהר:

און דער חתן בחור
געהט מיט'ן צוריסענעם —

די מאמע האט מיר א גלעט געטהאן איבער'ן אקסעל און האט קיין זאך ניט געזאגט. נאר אין איהר גלעט איז געווען אזוי פיעל זארג, אז איך האב כמעט געלייענט זיין בעדייטונג:

— נארעש קינד, פון וואס דא איז פארהאן צו פרעהען זיך!

זייט איך געדענק, האט מיר די מאמע קיין מאל ניט געגלעט פון שמחה. נאר ווען מען האט גערעדט וועגען פריזיוו, און איך בין געווען דערביי האט זי מיך לאנגזאם געגלעט, ווי זי וואלט זיך וועלען פערענטפערן פאר מיר, פאר וואס איך בין ניט געבארען

געוואָרען קיין בכור און האָב ניט קיין ליגאָמט. זי האָט אויך געהאַט פאַר מיר אַ גלעט אין צייטען פון עפּעס אַ סכנה. איהר איצטיגער גלעט האָט אויף מיר געווירקט ווי אַ קאַלטע האַנד אויף אַ הייסען שטערן. איך האָב פּלוצים דערפיהלט די ענדערונג וואָס איז פאָרגעקומען אין דער שטימונג. מען האָט נאָך לחיים׳ט, מען האָט זיך נאָך גע׳בריה׳ט צו זיין פרעהלאַך, נאָך די נשמה פון דער פרעהליכקייט איז פערשוואונדען.

אין אַ פּאָר שטונדען אַרום איז שוין דער גאַנצער עולם געווען אין קלייזעל ביים וואַכעדיגען מעריב, און פון דעם גאַנצען גרויסען יום טוב זיינען נאָר געבליבען אלס אַ סימן פערשמאָלצענע לייטענע לייכטערלאַך, וואָס זיינען געמאַכט געוואָרען לכבוד שמחת תורה ספּעציעל פאַר דער גרוסער אילומינאַציע. די שכרות פון דעם גאַנצען מעת לעת איז ווי מיט דער האַנט אָפּגעווישט געוואָרען. קנייטשען האָבען זיך אויסגעלעגט אויפ׳ן שטערן, אין די אויגען האָט זיך אריינגע׳גנב׳עט אַ טיעפע זאָרג און אַ וואַכעדיגע פערטראַכטקייט.

געווען אַ צויבער־וועלטעל און איז פערשוואונדען, געזעהן מענשען פריי ווי דער ווינד, שטיפעריש ווי די יונגע שטראַלען פון דער זון, געהערט געזונטע פרעהליכע שטימען פון געלעכטער און געזאַנגען, און פּלוצים איז דאָס אַלץ חרב געוואָרען, און פון הינטער דער גרויסער חורבה האָב איך פּלוצים דערזעהן מיין נייעם רבי׳ן, דעם לאַנגען שמואל חיים. ער האָט צו מיר געמאַכט מיט׳ן פינגער און גערופען אין חדר.

נאָך סכות.

אוועק איז דער יום טוב, פערשוואונדען די פרעהליכע, לוסטיגע טעג, ניטאַ מעהר די צופריעדענע געזיכטער, עס הערט זיך שוין מעהר ניט קיין געזאנג, קיין שאַל פון פרייד.

די זון, די קאלטע שעהנהייט פון סוף זומער, ווייזט זיך שוין מעהר ניט, דער הימעל וואָס איז געווען אזוי קלאָר און בלייךבלוי האָט זיך פערצויגען מיט בליי. א קאלטער ווינד האָט זיך ארויסגעריסען פון צפון זייט און בלאָזט, און פייפט און קלאַגט אין די קוימענס אזוי ווי ער וואלט געשיקט געוואָרען צו בעוויינען דעם פערשטאָרבענעם זומער.

א דראַבנער, שטעכיגער רעגעלע שמייסט אין די שויבען, רייסט זיך אונטער׳ן קאַלנער און רופט ארויס בלעזלאַך אויפ׳ן גאַנצען לייב.

די וואַטאָווע, פערשמאַלצענע קאַפּטעלס קריכען ארויס פון די אַלמערס און פערשפּרייטען א גערוך פון טוכלע, שימעל.

אין די הייזער איז האלב פינסטער, טהיר און פענסטער פערהאַקט. מען קנייטשט די שטערנס, פיעל דער יום טוב האָט אויפגעגעסען, און ווי צופיהרט מען ווייטער די הענט.

די פערלאָזענע סכה איז נאָך ניט צונומען. דער ווינט האָט אָפּגעריסען עטליכע דראַניצעס און קלאַפּט מיט זיי אין טאַקט צום וואָיען פון דעם ווינד. איז דאָס א צושפּיעל צו דער לויה פון דעם זומער? ער רייסט דער דאַזיגער צושפּיעל די נערווען און מען פיהלט ווי א מחנה קעץ וואלטען געקראַכצן מיט זייערע שאַרפע נעגעל איבער׳ן הוילען רוקען.

אין מאַרק איז דאָס גאַנצע לעבען פערשוואונדען. די מאַרק־

ווייבער איינגעוויקעלט אין אפגעקראכענע, אפגעבליאקעוועטע, דורכ־געווייקטע פאטשיילעס זעהען אוים ווי אלטע, סארע מצבות פאר זייערע טישלאך. די פרעהליכע אויבס מיט די רייצענדע קאלירען זיינען שוין מעהר ניטא, און אנשטאט זיי ליגען אונטער נאסע שמאטעס „אנגעגאסענע" בערנעס, צוקראכענע עפעל און שיטערע פלוימען. עס הערען זיך ניט קיין ווערטלאך, קיין רופען צו קונים, קיין געפארבטע קללות.

די צאן קדשים לויפען איינגעקארטשעט אין דרייען מיט א ספר אונטער'ן ארם אין חדר. אין די קליינע הערצלאך איז קאר־לאמוטנע. א חודש, א גאנצען חודש געווען פריי, די קעפלאך רוהיג, געשטיפט, געפרעהט זיך, געהוליעט, און איצט ווידער אין תפיסה. מען זאגט, אז דער נייער רבי קנייפט זיך. ער גיט אזעלכע קלייני־קע, טייטשע קניפעלאך, אז עס פערגעהט פון זיי אין די דער נשמה און מען שפרינגט אזש פון זיי אונטער.

פויל, גענעצענדיג, עפענען די קינדער דעם חומש אין חדר. די רייכע פאנטאזיע פון די ערשטע בלעטער פון דער ביבעל ווערט פערוויקט פון דעם שטעכעדיגען אסיענדיגען רעגען און די וואונדער־בארע געשיכטע פון דעם שלאנג וואס איז געווען קליגער פון אלע חיות אויף דער ערד, און פון די שטימע פון גאט, וואס איז ארומ־געגאנגען אין גארטען און גערופען. איכה (איעקא), קומען ארוים אהן פארב, אהן לעבען.

ניין, עס איז איצט ניט די צייט פאר וואונדערבארע געשיכ־טעס, עס איז איצט ניט די צייט פאר דער פאנטאזיע צו הויבען איה־רע מעכטיגע פליגלען. די פאנטאזיע ליעגט אן איינגעקארטשעטע אין מארך, אומעדיג אין אויפ'ן הארצען, טרויעריג אויף דער נשמה, עס ווילט זיך קיין זאך ניט, עס בייגקט זיך ניט נאך קיין זאך. עס גלוסט זיך קיין זאך ניט. צוטראטען איז דער גייסט, דערשטיקט זיינען די געפיהלען.

אלץ איז ווי אפגעשטארבען.

און נאר דער ווינד בושעוועט און קלאפט מיט די שטעכיגע טראפען רעגען איבער די שויבען און פייפט אין די קוימענס און דערמאנט דעם ביטערן יאמער פון זינדיגע נשמות אין גיהנום.

דער ביטערער חשון שטעהט אויפ'ן שוועל.

ניט אומזיסט, זאגט דער רבי, רופט מען דעם אנקומענדען חודש מרחשון. דאס איז א צייט אהן פרייד, אהן שמחות, אהן עפעס א יום טוב'ל. דאס איז א צייט פון א בלייענעם הימעל, שטעכיגע רעגען און פייפענדע ווינט.

שבת בראשית.

עס ציהען זיך שווערע וואלקענס איבער'ן הימעל, און דער חושך און דער אומעט ביי אלעמען אין די נשמות ווערט נאך גע־דיכטער.

עס בלאזט א קאלטער ווינט פון צפון זייט און פערטרייבט יעדע זיסע עראינערונג פון דעם גרויסען און פרעהליכען יום טוב.

דורך די שווערע וואלקען רייסט זיך א שוואכער שטראל, וואס ברעכט זיך דורך שבת בראשית.

נאך מוסף געהט דער גאנצער עולם צום לעקאך און בראנפען. דער עולם מאטערט זיך אנצוהאלטען א יום־טוב'דיגע חשיבות און וויל געהן מיט געמאסטענע טריט און מיט'ן מאנטעל אריבערגע־ווארפען איבער די אקסלען, נאר דער קאלטער צפונ'דיגער ווינט ווייסט ניט קיין דרך ארץ און וויל קיינעם ניט שוינען און רייסט זיך אריין אונטער'ן מאנטעל און גיט איהם א הויב אין דער לופ־טען, און דער חשוב'ער בעל הבית גיט א כאפ די פאלעס און דרעהט זיך אלע ווייל אוים מיט'ן פנים אנטקעגען איהם און אוים חשיבות. אוים געמאסטענע טריט.

ביים לעקאך און בראנפען איז אפילו ניטא קיין שאטען פון יום־טוב'דיגקייט. זעלטען ווען איינער זעצט זיך צו, אזוי ווי ער וואלט פיהלען, ווי עמיצער שטעהט איהם איבער'ן קארק. די מייס־טע מאכען די ברכה איבער בראנפען שטעהענדיג און אזוי גיך ווי יעדער קריגט זיין פיערקאנטיגען חלק לעקאך, ברעכט ער אפ א כזית און דאס איבריגע פערשטעקט ער אין דער הינטערסטער קע־שענע, א מתנה פאר די קינדער אין דערהיים.

קיינער מאכט קיין שהיות ניט און יעדער איילט צו זיך אהיים.

צו מנחה, פאר'ן אויסנעהמען, ווערט דער עולם אין קלייזעל לעבעדיגער. מנחה הויבט זיך אן פיעל פריהער ווי געוועהנליך, ווייל באלד דארף זיך אנהויבען דער גרויסער מסחור פון עליות און מפטיר פאר א גאנץ יאהר. א מסחור אום שבת פאר א קהלה אידען אין די אויגען, ווען די פרומסטע און כשר'סטע נעהמען אין דעם אנטהייל, און מען דארף אפילו דערביי ניט זאגען „ניט אום שבת רעדענדיג", איז זעהר אינטערעסאנט.

דער מסחור געהט ניט אן אין דעם געוועהנליכען לשון. דער שמש רעדט א גאנץ יאהר, ווי אלע אידען אין שטעדטעל, נאר ביים איצטיגען מסחור, האט ער געהאט גאר א מאדנעם לשון.

גלייך פאר'ן אויסנעהמען האבען אנגעהויבען צו לויפען סטא־פעטען פון איין ווינקעל צום צווייטען, און אומעדום האבען זיך פארמירט קליינע גרופען. דאס האט מען אפגערעדט ווי ווייט מען זאל זיך אנשטרענגען צו קריגען די בעשטימטע עליות און דערפון איז געווארען א היבשער גערויש. דער שמש האט א פאטש גע־טהאן איבער'ן בעלעמער און גערופען דעם עולם צום שטילשוויי־גען. דאס סוד'ען זיך האט גלייך אויפגעהערט און דער שמש מיט א קוויטשיגען קול האט אויסגערופען:

— דרייסיג גראשיין מפטיר! דרייסיג גראשיין מפטיר! צוויי גילדיין מפטיר! דריי גילדיין מפטיר!

ווען עס האט געהאלטען ביי די גראשיין און גילדיין האט מען געבאטען פון אלע זייטען. אפילו די יונגע קונדסים האבען א חלק גענומען אין דעם מסחור. די באטענים איז געקומען פון ארום דער בימה. נאר באלד האט זיך דערהערט פון אויבען אן א באט פון דריי רובעל.

— ווער? ווער? — האט דער שמש געפרעגט א צוטומעלטער. און די פראגע האבען אונטערגעכאפט אלע, וואס האבען געוואלט קויפען מפטיר.

— איטשע דער מעהלער!

איטשע דער מעהלער איז געווען א שווערער בעל דבר. די יונגע איידימס וואס האבען געהאט אן אויג אויף מפטיר האבען געוואוסט, אז עס וועט זיין שווער איבערצובאטען איהם, און עס האבען גלייך

אנגעהויבען צו פליהען סטאפעטען פון איין אײדים צום צווייטען. זיי האבען אין דער גיך פארמירט א גרופע און בשותפות געזוכט איינצוהאנדלען דעם מפטיר.

עס האט זיך אנגעהויבען א באטענים צווישען איטשע דעם מעהלער און שלמה דעם ראדענער, וועלכער איז געווען דער פאר־שטעהער פון די אײדימס. אלע אויגען זיינען געווען אויסגעשטעלט דא אויף איטשען און דא אויפ׳ן ראדענער. רעדלאך האבען זיך ארומגעקליבען ארום זייביידען און מען האט צוגעגעבען היץ יעדען צד.

— ווייזט זיי, רבי איטשע, אז די יונגע שנעקעם וועלען אייך ניט אויסדינגען.

— שלמה, איהר זייט דאך עטליכע און ביי אייך וועט זיך א רובעל אזוי ניט אנזעהן. לאזט ניט איטשען קריגען מפטיר.

און די קונדסים זיינען פער׳הב׳וועטע ארומגעלאפען פון איין אײדעם צום צווייטען און געגומען סטאפעטען פאר שלמה דעם ראדענער.

און אזוי איז צוגעגאנגען ביי יעדער עליה וואס מען האט פער־קויפט.

דער מסחור איז פאר דעם כבוד פון דער תורה און כל זמן ער האלט אן רופט ער ארויס א געהויבענע שטימונג. נאר די ווענינע עליות וואס מען קען פערקויפען זיינען שוין אויספערקויפט און ווען מען געהט ארוים נאך מנחה פון קלויז זיינען די וואלקען נאך געדיכ־טער און דער לעצטער בלאסער שטראהל איז שוין אויסגעלאשען.

דער צפונ׳דיגער ווינט בלאזט איצט שטארקער און דער לעצ־טער שפור, דער לעצטער סימן פון די גרויסע ימים טובים איז פערשוואונדען און ווי מיט א בעזים אפגעקערט.

מיר געהען איצט פון קלויז און זיינען דורכגעדרונגען מיט א שווערען געפיהל, אז א קיילעכדיג האלב יאהר וועלען די שבתים נאר שמעקען מיט טשאלענט, מיט ברכי נפשי און מיט שלוש סעודות־דיגע קאלטע פלאטקעס!

מתתיהו.

(א חנוכה־חלום)

איך בין אהיים געקומען דורכגענומען פון קעלט, און דער הייסער סאפער און די ווארעמקייט פון שטוב האבען אנגעפילט מיינע גליעדער מיט א גליקליכער פוילקייט. עפעס א היה'דיגע צופריעדענהייט האט מיך אין גאנצען ארומגענומען און אפילו דער מאנאטאנער נגונ'דעל פון דעם ראדיאייטאר האט מיר איצט געקלונגען ווי זיסע מוזיק.

די חיה'דיגע צופריעדענהייט איז געווען אזוי גרויס, אז זי האט אפילו פערשטופט די אונרוהיגע געדאנקען וואס האבען די לעצטע פאר שעה זיך געמישט מיר אין קאפ. איך האב געדארפט צוגרייטען עפעס חנוכה'דיגעס, און ווי אויף צו להכעיס האבען זיך אלע חנוכה טהעמאס אויסגענומען.

די גליקליכע פוילקייט האט זיך אלץ מעהר און מעהר פערשפרייט איבער מיינע גליעדער און אן אמת'ע יום טוב'דיגע שטימונג האט מיך דורכגעדרונגען, און איך האב זיך דאריבער דערפיהלט ניט זעהר אנגענעהם, ווען דער בכבוד'יגער זקן וואס איז פלוצים אויסגעוואקסען פאר מיינע אויגען האט אויף מיר א קוק געטהאן מיט טרויעריגע אויגען, פון אונטער געדיכט־אראפהענגענדע ב־עמען. וועלכע האבען געאטהעמט מיט אויטאריטעט און שטרענגקייט.

די לאנגע גרויע בארד מיט'ן פלאקסענעם קאליר איז געווען אין ווידערשפרוך מיט'ן אויסגעגלייכטען רוקען, און אויפגעהויבענע אקסלען און לייכטען טריט, וועלכע האבען עדות געזאגט אויף יונגקייט, פלינקייט און געוואגטקייט.

ער איז געווען אנגעטהאן אין אן אפר און אויפ'ן קאפ האט ער געטראגען א מצנפת.

— ווער ביזטו, אלטער? — האב איך איהם געפרעגט.

— דערקענסט מיך ניט? — האט ער אויפ'ן אמת'ן אידי־שען שטייגער געענטפערט מיט א פראגע.

— עה־עה־עה — האב איך אנגעהויבען צו שטאמלען.

— איך זעה, אז דו דערקענסט מיך ניט, און ווי אזוי זאלסטו מיך דערקענען? קיין גרויסען פאראד האט מען פון מיר ניט גע־מאכט, האט ער געזאגט מיט א בעליידיגטען טאן. איך בין מתתיהו.

איך בין אויפגעשפרונגען, דערלאנגט איהם א שלום עליכם, נאר ער האט מיין האנט ניט אנגענומען.

— פאר וואס ביזטו בייז? — האב איך געפרעגט.

— מען האט אונטערגעשעצט מיינע פערדיענסטען און דאס פאלק האט זיך ארויסגעוויזען אונדאנקבאר צו מיר.

— וואס רעדסטו? דיר האט מען איינגעטהיילט דעם גרעס־טען יום טוב. אכט טעג נאכאנאנד און אהן א שום חול המועד.

— מען זעהט איהם עפעס ניט, — האט ער געזאגט סאטיריש.

— וועמען?

— איך מיין דעם יום טוב, איך האב ערשט דורכגעשוועבט דעם מארק — לויפען ארום אידען און הב'ענען ווי סאמע אין דער וואכען. די קרעמער זיצען איינגענורעט אין זייערע פוטערס און קוקען אוים די אויגען אויף א קונה, די קרעמערקעס זיצען איבער די פייער־טעפ מיט פערזארגטע, פער'חושך'טע פנימ'ער, אין די פאבריקען יאגט מען פון זיך ארוים די נשמה, אפילו די קינדער זיינען פון חדר ניט בעפרייעט —

— המ... מען זאגט הלל, — האב איך זיך פערענטפערט.

— דאס זאגט מען יעדען ראש חודש.

— אבער גאנץ הלל, האב איך איהם אונטערגעזאגט.

— ניט דוקא פאר חנוכה.

— און על הנסים?

— פורים האט אויך על הנסים.

— דיין על הנסים איז א גרעסערער.

— עטליכע ווערטער מעהר — און דאס איז אין גאנצען. וואו איז מיין מגילה? אפילו די פייטנים, וואס האבען בעזונגען אלץ אין דער וועלט, האבען קיין שום בעגייסטערונג ניט געפונען אין חנוכה.

ער האט געוואָרט איך זאל איהם דארויף ענטפערן, נאר איך האב קיין זאך ניט געקענט אויסטראכטען, וואס צו זאגען. דער־נאך האט ער זיך אפגערופען:

— אפילו פון א גאסטראנאמישען שטאנדפונקט קומט אויס חנוכה עפעס ווי א שטיעף־קינד אין דער פאמיליע ימים טובים. יעדע אידישע פרוי האט זיך פאר יעדען אנדער יום טוב געקליגט צו מאכען עפעס א פאטראווע וואס איז געבליבען א שם דבר. אויף פסח האט איהר קניידלאך און כרעמזלאך, אויף שבועות — זעמע־לאך און בלינצעס, פאר שמחת תורה — קרעפלאך, אזוי פאר יעדען יום טוב עפעס א מאכל וואס צוגעהט אין מויל, און דאס אלץ א צוגאב צו די גרויסע סעודות — און וואס האט איהר חנוכה?

— לאטקעס! — האב איך אויסגערופען מיט פרייד, וואס איך האב געהאט א געלעגענהייט צו ווייזען כאטש אויף עפעס חנוכה׳דיגעס.

— גרעטשענע לאטקעס און אפט פון האלב פערפראַרענעם קארטאפעל אויף שמאלץ אויף א וואכעדיגען טיש, מיט וואכעדיגע פנים׳ער, מיט הענט פון דער ארבייט.

— בא! — האב איך אויסגערופען. — און די ליכטעלאך?

די אנגערוקטע געדיכטע גרויע ברעמען האבען זיך ביים זקן אויפגעהויבען און א גליקליכע עראינערונג האט דורכגעשטראלט זיין פנים. ער האט ווידער אמאל געזעהן, ווי די זיעגרייכע קעמפ־פער האבען זיך צוריקגעקעהרט אין ירושלים און ארויסגעראמט די טומאה פון בית המקדש, און ריין געמאכט דעם היכל און אנגעצונדען די ליכט, וואס האבען געוויזען דעם גרויסען טריאומף פון א הייר־פעלע מענשען, ווען זיי זיינען דורכגעדרונגען מיט א טיעפער אי־דעע, געגען ריעזיגע מחנות, וואס שלאגען זיך נאר פאר זייערע אייגענע נוצען.

דער זקן האט געביטען זיין סאטירישען טאן און זיין קול איז געווארען ווייך:

— די ליכטעלאך?

ער האט זיך אויף א ווײלע פערטראכט.

איך האב זיך בענוצט מיט׳ן שעת הכושר און האב אנגע־הויבען צו רעדען וועגען דעם טיעפען קוואל בעגייסטערונג וואס די אידען שעפען דור איין־דור אויס, שוין איבער צוויי טויזענד יאהר פון די דאזיגע ליכטעלאך. איך האב געוויזען, ווי די דאזיגע קליי־נינקע ליכטעלאך זיינען דער אייביגער סימבאל פון דעם טריאומף פון דער אידעע איבער שווארצע גבורה.

ער האט מיך פלוצים איבערגעהאקט:

— א טיעפער קוואל פון בעגייסטערונג — דער אייביגער סימבאל פון דעם טריאומף פון דער אידעע איבער שווארצע גבורה— דו לייענסט דאכט זיך א חנוכה ארטיקעל. איך האב בעמערקט, זיי האבען דאס רוב איין נאמען „הנרות הללו" אדער „די ליכטעלאך" און זיי האבען שטענדיג דעם זעלביגען נוסח.

— המ... — האב איך געזאגט האלב פערשעהמט, — מיר דאכט זיך, אז איך האב אויך געהאט א „הנרות הללו".

— אן ארטיקעל?

— יא.

— און וואס איז מכח סקיצען? איך האב געזעהן פיעלע יום טוב׳דיגע סקיצען דיינע, נאר אויב מיין זכרון נארט מיך ניט, געפינט זיך ניט צווישען זיי פיעל חנוכה סקיצען.

— יא, חנוכה סקיצען טאקע ווינציג.

— פאר וואס? די ליכטלאך האבען דאך אזא טיעפען קוואל פון בעגייסטערונג —

— בע—בע, — האב איך גענומען שטאמלען אויפ׳ן עכטען אידישען אופן און —

איבער מיר איז געשטאנען מיין ווייב און האט מיך גע־וועקט:

— וואס מורמעלסטו? — האט זי געפרעגט.

— א מאדנער חלום, — האב איך בעמערקט.

דאָס קריגעלע בוימאויל.

אין דער מנורה האָט איין ליכטעל געברענט און איך ווייס ניט פאר וואָס, עס האָט מיר אויסגעוויזען, אז דער קליינער פלאָם איז העלער און פרעהליכער ווי אין די אנדערע רעהרען. געוואוינליך האָט דעם ערשטען טאָג חנוכה דאָס איינציגע ליכטעל געמאכט אַן אומעדיגען איינדרוק. מיט די אנדערע זיבען רעהרלעך פינסטער האָט דאָס איינציגע ליכטעל אויסגעזעהען ווי א קיילעכדיגער יתום.

איך בין ניט לאַנג געקומען פון גאַס א דורכגענומענער פון דער קעלט און האָב איצט מיט אלע גליעדער געפיהלט דאָס פערגעניגען פון דער ווארעמקייט פון הויז, ווי עס האָט זיך מיר צוגאסען איי־בער'ן לייב. פון קיך האָט זיך דערטראגען דער בעקאנטער ריח פון געפּרעגעלטע לאַטקעס און האָט גערייצט די נאָזלעכער און דעם גו־מען. איך האָב האַלט לאַטקעס און פון מיינטוועגען האָט חנוכה געמעגט געדויערען א פּאָר חדשים לאַנג.

איך האָב גענומען א צייטונג, אריינגעזעצט זיך אין א בעקווע־מען מאָרים שטוהל און געהאט בדעה צו לייענען. נאָך אין וואָגאָן פאָהרענדיג אהיים האָב איך אין דער צייטונג אָנגעהויבען צו לייע־נען א רעפּאָרט פון א מיטינג, וואו מען האָט גערעדט וועגען דער דעקלאַראַציע פון ענגלאנד און איך האָב איהם איצט געוואָלט ענ־דיגען. נאָר דער פרעהליכער פייערל פון דעם ליכטעל אין דער מנורה האָט צו מיר אזוי קונדס'דיג געוואונקען, אז איך האָב פון איהם די אויגען ניט געקענט אָפּרייסען.

פלוצים האָט זיך דאָס פייערל א בויג געטהאָן צום זיבעטען רעהר און איך האָב דערזעהן ווי אַן אלטער איד האָט אָנגעהויבען פון דאָר־טען ארויסצוקריכען. א פּאָר סעקונדען איז ער געבליבען שטעהן

אויף דער מנורה און דערנאָך ארונטערגעשפרונגען אויפ׳ן פלאָר.

איך האָב איהם אָנגעקוקט ערשטוינט. דער פנים איז מיר גע־וועזן בעקאנט, און דוקא גוט בעקאנט, נאָר איך האָב זיך ניט געקענט דערמאָנען, וואו איך האָב איהם געזעהן און ווער ער איז.

— דו דערקענסט מיך ניט? — האָט ער געפרעגט מיט אַ לייכטער צומישונג פון שפאָט אין זיין קול.

— בע—מע — האָב איך אָנגעהויבען צו שטאמלען. — דאָס הייסט איך דערקען אייך —

— פטור, דו האסט דאָך ניט לאנג אַ גערוס פון מיר איבער־געגעבען, — האָט ער מיר איבערגעריסען און זיין קול איז געוואָ־רען נאָך שפעטישער.

— ישראל סבא! — האָב איך פלוצים אויסגעשריען און בין אויפגעשפרונגען פון מיין שטוהל און די צייטונג איז מיר ארויסגע־פאַלען פון האנט. — שלום עליכם.

— עליכם שלום. אזוי, ענדליך פאָרט דערקענט.

— ניט אומזיסט האָב איך אייך אזוי גרינג ניט דערקענט, — האָב איך זיך פערענטפערט. — איך האָב אייך שטענדיג געזעהען מיט אַ וואָלקען אויפ׳ן שטערן, מיט אָנגערוקטע ברעמען, מיט אַ מיעפען עגמת נפש אין די אויגען און מיט אַן אויסגעגאָסענעם אָר־מעט אויפ׳ן פנים, און איצט זעה איך... איך בעט אייך איהר זאָלט מיר פערצייהען —

— אַז איך זעה נאָר ניט אוים מעשה זקן, מיט אַ שפעטישען שמייכעל אויף די ליפען און מיט אַ פרעהליכען פייערל אין די אויגען, האָט ער מיר איבערגעריסען.

— יאָ.

— דאָס פרעהליכע פייערל אין די אויגען איז פון די חנוכה־ליכטלאך.

— און דער שפעטישער שמייכעל.

— איז פאַר דיר.

איך בין אַ ווײַלע געבליבען שטעהן ווי מבולבל. דערנאָך האָב איך זיך געכאַפּט אַז דער גאַסט שטעהט און איך האָב זיך פערענט־פערט:

— איך בין געוואָרען אזוי איבעראשט פון אייער בעזוך, אז איך האָב פערגעסען צו בעטען אייך זיצען. זיצט רב ישראל סבא. מען וועט באלד אריינברייננען לאטקעס און גענזענע גריבע־נעס און מיר וועלען דאָ האָבען אן אמת'ע חנוכה'דיגע סעודה.

— איך דאַנק דיר, איך דאַנק דיר. איך בין היינט אזוי גוט אויפגעראַמט, אז איך קען גאָר ניט איינזיצען. איך האָב גאָר חשק צו שפרינגען. קוק ניט אויף מיינע אַלטע פּיס. איך וועל זיך נאָך פערמעסטען מיט וועלכען יונגען דו ווילסט.

— וואָס איז מיט אייך אזוי די שמחה?

— סטייטש, דו זאָלסט עס פרעגען! אַט גיב אַ קוק אויף די בייעס, וואָס דו האָסט ערשט געלייענט.

ער האָט מיט'ן פינגער געוויזען אויף דער ארונטערגעפאַלענער צייטונג.

— אַה, איהר מיינט די דעקלאראציע פון ענגלאנד!

— געוויס מיין איך דאָס, נו, וואָס אַ שטייגער וועסטו איצטער זאָגען? — האָט ער געפרעגט סאטיריש.

— אַ פיינע זאַך, זעהר אַ וואוילע זאַך.

— אַ פיינע זאַך, אַ וואוילע זאַך און דאָס אַלץ?

— וואָס נאָך זאָל זיין?

— געדענקסטו, ווי איהר פלעגט פון מיר שפּאָטען פאַר וואָס איך האָב דעם נס געזעהן אין דעם קריגעלע בוימאויל? איהר האָט נסים געוואָלט אוועקמאַכען מיט דער האַנט, און איהר האָט מיר שכל געוואָלט איינגעבען, אז אנשטאָט צו כאַפּען התפעלות פון דעם קריגעלע בוימאויל, זאָל איך זיך בעסער אנשטעקען מיט דער בע־גייסטערונג פאַר גבורה.

— יאָ. איך געדענק זעהר גוט.

— גבורה! — האָט ער געזאָגט סאַרקאַסטיש.

— יאָ, די חשמונאים האָבען עס געוויזען.

— און די איצטיגע אויפגעהויבענע האָפנונג קומט אויך פון אייער גבורה?

— בע—מע — האָב איך אָנגעהויבען צו שטאַמלען. — איהר

פערשטעהט, איצט איז א מלחמה פאר די רעכטע פון קליינע מלוכות און געדריקטע פעלקער —

— יא, יא, די רעכטע פון קליינע מלוכות און געדריקטע פעלקער — און איהר ווילט איצט אויך ניט קיין קריגעלע בוימ־אויל ?

ישראל סבא האט דערביי געשמייכעלט אזוי איראניש און אזוי פיעל בעדייטענד, אז איך האב זיך דערפיהלט אונבעקוועם און ביז געווען העכסט צופריעדען, וואס מיין ווייב איז אריינגעקומען מיט א טאץ לאטקעס און גריבענעס.

— איהר וועט מיט אונז לאטקעס עסען, — האב איך איינ־געלאדען מיין גאסט.

— וואס מורמעלסטו ? — האט מיך מיין ווייב געוועקט און געטרייסעלט פאר'ן אקסעל.

— מיר האבען א גאסט צו די לאטקעס, — האב איך ער־קלערט מיין ווייב, עפענענדיג די אויגען.

— וואס פאר א גאסט ? וואו א גאסט ? דו רעדסט פון שלאף ?

— הא ! — האב איך אויסגערופען און ארומגעקוקט זיך. די צייטונג וואס איך האב פריהער אין האנט געהאלטען איז געלעגען פאר מיינע פיס און אין דער מנורה האט פרעהליך געברענט דאס ערשטע ליכטעל.

— ווי געפעלט עס דיר, איך האב דא אין די פאר מינוט גע־האט א חלום.

— אויב אזוי, האב איך מורא, אז איך וועל דיר די גריבענעס ניט לאזען עסען, — האט זיך מיין ווייב אנגערופען.

— ניין, ניין, מען דארף קיין חנוכה ניט פערשטערען, — האב איך זיך אנגערופען.

ערב שבת.

מיט פרעהליכע הערצער, מיט שטראלענדע אויגען, מיט גרוים ליארעם שפארען זיך ארוים פון אן אלט איינגעפאלען הילצערן הייזעל ביי א טוץ קליינע קינדער.

— קונדסים! איהר קאנט ניט געהן שטילער? — הערט זיך דעם רבי'ס געשריי הינטער זיי. נאר ווער הערט איהם? די „וואך־שיעורים" גע'פטר'ט, פון „תגרי לוד" ארוים מיט גאנצע ביינער און ווער איז זיי איצט גלייך?

יעדער אינגעל האלט אונטער'ן ארעם א גרויסע גמרא. זיי טרעטען בכיון דארט, וואו דער שניי איז טיעפער, זיי געהען און שאקלען זיך אין אלע זייטען, ביז עס ווערט א ווארפעריי מיט „קולקעס". דרויסען איז ליכטיג, דער בלויער הימעל שפיגעלט זיך אפ אויף דער ערד, דער פראסט ברענט און קנאקט אין דער לופט. די הילצערנע הייזלאך מיט די פערהאקטע לאדענס זעהען אויס זעהר טרויעריג, זיי לעגען זיך ווי שווארצע פלעקען אין דעם בלוי־ווייסליכען ים; די קינדער פילדערען און ליארמען און זייער לאכען, שרייען, הוזשען, קוויטשען דערגרייכט צו די פארוואָרפענסטע הייז־לאך.

אין מארק ווערען די קינדער שטילער. די געוועלבער זיינען נאך אפען און פון די טהירען פאלען געלע פאסען אויפ'ן שניי. אין די מעהל און בשמים־קראמען און ביי די הייוועניקעס איז איצט א שטיקעל שפע און אלע ווילע בעווייזט זיך א ווייבערשע פיגור, פערוויקעלט אין א גרויסער פאטשיילע, לויפט אדורך דעם מארק פון שטוב אין קראם און צוריק. ביים שטאדט־ברונען איז א מחלקת, די וואסער־טרעגער, וועלכע פיהלען זיך ביים ברונען גאנץ

היימיש און האבען א שנאה אויף יעדען איינציגען, וואס טראגט אליין וואסער, שליידערן די בעל־הבית'ישע עמערס, רייסען דעם קאלאווראט פון די הענט, ווארפען זיך מיט רוחות און בענשען מיט דער מאמען... די קינדער ווערען דא שטילער: זיי זאטשעפען אפילו ניט יענטע שפרינצע חיים זעליג'ס ווייסע ציג, וואס שטעהט מעלה־גרה'דיג און שאקעלט מיט איהר ציגענעם בערדעל לעבען סטאדאלע ביי א שיינק. דא פערנעהמען זיך די קינדער אין פער־שידענע געסלאך און געהען זיך פארנאנדער סטאטעטשנע, יעדער צו זיך אהיים.

הערשעלע נחמה דבורה'ס נעהמט זיך פון מארק אראפ אין א דאבייאיגען געסעל, געהט צו א הילצערנעם הייזעל און לויפט אריין מיט א פרעהליכען גוטען אבענד אין שטוב.

אין שטוב לעבען שווערסקען אייוועלע זיצט די מאמע אויף די אונטערגעבויגענע פיס, מיט'ן טיכעל פון קאפ פארבונדען אהינ־טער צו דער פאטילניצע. מיט אן אנגעברענטען געזיכט פון פייער.

— ראזבויניק! ווי האסטו דאס ניט רחמנות אויף זיך אליין? רופט אוים די מאמע אפקעהרענדיג דעם קאפ פון אויוועז ביי הער־שעלע'ס אריינקומען — אין אזא ברענענדיגען פראסט געהסטו פערנאנדערגעשפיליעטערהייט?

— ס'איז גאר ניט אזוי קאלט, — ענטפערט הערשעלע מיט א פרעהליך געלעכטער.

— ניט קאלט? ! — און די מאמע נעהמט אריין הערשעלעס קאלטע הענט אין איהרע צוקארטשעטע, אויסגעהארעוועטע, צווישען די קנייטשען כראניש איינגעריכטע, נאר זעהר ווארימע הענט און דריקט זיי און הוקעט אויף זיי.

— אוי וועה איז מיר! זעה, ווי דערפראר ען דו ביזט.

— אופו! אופפפו! — הויבט אן די מאמע פלוצים צו בלא־זען, ארויסלאזענדיג פלינק הערשעלעס הענט און אנכאפענדיג פאר'ן הענטעל פון טעפעל, וואס האט אנגעהויבען צו לויפען.

הערשעלע געהט אפ פון אויוועז, לעגט אוועק די גמרא אויפ'ן קאמאד, ציהט אראפ פון זיך דאס פוטערעל און פרעגט עפעס עסען.

— די וועטשערע איז נאָך ניט פאַרטיג, — ענטפערט זי מיט אַ קול פון אַ זינדיגע. דאָס האַרץ טהוט איהר וועה, וואָס דאָס קינד געפינט ניט עסען גרייט קומענדיג פון חדר. און אַזוי ווי ווע־לענדיג פערלייכטערען איהר זינד פרעגט זי איהם: — אפשר וועסטו עסען בולבע־קאַשע מיט שמאַלץ?

נחמה דבורה וואַרט ניט אויף הערשעלעס ענטפער, זי ווייס, אַז בולבע־קאַשע מיט טוקעווע שמאַלץ איז ביי איהם איינער פון די גרעסטע יום־טובים.

— מיר אויך קאַשע! — שרייט אויס אַ איינגערע שוועס־טערעל.

— מיר אויך! — שרייט נאָך אַ איינגערע שוועסטערעל.

— איהר האָט דאָך ניט לאַנג געגעסען, — זאָגט נחמה דבורה מיט אַ בייזער, און ער איז געקומען הונגעריג פון חדר.

— אָבער קאַשע האָב איך ניט געגעסען, — רופט אויס די עלטערע שוועסטערקע.

— איך אויך ניט קאַשע געגעסען, — כאַפּט אונטער די צווייטע.

— איך וואָלט אייך ניט געזשאַלעוועט, קינדערלאַך, קאַשע, נאָר מען קען ניט אויסלאָזען גאָר די בולבעס פון טאָפּ, — רעדט ווייי־בער די מאַמע, אריינרוקענדיג דעם הילצערנעם קאָכלעפעל אין טאָפּ. יז יאָגט זיך אַזוי לאַנג ארום מיט'ן קאָכלעפעל, ביז עס נעהמט זיך אָן אַ קאַרטאָפעל, זי שלעפּט איהם אַרויס, לעגט אויפ'ן טעלער און פּרובט זיין ווייכקייט. איינינגע לאָזט זי אין טעלער און אַנדערע, האַרטערע, וואַרפט זי צוריק אין טאָפּ.

— מיר אַ לעפעל קאַשע ווע‌סטו געבען? יע, הא? יע? — רוימט איין אַ סוד דאָס עלטערע שוועסטערקע הערשעלען אין אויער.

— און מיר אויך אַ שטיקעלע, אַ פּיצעלע, אַ טראַרעלע, — רעדט שטיל דאָס איינגערע שוועסטערקע צום ברודער.

אין שטוב איז איצט זעהר ענג, ווי ביי אַ קרעמערקע דאָנערש־טאג ביי נאַכט, וואָס דאַרף אַלעס אָנגרייטען אויף שבת אין אָבענד. ביי טאָג קען נחמה דבורה ניט פּועל'ען ביי זיך איבערצולאָזען די קראָם אויף ירוחם'ס הענט. ער איז אַ שטיקעל נעדבאַלישע, ער

זיצט רוהיג אויפ׳ן ביינקעל מיט׳ן „פיפקע״ אין מויל און ו ו א ר ט דער קונה זאל א ל י י ן ארייקומען (א גוטען פנים קען מען האבען, מען זאל ווארטען אויפ׳ן קונה!) און אפילו איצט רייסט איהר אויך דאס הארץ פאר׳ן קראם, כאטש ווייסען ווייסט זי, אז קיין קונה וועט איצט ניט פערשמעקען און מען קאלייעט נאר איינער פון אנדערענס וועגען: ווי קען מען פערמאכען די קראם, אז „יע־נער״ זיצט נאך? נאר דאס הארץ איז איהר ניט רוהיג צוליעב צופה חיענקען און ביילינקע איצינקעם (דאס זיינען א פאר סוחר׳טעם — אויסגעפוילט זאלען זיי ווערען!) זי אליין — איז אויך קוים וואס זי ספראוועט זיך מיט זיי, זיי פוילען איהר אוים דעם לונג און לעבער ביי יעדער לייזונג — און וואס איז זייער גאנצע קניה? א פאר הערינג אויף שבת, קיין אנדער פדיון זעהט מען פון זיי קיין מאל אין די אויגען ניט אן — און בפרט נאך ער, ירוחם, זיי וועלען איהם צוריען די גאנצע טון און ער וועט זיי א ווארט ניט זאגען, ער וועט אפילו דעם ציבעק פון מויל ניט ארויסלאזען. נחמה דבורה האט מורא, אז ז י י קענען בכיון אפהיטען די צייט, ווען זי איז אין קראם ניטא. אמת, זי האט איהם אפילו אנגעזאגט פאר׳ן אוועקגעהן פון קראם, אז ער זאל זיי צום טון ניט צולאזען. „א סך גלייכער װאלט געװען, ווען דו זאלסט זיי גאר ניט ענטפערן. איך וואלט געוועזן א סך רוהיגער: נאר מען קען דאך דיך צו קיין נארען ניט מאכען, מען דארף דאך נאך די צרה בעהאלטען: אבער לאמאנ־אשעם און לאמאנאשעם (למה״ש ולמה״ש) צום טון ניט צו לאזען! נעהם ארוים א פאר הערינג און ווייז זיי. אט דאס איז די סחורה— ווילט איהר, איז גוט: ניין? געהט אייך געזונדערהייט. נאר דו וועסט דאך מסתמא מורא האבען ארויסצולאזען די פיפקע פון מויל!״ אזוי האט זי איהם אפילו אנגעזאגט, און א קינד, דוכט זיך, וואלט עס אויך פערשטעהן, אבער איהם העלפט הפנים ריידען? (אח, ער איז גאר קיין מענש ניט!) נאר ווי דאס איז, ביי נאכט איז פארט בעסער איבערצולאזען די קראם אויף ירוחם׳ס הענט איידער ביי טאג און אין די עטליכע שעה מוז זי ארייננכאפען אלע ארבייט אויף שבת. די שכנות, כאטשע זיי זיינען ניט קיין קרעמערקעס, מוזען איהר נאכטהאן, צוואנציג פאדראדען מיט׳ן אויוועו קען מען

ניט מאכען און ווידער וואלטען זיי זיך טאקע ניט געקענט אויס־קערעווען אין דעם קורצען ווינטער־טאָג — ס'איז הפנים א טאָג? א טל ומטר'ל, א שיין די זון און מען קלאַפּט שוין אין שוהל — ניט אלע קענען זיך גלייכען צו נחמה דבורה'ן! ביי איהר ברענט די ארבייט אונטער די הענט און זיי מוזען איהר נאַכטהאָן. פון אלע־מענס ארבייט איז אין קליינעם שטיבעל אזא ענגשאַפט, אז ס'איז זיך ניטאָ וואו א קעהר צו טהאָן. דער טיש, די ביינק זיינען אָנגע־שטעלט אזוי, אז אפילו א שפּילקענע קעפּעל איז ניטאָ וואו אריינ־צושטעקען. הערשעלע געפינט זיך קיין אָרט ניט, שטעהן ווי אן אָנגעמאַלטער גולם איז קיין פּלאַן ניט, צו זעצען זיך איז ניטאָ וואו, ביים אויווען קענגען פייער איז א געדרענגעניש, שלאָפען גע־לוסט זיך ניט. פאר איין ברירה ווערט ער גאָר א מתמיד, געהט צו צום טיש, וויל מאכען לעדיג א שטיקעל אָרט. די מאמע בעמערקט עס און ווארפט אוועק שאַבען די מערען, כדי צו העלפען איהם מאכען א שטיקעל לעדיג אָרט. די מולטער מיט די איינגעמאכטע חלה טראָגט זי אוועק אין קאמער און שטעלט אויפ'ן בעט, וואו אונטער'ן קי־שען ליגט א בלעטעל לאָקשען און טריקענט זיך. פון באנק נעהמט זי אראָפּ דאָס ברעטעל צום לאָקשען־בראקען און שטעלט אויפ'ן ציי־מעס, פון טיש שארט זי נאָך אָפּ א פּאָר סקארמוטשען און מיט אויגען פון פערגעניגען גיט זי א קוק אויף הערשעלען. הערשעלע מייסטערעוועט אווילע דעם לאָמפּ, פּרובט אויס זיין קול'כעל און הויבט אָן מיט א סקארבאָוועז נגון זינגען די גמרא. די אינגסטע שוועסטערעל זעצט זיך אָן א זייט לעבען אייוועלע, פערלעגט איין הענטעל אויפ'ן צווייטען און לאָזט ניט אראָפּ די אויגען פון הער־שעלען. זיין שאַקלען און זינגען ערקלערען איהר פיעל, פיעל... ער־קלערען איהר פאר וואָס קומט איהם א גאנצע טעלער מיט קאַשע. די מאמע, ניט אָפּגעהמענדיג דאָס מעסער פון מערעלע, ווארפט הינטערווייל'עכטס בליקען פון ליעבע אין זיין ווינקעל. זיין זינגען שלעפּערט איין איהר איין אלע וואָכעדיגע געדאנקען, מאכט איהר פערגעסען אָן ציפּה חיענקען און ביילינקע איצינקעס און טראָגט איהר ארויס אין א צויבער וועלט.

— נחמה דבורה, מיין טעפּעל לויפט! — רייסט איהר א שכנה

תיכף איבער איהרע זיסע פאנטאזיעס, — לאזט מיר צו צום אויווען!

נחמה דבורה האלט שוין דעם אפגעברענטען שטעקען און שלעפט דאס טעפעל פון פייער, דאס צויבער וועלטעל איז פערשוואונדען.

נאר הערשעלע זינגט ווייטער, פון א ים זיסע, מעלאדישע קולות רייסען זיך ארויס די הייליגע ווערטער פון דער גמרא. די ווערטער זיינען פרעמד פאר איהר קאפ, נאר זי פיהלט זיי און פערשטעהט זיי מיט'ן הארצען. זי וויים פון „צאינה וראינה" פון „קב הישר", פון „נחלת צבי", אז די ווערטער, וואס רייסען זיך ארויס פון הערשעלעס קולות, זיינען ניט פשוט'ע ווערטער. אין יעדען ווארט ליגט דער מאטעריאל פאר א גאלדענעם קישעלע און א גיזגאלדערנעם שטוהל און הערשעלעס זינגען פערשטעלט ווייטער פון איהרע אויגען דאס פינסטערע, ביטערע, גראשענע לעבען, פערטויבט דעם געדודער, געטומעל פון ענגען שטיבעל און שוועבט ווייטער אוועק אין דעם ליכטיגען וועלטעל פון פאנטאזיעס און זיסע חלומות...

— זעהט, זעהט, וואס שלעפט דארטען די קאץ? — שרייט א שכנה, — א שטיק פלייש, דוכט זיך?

נחמה דבורה שפרינגט אויף פון ארט און ס'ווערט א געלאפעריי, א יאגעניש ארום שטוב. א „פסיק", א „קיט" און די קאץ שפרינגט ארויס פון אונטער'ן ביינקעל, שלעפענדיג די שטיק פלייש אין מויל, און כאפט זיך אריין צווישען אלמער, פון דארט א שפרונג ארויף און א שוף אויפ'ן אויווען, „יא טשעביע דאס! יא טשעביע דאס!" שרייען אלע און די קאץ טראכט געוויס: זאגט, שרייט וואס איהר ווילט און איך וועל טהאן מיין זאך.

הערשעלע זיצט שוין ניט ביים גמרא, ער קלעטערט אויפ'ן אויווען, די קאץ לאזט ארויס דערזעהענדיג הערשעלען דאס פלייש. בלייבט א רגע אויפגעקארטשעט אויף די הינטערשטע לאפקעס און נאכ'ן ערשטען קלאפ — אוטשאק!

אלע שטעלען זיך ארום דעם קאשעק, וואו ס'זאלצט זיך דאס פלייש און מען מאכט א רעוויזיע אויסצוגעפינען, וועלכע שטיקעל עס פעהלט און פון וועמעס חלק האט די קאץ געכאפט. די קאץ

זיצט פֿערדוקט אין ווינקעל אונטער'ן בעט און האָרכט צו, וואָס מען דרשה'ט וועגען איהר.

— אַ לאָסוכע געוואָרען! — כאַפּען געזאָלצענע פֿלייש פֿון קאַשעק — ביז איצט איז גאָר ניט געהערט געווען! — זאָגט ברוגז'דיג נחמה דבורה.

— עהע! זי האָט גאָר קיין צייט ניט! אַנדערש ווי ברוסט פּאַסט פֿאַר איהר ניט! דאָס בעסטע שטיקעל אַראָפּגעכאַפּט. בעמערקט אַ שכנה מיט אַן איראָניש קול, אין וועלכען עס האָט זיך געהערט אַ טאָן פֿון נקמה צו דער קאַץ.

דערווייל איז שוין הערשעלעס לערנען קאַפּוט. דער גערודער, דאָס קריכען אויפֿ'ן אויווען האָבען איהם די התמדה אַראָפּגעשלאָגען, דער שלייער, מיט וועלכען הערשעלעס לערנען האָט אויף אַ ווײַלע פֿערהילט די שטוב, איז אַראָפּגעצויגען, און דער גאַנצער זיסער צויבער ווערט פֿערשוואונדען

אויפֿ'ן ברעג טיש, וואו הערשעלע האָט פֿריהער די גמרא געהאַלטען שטעהט אַ פּאַליוואַנע שיסעל מיט וועטשערע. ביים טיש זיצען נאָר ירוחם און הערשעלע, נחמה דבורה האַלט די טעלער אין האַנט און זופּט די שיטערע וועטשערע שטעהענדיג. די שוועסטערקעס זיצען צוגעמאַסצעט צום פּוסביינקעלע און עסען גענעצענדיג. איין ירוחם וואָלט געהאַט הנאה פֿון דעם וואַרעמען געקעכץ, ווען די פּאַרע וואָלט איהם ניט געצוואונגען אָפּקעהרען ביי יעדען לעפֿעל זיין אָנגעפּרוירענע נאָז און ווישען איהר. אויסער איהם זופּען אַלע די וועטשערע מיט אַזאַ חשק, פּונקט ווי איינער פּטר'ט אַ חוב־זאַך.

מיט דער וועטשערע מאַכט מען קיין שהיות ניט, אַראָפּ די שיסעל, אַראָפּ דער האַנדטוך און ווייטער ערב שבת. אַלע שטוביגע געהען שלאָפֿען, די שכנות האָבען זיך ניט וואָס צו איילען, זיי זיינען היימישע, אַבי צוגעגרייט צום אויווען און פּטור. פֿאַר הערשעלען עפֿענט זיך אויף אַ באַנק און זיין געלעגער איז תיכף פֿאַרטיג. איין נחמה דבורה בלייבט אויף, זי האָט נאָך אַרבייט.

הערשעלע קריכט אַריין אין שלאָף־באַנק און מיט האַלב פֿערמאַכטע אויגען קוקט ער נאָך דער מוטער ווי זי בראָקט לאָקשען:

אַט גיט זי אַ הויב מיט'ן מעסער עטליכע אָנגעבראַקטע פּעניצלאַך און עס ווערט באַלד אַ הויכער בערגעל פון דיניגקע לאַנגינקע פּעדימלאַך, נאָר פּלוצים הויבט אָן די מאַמע ווערען קלענער, קלענער. אַט איז זי גאָר אַ מאַנצעלע, אַט ווערט זי גאָר אַ קייקעלע, דאָס קייקעלע הויבט אָן ווייטער צו וואַקסען און ווערט גאָר פאַר־שאונדרען...

שבת.

מיט א פולער קעשענע יאַדרעס (סעמעטשקעס) איז מיין שבת׳־דיגער קאַפּאָטקע לויף איך אין קלייזעל. די זון ווי א פייערדיגער קוגעל הענגט איבער׳ן בלויען וועלדעל אין מעריב זייט און בע־פארבט ווייט, ווייט דעם האָריזאָן מיט א פורפור־רויטען פארב. א סנאָפּ שטראַלען פון דער פערגעהענדער זון שפיגעלט זיך אָפּ אין דעם קייל־עכדיגען פענסטערל אויפ׳ן בוידעם פון שוהל און רופען ארויס ווי א העלען פלאם אויפ׳ן בעגילטען שפיץ פון צערקווע. דער שמש לויפט און שרייט: „אידען, אין שו־ו־ו־ול אריין!“ אויפ׳ן גאס איילען די סעדיכעס אפּראַמען די קאַשיקעס און גיכער אהיים צו בענטשען ליכט, נאָר דאָך קענען זיי ניט ביישטעהן דעם נסיון און ניט צו ענטפערן אויפ׳ן וועג א קונה, וואָס גראד איצטער איז איהם געקומען א חשק צו קויפען עפּעס. די קרעמערקעס טריי־בען, שטופּען מיט געוואלד ארויס די פערשפּעטיגטע סוחר׳טעס. „וואָס געפינען גאָר קיין אנדער צייט ניט, ווי דייקע נאָר ביי סאמע ליכט־בענטשען“, פערמאכען די קראָמען איינע נאָך די אנדערע און לויפען מיט די פייערטעפּלאך און מיט נאָך צוואנציג אנדערע פּעק־לאך אויף די ברעמנעס אהיים. דער איסציסק פון מארק געהט אראָפּ, עס פערבלייבען נאָר די טישלאך, ארום וועלכע עס איז ניט לאנג געווען אזא גערודער און וואו עס האָט געקאָכט מיט לעבען, און שטעהען איצט ווי מצבות אויף דעם, וואָס איז געווען. דער צייל קראָמען ווערט פּוסט, לעדיג.

איך לויף אין קלייזעל, אום פּטור צו ווערען פון שטוב־ארבייט. אויפ׳ן שוהל־הויף לויפען מיר אנטקעגען פון מרחץ פערשפּעטיגטע אידען, מיט רויטע פערשוויצטע פּנים׳ער, מיט אנגעקלעבטע בלעט־

לאך אויפ'ן שטערען פון די בעזימער, מיט וועלכע זיי האבען זיך געשמיסען אויפ'ן פאל, מיט פרישע וואונדען פון די געהאקטע באנקעס אויף דער אפגעגאלטער פאטיליצע, מיט די ברודיגע וועש אונטער'ן ארם. נעבאך! זיי וועלען אפילו ניט אוספייען אפשניידען די נעגעל לכבוד שבת, פון כאפען א לעפעל צימעס נאכ'ן באד איז שוין געוועזען ניטא וואס צו רעדען.

אין קלייזעל טרעף איך שוין כמעט דעם גאנצען קאמפלעקט אודושליוע אלטע לייט, ווי זיי זיצען ארום דעם אנגעזשאריעטען אויוועז. זיי זיצען אין זייערע פערגעלטע פון אלטקייט לאסטענע שבת'דיגע קאפאטעס איבער'ן פערשמאלצענעם פון חלב סידור און זאגען ווארט ביי ווארט מיט'ן נגון, מיט א פערראסטעטען קול. איבערגעריסען אלע ווײלע פון א שברים־הוסט, דעם הייליגען שיר־השירים.

— שני שדיך קהו, קהו קה—ה—ה—ו, כשני עפרים קהו, קה—ה—ה—ו תאמי צביה...

הערענדיג די ליבעסערקלערונג אין אזא פערראסטעטען קול, אקאמפאנירט מיט דעם שברים־הוסט פון מיילער אהן צייהנער, ווער איך קעלטער צו דער שענער ברונעטקע שולמית, זאל זיין אפילו. אז זי איז ניט מעהר און ניט ווענינער ווי די כנסת ישראל. זי ווערט ביי מיר זעהר וואכעדיג און פערלירט דעם גאנצען חן.

דער פראסט טרייבט און דער עולם איילט מיט שנעלע טריט גיכער אין די קלויזען, און ווען דער בעל תפילה קומט צו קדושה ווערט א פויקעריי פון אינעווייניג איבער די שויבען און דרויסען א געלאפעריי, און פיינע אידען, שענע אידען, בכבוד'יגע אידען שטעלען פיס ניט ערגער ווי קונדסים...

צו קבלת שבת איז שוין דאס קלייזעל געפאקט און איבער'ן גאנצען קלייזעל שוועבט דער הויך פון דער בת מלכה שבת. דער אנגעהייצטער אויוועז אויף א גאנצען מעת לעת לאזט ארויס פון זיך אזא היץ, אז מען ווערט שיער דערשטיקט, די חלב'נע ליכטלאך הויבען אן צו שמעלצען און די לאמפען ברענען זיך פערנאנדער און הויבען אן צו קאפען און שטיקלאך אש הויבען אן ארומצוטראגען זיך אין דער לופט. די אויסגעשמיר־

טע פון דער ברייטער האַנט גרויסע ווינטערדיגע שטי־
וועל מיט דזשענגאַכץ לכבוד שבת, גיבען אַרויס פון זיך אַ שווערען
גערוך, וועלכער, ביים אויסמישען זיך מיט׳ן ריח פון די פערשוויצ־
טע זאַקען, פערכאַפּט אַזש דעם אָטהעם...

די „ליעבע ווארימקייט" צונעהמט דעם צוקאַליעטען עולם. אפרים דער בעקער הויבט זיך אָן דער ערשטער צו וויגען און דרע־מעלט געשמאַק איין תיכף ווי דער בעל תפילה גיט מיט אָן אַנגע־בראַכענעם קול אַ זאָג: „לכו נרננה". דער שכן פון איין זייט גיט איהם מיט׳ן עלענבויגען אַ וועק, ער עפענט שווער פערנאַנדער די אויגען, נעהמט אָן אַ גרויסען שמעק טאַבאַק, נאָר די האַנט ווערט איהם פערשטאַרט אויפ׳ן וועג צו דער נאָז און ער דרעמעלט ווייטער, און באַלד הויבט זיך אָן צו וויעגען אַ צווייטער, אַ דריטער און זיי העלפען איינער דעם צווייטען מיט׳ן אָרם, מען טראָגט אונ־טער די טאַבאַקערקעס פון איינעם צום צווייטען און מען טרייבט אונטער איינער דעם אַנדערען און מען ניסט און מען מטהא׳קעט און מען שאָקעלט זיך אין דרעמלען און מען דאַווענט.

צוויי כחות, צוויי געגענגעזעצטע כחות באַרען זיך. דער פער־בליבענער כח פון אַ גאַנצע וואָך האָבעווען, יאָגענים, לויפענים, דריקט נאָך שטאַרק אויף זיינע קרבנות, און אַ יונגער גוואַלדיגער צווייטער כח, אַ כח פון רוה, פערגניגען, לעבען, פון פערגעסען אַלע קליינליכקייטען וויל זיך אַריינרייסען. און די מלחמה צווישען דיביידע כוחות איז שטאַרק און קומט פאָר אויף יעדען טריט און שריט. אַוויילע זיעגט דער ערשטער וואָכעדיגער כח און די סצענע בעקומט אַ וואָכעדיגען, הינטישען אויסזעהן, און אין אַ ווילע אַרום שפּרייט זיך פאַנאַנדער אַ הייליגע רוה, אַלע געזיכטער בעקומען גאָר אַנאַנדער אויסזעהן, און עס דוכט, אַז די בת מלכה שבת ווינקט און שמייכעלט פון אונטער דעם פרישען פרוכת איבער דעם ארון קודש און די אַלע קלייניגקייטען ווי היץ, טשאַד, קאַפּאַט, שווערער גערוך ווערען ווי פערשוואונדען און אויף דער נשמה ווערט אַזוי גרינג, אַזוי לייכט!

צו קידוש ווערט דער עולם מעהר בעלעבט און צו אדון עולם איז ער שוין פריש, מונטער, אין גאַנצען בעפרייט פון עול הפרנסה.

פון זארגען, פון קליינליכקייטען, מיט'ן גאנצען הארצען ווינשט מען איינער דעם אנדערען א „גוט שבת". עס דוכט, ווי עס וואָלט גאר קיין מאָל קיין קנאה, שנאה, צאנקעריי, רייסעריי ניט עקזיסטירט און מיט שטילע, רוהיגע טריט, ניט קוקענדיג אויפ'ן ברענענדען פראָסט, לאָזט זיך דער עולם געהן אהיים.

א שענער ווינטערדיגער אָבענד! דער הימעל איז ריין און וואו ניט וואו בעפּוצט מיט א העלינקען שטערענדעל; פון דער לבנה ציהען זיך ווייסע זילבערנע שטראַלען און פאר זייער שיין בלישטשען אויפ'ן ריינעם קלאָרען שניי טויזענדער, טויזענדער בריליאנטען. אין אלע הייזער זיינען די פענסטער בעפּוצט מיט די פראָסט בלו־מען, נאָר פון די אָפּגעגאנגענע ווינקלען שויבען זעהן זיך די געדעקְ־טע טישען מיט די ווייסע טישטיכער, מיט די אָפּגעשייערטע מע־שענע לייכטער, מיט די האלבע קאראפינקעס רויטען וויין.

איך לויף אריין אין שטוב פאר'ן טאַטען. די פּאָדלאָגע איז אויסגעשאָטען מיט'ן געלען זאמד, אין אלע ווינקעלאך איז ליכטיג צוגעקליבען, אויפגערואמט, און ווען דער טאַטע גיט א זאָג „שלום עליכם", דוכט מיר, אז מלאכים פליהען ארום איבער'ן שטוב ארום דעם גרויסען הענגלייכטער, וואו די מאַמע האָט פאר'ן שוהל געהן געבענשט ליכט.

דאָס עסען שמעקט טאקע גאָר אנטיק, דער עונג שבת לאָזט זיך פיהלען, און נאָך דעם ערשטען געריכט, א שטיקעל געפילטע פיש, נעהמט זיך ביים טאַטען א קול נגינה און ער זינגט מיט גרוים מתיקות „מה יפית". דער נגון איז אונז אלעמען גוט בעקאַנט. און מיר העלפען אלע אונטער, אפילו די צוויי קליינינקע שוועס־טערלאך. נאָר די מאַמע זיצט שטיל, זי זיצט נאָר און הערט און קלייבט נחת.

פון דעם שיסעל הייסע לאָקשען שפּארט אזש צו דער נידריי־גער סטעליע א זייל פּארע, די קליינינקע פייערלאך פון די גראַשע־נע חלב'ענע ליכטלאך ווערען ווי פערלאָרען אין דעם זייל. שטיקלאך קאלך הויבען אָן צו פאלען פון דער סטעליע גלייך אין שיסעל און דער טאַטע און די מאַמע וואונדערען זיך, ווי אזוי קענען איצט פאלען שטיקלאך קאלך, וואָס ווייזט אויף רעגען, אז די זון איז

פערגאנגען אזוי שעהן און אין דרויסען איז אזא ברענענדיגער פראסט...

צום צימעס ווערען אלע אנגעווארעמטע, אנגעזעטיגטע געזיכטער פערצויגען מיט א צופרידענער פוילקייט, די זמירות האבען זיך שוין געענדיגט און די ברעמען ווערען שווער ווי בליי.

עס גלוסט זיך שוין קיינעם ניט עפענען דאס מויל, נאר דער צימעס, דער צימעס, די פרוכט פון דריי טעג הארעוואניע, די קרוין פון אלע שבת'דיגע פאטראוועס שטעהט איצטער אויפ'ן טיש. איין ליכטעל אין לייכטער צאנקט, דאס קליינינקע פייערל הויבט אן שפרינגען און ארופבלאזען זיך. פלוצים גיט עס א העלען שיין, לאזט ארויס א ניט אין ערך נאך א גרויסען פלאם און ווערט אויסגעלאשען, א דין שנירעלע פון בלויען רויך וויגט זיך אין דער לופט און אלע דערבייזיצענדע דערפיהלען פלוצים א מיאוסע ביטערקייט אין די מיילער.

די מאמע נאכ'ן עסען קוים וואס זי דערציהט ביז'ן בעט, זי האט אבער מורא לעגען זיך גלייך שלאפען, זי זאל חס ושלום קריאת שמע ניט פערפעהלען. זי זיצט האלב אנגעשפארט אויפ'ן קישען מיט א פערגליווערטען ווארט פון קריאת שמע אויף די האלב אפענע ליפען. זי דרעמעלט אונרוהיג, קענטיג, אז זי האט זיך געלעגט מיט א שווערען רעיון, וועלכער פערפאלגט איהר אין דרעמעל, זי רייסט מיט כח אלע ווילע אויף די אויגען, גיט עפעס א מורמעל און דרעמעלט ווייטער.

אין שטוב איז שטיל. דער לאמפ ברענט, אבער דער טאטע ליעבט בעסער דאס קלייזעל, און פערבייסענדיג נאך דער זאטער סעודה מיט א הויפען באב פון דניאל'ס כבוד וועגען, לאזט ער זיך געהן צוריק אין קלייזעל. מיר שרעקט די הייליגע שטילקייט צווישען א שטוב טויט-פערשלאפענע מענשען און איך געה נאך דעם טאטען אהין. אבער אויסער דעם ציהט מיך אהין צום קלייזעל ווי מיט א מאגנעט גאר אן אנדער זאך. איך וויים, אז דארטען וועט מען דערצעהלען שעהנע, וואונדערבארע מעשיות, מעשיות פון גוטע אידען, פון שדים, פון מתים, פון גנבים און גזלנים, און כאטש פאר די לעצטע מעשיות האב איך מורא סכנות נפשות, פון הערען ווערט

מיר דאָס ליב ווי אַ ריב־אייזען, נאָר וואָס מעהר מורא איך האָב פאַר זיי אַלץ מעהר חשק האָב איך צו הערען זיי...

דער שבת־גוי האָט שוין די לאָמפּען פּאַפּראַוועט און זיי קאָפּ־טען ניט מעהר. די עטליכע מאַנסביל, וואָס געפינען זיך איצט דאָרטען, זיצען גאַנץ בעזונדער, צושפּרייט אין אַלע ווינקלען, יעדער פאַר אַ לאָמפּ און זיינען מעביר קריאה די סדרה... איך איינער וויל גאָט ניט נאָרען און זעץ זיך לעבען דעם בלעכענעם סטאַיאַק־לייכטער אין פיער גאָרענס, די ליכט פון איין גאָרען און דעם צווייטען זיינען פעראייניגט מיט אַנגע׳חלב׳טע קנייטלאַך. מיר איז זעהר אינטערעסאַנט צו זעהן, ווי דאָס פייער פון איין גאָרען געהט אי־בער צום צווייטען און איך זיץ אַנגעשפּאַרט מיט׳ן קאָפּ אויף ביידע צוזאַמענגעלעגטע הענט און קוק און וואַרט ביז די ליכט פון ער־שטען גאָרען וועט אויסגעהן און דאָס פייער וועט איבערגעהן צום צווייטען.

ענדליך הויבען אַן די סדרה־לייענער צו כאַפּען אינטערוויי־לעכטס אַ דרעמעל ביי די האַרטע ווערטער פון תרגום, און ביים ערוואַכען לאָזט זיך הערען אַ גרויסער גענעץ איבער דעם גאַנצען קלייזעל. דער גענעץ איז אַ מין סיגנאַל, און פון אַלע ווינקעלאַך הויבט זיך אַן צו הערען אַ פּאַטשאַינעס, גענעצען...

איינציגווייס קלייבען זיך אַלע אַרום לעבען אויווען. דאָרט ווערט גאַנץ ענג, און איך האַלט קוים, קוים אַז אַ שטיקעל שטע־הענדיג אָרט ביים טיש.

און דאָ ווער איך געוואָר פון די הרי חשך, פון די רויטע איד־לאַך און פון טייך סמבטיון, וואָס וואַרפט אַ גאַנצע וואָך, ביז פרייטאָג צוועלף אַ זייגער שטיינער און רוהט שבת, און פון דער טומאה׳דיגער רוים וואו עס הענגט אַ וויגעלע אויף איין שטריקעל. דריי האָבען זיך שוין אָפּגעריסען און ווען דאָס לעצטע פיערטע שטריקעל וועט זיך אָפּרייסען, קומט די גאולה.

אַלע הערען מיט קאָפּ און אַ פיעבער לויפט איבער ביי יעדען איינציגען פון אַ ברענענדיגען וואונש, אַז דאָס לעצטע שטריקעל זאָל זיך שוין געבען אַ ריס אָפּ... אזוי פיעל הונדערטער יאָהרען

געוואָרט און דערלעבט, אַז דריי שטריקלאַך זאָלן לאַפּנען, סך הכל נאָר איין שטריקעל... דוכט זיך, וואָס?...

— אַך, אַז מען זאָל דאָס וויסן, וואו דאָס וויגעלע הענגט. ווי קלערט איהר? וואָלט זיך שוין געפונען, דוכט זיך, איינער, וואָס וואָלט מקרב געווען די גאולה, זיפצעט דער דערצעהלער, נאָר ווער ווייס? מסתמא דאַרף מען אַזוי.

און דערנאָך געהען מעשיות וועגען כיטרע, קונציגע גנבות, וועגען שעהנע, פיינע שפּיצלאַך פון די ניט־שטוב־דערמאָנענדיגע. און יעדער איינער ווייס אַ גאַנצען שאָק אַזעלכע מעשיות און מיין קינדערישע פאַנטאַזיע ווערט אַזוי ווייט אַנגעשראָקען, אַז ווען מיר געהן ארוים פון קלייזעל און אונז קומט אוים צו געהן פאַרביי דער שוהל, טוליע איך זיך צום טאַטען און האָב מורא אַ קעהר צו טהאָן דעם קאָפּ, איך זאָל דאַרטען פּלוצים ניט דערזעהן אַ ניט־גוטען, ארומגעגאַרטעלט מיט זיין אייגענער צונג.

אין שטוב איז שוין פינסטער און איך געה טאַפּענדיג צו מיין בעטעל. איך קען לאַנג ניט איינשלאָפען און פון ליאַדע שאָרך אויפ'ן בוידעם אָדער פון עפּעס אַ קראַץ איבער דער וואַנט, פערבעהלט מיר אָטהעם פון שרעק. מיר דוכט, אַז איך בין ארומגערינגעלט מיט גייסטער, רוחות און גראַב דעם קאָפּ אין קישען און מיך שרעקט מיין אייגענער אָטהעם.

נאָך שלוש סעודות.

שוין צו שלוש סעודות האָט זיך דערפיהלט דער אומעט פון זעגענען זיך מיט דער בת מלכה שבת. ביים טיש איז געווען פינס־טערלאך, און די גאנצע סעודה איז בעשטאַנען פון א קאלטער פלאַטקע דערלאנגט אויף אן איבערגעקעהרטען טעלער. אין דעם קורצען ווינטערדיגען טאָג האָט זיך ביי קיינעם נאָך דעם זאטען שבת'דיגען ווארעמעס קיין מויל ניט געעפענט צום עסען, און די קאלטע פלאַטקע איז נאָר געווען אויסצופילען די צאָהל פון די דריי שבת'דיגע סעודות. דער טאַטע האָט עפּעס יאָ אָנגעהויבען צו זינגען א שלוש־סעודות'דיגען זמר'ל, אָבער דער „הן בבקעה, הן בהר, הן בשדה, הן ביער, הן בעיר, הן בכפר" האָט גיכער גע־קלונגען, ווי א „זיי געזונט" צו דער נשמה יתירה.

נאָר, מחשבות'ן, אין דער האלב פינסטערנים פון דעם ווינ־טערדיגען פארנאכט איז מען קיין מאָל ניט זיכער, צי מען דאַרף איילען צו מעריב צי ניט, און אפילו ביי דער קורצער סעודה בע־מערקט זיך שוין די וואָכעדיגע יאַגענים.

אין קלייזעל ווערט דער אומעט פון שיידען זיך מיט דער נשמה יתירה נאָך דריקענדער. דער גרויסער עולם איז איצט פער־קליבען ארום דעם איינציגען לאָמפּ, וואָס איז געבליבען ברענען פון ערב שבת און דער טרויער־נגון פון אשרי תמימי דרך שניידט ביים הארצען. פערלאָזט איז דער טיש לעבען אייווען, פון וועלכען די אָנגעגרייטע היץ פאר א גאנצען מעת לעת איז אויסגעגאנגען, אזוי ווי עס איז אויסגעגאנגען די שבת'דיגע נשמה יתירה.

די קליינוואַרג האָט זיך איצט פערקליבען אויף די טרעפּלאַך פון ארון קודש. דאָ איז דער חושך נאָך גרעסער פון די אריבער־

געלעגטע שווערע פוטערם איבערביידע פארענצען, און דער פלאץ וואו מיר האבען זיך אויסגעזעצט זעהט אוים, ווי א פינסטערע הייהל. מיט די שמות, וואס ווארטען אויף זייער קבורה אונטער די טרעפלאך, איז אזוי אונהיימיש, אזוי מורא'דיג.

די שווארצע אריבערגעהאנגענע פוטערם מאכען די אימה נאך גרעסער, נאר איין פוטער טראגט אריין עפעס א ווייכקייט אין אונזער פינסטערער הייהל. דאס איז א פוטער, וואס איז צו אונז געקומען פון דער פרעמד און איהם האט געבראכט דער יונגער איידעם, וואס זלמן דער שיינקער האט גענומען פאר זיין טאכטער. דער פוטער האט דעם פרעהליכען געלבליכען קאליר, וואס פער־טראגט צו אן איידעלע העלקייט. דער דאזיגער קאליר שטראלט ארוים אפילו אין דער האלבער פינסטערקייט און דער פוטער איז אזוי ווייך און גלאט, און ער איז פול מיט קליינע עקלאך.

וואס טיעפער עס ווערט די אימה אלץ ענגער טוליען מיר זיך איינער צום אנדערן און אונזער חבר שלום, וועלכער ווייסט אלץ, דערצעהלט שטיל, אזוי ווי ער וואלט א סוד איינגעראמט, ווי דעם גאנצען שבת האבען די זינדיגע געהאט רוה און גיהנם און איצט זיצען זיי און פלאטערען, ווייל דער גיהנם הויבט שוין באלד אן ווידער צו ברענען און עס וועלען זיך ווידער אנהויבען די גרויסע יסורים און ענוים. פון רוה צוריק בראטען זיך אין געקאכטע כמאלע. און דער פייער דארטען איז ניט ווי אונזער פייער. דאר־טען אז עס ברענט איז נאך ערגער ווי אין א קאלך־אויווען.

און דער פייער פון א קאלך־אויווען איז פאר אונז ניט קיין געוואוינליכער און ער האט אונז אויסגעוויזען צו זיין עפעס אזוינס, וואס נאר פארצייטען האט מען פון איהם געוואוסט, און מיט איהם פרובירט צדיקים.

עס הערט זיך א לייכטער ציטער אין שלום'ס קול און אנדערע הערצלאך ענטפערן מיט א פלאטערן. מיר דריקען זיך צו נאך ענגער איינער צום צווייטען, ווי שעפעלאך אין א גרויסען שטורם. מיט דער געדיכטער פינסטערנים ארום אונז, מיט די שווערע פו־טערם איבער'ן קאפ, מיט די שמות וואס ווארטען אונטער אונז

אויף זייער קבורה, איז אונזער היכל גאר ניט א פלאץ פון דער וועלט, און די אימה וואקסט.

מיר האבען ניט געהערט, ווי דער עולם האט אויפגעהערט צו זאגען תהילים און מיר האבען זיך אלע א צאפּעל געטהאן פון שרעק, ווען עס האט זיך פלוצים דערהערט, ווי דער שמש האט א פּאטש געטהאן איבער׳ן בעלעמער און געלאזט דערמיט וויסען, אז עס איז צייט צו דאווענען מעריב. עס האט אונז אויסגעוויזען, אז דאס איז געווען דער סיגנאל צו מאכען דעם פייער אין גיהנם און אנהויבען צו בראטען די זינדיגע נשמות.

צוקערנע מענשעלאך.

נאך דעם לאנגען, אומעדיגען ווינטער האבען זיך בעוויעזען די ערשטע אנזאגער פון א בעסערער פרעהליכערער צייט. ביי די בעקער אויף די טישלאך האבען זיך בעוויעזען המן־טאשען און דער־צעהלט, אז פורים איז נאהענט. די סעמערם וואס זיינען געווען פערלאזט כמעט דעם גאנצען ווינטער האבען ממש אפגעלעבט און בעקומען א לעבעדיגען קאליר. עס זיינען מיט אמאל ווי פון אונטער דער ערד אויסגעוואקסען צוקערנע מענשעלאך אין די העלסטע קא־לירען, און די גאלדענע אפעלסינען האבען פשוט פערבלענדט די אויגען און די לעקאכדיגע עופות און די פערדעלאך און די נייע סאר־טען צוקערקעס האבען געגעבען די סעמערם אאז וואונדערבארען שעה־נעם פנים, וואס זיי האבען קיינמאל אין קיין אנדער צייט ניט גע־האט, און אז מיר אינגלאך, זיינען געגאנגען פון חדר איבער׳ן מארק, צווישען די סעמערם זיינען אונזערע אויגלאך אזוי צולאפען אז מיר האבען ניט געוואוסט אויף וואס צו קוקען פריהער.

די גאלדענע אפעלסינען האבען ביי אונז ארויסגערופען בלויז א רוהיגע בעוואונדערונג. זיי זיינען פאר אונז געווען צו אריסטא־קראטיש און אין אונזערע געדאנקען האבען מיר זיך געהאלטען אויף א דרך־ארץ׳דיגען מרחק פון זיי. נאר דערפאר האבען די רויט אנגעפארבטע צוקערנע מענשעלאך און די לעקאכדיגע עופות פרעהליך געוואונקען צו אונז און אפגעגעבען אונז מיט אן אויפ־רייצענדער ווארעמקייט.

די ערשטע פאר טעג האבען מיר פשוט מורא געהאט אפילו צוצוטרעטען צו א סעמער. די סעדיכעס האבען מיט אזא כל טוב אנגענומען איבריגע גאוה און מיר האבען זיך געפיהלט צו קליין.

צו נישטיג, אז מיר זאלען וואגען צוגעהן צו זיי. און אז איך האב זיך ענדליך מיט מוטה אנגענומען און איינגעהאנדעלט א צוקערנעם אפיצערל מיט עפאלעטען און א שפאגע און בין געלאפען אהן אז אטהעם ווייזען דער מאמען די מציאה, האט זי זיך אויף מיר אנ־געבייזערט:

— עם ניט! דאס איז סם המות.

איך האב געקוקט אויף דעם אנגעפארבטען אפיצערל און גע־ווארפען א בליק פון אונטער'ן שטערען אויף דער מאמען און בין צום וויפיעלטען מאל געקומען צום שלום, אז די מאמע איז א פחד־לב'ע. פאר אלץ האט זי מורא: זי האט מורא איך זאל א שפרונג טהאן, זי האט מורא איך זאל זיך א גליטש טהאן, זי האט אפילו מורא פאר'ן דראט מיט די פיסטאנעס וואס איך האב געקויפט צו שיסען המנ'ען און זי וויל ניט אנדערש, אז איך זאל בעסער איינ־שאפען זיך א שרייער אדער א קאלעקאטקע און זי פערשטעהט ניט, אז פאר א אינגעל וואס איז שוין ארוים פון די האלבע טייטשע מייטקעלאך איז א חרפה צו שלאגען המנ'ען מיט אזעלכע קינדערשע זאכען.

פערשטעהט זיך, אז איך האב דער מאמען ניט געפאלגט און איך האב מיין אפיצערל שטייפער פערקוועטשט אין האנט און אז די מאמע האט זיך פערקוקט, האב איך מיט גרוים ליעבשאפט א לעק געטהאן. איך האב ערווארט צו דערפיהלען א טעם גן־עדן אין מויל, נאר דער טעם איז געוועזן עפעס א לאקריץ זיסליכער. איך האב פרובירט אן עפאלעט, נאר דער טעם איז ניט בעסער געווארען. אין א וועלכע עטליכע סעקונדען איז מיין אפיצערל שוין געוועזן אהן א פוס, מיט א האלבע שפאגע, אהןביידע עפאלעטען. און מיין ליעבשאפט און בעוואונדערונג פאר איהם איז אלץ קלענער און קלע־נער געווארען.

און מיין צער איז נאך גרעסער געווארען דערפון, וואס דער אפיצערל איז איצט געוועזן אין אזא צושטאנד, אז ער האט אפילו ניט געטויגט פאר שלח מנות.

פורים.

עס איז געוועזן א טאג פון גרויסע ערוואַרטונגען, ספעקולאציעס און ביטערע ענטטוישונגען. איך האָב זיך ניט אַזוי גרינג געזעגענט מיט׳ן שלח מנות, וואָס איך האָב געשיקט מיינע חברים. איך האָב צעהן מאָל איבערגעקוקט די פּאָר צוקערנע מענשעלאך און די לעקאַכדיגע עופות און בהמות און די עטליכע ניס און איבערגעצעהלט און איבערגעמאָסטען יעדע זאך בעזונדער און נאָכדעם געבליבען זיצען מיט א הארצקלאַפּעניס און האָב אויסגעקוקט די אויגען, וואָס וועל איך קריגען צוריק. עס איז געוועזן א גרויסע ספּעקולאציע צו שיקען די דאָזיגע צוקערנע מענשעלאך און הארטע לעקאַכדיגע העהנער און פערדעלאך און די טערקישע ניס, און פערלאָזען זיך אויף יענעמס יושר. און די נשמה איז ממש אויסגעגאַנגען פון פיבערישען וואַרטען ביז יענער האָט צוגעשיקט זיין שלח מנות. און אַזוי ווי דער גאַנצער קונץ פון שלח מנות בעשטעהט פון מאַכען א געניטען חלוף, האָט מיר שטענדיג אויסגעוויזען, אז מען האָט מיך געקריוודעט. און ווען עס איז געקומען צו דער סעודה, בין איך צום טיש צוגעגאַנגען גאָר ניט אין א יום טוב׳דיגער שטימונג.

ביי דער סעודה איז פערזאַמעלט געוועזן די גאַנצע הויז־געזינט. און הגם דאָ האָב איך זיך געקענט אביסעל בעפרידיגען, ווייל איך בין געוועזן דער מיזיניק און איך האָב געקענט ארונטערנעהמען פון דעם שלח מנות, וואָס מען האָט געשיקט טאַטע־מאַמען אבי וועלכע נאַשעריי האָב איך געהאַט עגמת נפש פון דעם אופן, ווי אַזוי זיי האָבען דעם חלוף געמאַכט. עס איז אויסגעקומען, אז זיי האָבען זיך תמיד גענאַרט. אָפּגערעדט פון דעם

שלח מנות, וואס די כלי קודש האבען געשיקט, א שלח מנות צו וועל־כען מען האט זיך כמעט ניט צוגעריהרט און דער טאטע פלעגט נאר אפדעקען דאס טיכעל פון טעלער, ארייגלעגען אביסעל מזומן און גלייך אפגעבען דעם שליח צוריק, מיט א מתנה פאר'ן גאנג. נאר אפילו פון דעם שלח מנות וואס קרובים און גוטע פריינד האבען צו־געשיקט, האט דער טאטע ארונטערגענומען עפעס א קלייניגקייט פון יוצא וועגען און געלאזט דער מאמען זי זאל אנלעגען מגדנות פיעל עס האט געקענט אריין אין טעלער. און די מאמע האט אנגע־גרייט אויף שלח מנות טאקע גאר פיינע מגדנות. דא זיינען געווען די אריסטאקראטישע אפעלסינען, דא זיינען געווען פערשיעדענע טארטען און נאך אזעלכע גוטע זאכען, וואס האבען ממש ארויס־גערופען וואסער אין מויל. און הגם אפילו א בלינדער האט געקענט זעהן ווי אזוי טאטע־מאמע נארען זיך אפ פון קאפ ביז די פיס, זיינען זיי געווען זעהר צופריעדען דערמיט און האבען ממש הנאה געהאט דערפון.

די סעודה איז צוגעגאנגען שטיל הגם אלע וואס זיינען גע־זעסען ארום טיש, א חוץ די ווייבער און קינדער, האבען שוין עט־ליכע מאל געמאכט לחיים. און שטילער פון אלעמען איז געווען דער פרוש, וועלכער האט ביי אונז געגעסען שבת און יום טוב. ער איז שטענדיג געווען א שווייגענדיגער און האט געהאלטען די אויגען תמיד אראפגעלאזט. ער איז געווען א שוואכער, אויסגעווייקטער יונגערמאנטשיק און די מאמע האט אפט מיט רחמנות געזאגט, אז זי ווייסט ניט ווי אזוי די נשמה האלט זיך אין איהם. ער האט קיין מאל קיין הויך ווארט ניט ארויסגערעדט און בכלל האט ער זעהר וועניג גערעדט.

די פורים'דיגע פאטראוועס זיינען געקומען מיט גרויסע הפסקות און דערווייל האט די משקה אין פלעשעל דערגרייכט צום דעק. פון א שכנ'ישע הויז האבען זיך באלד דערהערט פרעהליכע קולות.

— דאס איז ביי וואלפע דעם חסיד, — האט דער טאטע בע־מערקט.

די פרעהליכע קולות און באלד דער לעבעדיגער געזאנג, וואס

האט זיך אנגעהויבען ביי וואלפע דעם חסיד האט ארויסגערופען ביי אלעמען ביים טיש עפעס א מין ביינקענים. אלע האבען מיט אמאל דערפיהלט, אז די שטילקייט און רוהיגקייט ביים טיש איז א מין בעליידיגונג פאר דעם יום טוב פורים, ווען עס איז א מצוה צו טרינקען און צו הוליען. און מיט א מין קנאה אין קול האט דער טאטע געזאגט:

— די חסידים — זיי קענען זיך פרעהען.

צייט דער געזאנג האט זיך אנגעהויבען ביי וואלפע איז דער פרוש געווארען ווי עפעס אונרוהיג. ער האט עטליכע מאל אויפגעהויבען דעם קאפ ווי וועלענדיג בעסער כאפען די נגונים וואס האבען דערגרייכט צו אונז, און פלוצים האט ער א פאטש געטהאן איבער'ן טיש און א קאמאנדעווע געטהאן קורץ:

— בראנפען!

דאס איז געווען אזוי אונגעריכט אז איך האב זיך פאר'ן פאטש דערשראקען, נאר דערהערענדיג וואס ער פאדערט, בין איך אזש אויפגעשפרונגען פאר פרייד. איך האב זיך גלייך אנגעשטויסען, אז ערשט איצט וועט זיך אנהויבען דער אמת'ער פורים און איך האב פערגעסען אלע מיינע קריוודעס. וואס מען איז געגען מיר בעגאנגען מיט'ן שלח מנות.

באלד איז שוין געשטאנען א נייע פלאש אויפ'ן טיש און איצט האט דער פרוש אנגעגאסען און גענומען בעל הבת'עווען.

ער האט איצט געקראגען דעם דבור און האט גערעדט פאר בייער און פאר וואסער.

— וואו איז אייער שכן? — האט ער פלוצים א פרעג געטהאן.

ביי אונז האט געוואוינט א פאר פאלק אין שכנות. זיי האבען געוואוינט אין א קאמער און האבען דארטען געמאכט די סעודה פאר זיך. און אזוי ווי זיי זיינען פארטיג געווארען פאר אונז האבען זיי זיך שוין געלעגט שלאפען.

— רוף אריין דעם שכן! — האט ער צו מיר געזאגט.

איך בין צוגעגאנגען צו דער טהיר און א רוף געטהאן:

— רב גרונם, מען בעט אייך צום טיש.

קיינער האָט ניט געענטפערט. די טהיר איז געווען פערשפּאַרט און אין קאַמער איז שוין געווען פינסטער.

— זיי שלאָפען! — האָב איך אָפּגעגעבען אַ רעפּאָרט!

— וועק איהם אויף!

— איך האָב געפאָלגט און גרונם האָט געענטפערט:

— איך דאַרף געהן מאָרגען צו דער אַרבייט.

— וואָס הייסט, ער וויל ניט פאָלגען? — האָט דער פרוש געפרעגט אַזוי פער'חדוש'ט, אַזוי ווי ער וואָלט זיין גאַנץ לעבען געווען געוואוינט אַז מען זאָל פאָלגען זיינע בעפעהלען.

— איך וועל איהם בעטען, — האָט דער טאַטע געזאָגט און געלאָזט זיך געהן צום קאַמער.

ער האָט אויך געקראָגען דעם זעלביגען ענטפער און פיעל דער טאַטע האָט מיט איהם ניט אַריינגע'טענה'ט דורך דער פערשפּאַר־טער טהיר, אַז היינט איז פּורים און עס וועט זיין פרעהליך, האָט ניט געהאָלפען.

איך זעה, אַז איך מוז זיך שוין אַליין מטריח זיין, — האָט דער פרוש געזאָגט — האָט איהר ערגעץ אַ האַמער?

— אַ האַמער? — האָט דער טאַטע און נאָך איהם אַלע ביים טיש איבערגעפרעגט — וואָס דאַרפט איהר אַ האַמער?

— איהר פאָלגט וואָס מען הייסט, האָט ער געזאָגט ווי אַן אמת'ער בעפעהלער.

ער האָט מיט'ן האַמער געגעבען צוויי קלעפּ אין טהיר און נאָך אַ קורצער הפסקה אַ דריטען קלאַפּ און געזאָגט מיט אַ קול ווי מען רופט אויף צו אַן עליה:

— יעמוד מורנו רב גרונם און קומט מאַכען לחיים!

גרונם האָט אַלץ געענטפערט, אַז ער ליגט שוין אין בעט און דאַרף מאָרגען געהן צו דער אַרבייט.

— איך בין גוזר אויף אייך, אַז איהר זאָלט תיכף ומיד אַריינ־וואַרפען זיך אין די הויזען ווייל אין צוויי מינוט אַרום וועט איהר זיצען ביים טיש און מקיים זיין עד דלא ידעי.

— אדרבא, ווייזט אַ קונץ, — האָט שוין גרונם געענטפערט מיט אַ האַלבען געלעכטער.

דער שוואכער און אויסגעווייקטער פרוש, וועלכער האט קיין מאל קיין הויך ווארט ניט ארויסגערעדט און אין וועלכען די נשמה האט זיך קוים געהאלטען, האט א שלײדער געטהאן דעם האמער, ארונטערגעווארפען פון זיך זיין קאפאטע און מיט א געשריי „לשם ולגדעון" האט ער גענומען קלעטערען איבער דער טהיר.

איבער'ן טהיר און סופיט איז געווען אן עפענונג און אהין האט ער זיך ארויפגעדראפעט מיט דער פלינקקייט פון א קאץ און באלד איז ער פערשוואונדען דורך דער עפענונג צו גרונם'ן אין קאמער.

ביים טיש איז שוין קײנער ניט געזעסען, און איינער האט זיך איבערגעקוקט מיט'ן צווייטען מיט א בליק פון אנגענעהמער איבער־ראשונג און בעוואונדערונג.

— לאזט מיר אנטהאן די שטיוועל און די קאפאטע! — האט זיך געהערט גרונם'ס קול פון קאמער.

— מען האט אייך מתרה געווען פריהער און איהר האט צייט געהאט פריהער. איצט זייט צופריעדען וואס איהר האט אויף זיך די הויזען.

און דער שוואכער, אויסגעווייקטער פרוש האט טריאומפירענ־דיג ארויסגעפיהרט פון קאמער א פערשעמטען גרונם'ן, געזעצט איהם ביים טיש. ער האט איהם אנגעגאסען בראנפען און געזאגט:

— היינט איז פורים און א איד געהט ניט א ניכטערער שלאפען.

— לאזט מיר כאטש אנטהאן א קאפאטע. — האט זיך גרונם געבעטען.

— איהר וועט טרינקען, וועט איהר ניט וויסען צו איהר האט א קאפאטע צו ניט.

עס האט זיך ארויסגעוויזען, אז דער פרוש קען זינגען און טאנצען, דאס הייסט שפרינגען און מען האט געטרונקען און מען האט געזונגען און מען איז געשפרונגען ביז שפעט אין דער נאכט.

און ווען מען האט זיך נאך האלבער נאכט אויפגעהויבען פון טיש האט שוין קײנער אויף די פים ניט געקענט שטעהן און אלע מאנסביל, און גרונם אויך צווישען זיי, האבען זיך ארויסגערופען

צו געהן בעגלייטען דעם פרוש. אויפ'ן וועג האט ער ערגעץ דער־זעהן א ציעג און האט זיך אויף איהר ארויפגעכאפט רייטענדיג און אזוי איז ער געפאהרען אין דער בעגלייטונג פון דער גאנצער סוויטע און דעם גאנצען וועג האט ער שוין מיט א הייזעריגען קול געזונגען מיט'ן מגלה־נגון: „ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו".

און ווען ער איז דעם קומענדען פרייטאג אבענד געקומען עסען, איז ער ווידער געווען דער שוואכער און אויסגעוויקטער יונגערמאנטשיק, מיט די אויגען אראפגעלאזט און קוים די נשמה האט זיך אין איהם געהאלטען. נאר זיין קול איז געווען הייזעריגלאך.

און לאנגע, לאנגע יאהרען האבען מיר ניט געקענט פערגעסען די קונדסעריי, און די פלינקייט און העם קוראזש און די גבורה אין טרינקען, וואס דער אויסגעוויקטער פרוש האט געוויזען אין יענער נאכט פון פורים.

און דאס איז געווען דער לעצטער פרעהליכער פורים, וואס איך האב געזעהן.

דער ערשטער ווארעמער שטראהל.

(פון די קינדערשע יאהרען).

מיר האבען נאך רעכט ניט אפגעכאפט דעם אטהעם פון די סאמע גרויסע פרעסט, ווי עס האט אויף אונז א שיין געטהאן דער ערשטער ווארעמער שטראהל.

נאך איז דאס גאנצע שטעדטעל געלעגען איינגעקאוועט אין דעם איינגעפרארענעם שניי, וואס האט זיך דורך לאנגע דריי חדשים אין די גאסען אונטער די שווערע טריט פון די תושבים אין א ברודיגען אייז פערוואנדעלט; נאך זיינען די דעכער געווען בעלאדען מיט'ן פיערטעל־יעהריגען ווייסליכען שניי; נאך זיינען ז'י שויבען און די פענסטער געווען באדעקט מיט'ן קווייטעלדיגען פראסט; נאך זיינען טהיר און טהויער געווען פערשפארט, אז די בייזע קעלט זאל דורך זיי ניט קענען אריינכאפען זיך; נאך זיינען די דובאלטאווע פענסטער געשטאנען אויף דער וואך אז די אייזיגע לופט זאל זיך דורך א שפארע ניט אריינ'גנב'ענען אין די הייזער.

און פלוצים האט א שיין געטהאן א ווארעמער שטראהל. די לופט איז מיט אמאל פול געווארען מיט גינגאלדענע פערימלאך און זיי האבען גענומען וועבען די פערגליווערטע האפנונגען און בעפליגלען די איינגעפרוירענע פאנטאזיע; טרערען פון שמחה האבען אנגעהויבען צו קאפען פון די איינגעקאוועטע דעכער, און א זיפץ פון ערלייכטערונג האט זיך ארויסגעריסען פון אלעמענס הערצער.

א סוף פון דעם בייזען און שטרענגען ווינטער.

דורך דעם לאנגען ווינטער האט זיך מיט יעדען נייען אויסגעפאלענעם שניי אונזער געסעל אויפגעהויבען. די צייטען פון יאהר זיינען אין מיין אלטער היים געווען שטרענג אויסגעהאלטען. סוף

אסיען האט אנגעהויבען צו פאלען דער שניי און איז געבליבען ליגען ניט געריהרט, נאר מיט יעדען טאג איז ער אין די גאסען אלץ הארטער און הארטער איינגעטראטען געווארען און ווען די ווינטערדיגע פרעסט זיינען געקומען און פערוואנדעלט איהם אין אייז, איז ער שוין געווען אזוי הויך, אז ווען מען האט געדארפט אריינקומען אין א שטוב האט מען זיך פון גאס אין פארהויז גע־דארפט ארונטערלאזען ווי אויף טרעפ. די ארימע איינענטאזשיגע שטיבער האבען זיך ווי איינגעקארטשעט און האבען אויסגעזעהן א סך נידריגער. און אפילו די קלענסטע קונדסים האבען געקענט אויס־שטרעקען זייערע הענט און ארונטעררייסען די אייז־ליכטלאך, וואס זיינען ארונטערגעהאנגען פון די דעכער, ווען דער ווינטער איז מיט א מאל משוגע געווארען און ניט געוואלט געבען א פאר טעג זיינע פרעסט.

נאר יענע משוגע׳נע אדליגעס האבען קיינעם ניט גענארט. מען האט געוואוסט, אז מעהר ווי א טאג אדער צוויי וועלען זיי ניט גע־דויערען און די גאסען און די דעכער וועלען ווידער איינגעקאוועט ווערען.

אנדערש איז אבער געווען מיט די ערשטע ווארעמע שטראה־לען. זיי זיינען געווען די אמת׳ע אנזאגערס אז די גבורה פון דעם ווינטער איז שוין געבראכען און די שווערע קייטען וואס ער האט אנגעטהאן אויף אלעמען און אוי ףאלץ וועלען מעהר קיין קיום ניט האבען און וועלען צושפרונגען ווערען ביי די ערשטע בעריהרונג מיט זיי. און די ערשטע ווארעמע שטראהלען האבען ניט נאר אנ־געזאגט, אז דער סוף פון דעם ווינטער איז שוין געקומען, נאר אז עס קומט אויך דער סוף פון דעם זמן אין חדר.

מיט די ערשטע ווארעמע שטראהלען האט אונז דער רבי אנ־געזאגט די פרעהליכע בשורה, אז דער למוד ביי נאכט האט אויפגע־הערט און מיר זיינען פריי אין אבענד. די שמחה איז געווען אזוי גרויס, אז מיר האבען זיך אונטערגענומען אפצוראמען דעם ווינ־טער פון אונזער געסעל און מאכען זיין סוף פיעל גיכער. מיט האק און אייזען האבען מיר זיך גענומען גרונטעווען אין דעם אייז און רייסען פון איהם שטיקערווייז.

און נאָך קיינמאָל איז מיר פיזישע ארבייט ניט געווען אזוי זיס ווי אין יענע גליקליכע טעג, ווען די זון האָט ארונטערגעשיקט איהרע ערשטע גינגאָלדענע שטראהלען, און מיר האָבען אונזער געסעל גענומען אויסלייזען פון דעם אייזיגען יאָך. טרערען פון פרייד, וואָס די דעכער האָבען געגאָסען זיינען געווען א ווארנונג, אז דער הויכער אייז פון געסעל מוז אָפגעראמט ווערען איידער ער לאָזט, און פון יעדער שטוב איז עמיצער ארויסגעקומען מיט אן אייזען און האַק און גענומען זיך צו דער ארבייט.

נאָר אויב די ערוואקסענע מענשען איז די דאָזיגע ארבייט געווען א הכבדה, איז זי פאר אונז געווען אן אמת'ער תענוג. און אזוי גיך ווי מיר חדר־אינגלאך זיינען פארטיג געוואָרען מיט'ן ווארעמעס האָבען מיר אנשטאָט צו לויפען געשווינד צוריק אין חדר געכאפּט א האַק און אן אייזען און גענומען זיך צום אייז. און זיכער האָט דער טאַטע מוצאי יום כפור ניט ארייגעקלאפּט דעם ערשטען פלעקעל פאר דער סוכה מיט מעהר שמחה, ווי איך האָב ארייגעלאָזט די האַק אין דעם נאָכגיביגען אייז.

שווער איז געווען דער אייזען פאר די קליינע דאַרע הענטלאך, נאָר עס איז געווען ממש אין לעבען אריין, ווען דער עלטערער ברודער אָדער דער טאַטע האָט געוואָלט צולעגען א האנט. מיט דער גרעסטער אייפערזיכטיגקייט האָבען מיר אונזערע כלי מכשירים געהאלטען ביי זיך און ניט געלאָזט די עלטערע מענשען צוריהרען זיך צו זיי. און איבער'ן גאנצען געסעל ווי דורך א סיגנאל האָבען זיך געהויבען די העק אין דער לופטען, אויפגעכאפּט אויף זיך די שטיפערישע גינגאָלדענע שטראהלען און ארונטערגעלאָזט זיך מיט א טויבען קלאַפּ.

און ווי דורך א כשוף ווערט דאָס געסעל בעפרייט פון די אייזיגע קייטען, עס ווערט פערשוואונדען די ברודיגע שווערע אייזיגע דעקע און די שטיינער פון ברוק כאפּען אָפּ דעם אָטהעם נאָכדעם ווי זיי זיינען דריי חדשים געווען טיעף בעגראבען. העכער הויבען זיך אויף די הייזער און אומעדום פיהלט זיך דער פרייער אָטהעם.

און די טראָפּענס וואָס קאַפּען פון די דעכער, און די נאַסע שטיינער פון דעם בעפרייטען ברוק, און די גינגאָלדענע שטראהלען וואָס

שטיפען, שפרינגען און טאַנצען אין דער קלאָרער לופט און בלענדען די אויגען מיט זייער פרישען און העלען שיין, זאָגען, אַז עס איז שוין אַ סוף פון דעם ווינטער.

און די אינגלאך מיט די אויפגעהויבענע קעפּלאך, מיט זייערע פרייע אבענדען זאָגען אַז עס איז אַ סוף צום זמן מיט די לאַנגע נעכט, אַ סוף צו דער האַרטער באַנק פון חדר און נאָך עטליכע געצעהלטע טעג און זיי זיינען בני חורין.

שבת הגדול.

דער הויך פון יום טוב האט זיך שוין געפיהלט שבת הגדול ביים ווארעמעס ביי בעריל דעם סטאָליער אין שטוב, הגם די איינ־ציגע זאך וואָס האָט אפשר א שייכות געהאט מיט'ן פסח איז גע־ווען דער כריין פעררויטעלט מיט ראסעל פון בוריקעס, וואָס איז געשטאַנען אין א פלאַש אויפ'ן טיש. דער הויך פון יום טוב האָט זיך געשפירט אין דער זעלטענער ריינקייט און ליכטיגקייט, וואָס מען האָט אין שטוב געזעהן א קיילעכדיגען האלב יאהר, צייט מען האָט תיכף נאָך סכות אריינגעשטעלט די דובולטאָווע פענסטער. איצט איז די שטוב געווען פריש אויסגעקאַלכט, די פּאָדלאָגע אָפּ־געסקראַבעט און אויסגעוואַשען, די לייכטער און די מעשענע און קופּערנע כלים אַרומגעשייערט און אַלץ האָט געפינקעלט און גע־בלאַנקט.

דער צוואַנציגיעהריגער הענאך, בערילס מוזיניק. האָט דוקא איצט דערפיהלט עפּעס א מין ענגשאַפט און ער האָט זיך קוים דער־וואַרט אז מען זאָל שוין אָפּבענשען. ער האָט גענומען די הגדה און געזאָגט:

— איך געה אין קלייזעל.

הענאך איז געווען א שטילער, סטאַטעטשנער בחור און האָט נאָר געוואוסט פון זיין שטוב, זיין וואַרסטאַט און זיין קלייזעל. אויב ווייבער האָבען זיך מיט איהם ניט געבענשט איז דאָס נאָר געווען דערפאַר, וואָס ער איז געווען א פּראָסטער בעל מלאכה און ניט קיין לערנער. ער איז ניט געגאַנגען אין קלייזעל לערנען, ווייל ער האָט לערנען ניט געקענט; ער איז אויך ניט געגאַנגען זאָגען תהלים אָדער הערען עין יעקב — ווייל ער איז נאָר ניט געקומען

אין יענע יאָהרען ווען מען גיט זיך אָפּ דערמיט: נאָר אין קלייזעל האָט ער זיך געפיהלט פיעל געהויבענער, ווי אין שטוב אָדער ביי דער אַרבייט, דאָ איז איהם עפּעס ווי צוגעקומען אַ נשמה יתירה און ער האָט ליעב געהאַט צו הערען די שיחת חולין פון קלייזעל.

אין זיין געסעל האָט זיך שוין בעוויזען אַן אַנדער סאָרט אַר־בייטער, וואָס האָט געפונען אַן אַנדער צייט־פערטרייב און אַנדערע פערגניגענס. אַנטקעגען הענאָך׳ס שטוב האָט געוואוינט הינדע די נייטערקע און, אַ שטייגער, שבת ביי טאָג האָבען זיך דאָרטען פער־קליבען די מיידלאַך, וואָס האָבען ביי איהר געאַרבייט, זייערע חברת׳עס און זייערע בעקאַנטע יונגע בחורים און מען האָט דאָרטען געטאַנצט און שמחות געמאַכט און פרעהליך פערבראַכט.

הענאָך האָט מיט יענע בחורים קיין מחזקות ניט געמאַכט און מיט קיין מיידלאַך קיין בעקאַנטשאַפט ניט געפיהרט. זיין לע־דיגע צייט האָט ער פערבראַכט אין קלייזעל און דאָרטען האָט ער געהאַט זיינע אייגענע פערגניגענס. ער איז געווען אַ געזונטער בחור און ער האָט אָפט געוויזען גבורות אין הויבען די שווערע גמרות. ער האָט ליעב געהאַט צו שטעהן פאַר׳ן טיש ביים אייווען וואו מען האָט געקענט הערען אַלערליי נייעס און די וואונדער־באַרסטע מעשה׳לאַך. ער האָט געהאַט אַ חוש פאַר דער הומאָר וואָס מען הערט אָפט פון פראָסטע מענשען און אונטער זיין לאַנגלי־כער און דיקליכער נאָז איז אָפט געווען פערבאָרגען אַ שמייכעל. און האָט אַליין אויך ליעב געהאַט צו זאָגען אַ המצאה אין דעם דאָזיגען גייסט.

הענאָך איז געקומען אין קלייזעל און האָט דאָ קיינעם ניט גע־טראָפען. די אָרים בחורים און פרושים זיינען זיך צופאָהרען אויף יום טוב און פון בעלי בתים איז קיינער ניט געקומען זאָגען די הגדה אין קלייזעל.

הענאָך׳ן האָט אויסגעוויזען, אז דאָס קלייזעל זעהט איצט אויס גאָר אַנדערס ווי אַלע מאָל. דורך די גרויסע פענסטער האָבען זיך געשאָטען גינגאָלדענע שטראַלען און דאָס גאַנצע קלייזעל איז מיט זיי געווען פערפלייצט, און עפּעס אַ זעלטענע ווייכקייט, לאַסטשע־דיגקייט האָט זיך געפיהלט אין די דאָזיגע שטראַלען.

ער האט זיך אנידערגעזעצט אויפ'ן טאטענס שטאט און אנגע־הויבען צו זאגען די הגדה, מיט'ן ריכטיגען נגון און מיט'ן ריכטיגען טראפ. ער האט געזאגט א גלאטע עברי און די הגדה איז איהם געווען גוט בעקאנט. פלוצים האט ער דערהערט א מיידעלשען גע־לעכטער. דאס האט געלאכט שמואל איטשע דעם סטאליערס טאכ־טער, וועלכע האט געוואוינט אין דעם שטיבעל אנטקעגען איבער דעם קלייזעל.

ער האט א ווארף געטהאן א בליק אין דער ריכטונג פון וואנען דאס געלעכטער איז געקומען. ער האט קיין טעות ניט גע־מאכט. דארטען איז אין טהיר געשטאנען איטקע שמואל איטשעס מיידעל, מיט נאך א פאר מיידלאך וואס זיינען איצט צו איהר געקומען.

איטקע איז הענאך'ן קיינמאל ניט געווען געפעלען. זי איז געווען א קליינע און א קיילעכדיגע און ווען זי איז געווען שטייף איינגעגארסעוועט האט זי געמאכט דעם איינדרוק פון עפעס דריי־גארענדיגעס אין א קליינעם פארמאט, און האט דערמאנט דריי טעפלאך, ווי זיי שטעהען איינער אויפ'ן צווייטען: פון אויבען א קלענערער, אין מיטען א גרעסערער און אונטען נאך א גרעסערער. מען זאגט, אז זי איז א גרויסע פערדיענערקע, זי ארבייט ביים בעסטען דאמסקען שניידער און זי איז דארטען די ערשטע מאס־טעריצע, נאר מיט אזא פנים ווי איהרען און אזא פיגור ווי איהרע וועט זי מיט אלע איהרע פערדיענסטען לאנג דארפען ווארטען אויף א חתן.

ניין, איטקע איז הענאך'ן לחלוטין ניט געווען געפעלען, און ער האט קיין מאל אין איהר זייט ניט געוואלט א קוק טהאן, און ער האט אליין ניט פערשטאנען פאר וואס ער האט אפגעקעהרט די אויגען פון דער הגדה און נאכגעקוקט איטקען און איהרע חברת'עס, און ווען זיי זיינען פערשוואונדען הינטער דער טהיר, האט ער זיך באלד אריבערגעזעצט צום פענסטער, וואס איז ארויסגעקומען אנט־קעגען שמואל איטשעס שטיבעל און ער האט מיט מעהר חשק גענומען זאגען די הגדה.

אין קלייזעל זיינען דערווייל אנגעקומען נאך עטליכע בחורים.

מיט וועלכע הענאך האט זיך גע׳חבר׳ט. זיי זיינען אויך געקומען מיט די הגדות און ווי הענאך זיינען זיי אויך ניט געווען אזוי אויסען צו זאגען די הגדה, נאר ווייל זיי האבען זיך געפיהלט עפעס ענג ביי זיך אין דער היים און עס האט זיי געצויגען צו א פרייערען פלאץ.

— וואס האסטו זיך עפעס געזעצט דא? — האט געפרעגט ברוך, א געזונטער בחור, מיט ברייטע באקען און עטוואס אנגעבוי־גענעם רוקען.

— דא איז בעסער, — האט הענאך געענטפערט קורץ.

פון שמואל איטשעס שטיבעל האט זיך איצט דערהערט דער נגון פון א קאדריל, אויסגעברומט מעהר אונטער דער נאז ווי דורכ׳ן מויל. דאס האבען די מיידלאך אונטערגעברומט דעם נגון און האַ־בען זיך געשטעלט טאנצען.

ביי שמואל איטשען אין שטיבעל איז דאס טאנצען ניט געווען פערשייט. דא האבען זיך צוזאמענגעקליבען מיידלאך, אהן בחורים, און האבען אליין אונטערגעזונגען און אליין געטאנצט.

— אהא! — האט זיך אנגערופען אלטער, א הויכגעוואקסיגער דארער בחור. — הענאך וויל זיך אויסלערנען טאנצען.

זיי האבען זיך אנידערגעזעצט לעבען הענאך׳ן און אויך אנ־געהויבען צו זאגען די הגדה אויפ׳ן קול, מיט׳ן ריכטיגען נגון. זיי האבען זייער קול געהויבען פיעל העכער און דעם נגון מעהר אויס־געצויגען, ווי עס פאדערט זיך ביים זאגען די הגדה שבת הגדול. די הגדה האט לאנג ניט געדויערט, און די ערשטע ווייכע לאסטשעדיגע שטראלען פון דער פריהלינג־זון האבען זיך געשאטען דורך די גרויסע פענסטער און גענומען שטיפען מיט די פריזמעס, וואס זיינען אין צוויי גארען אראפגעהאנגען פון דעם הענגלייכטער און ארויסגערו־פען ארום זיי א וואונדערבארען געמיש פון די רייכסטע קאלירען, וועלכע האבען פערבלענדט די אויגען.

דאס שטילע ברומען פון די יונגע מיידעלשע שטימען, וואס האט דערגרייכט פון שמואל איטשעס שטיבעל דורך די אפענע פענסטער האט געהאט אין זיך עפעס אנ׳שכור׳ענדעס. הענאך האט פלוצים דערפיהלט, ווי א פערשפארטע קראפט הויבט זיך אן צו

שטויסען ביי איהם אינעווייניג און רייסט זיך ארויס. ער האט זיך ענערגיש א הויב געטהאן פון באנק, אנגעכאפט ברוך'ן און א הויב געטהאן איהם אין דער לופטען.

— א חכם אויפצוהויבען מיך, ווען איך האב זיך ניט גערעכט! אדרבה, ווייז א קונץ און הויב מיך איצט אויף, — האט ברוך זיך אנגערופען.

זייער ראנגלען זיך האט באלד צוגעצויגען די אויפמערקזאמ־קייט פון די מיידלאך אין שמואל איטשעס שטיבעל און זיי האבען אוועקגעווארפען זייער טאנצען און געשטעלט זיך אין פענסטער און צוגעקוקט זיך. העניך האט אין זייער זייט ניט געקוקט, נאר ער האט געוואוסט, אז ער האט א פובליקום און ער האט מעהר כח און ענערגיע אריינגעגעבען אין זיין ראנגלען און בארוקען זיך, און ער איז געווען אויפ'ן זיבעטען הימעל, ווען ער האט זיין געגנער אומגעווארפען און דערביי האט זיך דערהערט א געלעכטער פון פענסטער, וואו די מיידלאך זיינען געשטאנען.

— צו־יושעט זיך אין א מקום קדוש! — האט העניך דער־הערט דעם שמש'ס קול.

די גאנצע שכרות איז פלוצים ווי מיט דער האנט אוועקגע־נומען געווארען. העניך און זיינע צוויי חברים האבען זיך גלייך אויסגעניכטערט. זיי האבען איצט אלע שווער געסאפעט און קוים געקענט שטעהן אויף די פיס. די ווייכע, לאסטשענדע שטראלען זיינען דערוייל פערשוואונדען און די פריזמעס פון דעם הענג־לייכטער האבען פערלארען דעם וואונדערבארען געמיש פון די רייכסטע קאלירען און האבען ווידער אויסגעזעהן ניט מעהר ווי געשליפען גלאז.

העניך האט א ווארף געטהאן א בליק צום פענסטער פון שמואל איטשעס שטיבעל. דארטען איז געשטאנען איטקע אין איהרע אלע דריי גארענס, און העניך'ן האט אויסגעוויזען, אז זי איז איצט נאך מאוס'ער ווי אלע מאל..